

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası

Feridun M. Emecen

KİTABEVİ

KİTABEVİ • 159

Kapak
Minyatür / Onur Sönmez

Dizgi/İç Düzen
Bidaye

Baskı
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No:8
Topkapı - İstanbul

Cilt
Bayrak Matbaası

Baskı
5.Baskı
İstanbul, 2010

ISBN 978-975-7321-46-X

Kapak Minyatürü
Fatih Albümü Topkapı Sarayı
Müzesi Kütüphanesi

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 0107-34-007408

Online Satış
www.kitabus.com

KİTABEVİ

Çatalçeşme Sk. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 - 511 21 43 • Faks: (0212) 513 77 26

İLK OSMANLILAR

ve

Batı Anadolu Beylikler Dünyası

K.T.C.	
KÜTÜPHANE VE ORYANTASYON	
DAİRESİ	
SİG. NO	104328
FİYAT	6.47

FERİDUN M. EMECEN

KİTABEVİ

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN: Giresun'un Bulancak ilçesinde doğdu. 1979 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsünden mezun oldu. 1981'de aynı kürsüde asistan olarak akademik hayata başladı. 1985 yılında *XVI. Asırda Manisa ve Yöresi* ile ilgili olarak doktora tezini verdi. 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör oldu. 1986 yılından itibaren TDV İslâm Ansiklopedisi Telif Heyeti içinde yer aldı. 1995-2001 yılları arasında Türk Tarih Kurumu üyeliği yaptı. Yurt içinde ve yurt dışında ilim sahası ile ilgili olarak birçok toplantıya katılmış, tebliğler sunmuş ve çeşitli ilmi dergilerde makaleler yazmış olan yazar, hâlen mezun olduğu fakültede akademik araştırma ve çalışmalarını sürdürmektedir. *XVI. Asırda Manisa Kazası* (Ankara 1989), *Osmanlıda Divan-Bürokrasi ve Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 901/1501 Tarihli Ahkâm Defteri* (İ. Şahin ile müşterek, İstanbul 1994), *Unutulmuş Bir Cemaat-Manisa Yahudileri* (İstanbul 1997) yayınlanmış kitaplarıdır.

İÇİNDEKİLER

- Kısaltmalar	VII
- İkinci Baskı İçin Önsöz	IX
- Önsöz	XIII
İlk Osmanlılar	1
Tavâif-i Mülûkdan Osmanlılaşmaya	17
Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (1300-1389)	25
Osmanlılar ve Türkmen Beylikleri (1350-1450)	37
Gazâya Dâir -XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti-	75
Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bazı Mülâhazalar	87
Saruhanogulları ve Uc Dünyası (1300-1346)	101
Osmanlılar'ın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği	113
Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanogulları ve Osmanlılar	121
Saruhanogulları ve Mevlevilik	133
Eski Bir İmajın Yeniden Keşfi: İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz Geleneği ve Orta Asya Bilgisi	151
İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı	161
Batı Anadolu'da Yörükler	175
Orhan Bey'in 1348 Tarihli Mülknâmesi Hakkında Yeni Bazı Notlar ve Düşünceler	187
Bibliyografya	209
İndeks	221

KISALTMALAR

a. mlf.	Aynı müellif
BA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bk.	Bakınız
BSOAS	<i>Bulletin of the School of Oriental and African Studies</i>
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı <i>İslâm Ansiklopedisi</i>
ed.	editör
Eİ ²	<i>Encyclopedia of Islam</i> , new edition (İng.)
haz.	hazırlayan
hük.	Hüküm
IJTS	<i>International Journal of Turkish Studies</i>
İA	Milli Eğitim Bakanlığı <i>İslâm Ansiklopedisi</i>
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
krş.	Karşılaştırınız
Ktb.	Kütüphânesi
MAD	<i>Maliyeden Müdevver Defterler</i>
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
OA	<i>Osmanlı Araştırmaları</i>
s.	sayfa
TD	<i>Tahrir Defterleri</i>
trc.	Tercüme
TK	Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi
vd.	ve devamı

İKİNCİ BASKI İÇİN ÖNSÖZ

İlk baskısı bundan bir yıl önce yapılan elinizdeki kitap, özellikle akademik çevrelerde ilgiyle karşılandı ve kısa sürede tükendi. İkinci baskısı gündeme gelince ilk baskıdaki bazı ufak tefek yazım hatalarının düzeltilmesi imkanı da doğmuş oldu. Bunların kitaba yansıtılması dışında başka bir eklemede bulunulmadı. Baskısından bu yana geçen kısa süre içinde kitap hakkında genellikle olumlu görüşler bildirildi. Genişçe bir tanıtımı ve değerlendirmesi E. Afyoncu tarafından yapıldı ("Çözölemeyen Muamma: Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Kuruldu", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, XI, Mart 2002, s. 257-266). Öte yandan daha önce 1995 yılında *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*'nda intişar eden ve burada da yer alan "Saruhanogulları ve Mevlevilik" adlı makalenin 8. dipnotundaki bir açıklama tehevvrle karışık bir itiraza yol açtı. İtiraz sahibi, burada tenkit bile denilemeyecek üslupta kaleme alınmış belli bir konuda dikkat çekme amacı taşıyan ifadeleri, kendisine yönelik karşı bir görüş gibi algılayarak büyütüp bu açıklamayı "dikkatsizlik, yüzeyellik ve bihudelik" gibi tanımlamalarla itham etti (A. Y. Ocak, "Türk ve Türkiye Tarihinde İslam'ı Çalışmak Yahut Arı Kovanına Çomak Sokmak", *Toplum ve Bilim*, 91 Kış, 2001/2002, s. 111, not 14). Bu sebeple burada ölçüsünün iyi ayarlanmadığını düşündüğüm bu eleştiriye kısaca temas etmek gereği hasıl olmuştur.

Öncelikle bu kitapta s. 136'daki eleştiri konusu olan dipnotuna bakanlar, burada Ocak'ın daha evvel önemli bir iddiayı kesin bir dille ifade ettiği makalesinden alıntı yapıldığını göreceklerdir. Yani

Ocak'ın eleştirisinde söz ettiği gibi, "Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda rol oynayan çevreler arasında Rıfâî, Nakşî, Kadirî vb. sünnî tarikatların bulunmadığı ..." ibaresi bana değil kendisine aittir. Tarafımdan burada genel bir ifadeye yer verilmiş olup (sünnî tarikatlar) herhangi bir tarikat adı sayılmamıştır; dolayısıyla adını verdiği bu tarikatların mevcudiyetine dair kaynak göstermem gerektiğini belirtmesi anlamsız kalmaktadır. Diğerleri yanında Nakşîlerin adını zikredip uçtaki fetih faaliyetlerine katılmadıklarını belirten de kendisidir. Böyle olunca Nakşîlere dair "âlimâne dersi" bir bakıma yirmi yıl önce kaleme almış olduğunu belirttiği makalesinin (*Osmanlı Araştırmaları*, 1981, II, 36-37) yazarına, yani kendi kendisine vermek gibi bir duruma düşmektedir. Nakşîlikten bahsetmenin bir anakronizm olduğu yolunda yönelttiği ithamın muhatabı yine kendisi olmaktadır ve yirmi yıl önceki ve sonraki Ocak'ı ilgilendirmektedir. Aslında insanın zaman zaman kendi kendisiyle hesaplaşması, yadırganacak bir şey değildir, bir fazilettir; fakat bunu başka birini vasıta olarak kullanmak suretiyle yapmak ne derece doğrudur bilemem. Bu satırların yazarı anakronizmin nasıl yapıldığını, XV-XVI. yüzyıl kaynaklarının Osmanlıların ilk devirlerindeki dini, sosyal ve siyasi yapısıyla ilgili bilgilerinin safiyâne tarzda bugünün bir kısım tarihçileri tarafından nasıl kullanıldığını; bu gibi kronik yazarlarının daha kendi dönemlerinde yaptıkları anakronizmi, diğer bir kısım araştırmacıların ise üstelik bazen işlerine geldiği ölçüde zihin dünyalarında teşekkül eden öngörülerine dayanak oluşturacak raddelerde rahatlıkla kabullenebildiklerini de çok iyi bilmektedir. Bütün bu temel noktalar dikkate alındığında, Ocak'ın söz konusu yazısında "diğer beyliklerde sadece Kalenderî ve Rum abdallarının bulunduğunu" iddia ettiğimi, bunlar diye tanımladığı -herhalde beni de içine alan- kesimin "diğer tarikatlardan özellikle bahsetmeyip Rum abdallarını öne çıkardığını" sanmak gibi bir yanlışın içinde olduklarını belirtmesi, başka makalelerini okuma tavsiyesinde bulunması tamamıyla anlamsız kalmaktadır. Eleştiri konusu dipnotunda dikkat çekilmeye çalışılan husus, içinde Osmanlıların da bulunduğu Türkmen dünyasının dinî düşüncelerinin geniş bir çerçevede ele alınmasına vurgu yapmakta, bu anlamda da Ocak'ın genel olarak ortaya koyduğu noktalara mutabık bulunmaktadır. Dönemin görgü şahidi tek kaynağı olarak İbn Battuta'nın bilgileri ise her zaman önemlidir, daha önce Ocak'ın İbn Battuta ile ilgili itiraz-

larına da cevap olabilecek hususlar üzerinde durulduğu için bu konu burada tekrar ele alınmamıştır (Bk. bu kitapta s. 67-69).

Son olarak şunu belirtmem gerekir ki, Ocak'ın eleştirisinin son kısmında sorduğu sorunun muhatabı bu açıklama dipnotu değildir. Bir dipnotundan kendisinin ömrünü hasrettiği bir araştırma konusuna cevap beklemenin ne derecelerde doğru olduğunun takdiri okuyucuya aittir. Ocak'ın peşin hükümle yazılanları yüzeysellik ile itham etmeden önce söz konusu makalenin başlığına asıl amacına dikkat etmesi gerekirdi. Bu bakımdan, fikirlerine saygı duyduğum Ocak'ın bu kitapta toplu olarak yer alan yazıları kaale almaksızın sadece kendisine yönelik zannettiği bir ifadeye takılıp kalmasına, lüzumsuz bir tartışmaya girmesine, kendi ifadeleriyle boğuşmasına bir anlam veremediğimi belirtmek isterim.

20 Aralık 2002

Beyazıt

ÖNSÖZ

Bu kitap Osmanlı tarihinin ilk dönemlerine ait 1990'lı yıllardan itibaren tarafımdan kaleme alınan bir dizi makaleden oluşmaktadır. Osmanlı tarihinin en karanlık yılları şeklinde nitelendirilebilecek olan bu devir hakkında mahdut kaynaklara dayalı olarak yapılan çalışmalar pek çok tarihçiye kendi yönelim, ideoloji ve düşünce sistemi içinde kolayca kalem oynatabileceği bir vasat sağlamış gözükmektedir. Osmanlıların XIV. asır başlarında benzeri siyasi topluluklar içinde yükselerek zamanla bir imparatorluk haline gelmiş sırları, modern tarihçiler için daima merak konusu olmuş, bu hususta zamanımıza kadar önemli sayılabilecek bir literatür oluşmuştur. Ancak geçtiğimiz yüzyıl boyunca hayli artan söz konusu çalışmalar, 1950'li yıllardan sonra, hususiyle F. Köprülü'nün bilinen görüşleriyle genel bir kabul görececek bir olgunluğa ulaşmış sayılarak Türk tarihçilerinin ilgisinden giderek uzaklaşırken 1980'li yıllardan itibaren Türkiye dışındaki Osmanistlerin revizyonist görüşleriyle yeniden hayli sıcak bir alakaya mazhar olmuştur. Bu sonuncu çalışmaların revizyonist bakış açıları ve yaklaşımları nedeniyle Türkiye'de akademik tarihçi kesimde bir iki istisna hariç bir yankı bulmamıştır. Hatta çoğu kere görmezlikten gelinmiş, bazen de bunların ne demek istedikleri anlaşılmaksızın sadece atıfta bulunularak geçiştirilmiştir. 1991'de Girit'te Resmo şehrinde yapılan ve Osmanlı Beyliği'nin 1300-1389 yılları arasındaki durumunu konu alan, bu sahadaki belli başlı otoriteleri bir araya getiren küçük ama ilk dönem Osmanlı tarihi araştırmaları için bir dönüm noktası olan

sempozyum, ayrıca yaklaşan Osmanlı Devleti'nin 700. Kuruluş yıldönümü, söz konusu dönemin problemlerini yeniden tarihçilerin gündemine getirmiştir. Bu satırların yazarı da Saruhan Beyliği dolayısıyla dikkatini teksif ettiği XIV. Asır Batı Anadolu beylikleri üzerine çalışırken, Osmanlı Beyliği'ni de bu çerçeve içinde değerlendiren ve belirli meseleleri ele alan birbirini tamamlayıcı bir dizi yazı kaleme almıştır.

Elinizdeki kitap yukarıda belirtilen saikler doğrultusunda -ve tabii burada yer alan makalelerin başlık ve muhtevalarından da anlaşılacağı üzere- Osmanlı merkezli bir bakış açısından çok Türkmen Beylikleri dünyasından bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Bu durum sunulan makalelere genel olarak bakıldığında belirsiz gibi görünse de bunların temelinde Batı Anadolu Beylikleri yer almakta, ancak baş rollerini Saruhanoğulları ve Osmanlılar üstlenmektedir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ve ortaya çıkış şartları hususunda bu yazılarla ortaya konulmak istenen başlıca tez, beylikler dünyasının temel ve kroniklerde hemen hiç yer almayan sessiz tabanının oynadığı belirleyici roldür. Hayli sıcak tartışmalara yol açan gaza meselesinden dini heyecanı işleyen motiflerin kaynaklarına, sosyal tabanın ortak tavırlarına, bunların siyasi oluşumdaki fonksiyonlarına, siyasi teşekküllerin üst kesimdeki ilişki ağlarına dikkat çekildiği ilk kısımdan sonra, ikinci adımda vakıya yönelik olarak Osmanlıların diğer beylikler üzerindeki siyasetlerinin niteliği, Anadolu'nun içlerine doğru yayılmaları, dış çerçevede Orta Asya geleneklerinin yansımaları, buna bağlı olarak Osmanlıları adeta küllerinden yeniden doğuran bir dizi olaylara sebep olan Timur'un nasıl algılandığı gibi birbirine bağlı konuları işleyen yazılar burada bir araya getirilmiştir. Ayrıca ilk Osmanlıların bürokrasi anlayışlarının yine zamanımıza ulaşan ve şimdilik bilinen ilk örneği olarak tanımlayabileceğimiz Türkçe yazılmış belgenin tahlili ile Batı Anadolu Beylikler coğrafyasının Osmanlı idaresi altındaki durumu ve buradaki konar-göçer Türkmen bakıyyeleri ile ilgili makaleler de eklenmiştir.

Okuyucu bir araya getirilen yazılarda benzeri ifadelere, kaçınılmaz tekrarlara, hatta bazı tenakuz gibi görünen fikirlere rastlayabilir. Bu durumun makalelerin her birinin müstakil olarak hazırlanmış ve değişik zaman dilimleri içinde kaleme alınmış olmalarından kaynaklanmış bulunduğunu belirtmeliyim. Üstelik tenakuz gibi al-

gılabilecek ve belirli bir süreçte fark edilemeyenleri tesbit, fark edilenleri yeniden düşünmenin yol açtığı yeni fikir açılımlarının okuyucu tarafından böyle bir derleme için hoş karşılanacağını ümit etmekteyim. Özellikle yayımlanmış olan yazılara tashihattan kaynaklanan bir-iki küçük ilave dışında herhangi bir müdahalede bulunmadım. Ayrıca burada daha önce yayımlanmamış biri bu kitap için yeni yazılmış olan dört ayrı makaleyi de buraya ekledim.

İlk Osmanlılar hakkındaki bir çok meseleyi beraberinde getiren bilgilerin yeniden yorumlanabilirliğini tecrübe etmeyi hedefleyen bu derlemenin kitap haline gelmesindeki yardımları için Dr. Fikret Sarıcaoğlu'na ve her türlü maddi zorluğa karşı kitap basma gibi zorlu bir işi üstlenen Kitabevi sahibi sayın Mehmet Varış'a teşekkür ederim.

Feridun M. Emecen
Bakırköy, Mayıs 2001

İLK OSMANLILAR

İkinci Roma'nın başkentinin yanıbaşında, Anadolu'nun kuzey-batı ucunda küçük bir beyliğin tarih sahnesine çıkıp bir dünya devleti haline gelişi ve tek hanedana dayalı bir imparatorluk olarak 600 yıl gibi uzun bir süre idâmesi, bir çok tarihçinin daha XIX. asrın sonlarından itibaren ilgisini çektiği gibi, kadim Osmanlı kroniklerini de oldukça meşgul etmiş gözükmektedir. Bu sonuncuların Osmanlı hanedanının menşei ve beylik olarak teşkilatlanması hususunda verdikleri bilgiler, zamanımız tarihçileri için çok açık, doğru ve tatminkâr bulunmamış; kaynak problemi bir çok araştırmacıyı hanedanın menşeiini aydınlatmaktan ziyade, Osmanlı beyliğinin nasıl siyasî bir teşekkül olarak ortaya çıktığı problemini izaha yöneltmiştir. Bu temelde yapılan izahlar ve ortaya konan teoriler üzerindeki tartışmalar makul bir ortak kabullenmeye yol açmamış, aksine yeni yeni meseleleri beraberinde getirmiştir. Ancak hususiyle Osmanlı beyliğinin teşekkülü konusunda Wittek, Köprülü, İnalcık ekolü genel olarak akademik Türk tarihçileri, hatta bir kısım yabancı Osmanistler tarafından da benimsenmiştir. Bununla birlikte tarihî bir şahsiyet olarak muasır bir Bizans kaynağında adı geçen Osman Bey ve onun adına basıldığı tesbit edilen bir paradaki Osman Bey'in babası olarak ismi geçen Ertuğrul Bey dışında hanedanın ataları, menşei ve nereden geldikleri, Osman Bey'in ortaya çıkışından bir asır sonra yazılmış bilinen ilk Osmanlı kaynağı ve onu takiben XV. asrın ortalarında, çoğu II. Bayezid döneminde kaleme alınmış Osmanlı kroniklerine dayalı olarak açıklanmıştır. Ancak bu Osmanlı kroniklerinin verdikleri bilgilerin efsanelerle örülü olduğu ve hanedanı yüceltme amacı taşıdığı, dolayısıyla sun'î bir men-

şe hikayesi ortaya çıkardıkları bir çok tarihçinin ortak görüşü halinde belirginleşmiş gözükmektedir. Bir kısım tarihçiler söz konusu kaynakların zaaflarını nazarı itibara alarak ve bilgileri tahlil edip karşılaştırarak, yeni bir takım tarihî olgulara erişmeye çalışırken bir kısmı ise bu malzemeye dayalı bilgileri neredeyse bütünüyle reddederek bu ilk Osmanlı kroniklerinin niçin kullanılmaya salih olmadığını ispat etmek gibi revizyonist bir yaklaşım sergilemekten de geri kalmamışlardır.

Bütün bunlara rağmen zikredilen kaynakların ilk Osmanlı tarihi hakkında verdikleri bilgiler, başka kaynakların yardımıyla bir ölçüde kontrol edilebilir vasıftadır. Asıl problem ilk Osmanlılar'ın bizzatı kimlikleri üzerinde düğümlenmiş gözükmektedir. Zira Osmanlı kaynaklarının bu konuda verdikleri bilgileri gerek kontrol gerekse karşılaştırmaya yarayacak herhangi bir kaynak mevcut değildir. Hal böyle olunca bu tip bilgiler, kroniklere yönelik güvensizliğin bir delili gibi sunulmaktadır. Ancak bu efsanevî hikayelerin, düzmece bilgilerin nereden kaynaklandığı ve bunların nasıl ortaya çıktığı hususunda herhangi bir fikir ileri sürülememektedir. Özellikle C. Imber'in Osmanlı hanedanı hakkındaki efsaneleri ele alarak bunlardan tarihî gerçeğe ulaşmanın muhal bir iş olduğunu gösterme amacıyla kaleme aldığı yazısı, Osman Bey'in geçmişteki atalarına ait hikâyelerin hayal ürünü olduğu ana fikri üzerine inşa edilmiştir.¹ Söz konusu hikâyelerin veya efsanelerin kaynakları pek sorgulanmaksızın, bu tip bilgilerin yer aldığı Osmanlı kroniklerinin karşılaştırıldığı bu kıymetli makale, yazarın Osmanlı beyliğinin ortaya çıkışı hakkındaki ayrıntıları reddeden fakat genel hatları kabullenen araştırmacıların dayandıkları doneleri inceleyen ve bu tip hikâyelerin Osmanlı dışı kaynaklarda da yer aldığını göstermeyi amaçlayan yazılarını tamamlayıcı bir mahiyet arz etmektedir.² Bu görüşlere mukabil mesela H. İnalcık ve E. Zachariadou'nun söz konusu efsanelerle ilgili tarihî gerçeklere ulaşma çabalarını da burada zikretmek gerekir. Mesela öteden beri araştırmacıların ilgisini çekmekte olan ve Âşıkpaşazâde'nin kroniğinde yer alan *Yahşi Fakih Menakıb-*

1 "Osmanlı Hanedan Efsanesi", *Söğüt'ten İstanbul'a* (Derleyenler O. Özel-M. Öz), İstanbul 2000, s. 243-270.

2 "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", *Aynı Eser*, s. 271-300.

nâmesi hakkında ciddi tahlillerin yapıldığı, bilgilerin mahiyeti üzerinde durulduğu görülmektedir.³

Bütün bu meselelere rağmen, Osmanlı tarihinin ilk dönemlerini çalışacaklar için tekrar tekrar söz konusu kaynaklara başvurmak-tan başka bir çare bulunmadığını da hatırlatmalıyız. Her ne olursa olsun ister ispatlanabilen ister ispatlanamayan bilgiler olsun, bu kaynaklar dışında söz konusu dönemlere ait çizilecek tabloya pek de yardımcı olabilecek başka bir karine mevcut bulunmamaktadır. Bu yüzden ilk Osmanlı tarihiyle ilgili çalışmalarda ortaya atılacak yeni fikirleri, bile bile dipsiz kuyuyu doldurmaya çalışma gibi ümitsiz bir uğraş olarak görmekten ziyâde, kör kuyuyu atılan taş-larla doldurabilme beklentisi olarak mütalaa etmek herhalde daha umut verici bir yaklaşım olmalıdır.

Burada bu yaklaşımın etkisiyle ilk Osmanlılar hakkında ayrıntılı bilgiler aktaran Osmanlı kroniklerinin uydurmuş oldukları bu efsanevî bilgilerin nereden kaynaklandığının tesbiti önem kazan-maktadır. Söz konusu kayıtların doğrudan tahliline ve aktardıkları bilginin kritiğine girmeden önce bu hususta iki ayrı gözlemi aktaralım. İlki genellikle 1422'ye kadar gelen ve Aşıkpaşazâde tarafın-dan kendi tarihine alınan *Yahşi Fakih Menakıbnâmesi*'nin ilk Osman-lılar hakkında verdiği bilgileri konu edinen bir çalışmadır.⁴ Burada Yahşi Fakih'in Osmanlılar'ın menşei ile ilgili olarak sözlü kaynakla-ra dayandığı, bu sözlü rivâyetlerin homojen yapısı yüzünden olay-ların birbirine karıştırılmış olabileceği, Yahşi Fakih'in Selçuklu Sul-tanı Alaeddin ile Osman'ın babası Ertuğrul'un aynı kökten olduğu-nu yazdığı, ilk Osmanlılar'ın Selçuklu sultanının hizmetinde bu-lunduğunu belirttiği, bunun da meşruiyet iddiasından kaynaklan-mış olduğu, gerçekte onun Osmanlılar'ın menşeiini bilmediği üze-rinde durulur. Burada görüldüğü gibi doğrudan verilen bilginin tahlili yapılmış, nereden kaynaklanmış olabileceği hususu ise sözlü kaynaklara dayandırılmıştır. İkincisinde Osmanlı kroniklerinin orta-ya koydukları şecerenin tarihî bir gerçek olarak algılanmasından çok,

³ Menage, "The Menaqib of Yakhsi Faqih", BSOAS, XXVI (1963), s. 50-60; H. İnalcık, "Aşıkpaşazade tarihi Nasıl Okunmalı", *Söğüt'ten İstanbul'a*, s. 119-123; E. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", *Aynı Eser*, s. 354-357.

⁴ E. Zachariadou, "İlk Osmanlılara Dair Tarih ve Efsaneler", s. 354-357.

hanedanın meşruiyetini ve nasıl bir orijinden geldiklerini kendi dönemlerine gösterme gayretide bulunduklarından söz edilir. Temel motif Alaeddin adlı bir Selçuklu sultanı -bunun I.Alaeddin Keykubad olduğu açıktır- ve onun yanında yer alan Osman Bey'in ataları, özellikle babası Ertuğrul ve ona verilen uç kesimindeki topraklardır. Her kroniker bunu birbirinden biraz farklı anlatmıştır. Hepsinde temel olarak vurgulanmak istenen husus, Osmanlılar'ın Selçuklular'ın vârisi olduğunu okuyucuya gösterme gayretidir.⁵ Ayrıca verilen Osmanlı şeceresi onların asil bir Türk soyu olduğunu komşu Türkmen beylerine ispatlama amacı taşır. Zira 1400-1500 yılları arasında yazılan kronikler buna özel bir önem veriyorlardı. Yazıcıoğlu Ali Oğuz geleneğine sarılmıştı, devleti idare etme yetkisine sahip Kayı boyu hanedan ile özdeşleştirilmişti ve Süleyman Şah hikâyesi ön plana çıkarılmıştı.

Yukarıdaki görüşlerden anlaşılacağı üzere bu rivâyetler ve efsaneler uydurulmuş olabilir, ancak acaba böyleyse bunlar nereden bu kaynaklara intikal etti ve nasıl oluşturuldu? Eğer sözlü kaynaklara dayandırlarsa, bu sözlü kaynakların zihnindeki bilgiler nereden geliyordu?

Bunun için öncelikle Ahmedî ve Yazıcıoğlu'ndan başlayarak Neşrî'nin tarihine kadar 1400-1500 yılları arasında kaleme alınmış kroniklerdeki Osmanlı hanedanın ortaya çıkışı ve Osman Bey'in ataları hakkındaki bilgileri hatırlatarak soruların cevaplarını aramaya başlayalım.

Bilinen en eski kaynak olan Ahmedî manzum eserinde Osmanlı tarihine Sultan Alaeddin ile başlar ve birden Gündüz Alp ile Ertuğrul'un onun yanında yer aldığını, Gök Alp ve bir çok Oğuz beyinin onun yoldaşı olduğunu ifade eder. Mekân olarak ise Konya ve Sultanöyüğü'nün adı geçer. Sultan Alaeddin'in bunlarla birlikte harekete geçtiğini, fakat sulh içinde bulunduğu Tatar'ın ahdi bozup onun üzerine yürümesi üzerine uç kesimindeki gaza faaliyetini Ertuğrul'a bıraktığını, Ertuğrul'ur-Söğüt'ü ele geçirdiğini kayd eder.⁶ Bu ilk bilgiler daha sonraki tarihçiler tarafından esas alınmış gö-

⁵ C. Imber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", s. 251-261.

⁶ *İskendernâme*, faksimile nşr. İ. Ünver, Ankara 1982, 65b; Atsız nşri, *Osmanlı Tarihleri*, Ankara 1949, s. 7-8.

zükmetedir. Nitekim Yazıcızâde Ali İbn Bibi'nin farsça Selçuknâmesini tercüme ederken araya önemli sayılabilecek bilgiler ilave etmiş ve bu arada Oğuz töresini ön plana çıkarmıştır. Yazıcızâde, Sultan Alaeddin Keykubad'ın hasletlerini anlatırken, İbn Bibi'nin yazdıklarının dışına çıkmış ve Osman Bey'e ve Osmanlı beyliğine en ufak bir atıf yapmaksızın birden Gündüz Alp ve Ertuğrul'dan bahsederek eklemeler yapmıştır. Gündüz Alp adı ilk olarak Rüknettin Süleymanşah'ın ölümü (1204) ve yerine İzzeddin'i tahta çıkışı sırasında onu destekleyen Tokat uluları arasında zikredilir. İkinci olarak Hüsameddin Çoban'ın Kıpçak seferi sonrasında Tatar fetretine değin Sultan Alaeddin'in askerle birlikte Gündüz'ü yanına alıp Konya'dan Sultanöyüğü'ne geldiğini, uç tarafına yürüdüğünü, Tatar'ın gelişi üzerine geri döndüğünü ve ucu Hüsameddin oğlanlarına, Kayı'dan Ertuğrul'a ve Gündüz Alp'e ve Gök Alp'e ısmarladığını belirtir.⁷ Bu sonuncu bilgiler Yazıcızâde'nin Ahmedî'nin eserini gördüğünü düşündürmektedir.

Yazıcızâde daha sonra Gıyâseddin Keyhusrev'in Cimri ile savaşımdan söz edilirken İbn Bibi'nin "Sultan Karahisar, Sandıklı, Şuhud tarafını dolaşıp uçtaki Türklere çağrıda bulundu ve kendine muti yaptı" cümlesinin ardına Osmanlılar ile ilgili şu ilaveyi yapar: "Sultan Gıyaseddin Sultanönü'ne kadar geldi, o tarafda Kayı boyunun beyi merhum Ertuğrul yanına gelip hizmetine girdi, pişkeşler bulundu, oğlu Osman Bey'in bir oğlunu Sultan Gıyaseddin'in hizmetine verdi. Sonra Gıyaseddin bu oğlana Kâhta nahiyesinde Bağnik ilini timar verdi ki bunların neslinden Halil Bey, Bayat Bey, Ahmet Bey, Yıldırım Bayezid'in Malatya'ya vardığı yıl, yanına gelip aynı kavimden olduklarını söylediler". Burada Yazıcızâde, diğer kaynakların atıfta bulunmadığı ilginç bir rivayeti aktarır ve Sultan Gıyaseddin ile Ertuğrul Bey arasındaki bağa işaret eder.⁸ Daha sonra Oğuz töresine yeniden döner. Anadolu'da Sülemiş'in isyanından söz edip Gazan Han'ın Rum sultanlığını, Feramurzoğlu Alaeddin Keykubad'a verdiğini, sonra Simre, Kastamonu, Sinop, Samsun'dan İznik, Karasi ve Saruhan'a kadar olan yerleri Sultan Me-

⁷ İbn Bibi, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Türkçe Tercüme, nşr. Houtsma, Leide 1902, III, 61, 217-218.

⁸ *Tarih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1391, vr. 431a.

sud'un oğlu Gazi Çelebi'ye tevcih ettiğini yazar ve bu arada uç kesiminden gelen haberlere temasla, Kayı'dan Ertuğrul oğlu Osman Bey'in durumunu anlatır. Ona göre uç kesimindeki Türk beyleri toplanıp "kurultay" yapar, Oğuz töresine göre Osman'ı han olarak tanırırlar. Uçtaki Türk beyleri Oğuz'un her boyuna mensupturlar, Tatar şerrinden korkup yaylak kışlak mahalleri arasında dolaşırlar. Tatardan incinenler uçta toplanıp çoğalırlar. Bütün bu illerin önde gelen "beyleri ve kethudaları" Osman Bey katına gelip meşveret ederler. Birçok "kāl u kılden" sonra, Kayı Han'ın bütün Oğuz beylerinin Oğuz'un ardından tabi oldukları han olduğunu söyleyip Gün Han vasiyeti üzerine Oğuz töresince hanlık ve padişahlığın Kayı soyu varken diğerlerine "değmeyeceği"ni, Selçuklu sultanlarından kendilerine meded olmayacağını, Sultan Alâeddin'in (I) dahi vaktiyle onlara iyi nazarla baktığını, onların han olması gerektiğini belirtirler. Osman Bey de bu teklifi kabul eder. Oğuz töresine göre biat merasimi yapılır. Cemiyet dağılır ve Bilecik kalesi üzerine gidilir. Osman Bey Bileciği 699'da zapt eder, şöhreti her yere yayılır. Sultan Mesud'un oğullarının Simre'de karışıklıklar içine düşmesi üzerine buradan Osman'ın yanına ve Karasi, Aydın iline göçler olur, "Türk evleri" gelip dolar, Rum ili'nde Dobruca'da duran müslümanlar da "gâvurdan üşenip" Karasi iline geçer.⁹ Anlaşılabileceği gibi Yazıcıoğlu'nun bu ilavesi kendi dönemi için oldukça önemlidir. Ancak başka hiçbir kaynakta bu bilgiler teyid bulmaz, nereden alındığı da tam olarak tesbit edilemez. Bununla beraber söz konusu bilgilerin sonraki kaynaklara tesirleri oldukça fazladır.

XV. asrın ikinci yarısında tarihlerini kaleme alan yazarlar ise bu ilk bilgileri biraz daha süslemişlerdir. 1460'larda eserini yazan Şükrullah'ın bir şecere tanzim ettiği veya böyle bir şecerenin esere eklendiği dikkati çeker. Ertuğrul'u Oğuz neslinden olarak tanıtan yazar Süleyman Şah'ı ortaya çıkarır. Fakat daha sonraki yazarların Süleyman Şah ile alakalı hikâyelerine yer vermez, doğrudan doğruya Ertuğrul'u 340 kişilik bir grupla Anadolu'ya getirir, Karacadağ'a yerleştirir. Yine Sultan Alaeddin'i öne çıkarır. Alaeddin'in savaş niyetiyle adam topladığını öğrenen ve onun yanına Konya'ya gelen Ertuğrul, Karacahisar kuşatmasına katılır. Kalenin güney ya-

⁹ Aynı Eser, vr. 444a.

nı onun payına düşer. Tatar galesi yüzünden Alaeddin dönünce Ertuğrul'u bu kale üzerine başbuğ diker. Ertuğrul orayı ve ardından Söğüt'ü alır. 93 yaşında ölür ve yerine oğlu Osman geçer.¹⁰ Bu anlatılanlar Ahmedî ve Yazıcızade'nin yazdıklarını daha da detaylandırmış ve boşluklarını doldurmuştur.

Yine aynı tarihlerde Enverî'nin Osmanlı tarihi kısmında, diğer kaynaklardakilerden hayli farklı bilgiler mevcuttur. O Oğuz obalalarının 100.000 çadır halinde olduğunu belirtip Oğuz Han destanına temas eder ve bunu Osmanlılar'a getirir. Sultan Alaeddin yine arkada yer alır. Mir Süleyman oğlu Şah Melik adlı biri Urfa'da ortaya çıkar, iki oğlu vardır Gök Alp ve Gündüz Alp. Sultan Alaeddin onların kahramanlıklarına hayran kalır, fakat sonra bunları hainler gözden düşürür. Şah Melik ölür, Alaeddin iki kardeşi denizden gelen Tatar'a karşı savaşmak için çağırır. Bunlar Sultanöyüğü'ne gelir. Tatar bozguna uğrattılır. Alaeddin onlara Sultanöyüğü'nü verir. Bunlar 150 evdir, 3000 çerisi vardır. Ermenibeli'ni alırlar, İnegöl'ü yağmalarlar. Sonra iki kardeş birbirine düşer. Gök Alp zehirlenir, Gündüz duruma çok üzülür. Gündüz'ün yanında oğlu Ertuğrul vardır, üç yıl geçer ve Gündüz de ölür, yerini Ertuğrul alır.¹¹ Enverî bu hikayeyi anlatırken araya zaman zaman mesela ejderlerle savaş gibi destani motifler ekler. Ahmedî'nin eserindeki gibi Sultanöyüğü ve Alaeddin hikâyesinin temelini oluşturur. Gündüz ve Gök Alp yine ön plandadır. Ancak Ahmedî'nin belirttiğinin aksine burada kardeş olarak tanıtılmışlardır. Araya bir iktidar mücadelesi de ilave edilmiştir. Tatar ile savaş yine temel motiftir. Şah Melik'in babası olarak takdim edilen Mir Süleyman ise muhtemelen diğer Osmanlı yazarlarının Süleyman Şah'ıdır.

Enverî gibi farklı bilgileri ile dikkati çeken Karamanî Mehmed Paşa, Moğollar'ın ortaya çıkışı, Bağdad'ı işgalleri sırasında Selçuklu bakiyyelerinin Rum memleketine kaçtıklarını yazarak, Ahlat civarında koyun, deve ve er sahibi olan bir kavmin bulunduğu, bunların önderinin Kayık Alp olup Oğuz neslinden olduğu üzerinde durur. Ona göre bunlar Selçuklular ile birlikte kaçıp Orta Anadolu'ya gelirler, 1258'de Karacadağ'da yerleşirler. Kayık'ın ölümün-

¹⁰ *Behçetü't-tevârih*, trc. N. Atsız, Osmanlı Tarihleri içinde, s. 51-52.

¹¹ *Düsturnâme-i Enverî*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928, s. 74-75, 79-82.

den sonra yerine oğlu Sarkuk Alp geçer ondan sonra sırasıyla Gök Alp, onun oğlu Gündüz Alp ve onun oğlu Ertuğrul bu kavmin başında yer alır. Bunun ardından yazar yine Sultan Alaeddin hikâyesine döner ve onun savaş için Konya'dan hareket ettiğini, Ertuğrul'un bunu öğrenmesi üzerine ona elçi gönderip yanında yer aldığını, birlikte Karacahisar'ı kuşattıklarını, güney tarafını kuşatma işini Ertuğrul'un üstlendiğini, Tatar ortaya çıkınca Konya'ya dönmek zorunda kalan Alaeddin'in kale muhasarası işini Ertuğrul'a havale ettiğini belirtir.¹² Anlaşılabacağı üzere hikâyenin son kısmı diğer kaynaklarla mesela Şükrullah'ın anlattıkları ile uygunluk gösterir, yalnız Karacadağ'a geliş ve hanedanın ataları kısmı farklılık arzeder.

Yukarıda zikrettiğimiz müelliflerin ayrıntıya fazla yer veremeyen fakat temel çerçevede birbirine muvafık görünen bilgileri, Âşıkpaşazâde, Oruç Bey, Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'lar geleneğine bağlı kronikler ve Neşrî, ayrıntılı hâle getirip eklemelerle oldukça geliştirmişler ve daha geniş bir şecere düzenlemişlerdir. Daha profesyonel bir iş yaptığı anlaşılan ve yüksek sentez gücü ile dikkati çeken Neşrî'yi bir tarafa bırakırsak, diğerlerinin birbirlerinden ufak tefek farklılıklarla benzeri bir metni aktardıkları anlaşılmaktadır. Bunları bir arada karşılaştırmalı olarak değerlendirelim.

Âşıkpaşazâde'nin Yahşi Fakih'ten aktardığı ve ne ölçüde müdahale ettiği kestirilemeyen bilgileri, Anonimler ve Oruç metinlerine göre biraz daha muhtasar görünmektedir. Verdiği şecereden sonra Süleyman Şah'ı ön plana çıkaran yazar, onun idaresindeki 50.000 Türk ve Tatar'ın Rum'a gaza edip Erzurum, Erzincan'dan Rum vilâyetine gelerek altı yıl boyunca buralarda dolaştıklarını, sonra geri dönmeye karar verdiklerini, bu maksatla Haleb'e indiklerini, bu arada Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçerken boğulduğunu, oğulları Sungurtekin, Gündoğdu ve Ertuğrul'un geri dönüp Pasin ovasında Sürmeli Çukur'a vardıklarını, buradan kardeşlerin birbirlerinden ayrıldıklarını, Ertuğrul'un 400 göçer ev'e burada kaldığını ifade eder. Bu kısımdan sonra yine Sultan Alaeddin devreye girer. Alaeddin Rum'a gelmiştir, padişah olmuştur. Ertuğrul kendi neslinden olan Alaeddin'in katına gider, yanında Osman, Gündüz ve

¹² *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. İ. H. Konyalı, Osmanlı Tarihleri içinde, s. 343-344.

Sarıyatı adlı üç oğlu vardır. Oğlu Sarıyatı'yı Alaeddin'e gönderen Ertuğrul ondan yurt ister. O da Karahisar ile Bilecik arasındaki Söğüt'ü verir. Ertuğrul bunun üzerine Ankara'ya gelir, yerine ulaşır, burada ölünce yerine Osman geçer. Bundan sonra Tatar'ın Ereğli'ye gelişi, Alaeddin'in onlarla cengi ve ucu onlara bırakması hikayesine temas edilir. Ancak hâdise Osman Bey dönemine yerleştirilmiştir. Karacahisar'ı da Osman feth etmiştir.¹³

Bu hikâye Oruç kroniği ve Anonimler ile benzerlik gösterir. Bu ikisi, şecere bahsini naklettikten sonra Cengiz Han'ın ortaya çıkışı Belh'e gelişi sırasında Osmanlılar'ın atalarının Oğuz taifesinden olup Mahan'da bulunduklarını belirtir. Oruç, Cengiz'i Bağdad'a kadar indirip orada savaştırırken, Anonimler Bağdad'ı harap edenin onun oğlu Ogeday olduğunu belirterek ondan ayrılırlar. Fakat sonra hikâye benzeri şekilde sürer. Selçuklu'dan Alaeddin Moğol baskısı yüzünden Rum'a gelmiş, Sivas ve Konya'yı imar etmiştir. Bu sırada Mahan'daki Oğuzların başı Süleyman Şah'tır. Onun Erzurum, Erzincan, Amasya'ya gelişi, Haleb'e inişi, boğulması, geride kalan üç oğlunun Pasin'e ulaşması ve Ertuğrul'un oğullarıyla kendilerine verilen yurtlarına gidişi Âşıkpaşazâde'nin anlattıklarıyla paralellik arzeder.¹⁴ Anonimler'de Ertuğrul'a Domaniç ile Ermenek (Ermeni Beli) dağı arasının yaylak tahsis edildiği, Karahisar ile Bilecik arasının yurt verildiği belirtilir. Sonra Alaeddin'in bu yöreye gelişi, idareyi Ertuğrul'a bırakışı, Ertuğrul'un Ankara yoluyla vilâyetine ulaşması anlatılır.¹⁵ Oruç metni bu bilgiler arasına bazı eklemelerde bulunur. Mesela Ertuğrul Pasin'de iken Osman'ın doğduğu, küçük iken babasının ona çift sürdürdüğünden söz edilir. Sonra Ertuğrul ve Sarıyatı Ankara'da durup Rum'a gaza eder, bu arada her ikisi de ölür. Osman bey olur, gelir Söğüt'e yerleşir.

¹³ *Âşıkpaşazâde Tarihi*, nşr. Atsız, Osmanlı Tarihleri içinde, s. 92-97.

¹⁴ Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925, s. 5-12, 80-86.

¹⁵ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 8-10; Hemen hemen aynı bilgileri havi bir başka Anonim için bk. *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2000, s. 8-11. Anonimler arasında bu geleneğin dışında çok farklı bilgiler aktaranlar da vardır. Mesela Ruhi'ye atfedilen kronikte yer yer diğerleriyle benzeyen, yer yer Dede Korkud'a ve Oğuz töresine atıfta bulunarak Osmanlı hanedanının menşeyi hikâye eden bilgiler örnek gösterilebilir (bk. Ruhi Tarihi, nşr. E. Cengiz-Y. Yücel, *Belgeler*, XIV/ 18, Ankara 1992, s. 375-380).

Alaeddin'in Rum tekfurunun oğlu ile yaptığı savaşa Osman da katılır bu orduyu yenip Alaeddin'in takdirini kazanır ve bey olarak tanınır. Sonra Baba İshak olayına geçilir, ardından Tatar ile olan savaş araya sıkıştırılır.

Bu metinlerdeki bilgileri Neşrî'nin ustaca birleştirip kendisine göre bir mantık silsilesi içinde bir sentez vücuda getirdiği dikkati çeker. Söz konusu bilgilerin kronolojik sırasına ve Selçuklu sultanlarının kimliğine itina gösterip bunları açıklamaya çalışır. Bu arada sözlü kaynakların şahidliğine de başvurur. Anlattıkları genel olarak diğer kroniklerle temelde benzerlik gösterir. Söğüt'e geliş, Karacahisar fethi, Tatar'ın Ereğli baskını, Alaeddin'in buraya yönelişi, onun ölümü üzerine yerine geçen Gıyaseddin'in Baycu tarafından mağlubiyete uğratılması, Ertuğrul'un Söğüt'te uzun süre sessiz kalışı, I. Alaeddin Keykubad'ın ölümü üzerine Karacahisar'ın elden çıkışı ve Ertuğrul ölünce yerine üç oğlundan Osman'ın geçişi, Gazan Han'ın Rum'u, Mesud ve Alaeddin Keykubad arasında paylaş-tırması, uc kesiminin kontrolünün Alaeddin Keykubad'ın elinde bulunması gibi diğerlerinden farklı ve Selçukluların Mogol idaresi altındaki durumlarını da hesaba katan bir panoroma sunar.¹⁶

Bu Osmanlı müellifleri dışında Osmanlı hanedanının menşei de veren ve hemen hemen yukarıda zikredilen tarihlerle aynı dönemde kaleme alınmış olan Osmanlı sahası dışı kaynaklarda, mesela İbn Haldun, İbn Hacer, Konstantin Mihailoviç, Angiolello gibi yazarların eserlerinde Osmanlı rivayetleri etkilidir.¹⁷ Bundan dolayı Osmanlı kaynakları temelinde, söz konusu bilgilerin nereden ortaya çıktığı konusunu ele almak mecburiyeti hasıl olmaktadır. İlk Osmanlılar hakkında menşe hikayesini aktaran kroniklerden yalnızca Âşıkpaşazâde ve Neşrî kaynaklarını açıklamış gözükmektedir. Âşıkpaşazâde Yahşi Fakih'ten ilk dönem gelişmelerini aktarırken, Neşrî, Orhan Gazi'nin rikâbdarı ile görüşmüş olduğunu söyleyen Mevlana Ayas'dan dinlediklerine yer verir. Bu sonuncu rivâyet, Ertuğrul'un Rum'a 400 erie gelişiyile başlar, bundan önceki gelişmeler hakkında hiç bir bilgi vermez. Sonra bilinen hikâyeyi akta-

¹⁶ *Kitab-ı Cihannüma*, nşr. Fr. Teaschner, I (Leipzig 1951), s. 18-25.

¹⁷ Mesela bunların ilgili kayıtlarının değerlendirildiği çalışma için bk. C. Imber, "İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", s. 271-300.

tır.¹⁸ Neşrî'nin kendi döneminde bile hanedanın menşei konusunun karanlıklar içinde olduğu, bundan dolayı yazarın bu konuda kaynak arama endişesi içinde bulunduğu ifadelerinden açık olarak anlaşılmaktadır. Hatta Neşrî ilginç bir şekilde Karamanî Mehmed Paşa'nın rivâyetini metne alıp sonunda buradaki Ertuğrul'un Osman'ın atası olmadığı, hatta "cedd-i Osman Süleyman Şah dahi tevâtirdür" diyerek bu rivâyetin de asılsız olduğu kanaatini izhar eder.¹⁹ Öte yandan yine Şükrullah'ın elçilikle gittiği Cihan Şah'ın sarayında, sultanın, getirttiği "Mogol yazısıyla" yazılmış kitapta Osmanlılarla olan akrabalığın vurgulandığı bir şecereye atıf yaptığı anlatılır ki bu da yine belirli bir amaçla metne konulmuş olmalıdır.

*

* *

Yukarıda temas edilen kaynaklardaki bilgilere topluca bakılınca, öncelikle iki ayrı bölüm dikkati çeker. Bunlardan ilki Ertuğrul'un Söğüt'e gelişine kadar olan kısım, diğeri ise Söğüt'e gelişten sonraki Osman Bey'in faaliyetleridir. Olayların sıraları karışık olarak aktarılmakta ise de kabaca yapılabilecek bu ayırım, iki temel farklı rivâyetin birbiriyle bağdaştırılmasından ileri gelmiş olmalıdır. Sondan başlarsak, tarihî çerçevede, önemli karıştırmalar bulunmakla birlikte, 1298'de Anadolu'da Moğollar'ın III. Alaeddin Keykubad'ı tahta çıkarmış olduğu, 1299 kışında ise Süleymiş'in isyan ettiği, Moğol birliklerinin Süleymiş isyanını bastırmakla uğraştıkları, Süleymiş'in kaçıp uç Türkmenleri arasında saklandığı olaylar yer almaktadır.²⁰ I. Alaeddin Keykubad'ın faaliyetleri, 1243 Köseadağ bozgunu sonrası gelişmeler, 1256'da Baycu'nun Konya'yı tazyiki, II. Keykâvus'un mağlub olması üzerine İznik imparatoruna sığınması, Baycu'nun Anadolu'dan ayrılması ardından Denizli Türkmenleri ile birlikte Konya'yı ele geçişi (1257), sonra kardeşi Kılıçarslan ile ülkeyi paylaşmaları, ikisi arasında yeniden savaş başlaması, kendisine tabi olup Sivrihisar'da asker toplayan Ali Baha-

¹⁸ Neşrî, I, 20.

¹⁹ Bu bilgi sadece Menzel nüshasında bulunur, diğer nüshalarda çıkarılmıştır (Teaschner nşr., I, 21-22).

²⁰ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Tarihi*, İstanbul 1984, s. 620 vd.; İ.Kafesoğlu, "Keykubad III", *İA*, VI, 662-663.

dır'ın yenilip uç Türkmenleri'ne sığınması, Keykâvus'un da İstanbul'a kaçıışı, oradan Kırım'a geçip 1278'de ölümü gibi olaylar²¹ yine belli belirsiz Osmanlılar'ın atalarının faaliyetleriyle aynileştirilmiştir. Osmanlı kaynaklarında Moğollar'ın Konya'ya gelişi üzerine Sultan Alaeddin'in Ertuğrul'u uçta bırakıp dönmesi hadisesi Baycu'nun faaliyetiyle benzerlik arz etmektedir. Kısaca bu kısımdaki bilgileri bir tarihî çerçeveye oturtmak mümkün görünmektedir. Rivâyetçiler bu çerçeveyi alt plana yerleştirmişler ve bir panorama sunmuşlar, Neşri bu panoramadaki çizgileri daha sağlam tarih bilgisiyle yerli yerine oturtup ayıklamak, kronolojik bir sıraya koymakla tamamlamıştır. Böylece döneminin okuyucusunun tatminkâr bulabileceği bir çözüme kendince ulaşmıştır.

Asıl problem Ertuğrul'un Söğüt'e gelişine kadarki mâcerada düğümlenmekte, bu konuda aktarılanlar belirli bir tarihî çerçeveye oturtulamamaktadır. Bundan dolayı bu kısım genellikle modern araştırmacıların tahlilî çalışmalarının dışında kalmış görünmektedir. Bu bölümle ilgili rivâyetin ayrıntıları, Ahmedî ve Şükrullah dışındaki Enverî de dahil diğer kroniklerde yer alır, hatta giderek daha da süslenir. Bunları yeniden hatırlatacak olursak, Ahmedî, Sultan Alaeddin ve Gündüz Alp'i ön planda zikrederken onların nereden gelmiş olduklarını belirtmez. Enverî, hanedanın atalarından Şah Melik'i Urfa'dan yola çıkarmış ve Sultanöyüğü'ne getirmiş; Şükrullah ise bunların Selçuklu soyuyla Anadolu'ya gelip Karacadağ'a yerleştiklerini belirtmiştir. Karamanî Mehmed Paşa Ahlat'ı temel almış, burada bulunan ve önderleri Kayık Alp olan kavmi, Ankara ve Karacadağ'a ulaştırmıştır. Verdiği çıkış hikâyesi tarihi olan 1258 yılı Moğollar'ın Konya kuşatması sonrasındır. Âşıkpaşazâde, Anonimler ve Oruç, Süleyman Şah'ın Anadolu'ya geliş hikayesine sıkı sıkıya sarılmışlardır. Oruç metninde ve Anonimler'de çıkış hikâyesi Mahan'da başlar. Âşıkpaşazâde yer belirtmez, Neşri'ye ise Ahlat daha cazip gelmiştir. Bu kroniklerin sonraki bilgilerin de bir müstereklik vardır: Dönem Sultan Alaeddin devridir. Celaleddin Harezmşah mağlup olmuştur. Moğollar Anadolu'ya doğru ilerlemektedirler. Osmanlılar'ın ataları Erzurum, Erzincan, Amasya tarafla-

²¹ Aksarayî, *Müsamemetü'l-ahbar*, trc.M.Öztürk, Ankara 2000, s. 163, 193, 201, 218, 251-252; O. Turan, *Aynı Eser*, s. 431 vd.; a.mlf, "Keykavus II", *İA*, VI, 644-645. Keza bu olaylar bk. N. Kaymaz, *Pervâne Mu'ini'd-dîn Süleyman*, Ankara 1970.

ında bir süre oyalanırlar, oradan eski vatanlarına dönmek isterler, Haleb tarafına inerler, sonra Pasin ovasına çıkarlar, burada ailenin bir kısmı ayrılır, diğerleri Ertuğrul ile Ankara, Karacadağ yoluyla Boğüt'e yerleşir. Bu hikayede yer alan Süleyman Şah'ın bir karıştırma mahsulü olduğu, buradaki şahsın aslında Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ı nitelediği, fakat anılan olayların onunla ilgisi bulunmadığı pek çok modern tarihçinin ortak fikridir. O halde bu tafsilatın bir alt yapısı, dayanağı var mıdır?

Bu noktada Anadolu'daki Selçuklular'ın yerli kaynaklarından İbn Bibi'ye dönmek gerekecektir. İbn Bibi, yukarıda belirtilen benzeri bir olay zincirini Celâleddin Harezmşah'ın Moğollar ile mücadelesi ve ölümü ardında I. Alaeddin Keykubad'a sığınan Harezm emirlerinin faaliyetlerini naklederken anlatır. 1230'da Ahlat'ı zabt eden ve aynı yıl Yassı Çimen'de Selçuklu Sultanı Alaeddin'e mağlup olan Celâleddin 1231'de öldürülünce, onun kumandan ve emirlerinden çoğu Selçuklular'a sığındılar. Bunların başında bulunan Kayır Han Alaeddin'e bağlılık gösterip onun hizmetine girer. Yanında diğer Harezm beyleri olan Bereket, Yılanboğa, Canbirdi, Baruhan, Güçlühan da vardır. Emirlerin reisi olan Kayır Han Ahlat civarındadır ve Alaeddin bu sığınmacılara Erzurum bölgesini tahsis eder. Onun yanındaki diğer beylere de bu bölgeyi paylaştırır. Konar-göçerlerden oluşan maiyyetleriyle bu beyler Erzurum'a hareket ederler. Fakat bunlardan 4000 kadar Harizmli, karşılarına çıkan 700 Moğol askerinin baskınına uğrayıp dağılır. Harezmlilerin çoğu Erzurum ve Erzincan dağlarına perakende olmuşlardır. Sonra Alaeddin bu beylerden Kayır Han'a Erzincan'ı, Bereket'e Amasya'yı, Güçlü Han'a Larende'yi, Yılanboğa'ya Niğde'yi verir (629/1231-1232).²² Alaeddin 1237'de Melik Kamil'e karşı savaşmak için

²² *İl-cvâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye, Selçuknâme*, trc. M. Öztürk, Ankara 1996, I, 430-431, 454. Krş. Yazıcızâde, *Târih-i Âl-i Selçuk*, 292a - 295b (Yazıcızâde'nin tercümesinde bazı farklılıklar mevcuttur. Harezmli beylerinden Canbirdi, Yılanboğa zikredilmez. Ayrıca Niğde'nin tevcih edildiği beyin adı Kaplantogo gibi karışık bir imla ile yazılıdır). Kayır Han'ın ise Cüveynî'de adı geçen Kayır Buku Han, Kadir Buku Han ve Buku Han ile aynı şahıs olması muhtemeldir. 1194-1195'de Cend bölgesi hakimiyken Harezmli Sultan Tekiş'in onun üzerine yürüdüğü, daha sonra 1198'de onu yenip esir aldığı ve sonra emirlik makamını verdiği Kayır Han, son anlarına kadar Celâleddin Harezmşah'ın yanında bulunmuştur (*Târih-i Cihangüşâ*, trc. M. Öztürk, Ankara 1988, II, 28, 31-32, 152).

ileri gelen emirleri Kayseri'de toplar ve Fahreddin Ayas'tan boşalan Sivas'ı Kayır Han'a tevcih eder. Fakat Alaeddin'in vefâtı üzerine Kayır Han'ın başında bulunduğu Harezm emirleri İzzeddin'i desteklerler, fakat sonra Kayır Han Gıyaseddin'e bağlılık bildirir. Sadreddin Köpek, Kayır Han aleyhine çalışıp onu gözden düşürür. Kayır Han yakalanıp Zamantı kalesine habs edilir ve orada ölür. Bunun üzerine Harezm emirleri ayaklanıp, etrafı yakıp yıkarak geri, vatanlarına dönmek için harekete geçerler. Arapgir'e ulaşıp buradan Fırat'ı aştıktan sonra Harran, Urfa, Rakka, Suruç taraflarına yayılırlar, buralardaki Türkmenlerle birlikte hareket etmeye başlarlar. Bu bölgelerdeki ticaret yollarını kesip karışıklığa yol açarlar. İbn Bibi'nin babası Mecdeddin Muhammed onların yanına gönderilerek itaatleri sağlanmaya çalışılır. Harezmliler Kayır Han'a yapılanları unutmadıklarını söylerler, ancak sultana bağlı kalacakları, onun emirlerine boyun eğecekleri taahhüdünde bulunurlar. Fakat az sonra ahdlerini bozarlar ve Resûlayn'da mağlup edilirler. Bu sırada Harezmliler'in başında Bereket Han vardır. Harezm toplulukları bu mağlubiyetin ardından Bağdad taraflarına doğru giderler.²³ Tam bu olaylar olurken Anadolu'da Baba İshak isyanı patlar. Ardında Harezmliler, Celaeddin'in kızkardeşinin oğlu Yağan Tayşi ile birlikte içlerinde Germiyan/ Kirman Türkleri olduğu halde Eyyübiler'in Meyyafarikin idarecisi Melik Gazi yanında toplanırlar. Onun yanında Bereket Han idaresi altında savaşırlar. Sonra savaş durur ve Melik Gazi, Sultan ile anlaşır.²⁴ Harezmliler'in adı daha sonra Köseadağ savaşı sırasında Şemseddin'in Haleb'e yardım almak üzere gidişi olayında geçer. Şemseddin yanına Harezmli, Kıpçak kuvvetleri toplamıştır.²⁵ Bundan sonra Harezmliler'in Sadreddin Kutluşir ve Ali Bahadır gibi emirlerin idaresi altında Ruknettin Kılıçarslan (IV) ile İzzettin Keykâvus'un mücadelelerine katıldıkları anlaşılmaktadır. Bu olayın ardından bir daha Harezmliler'in adı na rastlanmaz. Ancak Ali Bahadır'ın Sivrihisar'da bir topluluğun başı olup Sultan Rüknettin Kılıçarslan'a ve Moğollar'a baskın yap

²³ İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 20-21, 23, 39; krş. Yazıcızâde, vr. 307b, 309b-312b, 320a-322b

²⁴ İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 79, krş. Yazıcızâde, 332b-333b. Yazıcızâde Yağan Tayşi'den söz etmez, Bereket'i Sultan Celâleddin'in yeğeni olarak gösterir.

²⁵ İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 141.

mak istediği ve yenilince uca gittiğine temas olunur.²⁶ Ali Bahadır sonra sultanı kuşatmak için Konya'ya gider, Pervâne tarafından bozguna uğrar, yine uca döner. Orada Türkmenler arasında duramaz, İstanbul'a İzzeddin'in yanına gider, orada bir komploya karıştığı gerekçesiyle Bizanslılar tarafından öldürülür.²⁷

Dikkat edilirse Harezmîler'in mâcerası Osmanlı kroniklerinin bazılarında yer alan Anadolu'ya geliş ile ilgili bilgilerle temelde paralellik gösterir. Muhtemelen Kayır Han'ın faaliyetleri, ravilere kalar ulaşılan karışık bilgilerin kaynağı olmuştur. Hatta Karamanî Mehmed Paşa'nın eserinde adına rastlanan Kayık Alp nisbesinin Kayır ile ilgisi ihtimal dahilindedir. Binâenaleyh yukarıda anlattığımız bu ilk kısmın hikâyesi, İbn Bibi'nin eserindeki bilgilere dayandırılabilir. Buradaki bilgiler muhtemelen Türkçe versiyonu ile kaynaklara aksetmiştir. Bu bilgilerden yola çıkan ve Horzumlu aşilinin coğrafi yayılışına bakan bazı modern araştırmacılar, Batı Anadolu'daki beyliklerden bazılarının kurucularını Harezmli beylere bağlarlar. Bu arada Osmanlılar'ın da bunlara mensup olduğu yönünde iddiada bulunanlar yok değildir.

Bütün bu hikâyeler ne yazık ki ilk Osmanlılar'ın gerçek atalarının teşhisine çok yardımcı olmamaktadır. İbn Bibi'nin Harezmli mirirleri ile ilgili anlattıkları doğrudur, fakat bunların Batı Anadolu Türkmen beylikleri ile ilgisini sağlayacak sağlam deliller yoktur. Benzer şekilde Osmanlı kroniklerinde yer alan rivâyetlerin, hafızalarda türlü şekiller almış sözlü kaynaklar vasıtasıyla girmiş olabileceği düşünülebilir. Yukarıda adlarını verdiğimiz Osmanlı kroniklerinden ilk Osmanlılar hakkında sağlam bilgiler çıkarma gayretleri boş birer çaba olarak görmemekle birlikte, bu rivâyetlerin köklerinin ortaya konması, tahlillerin buna göre yapılması gerektiğini

İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 160. Ayrıca detay için. N. Kaymaz, *Pervâne*, s. 69-111.

İbn Bibi, *Aynı Eser*, II, 160-161. Yazıcızâde Ali Bahadır ile ilgili farklı rivayetleri nakleder. Ona göre Ali Bahadır, İzzeddin Keykavus ile anlaşır birlikte Bizans imparatoruna, kendilerine yurt verilmesi teklifinde bulunurlar. "Biz Türk tâife-
sityi daima şehirde durmayız, taşrada bize yer-yurt olsa Anadolu'dan bize taalluk eden Türk evlerini getirüp anda yaylarız ve kışlarız" demeleri üzerine imparator Dobruca ilini onlara yurt verir. Bunlar el altından haber gönderip kışlık bahanesiyle İznik'e gelen Türk obalarını Dobruca'ya geçirirler. Sarı Saltuk da onlarla birlikte (vr. 392a-393b).

söyleyebiliriz. Bundan dolayı hareket noktamızdan itibaren zihin karıştırıcı bilgi levhalarıyla dolu yolda ilerlerken ulaştığımız sonucun muhassalası, Ahmedî'nin basit şekilde ortaya koyduğu temel tesbitlerdir. Diğer bilgiler sağlam olup olmadıkları tartışmalı temeller üzerine inşa edilmiş hayli süslü, fakat o ölçüde iğreti bir binâdan başka bir şey değildir.

“TAVÂİF-İ MÜLÛKDAN” OSMANLILILAŞMAYA

Osmanlı devletinin teşekkülü ve bir imparatorluk haline gelişini tanımlayan kavramları üzerinde duran modern tarihçilerin bir kısmı yeni bir kavramı daha ortaya atmış bulunmaktalar. Bunlara göre Osmanlı tarihinin genel seyri bir “Osmanlılaşma”yı orijinal bir tabir olarak tanımlayabilecek sosyal terkibe yol açmıştır. Yani Osmanlılar şaşırtıcı bir şekilde -bazılarına göre ise klasik bir antik imparatorluk anlayışı çerçevesinde- bir içtimai terkihi gerçekleştirmişler ve hatta bu “birlikte yaşama tecrübesi”nin zamanımızda “üstün Batı Medeniyeti”nin yayıldığı coğrafya da dahil, birçok bölgede cereyan eden etnik menşeli “mikro siyasî oluşumlar” yaratma sevdasıyla yaşanan bazıları fecaat mertebesine ulaşan çalkantılarla sarsılan modern dünya için bir çıkış yolu olabileceği üzerinde bile ciddi biçimde durulmuştur. Bazıları söz konusu gelişmeyi “Türkleşme” yahut “İslamlaşma” değil de bu yapıyı belirlemek üzere “Osmanlılaşma” olarak izah etme meyli içindedirler. Kavram daha çok Balkanlar’ın elde edilmesiyle bu topraklarda şaşırtıcı şekilde hızla genişlemenin ve tanınmış olan haklar manzumesiyle kalıcı yerleşmenin ve bunun da çabucak kabul görmesinin çağdaş bir yorumu olarak ortaya atılmıştır. Osmanlı muasır tarih külliyatında bu kavram yer almadığı gibi yapılan yorumlarda da Balkanlar dışındaki gelişmelerin rolü dikkatlerden kaçırılmıştır. Kavramın döneminin orijinal bir tavsifi olmadığı açık olmakla birlikte bunu tıpkı XIX. yüzyılda uydurulan mesela “rönesans” tabiri gibi kabullenmek gerekirse, tarihî çıkış tabanını nasıl teşhis edebiliriz? Bir başka ifadeyle Anadolu’daki “Türkleşme” vetiresi, Osmanlı hakimiyeti döneminde bir “Osman-

hlaşma" tarzına mı dönüşmüştür? Bunun ilk devirler için mevcudiyetini ve nasıl ortaya çıktığını tesbit etmek mümkün müdür? Konuyu bu sualler çerçevesinde -XIX. yüzyılda bir kimlik vasfını kazanan "Osmanlı/Osmanlılık" kavramı dışında- Osmanlı beyliğinin Selçuklu hakimiyetinin sona erışı ile ortaya çıkan Anadolu tavâif-i mülûku içinde sivrilişiyile sınırlamak, dolayısıyla konunun yukarıda belirtilen hususlarının dışında farklı bir yönüne dikkatleri çekmek bu yazının mevzuunu oluşturmaktadır.

Osmanlı beyliğinin kurulduğu coğrafyanın sosyal şartlarının, dayanılan tabanın özelliklerinin ve Bizans'a komşu olmanın getirdiği tesirlerin dışında, bizatihi onun kendi iç yarı yerleşik aşiret yapısından çıkan ve Ortaasya konar-göçer Türkmen boy geleneklerinin, uzun zamandır yerleşik bir hayat yaşayan ve yeni topraklara ihtiyaç duyan kesimlerin, manevi alt yapıyı yine ananevi anlayışlarla derinden etkileyen tarikat ehlinin böyle bir terkinin oluşmasındaki rolleri, şüphesiz farklı ve fakat önemli bir mütalaa konusunu teşkil eder. Aslında XIII. yüzyıl sonlarında özellikle Batı Anadolu'da ortaya çıkan Türkmen beyliklerinin durumu, bu bakımlardan birbirlerinden çok da farklı değildi. Bu beylikler yahut bu parçalanmış siyasi teşekkül halini de ifade eden bir tabir olarak kullandığımız tavâif-i mülûk, XV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar siyasî varlıklarını ve etkilerini sürdürebildiler. Her ne kadar aralarında Osmanlı beyliğinin de yer aldığı bu tavâif-i mülûk dünyası, ayrı siyasi teşekküller olsa da anlayış, kültürel alt yapı, insan unsurları bakımından aynı dünyanın temsilcileriydiler. Bir başka ifadeyle taban itibarıyla aynı inanış ve değerler manzumesinin hakim olduğu bir manevi birlik özelliği göstermekteydiler. Bilindiği üzere bu siyasi teşekküller, Moğollar'ın baskısı sonucu Orta ve Doğu Anadolu'daki yaylaklarını kaybeden ve onların önünden çekilerek Batı Anadolu'ya akıp Kuzey Batı Anadolu sahillerinden Akdeniz sahillerine kadar uzanan dikey çizgide dağlık sahaya kesif bir şekilde yerleşmiş bulunan Türkmen cemaatlerine dayanıyorlardı. Hatta bunlardan bazıları hiç alışık olmadıkları denizcilik faaliyetine girişip bu yolda faaliyetlerini sürdürürken daha kuzeydekiler Bizans ile mücadele ederek veya bazen onun müttefikleri olarak iç savaşlara katılmak suretiyle siyasi oluşumlarını güçlendirme eğilimi içindeydiler. Hususiyle eski Selçuklu payitahtı Konya'yı ele geçirip merkez ittihaz eden Karamanlılar, aynı zamanda Selçukluların varisi olma iddiasıyla

diğer siyasi teşekküller üzerinde hakimiyet kurmaya çalışıyor; başlangıçta Batı Anadolu kesiminde onunla rekabet edebilecek sadece Kütahya merkezli kurulmuş eski Selçuklu aristokrasisine dayanan Germiyanogulları ve Kastamonu-Sinop havalisindeki güçlü Candaroğulları bulunuyordu. Bu sonuncuları devlet geleneği bakımından daha oturmuş yapıda idiler. Germiyanogulları daha batıdaki Karesi, Aydın, Saruhan, Menteşe gibi beylikler üzerinde etkili olmakta iken Candaroğulları, Osmanlı beyliği ve Orta Karadeniz beylikleri üzerinde belirli bir nüfuz oluşturmuş idi. Karesi, Aydın, Saruhan ve Menteşe beyleri yönlerini denize çevirmişlerdi, aynı zamanda da Karaman, Germiyan ve hatta daha uzakta olmasına karşın Candaroğulları'na karşı dengeli bir siyaset izlerlerken, hem bunlar hem de içlerinde sivrilmiş nüfuzlu beyler, Anadolu'yu kontrol etmekte zorundaydılar. 1320'li yıllardan itibaren İlhanlı nüfuzunun azalması sadece bu beylikler bakımından değil içlerinden sıyrılıp bir cihan devleti haline gelecek olan Osmanlı beyliği için de bir dönüm noktası olmuştur denilebilir.¹

Tavâif-i mülûk içinde başlangıçta kimsenin fazlaca dikkatini çekmeyen ve Kastamonu uç bölgesinde bulunan, yönünü Bizans'a çeviren küçük bir beyliğin zuhuru ve güçlenmesi, önce civardaki Türkmen beylikleri, sonra da Avrupa ve dünya tarihi açısından şaşırtıcı sonuçlara yol açmakta gecikmemiştir. Osmanlı beyliğinin ilk yıllarında onların Çobanlı-Candarlı tesiri altında bulundukları anlaşılmaktadır.² Nitekim kendilerini Kayı boyuna bağlama ananesi doğru ise, XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde Kayı-Çobanlı boylarının müşterek bir ad altında zikredilmiş olması, söz konusu irtibatın çok geç dönemlere yansımış ve belki de unutulmuş bir serpintisi olarak önemli bir ipucu olma özelliği taşır. Bunun dışında ilk ciddi

¹ Bk. F. M. Emecen, “Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanogulları ve Osmanlılar”, *Essays on Ottoman Civilization Archiv Orientalni*, Suppl. VII (Prag 1998), 111-120; Keza a. mlf., “The Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia”, *The Ottoman Emirate*, Rethymnon 1993, s. 37 vd.

² Bu bilgi muasır Bizans kaynağı olan Georgios Pachymeres'e dayandırılır (bk. E. Zachariadou, “Pachymeres on the Amourio of Kastamonu”, *Byzantine and Modern Greek Studies*, III (1977), 57-70.

münasebetlerin varlığı hakkında tartışmalar süregelen Bolu yöresindeki küçük Umurlu beyliği ve kendileriyle aynı bölgeye yönelik faaliyet gösteren Karesioğulları ile olduğu bilinmektedir. Bunlar Bizans'a çevrilmiş yönleriyle bir bakıma birbirlerine rakib iki güç olarak ortaya çıkmışlardır.³ Zamanla bulunduğu bölgedeki sosyal yapıyı ve bunun sağladığı avantajları iyi kullandığı anlaşılan Osmanlı beyliği söz konusu rekabette giderek ağır basmaya başlamıştır.

Osman Bey'in bulunduğu boy yapısı içinde siyasi bir teşekkülün lideri haline gelişinden Orhan Bey'in Bursa'yı almasına kadar geçen süre içerisinde Osmanlı beyliğinin diğer Türkmen dünyası, yahud Batı Anadolu tavâif-i mülûku içerisindeki pozisyonu, ilişkilerin mahiyeti hakkında kaynaklara dayalı bilgilere ulaşılamamaktadır. Bununla beraber çevredeki inahalli feodal beylere karşı bazen dostluk bazen uzlaştırıcı, bazen de sert bir siyaset izlediği istidlal edilebilen bunların bir kısmını oldukça gevşek bir siyasi teşekkül özelliği gösteren bünyesine katan Osman Bey'in tarihî bir şahsiyet olarak sivrilmesi, tarihinin 1301 mi yoksa 1302 mi olduğu tartışmalı Koyunhisarı savaşında bir Bizans kuvvetini yanındaki Türkmen birleşik güçlerinden oluşan ordusuyla bozguna uğratmasından sonradır. H. İnalcık'a göre Osman Bey'in en büyük hedefi, eski bir Selçuklu payitahtı olmakla mensubu bulunduğu Türkmen dünyasının nazarında kudsî bir şehir olarak hatıralarda hâlâ canlılığını koruduğu anlaşılan İznik olmuştur.⁴ Burası sürekli bir abluka ile kontrol altına alınmış; hatta denilebilir ki Bursa'nın elde edilişi, bu yolda bir atlama taşı olarak görülmüş; Bursa'nın 1326'da fethiyle yakın hale gelen bu hedefe, nihayet Orhan Bey tarafından ulaşılmıştır. Orhan Bey döneminin bir bakıma Bursa'nın alınışıyla başlamış olması, bir taraftan Marmara sahillerine ve Gelibolu yarımadasına uzanma yolunda, diğer taraftan da yakın çevreden başlamak üzere civardaki Türkmen beyliklerine karşı yeni bir siyasi anlayışın şekillenmesine yol açmıştır. Başka bir ifadeyle Bursa'nın alınışı, Türkmen beyliklerine yönelik siyasetlerinde yeni bir anlayışın yani

³ E. Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri İki Rakib Devlet", *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 243-255.

⁴ Bk. H. İnalcık, "Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, s. 78-105; Ayrıca bunun İznik ideolojisi olarak yorumlandığı görüşler için bk. S. Divitçioğlu, *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996, s. 72-78.

“Osmanlılaşma”yı kavram olarak çağrıştıracak bir anlayışın teşekkülüne mesned oldu. Biraz daha kuvvetle vurgulamak istersek Türkmen beyliklerinin kademe kademe ilhak süreçlerinin başlamasıyla bu kavramın -karşılıklı tesirleşmeler ile- içi doldurulabilecek bir evsaf kazandığını söyleyebiliriz.

Burada kasdedilen Osmanlı tesirinin ve nüfuzunun Batı Anadolu’yu -tavâif-i mülûk anlayışının hilafına- içine alacak derecede yayılması ve ortak bir tabanın oluşmasıdır. Osmanlılar bu birliği oluştururken hiç şüphesiz bilinçli bir “Osmanlılaşma” veya kendilerine benzetme anlayışını teorik olarak ortaya koyup sistemli bir siyaset haline getirmiş değillerdi. Bu daha ziyade onun bünyesine giren ve kendilerine has bir takım özelliklerle süslenen bir bakıma kendiliğinden husule gelmiş yeni bir oluşumdur. Bunun doğuşunda, zaten aynı tabana dayalı olan beyliklerin ilhakıyla onlarla her bakımdan sağlanan bütünleşme etkili olmuştur. Karşılıklı etkileşme nispetinde zamanla meydana gelen bu terkip giderek yayılmış ve hatta sadece Anadolu’da değil Rumeli kesiminde de tesirini icra etmiştir.

Orhan Bey döneminde komşu Karesi beyliği üzerinde ilhaka varacak ince bir siyaset takip edilmeye başlanmıştı. Beyliğin iç karışıklıklara sürüklenmesi, Balıkesir ve Bergama kolu olarak ikiye ayrılması, Osmanlılara müdahale yolunu açmıştı. Bu saltanat mücadelesinin körüklenmesinde Osmanlılar’ın rolü olup olmadığı ma-lum değildir. Fakat taraflardan birinin Osmanlı yardımına başvurusu bu hususta manidardır. Bu mücadeleler sırasında Karesi’nin huzursuz askerî gurupları ve alt tabanında Osmanlılara mütevec-cih bir temayülün husule geldiği anlaşılmaktadır. XV. yüzyıla ait olup Karesi beyliğinin ilhakını anlatan Osmanlı kronikleri bu ilhak konusunda son derece mutedil ifadeler kullanırlar. Verdikleri bilgilere “hâdisât” çerçevesinde güvenmek pek mümkün değilse de vakfiyeler ve tahrir defterlerindeki kayıtlardan intikal eden bir takım bilgiler, en azından bu ilhak konusunun çerçevesinin bir bütünleşme şeklinde olduğunu gösterir. Dolayısıyla Orhan Bey zamanında ilk “Osmanlılaşma” bu şekilde başlamıştır denilebilir. Nitekim Karesi ümerası, Osmanlı hizmetindedir, hatta Rumeli’ye geçişte onların tecrübelerinden istifade edilmiştir. Bu ilk bütünleşme ve dolayısıyla “Osmanlılaşma”nın alt tabanda ne gibi tepkilere yol açtığı konu-

sunda kaynaklara yansıyan herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte genel olarak beylikler dünyasının alt yapısının aynı geniş tabana dayandığı, birbirlerinden çok farklı olmadığı düşünülecek olursa, bunun önemli bir muhalefete yol açmadığı ileri sürülebilir. Hususiyle daha sonraki devirlerde, Batı Anadolu'ya doğru olan yayılmada bu tip tepkilerin daha ziyade üst zümrelerden kaynaklandığı dikkati çekmektedir.

Karesi ümerasının ön ayak oluşuyla Osmanlı beyliği Bizans'a karşı izlediği dengeli siyaseti ve iç karışıklıkları nazarı itibara alarak, zaman zaman da ittifaklar kurarak Rumeli kesiminde yerleşmeye başlamış ve bu durum Orhan Bey'in şöhretini artırmıştır. Bu yerleşmeden önce, 1330'lu yıllarda Anadolu'yu dolaşan İbn Battuta'nın ifâdelerinden anlaşıldığına göre, Osmanlılar diğer beylikler içinde giderek öne çıkmaya başlamışlardır.⁵ Orhan Bey'i Bursa beyi olarak tanıtan İbn Battuta, onu Türkmen beylerinin ulusu diye anar ki bu ifâde diğerleriyle karşılaştırıldığında önem kazanmakta ve Osmanlı beyliğinin durumu hakkında fikir verebilecek özellikte görünmektedir. Bir başka coğrafyacı Ömerî'nin sözlü kaynaklarından olan Cenevizli Balaban adlı şahsın ise Orhan Bey'in komşularıyla sulh içinde yaşadığını belirtmesi, yukarıda Karesi'nin ilhakında söz konusu edilen mutedil ve dengeli siyasetin mahiyeti hakkında dikkat çekicidir. Burada üzerinde durulacak bir başka husus, yine Orhan Bey'in hakim olduğu sahada yaşayan halkın "fena kişiler" oldukları yolunda söz konusu eserin bir başka sözlü kaynağından nakledilen bilgidir.⁶ Bunlar eğer karşı propagandanın ürünü değilse, aslında Osmanlı anlayışının bütünleşme çerçevesinde tipik bir tezâhürü olarak yorumlanabilir. Bu demektir ki Osmanlı toplumu içinde farklı sosyal gruplardan insanlar bulunuyordu ve bunları bir arada yaşatmada bu dönemlere uzanan bir tecrübe kazanılması yolunda ilk adımlar atılmıştı. Bir bakıma kendi iç dinamiklerinden, bulunduğu coğrafyanın sosyal yapısından kaynaklanan farklılaşma eğilimi gösteren terrib, önce Karesi'yi içine alacak derecede genişliyor ve böylece sosyal taban itibarıyla kendisinden çok

⁵ *Seyahatnâme*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, I, 340-345.

⁶ Bunlar için bk. Ömerî, *Mesâlikü'l-ıbsâr fî-Memâlikü'l-ımsâr* (faksimile neşr. F. Sezgin), Frankfurt 1988, III, 156-157; 174-175.

da farklı olmayan geniş Türkmen dünyasına yönelmiş bulunuyordu. Şüphesiz daha önce de söz edildiği gibi aslında bu sistemli olarak formüle edilmiş bir hareket değil, kendiliğinden oluşan bir meylin tabii sonucuydu. Bu anlamda bahis konusu görünüşün hızlanması ve kapsamının genişlemesi 1350’li yıllarda Rumeli’ye kalıcı bir şekilde geçiş hadisesinden sonra gerçekleşmiştir. Giderek Rumeli’de yayılmada Anadolu’nun insan gücü kaynaklarından istifade etme mecburiyeti husule gelmiş, zamanla uç beylerinin kazandıkları ihtişam ve zenginlik, muhtemelen durgun bir ekonomiye sahip Batı Anadolu’daki diğer beyliklerin tabanlarını ve askeri zümrelerini etkilemiş; birçok savaşçı Rumeli’de fetihlere katılmaya başlamıştır. Bundan sonra özellikle de I. Murad döneminde başlayan vasallık siyaseti ile birçok Batı Anadolu beyi Osmanlı nüfuz ve tesirini daha katı bir şekilde hissetmişler, “Osmanlılaşma” vetiresi de işte bu tarihten itibaren farklı bir yön kazandığı devreye girmiştir. Bu bakımdan ilk Osmanlı tarihçisi sayılan Ahmedî’nin daha 1400’lü yılların hemen başında “Osmanîler” deyimini kullanmış olması pek şaşırtıcı değildir.⁷ Ondan sonraki Âşıkpaşazâde, Neşrî gibi XV. yüzyıl tarihçilerinin hatta Kemalpaşazâde’nin “Türk” lafzını ön plana çıkarmış olmaları ise, bilinçli bir ideolojik tanımlamadan çok, daha sonraki yerli ve yabancı muasır kaynaklar muvacehesinde, her iki tabirin birbiriyle olan imtizacının bir göstergesi olarak mütalaa edilmek istenmektedir.

SİYASÎ ve JEOPOLİTİK DİNAMİKLER HAKKINDA BAZI MÜLÂHAZALAR (1300-1389)

Osmanlı beyliğinin teşekkülünde bulunduğu bölgenin coğrafi ve jeopolitik yapısının etkili olduğu öteden beri üzerinde durulan konuların başında gelir. Beylikten bir devlet organizasyonuna geçişin gerçekleştirilmesinde yine jeopolitik faktörün, yâni Bizans ucunda bulunmanın getirdiği sosyal ve ekonomik alt yapıların önemli rol oynadığı tezi esas olarak benimsenmiş gözükmektedir. Bu küçük uç beyliğinin gerçekte hangi siyasî şartlar altında kurulup bir dünya devleti hâline geldiği konusu, doğrudan kaynakların belirleyiciliğinden çok ya bunların aktardığı çoğu epik tarzda anlatılmış hâdiselerin doğrudan doğruya nakledilmesiyle îzâh edilmekte ya da bu aktarılan destanî hikâyelerin kritiği kapsamında geliştirilmiş olan teorilere dayanmaktadır.¹ Bunun dışında eldeki yerli Osmanlı kaynaklarının geç tarihlerde kaleme alınmış olmasının getirdiği güvensizlik hissiyle onları tamamen göz ardı ederek sâdece çağdaş Bizans kaynaklarına îtibar edici bir anlayışla kronolojik doğrultuda² yahut yan disiplinlerin etkili şekilde hâkimiyeti

¹ Bilhassa Gibbons'tan (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, trc. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928 ve Ankara 1998), bu yana geliştirilen bu kabil yaklaşım tarzı, onu tenkid eden F. Köprülü (*Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1994) ve farklı bir bakış açısıyla konuyu ele alan Wittek'in (*The Rise of The Ottoman Empire*, London 1938) çalışmalarıyla da kendisini gösterir. Buna en son olarak C. Kafadar'ın çalışması da ilave edilebilir (*Between Two Worlds, The Construction of the Ottoman State*, University of California Press 1995).

² Böyle bir anlayış C. Imber'de görülür (*The Ottoman Empire, 1300-1481*, İstanbul 1990).

altında aşırı bir teorik çerçevede³ söz konusu döneme bakıldığı dik-
kati çekmektedir. Her ne şekilde olursa olsun yerli kaynak külliya-
tının mâhiyeti artık iyice tebellür etmiş olduğuna göre bunlardaki
malzemenin muasır yabancı kaynaklarla yapılan ancak pek bir çö-
züm getirmeyen mukayesesi yerini yine çoğu geç tarihli olmakla
birlikte erken tarihlere atıflarda bulunan resmî kayıtların ve topog-
rafik malzemenin yol göstericiliğine bırakmış gözükmekte ve bu
yolda bâzı itirazlara rağmen dikkat çekici bilgiler ortaya koymak-
tadır. Fakat bugün için Osmanlı tarihinin ilk yıllarındaki siyasî ge-
lişmelerin şekillendirilmesinde ve devlete dönüşümü sağlayan ana
süreçlerin tespitinde eldeki geç tarihli kroniklerin nispeten mufas-
sal bilgilerinin dışında da herhangi bir benzeri kaynak serisi mev-
cût değildir. Bu bakımdan bu malzemenin çeşitli yollar ve metotlar-
la sorgulanması dışında da tarihçinin yapabileceği bir başka şey
yoktur.

Hem bu kroniklerin hem de Osmanlı dışı kaynakların delâletiyle
ilk Osmanlı siyasî faâliyetlerinin mâhiyeti hakkında bazı karîneler-
den hareket etmek mecburiyeti vardır. Bir devlet organizasyonuna
dönüşme ve Yıldırım Bâyezid dönemi ile yeni bir devrin açılışına
kadar Osmanlıların bulundukları coğrafyadaki siyasî mevkilerini
tâyin etmek ve bunun nasıl teşekkül etmiş olduğunu anlamak için
şüphesiz onun gelecekte kazanmış olduğu imparatorluk vizyonu-
nun mâhiyetini, kendi dinamiklerinin itici faktörlerinin karakterini
ortaya koyabilmek önemli görülmektedir. Şu hâlde ilk Osmanlı
devlet siyâseti hangi şartlar altında nasıl oluştu?

Geç tarihli “erken” Osmanlı kronikleri muhtemelen kendi za-
manlarına mesaj vermek, gazâ rûhunu atalarının epik hikâyeleriyle
canlandırmak ve teşvik etmek amaçlı bilgi ağlarıyla örülmüş olarak
beyliğin kurucusu Osman Bey’e “kut” almış bir aşîret reîsi veya
bey sıfatıyla zamanlarında artık iyice yerleşmiş Hânedânın kurucu-
su olmasının meşru temellerini tâyin etmek için ilginç bir siyasî

³ Bu meyanda antropolojik bir yaklaşım olarak S. Divitçioğlu’nun çalışması (*Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996) zikredilebilir. Fakat bu inceleme antro-
polojik temelde farklı bir yorum denemesinin, esas itibarıyla dayanan kronikler-
deki bilgilerin iyi tahlil edilememesinden kaynaklanan ne gibi zaafılara yol açabi-
leceğinin ilginç bir örneğidir.

kimlik giydirmişlerdir. Bunu çok sofistike bir bilinçlilikle yaptıkları iddiâları⁴ zannıma göre haddinden oldukça fazla bir şüpheciliğin yansımasıdır.

Bununla birlikte muâsır kaynak olarak Osman Bey'den ilk bahseden tarihçi Pachymeres'tir ve onun 1301 veya 1302'de olup olmadığı tartışmalı olan Bafeus yahut Koyunhisarı savaşı dolayısıyla verdiği bilgi, Osman Bey'in tarihî ve siyasî bir şahsiyet olarak muayyen bir kimliğinin teşekkül etmiş olduğunu gösterir. Buradaki ifâdelere göre Paflagonya Türkmenleri Sakarya boylarında faâliyet gösteriyorlardı ve bunlardan Aşağı Sakarya Türkmen Reîsi Ali Bizans ile çatışmış ve bilâhare onun yerini Osman almıştı. Osman Meander nehri civârındaki Türkmenlerin de katılımı ile gücünü artırdı. Böylece Bafeus savaşında bir Bizans kuvvetini yendi.⁵ Bu bilgiler coğrafi olarak pek yerli yerine oturmamakta ve berâberinde birçok problemi de getirmektedir. En başta sorulacak soru Osman Bey'in kuvvetleri arasındaki Meander nehri civârından gelen mütteliklerin kimler olduğudur. Coğrafi uzaklık Menderes havâlisi Türkmenler'i ile daha çok Bitinya yöresinde bulunan Osman Bey arasındaki irtibâtı engeller gibi görünmekle birlikte, geç tarihli Osmanlı resmî belgelerindeki karineler, Türkmen boylarının coğrafi dağılımı böyle bir irtibatın olabileceğini düşündürülebilir.⁶ Bütün bu meseleleri bir tarafa bırakacak olursak buradan esas itibariyle anlaşılacak husûs, Osman'ın bir lider olarak kazanmış olduğu siyasî kimliktir. Bundan hareketle onun hem Bizans hem de civâr Türkmen beylikleri dünyâsında önemli bir şahsiyet olarak sivrilmiş olduğu sonucu çıkarılabilir.

Pachymeres'in önemle vurguladığı husûs uç bölgesinde sınır boylarında Bizans'ın yapmış olduğu tahkîmatın niteliğidir. Bu da kabaca ilk Osmanlı coğrafyasını zihnimize canlandırmamıza imkân vermektedir. 1250'den itibaren Paflagonya dağları Türkmen

⁴ Bk. C. Imber, "Osman Gâzi Efsanesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 68-77.

⁵ Ayrıntılı tahlil için bk. H. İnalçık, "Osman Gâzi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, s. 78-100.

⁶ Bk. F. Emecen, "Batı Anadolu'da Yörükler", *Yörükler ve Türkmenler*, Ankara 2000, s. 111-120. Bk. Bu kitaptaki aynı adlı makale.

boylarıyla dolmuştur. Tam bu sırada VIII. Mikael'in 1260'lı yıllardan itibaren takip ettiği askeri güç oluşturma yolundaki gayretlerinin tepki ile karşılanması, sınır boylarındaki savunma zincirini zayıflatır, savunma çöker; fazla vergi talepleri de Paflagonya köylülerinin Türklere dönmelerine ve onlara lojistik destek sağlamalarına yol açar. VIII. Mikael Sakarya nehri boylarında 1281 ve 82'de tahkî mâti artırır da savunma zinciri bir süre sonra aksamaya başlar. Üstelik 1302'de çok kuvvetli yağmurlar Sakarya nehrinin yatağının değişmesine ve taşmasına sebep olur, bu tabii hadise de savunmayı tam anlamıyla çökertir. VIII. Mikael'in oğlu Andronikos ancak 1290'da Bursa tarafına geçer ve İznik, Bursa, Ulubat gibi şehirlerin savunma düzenlerini gözden geçirirse de iç siyasî çekişme dolayısıyla bu faâliyet etkisiz kalır. Artık Sakarya savunma hattı tamamiyle zayıflamıştır.⁷ Osmanlı beyliğinin bu en erken tarihinde, bulunduğu bölgenin jeopolitik durumu bu merkezde olup müsâit vasat oluşmuş görünmektedir.

Osman Bey öyle anlaşılıyor ki, bu vasatta etrafında topladığı muhtelif boy beylerinin birleşmesiyle müştereken bir hareketi sağlayacak siyasî oluşumu husule getirmiştir. Ayrıca Bizans'ın savunma amaçlı olarak ana sınır hattı olan bu bölgeye sevk ettiği Alanlar'ın bir kısmının da yukarıda belirtilen şartlar muvâcehesinde onun safına geçmiş olma ihtimâli büyüktür.⁸ Bu bakımdan Osman Bey'in dayandığı muhtelit, gayri mütecânis savaşçı grupların onun henüz belirginleşen siyasî kimliğinin tâyininde diğer beyliklerde görüldüğünden biraz daha farklı bir belirleyici rol oynamış, beyliğin teşekkülünü sağlamış olması düşünülebilir.

Bu cümleden olarak Osman Bey'in Bursa ve İznik'i esas hedef aldığı 1320'li yılların başlarına kadar bulunduğu Bitinya bölgesinin ve Sakarya ırmağı civârının sâkinlerinin etnik, dinî ve sosyal yapılarının mahiyeti, yeni bir beylik teşkilâtının ortaya çıkışında farkına varılmayan ana tabanı oluşturmuş olmalıdır. Gerek geç Osmanlı ve gerekse çağdaş Bizans kaynaklarından çıkarılan karîneler, bölgedeki sert akınlardan yılan Bizans köylülerinin Batı Anadolu'nun diğer

⁷ Bk. J. Lefort, "13. yüzyılda Bitinya", *Osmanlı Beyliği*, s. 107 vd.

⁸ Lefort, *ayrı makale*, s. 107; Keza D. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, trc. B. Umar, İstanbul 1999, s. 135 vd. 500 kişilik bir Katalan kuvvetinin Osmanlı hizmetine girdiği bilinmektedir.

yerlerinde olduğu gibi Bitinya bölgesini tamamıyla terk ettiklerini pek göstermez. Çok geç tarihli resmî Osmanlı tahrirlerine bile yansıyan bu izler, Bitinya bölgesinin daha aşağılarında meselâ Karesi'den Menteşe'ye kadar uzanan yörede tam bir kaostan yaşandığını, Hristiyan halkın yerlerini terk ettiklerini,⁹ buna mukabil Hüdavendigâr yöresinde Hristiyan/Ortodoks, ancak etnik menşeleri tartışmalı köylülerin çeşitli ad ve namlarda -bazıları Türkçe adlarıyla- varlıklarını sürdürdüklerini hâtıra getirmektedir.¹⁰ Bütün bunlar Osman Bey'in bulunduğu bölgede kısa süre sonra güçlü bir konuma gelmiş olmasının hangi sosyal şartlar altında gerçekleştiğine naif bir izâh tarzı olarak öne sürülebilir.

Osman Bey'in vefatının ardından Orhan Bey'in hızla Bursa ve İznik'i alışı sonucu Osmanlı Beyliği bulunduğu bölgede ilk gerçek tutunmayı sağlamış oldu. Bunda dönüm noktasını 1326'da Bursa'nın kolay bir şekilde alınışının ardından 1329 Haziranı'nda Pelekanon savaşında kazanılan kat'î başarının çok önemli bir rolü vardır. Doğrudan olaylara inerek, konuyu daha iyi kavrayabiliriz. Bursa düşüncü imparator II. Andronikos çok üzülür. Yerine geçen III. Andronikos, Orhan'ın İznik ve İzmit'e yönelmesi üzerine alelacele ordu toplayıp başına geçer ve İzmit Körfezi boyunca ilerler, Pelekanon'a varır. Orhan 8000 savaşçıyla kıyıya inen yamaçlarda beklemektedir. 10 Haziran'da çatışma başlar Kantakuzenos'un tavsiyesiyle imparator bu sert saldırı karşısında geri çekilir, bu arada saldıran Türkler Bizans ordusuna zâyîât verdirdikleri gibi imparator da dizinden yaralanır. Türkler geri çekilen kuvvetleri 11 Haziran'da Filokrene (Tavşancıl) surları önünde bir kere daha bozguna uğratar, imparator ve kuvvetleri güçlkle gemilere binip İstanbul'a ulaşabilirler.¹¹

Genel olarak bk. F. M. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s. 17, 114-115.

⁹ I. Beldiceanu-Steinherr, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus", *Osmanlı Beyliği*, s. 8-22.

¹¹ Bu savaşa bizzat katılan Kantakuzenos'un yazdıkları dikkat çekicidir. Burada ondan hareketle hâdiseyi aktaran D. Nicol'un yorumu takip edilmiştir (*Bizans'ın Son Yüzyılları*, s. 180-181). Bu önemli olay ilk Osmanlı tarihlerinde yer almaz, ya da layık olduğu önem vurgulanmaz. Âşıkpaşazâde ve Neşri bu savaşı zikretmez. Anonim Osmanlı Tarihlerinde ise buna benzer bir savaştan İznik'in fethi öncesinde bahsedilir (bk. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân*, Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 11. Ayrıca bk. Lütü Paşa, *Tarih*, nşr. Âli Bey, İstanbul 1341, s. 23-24). Burada Bafeus savaşıyla Pelekanon savaşının karıştırıldığı açıktır.

Bu savaş eski ihtişamlarından çok şey kaybetmiş olmakla beraber bir Doğu Roma imparatoru ile o vakte kadar basit bir Türkmen beyi olarak görülen Orhan Bey'in doğrudan karşı karşıya gelip çarpıştıkları ilk muhârebe olmaktadır. Bundan dolayı bu savaş bir taraftan Osmanlılara İznik ve İzmit yolunu açarken bir taraftan da Orhan'ın diğer Türkmen beylikleri nezdindeki şöhretini oldukça artırmış olmalıdır. Nitekim 2 Mart 1331'de İznik alındıktan sonra imparator bu durumu kabullenmiş ve 1333'de Orhan ile bir anlaşma yapmış. Bitinya bölgesinde Bizans'ın elinde kalan birkaç şehir için haraç ödemeyi kabullenmiştir.¹² Artık Osmanlı Beyliği çok tanınan ve bilinen bir siyasî varlık hâline gelmiş, yine siyasî anlamda ilk ve en önemli dönemeci geçmiştir.

Üzerinde durulması gereken ikinci temel siyasî olgu, Türkmen beylikler dünyasında Osmanlıların yeridir. Uç bölgesinin aynı değerler manzûmesini paylaşan küçük siyasî birlikler arasında yer alan Osmanlı beyliğinin, diğer beyliklerle aralarında olan rekabetin ana kaynağını doğru teşhis etmenin uç bölgesinin siyasî ve sosyal tabanının birbiriyle olan mübâyenetini anlamak bakımından önemi vardır. Burada ana konu siyâseten Selçuklu mîrâsına kimin sâhip çıkacağı noktasında düğümlenmiş gözükmektedir.¹³ Kayı boyuna müntesib olma gibi bir faktörün ön plana çıkarılmasının altında bu rekabetin yatıp yatmadığı ayrı bir merak konusudur.¹⁴ Ayrıca bu devre için mutlaka İlhanlı vâlilerinin tavırlarını ve faâliyetlerini de göz önüne almak gereği vardır. Bu kavî İlhanlı bağı 1320'li yılların sonlarına kadar etkisini katı bir tarzda göstermiş, bundan sonra gi-

¹² D. Nicol, *aynı eser*, s. 181-182. Nicol, 1333 Ağustos'unda Orhan Bey'in İzmit kuşatmasını kaldırmak bahânesiyle Anadolu'ya geçen imparatorun, savaşmak yerine kendisiyle görüşmek üzere Orhan'la buluşmak istediğini ve böylece ilk defa bir imparator ile bey arasında diplomatik görüşmenin sağlandığını ve bunun Türk problemlerine karşı Bizans'ın bulduğu yeni bir yaklaşımın işâreti olduğunu, bu politikanın ardında ise Kantakuzenos'un bulunma ihtimâlinin büyük olduğunu belirtir.

¹³ Bu hususta bk. F. M. Emecen, "Batı Anadolu Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanogulları ve Osmanlılar" (Bu kitaptaki aynı adlı makale).

¹⁴ Bk. F. M. Emecen, "Eski Bir İmajın Yeniden Keşfi, Osmanlı Kroniklerinde Orta Asya Geleneği" (Bu kitaptaki aynı adlı makale). Ayrıca bk. A. Galotta, "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devletinin Kökenleri, Bir İnceleme", *Osmanlı Beyliği*, s. 41-67.

derek zayıflamış ve beylikler daha rahat hareket etmeye başlamışlardır.

Bizans'a karşı önemli bir avantaj sağlanıp Marmara sâhillerine ulaştıklarında Osmanlılar komşu beyliklere karşı yeni bir siyâset oluşturmakta gecikmediler. Başlangıçta Germiyanogulları ve Karesi Beyliği ile olan ilk münâsebetlerin mâhiyeti hakkında kaynaklara akseden kayıtlar belirleyici olmaktadır. Ancak bu bilgilerin Osmanlı kaynaklarından geldiği ve bu kaynaklar esas alınarak incelemelerde bulunulduğu bilinmektedir. Bu münâsebetlerde mutlaka karşı zâviyeden bakışa ihtiyaç vardır. Böyle bir bakışla Osmanlı beyliğinin durumunu değerlendirmeye alacak olursak, onun bu dünyada yükselişinin mâhiyetini daha iyi anlayabiliriz.¹⁵

Osmanlı beyliği ilk adımı Marmara sâhillerine ve Ege'ye açılan bir beylik olan Karesiogulları ile dikkat çekici bir rekabet ve siyâsetin içine girdi.¹⁶ Onu kademe kademe ilhak etti ve Çanakkale boğazına doğru bir hareket sahâsı kazandı. Ayrıca bu rakip beyliğin alt yapısını kazanarak onu barışçı bir siyâsetle saf dışı bıraktıktan sonra Karesi ümerâsının denizcilik tecrübesinden yararlandı. Bu beylerden atılmaya kararlı oldukları Rumeli mâcerâsında kılavuzluk bakımından çok istifâde etti. Aslında Gelibolu yarımadasına geçiş Osmanlı beyliğinin komşu Türkmen beyliklerine karşı olan siyâsetlerinde keskin bir değişmeye yol açmış olmalıdır. Rumeli'den elde edilenin Anadolu'ya aktarılması, Anadolu'nun insan gücü kaynaklarının kullanılması sonucu çift taraflı bir hareketlenme söz konusu olmuştur. Bu çift taraflı etki Osmanlı beyliğinin devlete dönüşümünün ikinci önemli adımını oluşturur.

1360'lı yıllardan itibaren esaslı bir şekilde Rumeli kesiminde tutunmalarında bu bölgeye daha önce geçen ve faâliyetlerini sürdüren Karesi ümerâsının ve özellikle diğer kendi namlarına hareket eden paralı asker gruplarının Türkmen reislerinin¹⁷ rolü kadar Bi-

¹⁵ F. M. Emecen, "Batı Anadolu Beyliklerinin Son Direniş Devirleri", s. 111-112.

¹⁶ E. Zachariadou, "Karesi ve Osmanlı Beylikleri, İki Rakip Devlet", *Osmanlı Beyliği*, s. 243-255.

¹⁷ Mesela 1312'de bir çarpışma sonucu öldürülen Melik Halil kendi namına hareket eden hattâ bir ara imparatorluk tacının kaderini tâyin eden bir Türk beyi idi. Trakya'da faâliyetinde bulunmuştu (D. Nicol, *aynı eser*, s. 149). Bunun gibi grupla-

zans'ın İmparator Kantakuzenos'un hâkimiyetini sağlamlaştırmak için Orhan Bey ile kurduğu ilginç münâsebetin payı vardır. Kantakuzenos iç savaş yıllarında iki esaslı dostu Umur ve Orhan ile müt-tefikâne hareket etmişti. Hattâ 1346'da ikinci kızı Teodora'yı Orhan Bey'e verdi ve onu damat edindi. Bu arada Osmanlı gücü içinde yer alan savaşçı grupları kademe kademe Trakya'ya geçip faâliyet-te bulunuyorlardı. Fakat esaslı olarak burada tutunma, Kantakuze-nos'a yardım maksadıyla şehzade Süleyman'ın emrindeki kuvvet-lerin 1352'de Gelibolu yarımadasına geçip Çimpi hisarını üs olarak tutmaları ve bilâhare imparatorun burayı boşaltmasını istemesine, hattâ babası Orhan'ın da bu yolda telkinlerine rağmen bu teklifleri duymamazlıktan gelen ve bölgede kalıcı bir şekilde yerleşme husu-sunda ısrarla duran Süleyman'ın yoğun faâliyetleri sonucu gerçek-leşmiş olmalıdır. İki yıl sonra Gelibolu'nun bir tabii felaket sonucu kolayca elde edilişi ile de önemli bir köprübaşı temin edilmiş oldu. Böyle bir ortamda Kantakuzenos'un bizzat kendi ifâdelerinde be-lirttiği, hiçbir şey yapamama ve şaşkınlık ortamı, kendisine karşı sert muhâlefete az sonra da tahttan feragatine yol açtı. Suçlamala-rın onun Türklerle savaşmaktan kaçındığı noktasında düğümlen-miş olması oldukça ilginçtir.¹⁸

Rumeli'de uç sisteminin giderek ilerilere atlaması sonucu, Os-manlı uç beyleri büyük bir ihtişam ve zenginlik kazandılar. Bu ih-tişam, Batı Anadolu ve Orta Anadolu beyliklerinin tabanlarını ve askerî zümrelerinin Osmanlı tarafına kaymasını aynı imkânlarla ka-vuşma hevesi dolayısıyla kolaylaştırmıştır denilebilir. Osmanlı ta-

rın daha sonraki tarihlerde de bu yörede varlıklarını sürdürmüş olma ihtimalle-ri büyüktür.

¹⁸ Kantakuzenos böyle bir ortamda çok gerçekçi bir düşünce içerisindeydi. O Türk-lerin yaptıklarının hepsine boyun eğilmemesi gerektiği, fakat aptallar gibi kendi güçlerine de fazla güvenmemeleri, mutlaka yabancı bir kuvvetin yardımının ge-rekli olduğu; Türkleri durdurmak için donanmaya ihtiyaç duyulduğu, zirâ on-lar deniz yollarına hâkim olurlarsa, yalnız Trakya'daki Orhan ve adamlarıyla de-ğil, onun yardımına gelecek olan Asya'daki bütün barbarlarla savaşmak zorun-da kalacakları; sapkınların başının onlara karşı savaşırken öleceklerle ölümsüz-lük ödülü vaâdetmiş bulunduğunu; arada yapılan anlaşmaları yenilemek ve gö-rüşme yoluyla onları Trakya'dan çıkmaya râzı etmek için elçi göndermenin uy-gun olacağını ifâde etmekteydi (Kantakuzenos, *Historiae*, nşr. L. Schopen, III, 295-299'dan nakleden D. Nicol, *aynı eser*, s. 261-262).

hiçisi Şükrullah'ın bu konudaki ifâdelerini doğru kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur.¹⁹ Osmanlılar böylelikle Anadolu'daki Türkmen beylikleri üzerinde son derece dikkatli ve ilginç bir siyâset izlediler. Yıldırım Bâyezid'in seri, atak hızlı ilerleyişinden önce, Osmanlılar vasallık siyâsetiyle geniş Türkmen dünyasını kendi bayrakları altında gevşek bir konfederasyon şeklinde toplamayı hedeflemişlerdi. Bunun en önemli sebebi Orta Anadolu'da Selçuklu vârisi olma iddiasındaki Karamanoğulları'nın benzeri politikaları ve bu meyanda onlarla girmeye mecbûr oldukları rekabettir. Bunda ayrıca muhtemelen hâlen devam eden İlhanlı etkisinin rolü de hesaba katılmalıdır. Ancak bu faktör 1360'lı yıllardan sonra tamamen ortadan kalkacak, Karaman faktörü ön plana çıkacaktır.

Osmanlılar bu geniş Türkmen eski uç dünyasında artık "kâfirle savaşıma" şöhretlerini iyice yerleştirmiş ve öne çıkarmış durumda idiler. Uç dünyasındaki dengeler bozulmadan önce Germiyanogulları'nın üstlenmiş olduğu rol, şimdi Osmanlılar tarafından oynanmakta idi. Vasallık bağı ile bu konfederasyonu gerçekleştirme başarısı göstermişlerdi. Fakat Karamanoğulları yarıştan çekilmek niyetinde değildi. Bundan dolayı kendiliğinden bir denge oluştu; iki gücün arasındaki küçük beylikler durumlarını bu iki büyük beylik arasındaki stratejilere göre ayarladılar. Fakat Osmanlılar iki önemli olay sonrası liderliği üstlenmekte gecikmediler.

Bunlardan ilki Karamanlılar'ın Osmanlılar'ın gazâ şöhretlerini kendilerinin de üstlenebileceği iddiasıyla giriştikleri Gorigos seferidir.²⁰ Selçuklu vârisi sıfatıyla Türkmen beyliklerini kendi bayrakları altında gazâyâ çağıran Karamanlılar bu seferde başarısızlığa uğradılar. Kıbrıs Frank krallığının elindeki kaleyi alamadılar. Halbuki hilâfet makamı olarak meşrûyetlerini temin bakımından bütün beyliklerin büyük önem verdikleri Memlûk sultanlığı da onların bu hareketini desteklemişti. Anadolu Türkmen beyleri bu başarısızlık dolayısıyla büyük hayâl kırıklığına uğramış olmalılar. Karamanoğulları'nın etki ve nüfûzu ise tamamen azaldı, gazâ liderliği misyonunu Rumeli'de defalarca ispat etmiş olan I. Murad birden daha et-

¹⁹ *Behçetü't-tevarih*, trc. N. Atsız (*Osmanlı Tarihleri İçinde*), İstanbul 1949, s. 53.

²⁰ Bu sefer için bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", *İÜEF, Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174.

kili olarak ön plana çıktı. Karaman'ın beylikler üzerindeki iddialarının tam mânâsıyla iflası ise 1387'deki Frenkyazısı savaşında²¹ Osmanlılar önünde uğradıkları yenilgi sonunda oldu ki bu da ikinci adımı oluşturmaktadır. Böylece 1367'den 1387'ye kadar geçen yirmi yıllık süre zarfında Rumeli'de çok önemli ilerlemeler kaydetmiş olup tarihî ticâret yolları üzerindeki şehirlerin çoğunu ele geçirmiş olan Osmanlılar,²² Anadolu'nun bu kesiminden esaslı rakipleri Karamanlılar'ın nüfûzunu tam anlamıyla kırmış oldular; yüksek hâkimiyetleri beylikler tarafından tanındı. Bu önemli bir düğümün ilk çözülüşü oldu, artık bir daha uzun vadeli çatışmalara rağmen bu düğüm bir daha yeniden bağlanamadı; hattâ Timur'un eski statüyü ihyâ çabaları bile başarısızlığa uğramıştı? Toprak satın alınmak sûretiyle biri Isparta yönünde, diğeri ise Orhan Bey zamanında Ankara yönünde uzatılan iki kol bu şekilde birleşmiş ve Osmanlı gücü Orta Anadolu'nun doğusuna kayma eğilimi içerisine girmiştir. I. Murad'ın gerçekleştirmeye çalıştığı konfederasyon ilk ciddî imtihanı 1389'da Kosova savaşında vermiştir. Bütün vasallların katıldığı bu savaşta kazanılan başarı, onun hayâtını kaybetmesi sebebiyle beklenen sonuca ulaşmadıysa da yerine geçen Yıldırım Bayezid'e köklü çözüm yolunu gösterdi; Bu ise sert ve katı bir siyâset izleyerek gerçekleştirilecek olan kat'î ilhâk anlayışıydı. Artık Osmanlı beyliği, bir devletti hattâ cihan devleti, imparatorluk olma yolunda ilk başarısız tecrübeyi yaşamaya hazır hâle gelmiş bulunuyordu.

Bununla berâber Osmanlılar'ın bu çok kompleks siyâsetleri, yarı karıdaki îzâhlara rağmen hâlâ şu sorulara esaslı cevaplar beklemektedir. Osmanlı beyliğinin yayılmasını ortaya koyan ve o dönem Anadolu'sunda alışılmamış, görülmemiş olan bu bilinçlilik nasıl açıklanabilir? Osmanlı Hânedânı daha başlangıçtan beri nasıl eşsiz sağlamlıkta bir meşrûiyet zeminini ortaya koyabilmiştir, Hânedânın siyasî otoritesi nasıl şekillenmiştir? Son olarak Anadolu beyliklerinden bâzıları da Rumeli'ye geçmiş ve Bizans'ın iç çatışmalarında rol oynamış olmakla birlikte, sürekli Avrupa'da tutunma anlayı

²¹ Bk. F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 322.

²² Bk. E. Zachariadou, "From Avlona to Antalya Reviewing the Ottoman Military Operations of the 1380s", *The Via Egnatia under Ottoman Rule 1380-1699*, Rethymon 1998, s. 227-232.

ni niçin Osmanlı idârecileri ve kumandanlarının hatırına gelmiştir? Böylesine bir bilincin altında hangi faktörler yatmaktadır? Bütün bu suâllerin cevaplarının beyliğin jeopolitik durumuna dayandığını söylemek şimdilik en kolay açıklama tarzı olacaktır.

OSMANLILAR ve TÜRKMEN BEYLİKLERİ (1350-1450)

XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasî ve sosyal şartlarının bir sonucu olarak kurulan Osmanlı Devleti, XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'daki beyliklerin büyük kısmını kendi idaresi altında birleştirmeyi başararak büyük bir ilerleme sağlamıştır. Bilindiği gibi zayıflayan ve vesayet altına giren Selçuklu merkezî idaresinin kontrolünden iyice çıkmış olan ve devrin kaynaklarında "uç" olarak adlandırılan Batı Anadolu bölgesinde bulunan Türkmen beyliklerini ortaya çıkaran tarihî şartlar Osmanlılar'ın da kurulup gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişme daha sonra giderek Anadolu'yu da içine alacak bir mahiyet kazanmıştır. Dolayısıyla konu bu açıdan ele alınınca Osmanlı beyliğinin Anadolu'ya doğru uzanan hakimiyetinin çerçevesini çizme gereği ortaya çıkmaktadır. şüphesiz Osmanlılar'ın Anadolu'ya doğru genişlemesinin siyasî sosyal ve iktisadî şartlarını bütünüyle kapsamayı hedefleyen bir çalışma için kaynak problemi daima bağlayıcı olmaktadır. Genellikle XV. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı tarihinin önemli sayılabilecek ölçüde bir ağdaş kaynak eksikliği söz konusudur. Mevcut kroniklerin önemli bir kısmının XV. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alındığı düşünülürse, bu eksikliğin mahiyeti kolayca anlaşılır. Burada dikkati çeken bir başka husus daha vardır. O da ele alınan konuya Osmanlı tarihi kaynakları açısından bakıştır. Halbuki Anadolu'da diğer beylikler ve devletlerin Osmanlı yayılışı karşısındaki tavırları ancak kendi yerli kaynaklarının delaletine muhtaçtır. Sağlıklı bir değerlendirme için ve özellikle de Anadolu bahis konusu olduğunda bu ikinci tür kaynaklara özel bir önem verilmelidir. XIII-XV. yüzyıla ait

olup beyliklerin tarihini konu alan standart çağdaş kaynaklar ise oldukça azdır.¹ Günümüze kadar ulaşabilenlerin bazılarında ise karışık bilgiler mevcuttur. Bununla birlikte her iki kaynak grubu, Anadolu dışındaki kaynaklarla birlikte yine de önemli bilgi kırıntıları sağlayabilecek hiç olmazsa en azından bir takım suallerin ortaya atılmasına yol açacak niteliktedir:

Şu halde uç bölgesi nasıl tarif edilebilir ve burası ne şekilde Anadolu kavramı ile bütünleşmiştir? Bu bölgede ve iç kesimlerde beyliklerin panoraması nasıldır? Osmanlılar 1350'den 1450 devresine kadar onlarla nasıl bir münasebet kurmuştu ve nasıl bir "fetih" siyaseti izlemişti? Bu bağlamda geniş uç bölgesi taban itibarıyla ne gibi özelliklere sahipti? Bu özellikler Osmanlılar'ın Anadolu'ya yayılmasında ne şekilde etkili olmuştu? Hakimiyet yakın komşu beyliklerden Orta ve Doğu Anadolu'daki beyliklere nasıl uzanmıştı? Bu yayılmanın sınırları ne idi? İlhak sonrası beyliklerin Osmanlılarla bütünleşmesi sırasında hangi temel elemanlar onları etkilemişti? Bölgesel farklılıklar acaba bu etkilemede rol oynamış mıydı? Hangi üst ve alt gruplar Osmanlı idaresini etkilemişti? İlk Osmanlı idarî yapısında bunun ne gibi tesirleri görülmüştü? Bey aristokrasisi nasıl Osmanlı sistemine adapte edilmişti? Bunda hangi uygulamalar esas alınmıştı? Üstten gelen tepkiler nasıl dengelenmişti? Altan gelen tepkilerde ve bütünleşmede manevî ve dinî yapının etkisi var mıydı? Gaza ideolojisi Osmanlılar ve beyliklerce nasıl anlaşılmaktaydı? Acaba böyle bir ideoloji özellikle denize yönelik faaliyetler bakımından Batı Anadolu Türkmen beyliklerinden mi Osmanlılara intikal etmişti?

Tabanda yer alan askeri zümreler nasıl Osmanlı sistemi ile entegre edilmişti? Nihayet 1450'ye kadar bütün bu gelişmeler Anadolu'ya doğru yayılan Osmanlı Devleti'nin gücüne neler ilave etmişti ve bu durum Anadolu dışı devletlerle münasebetler açısından problemlere yol açmış mıydı? Genişlemenin boyutları ne idi?

¹ Bu kaynaklardan başlıcaları: Esterâbâdî'nin *Bezm ü Rezm*'i (Türkçe trc. M. Öztürk, Ankara 1990); Şikârî'nin *Karaman-oğulları Tarihi* (nşr. M. Koman, Konya 1940) ve Enverî'nin *Düsturnâme*'si (nşr. M. Halil, İstanbul 1928; I. Melikoff-Sayar, *Le destan d'Umur Pacha*, Paris 1954) ile nisbeten Niğdeli Kadı Ahmed'in el-*Veleddü's-şefik*'i (Süleymaniye-Fatih nr. 4519) ve Aksarayî'nin *Müsamemetü'l-ahbâr*'ı (nşr. O. Turan, Ankara 1944). Ayrıca bk. F. Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihini Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (1943), 459-522.

Bütün bu suallerin cevapları kaynaklardan intikal eden rutin bilgilerimize yeni ve farklı bir katkı sağlayacaktır. Ancak bunların çoğunun cevabı aranırken yukarıda belirtilen kaynak problemini daima engelleyici ve cevapları teorik yaklaşımlara kurban edici bir mahiyet kazandıracağı da belirtilmelidir. Bunların hepsine tatmin-kar cevaplar verilemese bile sorularla teşekkül eden ve çerçevesi çizilen konu üç ana bölüm halinde incelenmeye çalışılacaktır.

I

Bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlılar'ın ilk kurulduğu mevki, Bizans hududunda diğer komşu beylikleri ile çevrili idi.² Uç veya Ucat olarak adlandırılan Batı Anadolu bölgesinde kurulmuş olan ve birbiriyle çoğu defa müttefik olarak hareket edebilen Türkmen beylikleri, siyasi açıdan farklı bir özellik göstermekteyseler de taban itibarıyla aynı inanış ve değerler manzumesinin hakim olduğu bir dünyayı oluşturmuyorlardı. Meselenin bu şekilde ele alınması, bilhassa Batı Anadolu bölgesinde Osmanlılaşma sürecinin temel olgusunu teşkil eder. Buradaki "Osmanlılaşma", siyasi bakımdan olduğu kadar sosyal ve iktisadi açıdan da değerlendirilmelidir. Dolayısıyla öncelikle söz konusu beyliklerin Batı Anadolu'dan itibaren Orta ve Doğu Anadolu'ya doğru yayılma gösteren Osmanlılar karşısındaki durumları ve Osmanlı hakimiyet anlayışının niteliği önem kazanmaktadır. Burada unutulmaması gereken bir diğer önemli konu ise Osmanlılaşma'ya karşı tarafın katkılarıdır. Özellikle bu katkı beyliklerden Osmanlılara intikal eden müesseselerle kendisini göstermektedir. Bu çift taraflı etki yukarıda sorulan suallerin aranmaya çalışılan cevaplarını teşkil ettiği gibi "Osmanlılaşma" kavramının ortaya çıkış, bir sentez niteliğini kazanış ve yayılışını da oluşturmuştur.

Kastamonu bölgesinden başlamak üzere Antalya hattına kadar uzanan Batı Anadolu, Moğollar'ın baskısı ile Orta ve Doğu Anadolu'daki yaylak mahallerini kaybeden Türkmen boylarının göçlerine

H. İnalcık, "The Question of the Emergence of the Ottoman State", *IJTS*, II/2 (1982), 71-79; E. Zachariadou, "Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu", *Byzantine and Modern Greek Studies*, III (1977), 57-70.

sahne olmuştu.³ Zamanla söz konusu bölgede müstakil veya yarı müstakil hale gelecek birer devlet şeklinde teşkilatlanmış beylikler arasında özellikle eski Selçuklu payitahtını ele geçirmiş olan Karamanoğulları üstün bir mevki kazandılar. Selçuklu varisi olma iddiaları ve siyasetleri ile diğer Türkmen beylikleri üzerinde hak iddiasında bulunmayı daimi olarak sürdürdüler. Bizans hududuna daha yakın bölgelerdeki Türkmen beylikleri arasında ise Kütahya merkezli kurulmuş olan Germiyanogulları ile Kastamonu, Sinop havalisindeki Candarogulları ilk dönemlerde güçlü beylikler olarak sivrilmişlerdi. Karasi, Aydın, Saruhan, Menteşe beylikleri önceleri denize açık klasik, formel "gaza" ideolojisinin mahiyet değiştirip idealize edildiği bir itici gücün yönlendirdiği beylikler durumundaydı. Osmanlılar ise ilk önceleri denize kapalı bir coğrafi mevkide kara beyliği olarak yükselmeyi hedeflemişti. Öte yandan bu beylikleri içine alan Batı Anadolu'nun dış cephesinde Karamanoğulları, Eretna, Kadı Burhaneddin, Eşrefogulları, Ladik beyleri (İnançogulları), güneyde Hamidoğulları, Tekeogulları, Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları, kuzeyde Trabzon Rum İmparatorluğu'na doğru Çepni beyleri (Taceddinoğulları, Hacı Emir oğulları gibi) teşkilatlanmış bulunuyordu.⁴

1300'lü yıllardaki bu beylikler dünyasında Anadolu'nun önemli bir bölümü İlhanlı valilerinin doğrudan tasarrufundaydı. Hatta beylikler 1350'li yılların başına kadar İlhanlı etkisini büyük ölçüde hissetmişlerdi. Fakat bundan önce özellikle Timurtaş'ın Anadolu valiliği ve isyanı sonunda Mısır'a kaçıp orada katli olayları İlhanlı nüfuzunu oldukça sarsmıştı. Bu olayların meydana geldiği 1320'li yılların bitiminden sonra özellikle Anadolu'nun batı kısmındaki diğer beylikler gibi Osmanlılar'ın da yükselişine şahit olunması ilginç bir gelişme olarak mütalaa edilebilir.

3 XIII. yüzyılda uç bölgesine yığılan Türkmenlerle ilgili bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 505; a. mlf, "Anatolia in the period of the Seljuks and the Beyliks", *Cambridge History of Islam*, I/A (1970), 231-262; Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth century*, London 1971, s. 258-285.

4 Genel olarak bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969.

Osmanlı beyliğinin ilk yıllarında Kastamonu beyleri ile bağları dışında kaynaklardan ulaşan bilgilere göre, ilk münasebetleri Karasi beyliği ile olmuştu. Karasioğulları ile Osmanlı beyliği Bizans hududunda aynı hedefe yönelik iki rakib güç olarak ortaya çıkmışlardı.⁵ Fakat muhtemelen güçlü Kastamonu emirliğine dayandığı anlaşılan Osmanlı beyliği bu rekabette ağır basarak diğerini zayıflatmış olmalıdır. İlk karşılıklı tesirin de Karasi ile Osmanlılar arasında meydana geldiği anlaşılmaktadır. Osmanlılar'ın Bizans ile olan ilişkileri çerçevesinde daha ağır basması ve hedefini Rumeli'ye yöneltmesi, o sıralarda iç karışıklıklarla sarsılan ve Balıkesir ve Bergama kolu olarak ikiye bölünmüş olan Karasi beyliğinin huzursuz askeri gruplarını olduğu kadar alt tabanı da kendisine çekmiştir. Osmanlı nüfuzunun Karasi'den Germiyan, Hamid, Saruhan, Menteşe istikametinde giderek yayılmasında, Batı Anadolu bölgesinin yani bu geniş uç dünyasının temel yapı benzerliklerinin önemli etkisi olduğu söylenebilir. 1350'li yıllardan itibaren bir taraftan Bursa-İznik merkezli olmak üzere güneye Batı Anadolu cihetine, diğer taraftan Kastamonu bölgesine ve Bolu istikametinde Ankara'ya, Amasya-Sivas hattına ve Karaman sınırlarına doğru üç ana koldan nüfuz ve hakimiyet tesisinin giderek kuvvetlendiği dikkati çekmektedir.

Osmanlı beyliğinin Karasi üzerindeki hakimiyet tesisinden sonra Rumeli'ye geçişi ve gücünü bu yöne aktarması Anadolu'daki fiili yayılma ve nüfuz tesisini hem yavaşlatan ve hem de kuvvetlendirip destekleyen bir etki yaptı. Paradoks gibi gözüken bu durum aslında Rumeli'den elde edilenin Anadolu'ya aktarılması, bir yandan Rumeli'de yayılmada Anadolu'nun insan gücü kaynaklarını kullanma şeklinde kendisini gösterir. Bu çift taraflı etkinin mahiyetini, Rumeli faktörünü nazarı itibara almaksızın anlamak pek mümkün görünmemektedir. Nitekim Rumeli'ye geçiş buranın uç bölgesinin 1360'lı yıllardan itibaren giderek ilerlemesi, uç beylerinin kazandıkları ihtişam ve zenginlik, muhtemelen artık durgunluk dönemine girmiş olan Batı Anadolu beyliklerinin tabanlarının ve askeri zümrelerinin Osmanlı tarafına geçişlerinde etkili olmuş-

⁵ E. Zachariadou, "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, s. 225-236.

tur. Aynı zamanda bu vaziyet onların şöhretlerinin ve gazi imajlarının her tarafta yayılmasına da yol açmıştı. Vaktiyle Aydınoğlu Umur Bey'in efsanevî şöhretini şimdi Osmanlı beyleri takınmıştı. Geniş kitleler Bizans topraklarında bazen yumuşak bazen sert bir siyaset çerçevesinde ilerleyen ve onun Trakya'daki sınırlarının ötesine geçen Osmanlılara katılmayı arzulamaktaydı. Daha ilk yıllarda Şükrullah'ın eserinde belirttiği gibi civar illerin birçok savaşçısı Osmanlılara katılmıştı.⁶ Dolayısıyla denilebilir ki, ilk bütünleşme emareleri bu yolla ortaya çıkmıştır.

Rumeli'ye geçişte gittikçe güçlendiği anlaşılan Osmanlılar Karasi'den sonra diğer Batı Anadolu beyliklerini doğrudan zabt değil vasallık bağı çerçevesinde kendilerine bağlamayı tercih ettiler. Herhalde burada Rumeli'de ilerleyen fetihlerin önemli rolü vardı. Vasallık statüsünün gerçekleşmesi hiç şüphesiz Anadolu'nun batısındaki geniş Türkmen dünyasının zahiren de olsa birleşmesini sağlamıştı. Ancak bu daha ziyade I. Murad devrinde gerçekleşti. Ondan önce Orhan Bey zamanının başlarında durum biraz daha farklıydı. 1330'lu yıllarda Osmanlıların ilgi çekmeye başladığı ve devrin kaynaklarında yer edindiği anlaşılmaktadır. Bu husus İbn Battuta ve Ömerî'nin sözlü kaynaklarının beyanlarında da kendisini gösterir. Bursa hakimî olarak tanıttığı Orhan'ı Türkmen beylerinin ulusu olarak adlandıran İbn Battuta onun sürekli hareket halinde olduğunu ve çok kuvvetli askerî organizasyonu bulunduğunu belirtirken Ömerî'nin kaynaklarından Sivrihisarlı Haydar, onun Bizans imparatoru ile sürekli savaş halinde olduğunu, denizi geçip Rum memleketlerini istila ettiğini yazar.⁸ Haydar'ın Sivrihisarlı oluşu, coğrafi olarak Osmanlı beyliği ile yakınlığını hatıra getirmekte ve onun ifadelerini daha da anlamlı kılmaktadır. Haydar, Germiyan beyini, Kastamonu beyini, Karaman beyini de önemle zikreder; Germiyan beyini diğerlerinin saydığını belirtir. Öte yandan Karamanlılara çok yer veren Haydar, onların güçlü olduklarından, Ermeni ve

⁶ Bu bilginin bir propaganda gayesi taşıma ihtimali varsa da, yine de belirli bir katkıyı ortaya koyar: *Behçetü'l-tevarih* (trc. Atsız, *Osmanlı Tarihleri içinde*), İstanbul 1949, s. 53.

⁷ *Seyahatname*, (trc. M. Şerif), İstanbul 1330, I, 340-345.

⁸ *Mesâlikü'l-ıbsâr fî memâlikü'l-ımsâr* (tıpkıbasım, ed. F. Sezgin), 1988, III, 156-157, 174-175.

"Tekfur" ülkeleri ile savaştıklarından söz eder. Anlaşıldığına göre, burada kafiye karşı savaşıma şöhreti, Osmanlılar ile Karamanlılara hasredilmiştir. Ceneveli Balaban ise, dağ kısımlarına hakim Türkmen beyliklerinin Germiyan'a saygı beslediklerini söylerken, Orhan'ın komşularıyla sulh içinde yaşadığını, askerlerinin ise görüşleri kadar "zengin" olmadıklarını; halkının fena kişiler olduklarını belirtir. Bu sonuncu ifadeler, açık olarak diğer beyliklerin menfi propagandalarının bir sonucudur. Zira Orhan döneminde Osmanlıların şöhretlerinin yayılması karşısında "karşı propaganda" hareketinin yaygın bir şekilde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunun biraz daha geç dönemlerdeki tezahürlerini Osmanlı dışı kaynaklarda, mesela *Bezmi ü Rezm*'de görmek mümkündür.

Anadolu'da Germiyan, Kastamonu, Aydın ve bunun dışında Karaman beylikleri güçlü bir konumda iken İlhanlı baskısını daima hissetmişlerdi. Yukarıda adı geçen kaynaklardan da anlaşıldığına göre, Anadolu'yu İlhanlı hakimiyetindeki yerler ve bunun dışındaki İlhanlı vesayetini az veya çok hisseden Türkmen beyliklerinin hakim oldukları topraklar şeklinde ayırma eğilimi mevcuttur. Bu gerçi gerçek durumu pek yansıtmıyordu. İlhanlı baskısını en fazla hisseden Karaman, Eşrefoğulları, İnanoğulları, Eretnalılar, Hamidoğulları ve Çepni beyleri idi. Bunun dışındakilerin biraz daha serbestçe hareket edebildikleri söylenebilir. Bu dönemlerde dış cephe de Karaman'ın yükselişine,⁹ Batı Anadolu'da Germiyan'ın yükselişi,¹⁰ iki bölge arasında belirli bir denge unsuru ortaya koymuştu.

Bir taraftan Bizans ile mücadele eden Osmanlılar, diğer taraftan Germiyan'ın nüfuz ve baskılarına karşı halkı koruma iddiasıyla ortaya çıktılar. Bu her şeyden önce etkili bir propaganda ile gerçekleştirilmeye çalışıldı. Yukarıda da belirtildiği gibi Karasi beyliğini ilhak önemli bir adım olmuştu. Karasi ilinin ele geçirilmesi, Karasi beyinin ölümü ile beyliğinin ikiye parçalanması ve hanedan mensuplarının birbirleriyle rekabet ve mücadele içine girmeleri sonucu taraflardan birine destek verilmesiyle gerçekleşti. Kaynaklarda Bergama beyi Yahşi ile Balıkesir beyi Demirhan'ın aralarındaki mücadelede Osmanlılar'ın destek verdiği tarafın güçlü çıktığı, ancak da-

⁹ Karamanlılar için bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 316-330.

¹⁰ M. Ç. Varlık, *Germiyanogulları Tarihi 1300-1429*, Ankara 1974.

ha sonra buranın da himaye altına girdiği, topraklarının idaresinin kendilerine bırakıldığı, ileri gelen askerî zümre ve idarecilerin Osmanlı hizmetine girdiği ileri sürülmektedir. Bu bakış açısı doğrudan Osmanlı kaynaklarından ortaya çıkmış ve onların izahlarıyla şekillenmiştir.¹¹

Özellikle I. Murad devrinde beylikler üzerinde sistemli bir vasallık bağı kurma siyaseti izlenmeye başlandı. Fakat bu hareket yumuşak bir şekilde tezahür etmekteydi. Germiyanogullarına ait toprakların bir kısmı akrabalık bağı ile, Hamidoğulları toprakları ise satın alınmak suretiyle ele geçirildi. Bilhassa bu sonuncu keyfiyet, Türk devlet geleneğine ters düşen bir durumdu. Ancak toprak satın alma konusu, aynı zamanda Osmanlılar'ın zenginliğini de gözler önüne sermiş ve dolayısıyla beylikler tabanında iyi bir propaganda vesilesi olmuştu. Öte yandan Yıldırım Bayezid'in düğününde bir Osmanlı uç beyinin zengin hediyeleri göz kamaştırmış ve yine komşu beyliklerin ilgisini ve dikkatini çekmişti. Komşu Türkmen beyliklerinin askerî zümreleri ve alt tabanının bu zenginlikten etkilenmiş olduğunu düşünmek mümkündür. Geniş beylikler dünyasında çok çabuk yayılan haberler, herhalde bire bin katılarak abartılmış ve bu zenginliğe ortak olma hevesini de beraberinde getirmiş olmalıdır. Toprak satın alacak derecede bir zenginlik Osmanlı iktisadî gücünü teyid edici bir faktör olmuştur.¹² Şüphesiz zenginlik kaynağı Rumeli'den aktarılmakta idi.

Vasallık bağının hızlandığı I. Murad devrinde Osmanlılar'la diğer beyliklerin alt ve üst yapı benzerlikleri veya farklılıklarının çerçevesini ortaya koymak gereklidir. Kaynakların sessiz kaldığı bu konularda etraflı bilgilere ulaşılmamakta ise de genel olarak seyyahların ifadeleri, uç dünyasında alt ve üst yapıdaki benzerlikleri işaret etmekte bunun dış cephesinde ise birtakım farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır. İleride daha detaylı ele alınacak bu konu, yakın çevreden itibaren bütünleşmenin temininde rol oyna-

¹¹ Âşıkpaşazade, *Tarih* (Atsız), s. 120-122; Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma* (Taeschner), I, 46-47.

¹² Âşıkpaşazade, *Tarih* (Atsız), s. 129-130; Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma* (Taeschner), I, 55-57; F. M. Emecen, "The Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Speccial Referance to Saruhan Beyliği", *The Ottoman Emirate*, s. 37.

miş olmalıdır. İlk planda I. Murad'ın vasallık sistemi bu bütünleşmenin oldukça yumuşak ve bir "konfederasyon" şeklinde uygulanmıştır. Bunu temin eden iki önemli olaya yeri gelmişken değinmek gerekir: Bunlardan biri 1367'deki başarısız Gorigos seferidir. Beylikler üzerinde bir nevi liderlik siyaseti izleyen ve onları Selçuklular'ın varisi iddiasıyla kendi himayesinde gören Karamanlılar, Memlükler'in de büyük desteği ve Türkmen beylikleri üzerindeki manevî nüfuzunun tesiriyle, Kıbrıs Frank krallığının ele geçirdiği Gorigos üzerine sefere çıkmışlardı.¹³ Anadolu beylerinin çoğunun askerî kuvvetlerinin de katıldığı bu sefer başarısızlıkla sonuçlanınca, Karamanlılar'ın beylikler nezdindeki nüfuzları sarsılmış ve I. Murad, giderek ön plana çıkmaya başlamıştı. Aslında bu sefer Karamanlılar için önemli bir fırsat idi ve belki de ilk defa beylikler dünyasında büyük bir birleşme meydana gelmişti. Fakat başarısızlık Karamanlılar'ın izledikleri Anadolu siyasetinin sonunu teşkil etmiştir. Bu siyasetin tam manasıyla iflasında, 1387'deki Frenk-yazısı savaşında Osmanlılar karşısında uğradıkları mağlubiyet de önemli rol oynamıştı.¹⁴ Bu savaş sonrası Karamanlılar Osmanlı hakimiyetini tanımışlar, diğer Anadolu beyleri de yine Osmanlılar'ın yüksek hakimiyeti altına girmişlerdi.¹⁵ Osmanlılar ise ilk defa bu savaş sonucu Orta Anadolu'da önemli sayılabilecek bir ilerleme yapmışlardı. Böylece Osmanlı nüfuzu Sivas'a kadar dayanmıştı. Aslında toprak satın almak yoluyla bir taraftan İsparta yönünde, diğer taraftan Ankara'ya hakim olunarak bu cihette iki ileri kol oluşturulmuştu. Bu kolların birleşmesi ve doğuya doğru daha da kaydırılması, I. Murad devrinde başlamış ve Yıldırım Bayezid'e nasib olmuştu. Fakat 1389'daki I. Kosova savaşı, Karamanlılar'ın vaktiyle başaramadıkları birliğin ilk görüntüsünü oluşturmuştu; bu savaşa bütün Anadolu beyleri kuvvetleri Osmanlılar'ın yanında katılmıştı ve böylece bütünleşme yolunda fiili olarak ilk önemli adım atılmıştı.¹⁶

¹³ Ş. Tekindağ, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", *İÜEF, Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174; F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 321-322.

¹⁴ Bk. F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 322: Burada savaşın tarihi olarak 1386 üzerinde ısrarla durulmaktadır.

¹⁵ Neşri, *Cihannüma* (Taeschner), I, 65; H. İnalçık, "Türkler", *İA*, XII, 293.

¹⁶ Neşri, *Cihannüma* (Taeschner), I, 65.

Anadolu'da birliğin temini yolunda esaslı siyasetin takibçisi hiç şüphesiz Yıldırım Bayezid olmuştu. Kosova savaşından güçlü çıkıp Balkanlar'da rakipsiz hale gelen Bayezid'in önünde İstanbul dışında ilk önemli hedefinin, birçoğu vasal durumda bulunan Anadolu'daki Türkmen beyleri oluşu şaşırtıcı değildir. Kaynaklar, Anadolu beylerinin Karamanlılar'la müşterek hareket edip Osmanlılar'dan kopma noktasına gelmeleri dolayısıyla Yıldırım Bayezid'in süratle Batı Anadolu'ya yürüdüğünü, Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe'yi bilfiil Osmanlı toprağına kattığını yazarlar. Aslında, Yıldırım Bayezid'in bu hareketinin sebebi olarak kaynakların ileri sürdüğü iddialar, ihtiyatla karşılanmalıdır. Bayezid muhtemelen Anadolu'nun bütününde kendi hakimiyetini sağlamak ve vasallık bağının gevşek statüsünü ortadan kaldırıp doğrudan merkeze tabi bir idare tarzı kurma siyasetini izliyordu. Fakat burada dikkat edilmesi gereken esas nokta, ani bir zabt ve buna karşı oluşması muhtemel tabandan gelen büyük tepkileri dengelemeye itina gösterilmesidir. Nitekim her ne kadar buraların idaresi merkezden gönderilen idarecilere verilmişse de, yerli hanedanlara eski topraklarında bir kısım yerler, mülk ve tımar olarak bırakılmıştı.

1389-90 kışında harekete geçen Bayezid, sırasıyla Batı Anadolu beyliklerini, Germiyan, Saruhan, Aydın, Menteşe, Hamid'i ele geçirdi.¹⁷ Bu arada Batı Anadolu'da kalan son hristiyan kalesi olan Alaşehir'i zabt etti.¹⁸ Bunun ardından 1391 baharından 1394 yazına kadar girilen hareketlerde Bizans İmparatoru'nun oğlu Manuel de Bayezid'in yanında yer almıştı.¹⁹ Önce Karamanlılar sindirilmiş, ardından Candaroğulları'na karşı harekate girilmiş ve nihayet Kadı Burhaneddin'le mücadeleye başlanmıştı.

Batı Anadolu beyliklerinin kolay sayılabilecek bir şekilde elde edilmesinin ardından Kadı Burhaneddin ve Karamanoğulları'na yönelik faaliyetler aslında pek kolay olmamıştı. Kadı Burhaneddin

¹⁷ H. İnalcık, "Bayezid I", *El²*, I, 1117-1118.

¹⁸ Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma* (Taeschner), I, 84.

¹⁹ E. Zachariadou, "Manuel II Palaeologos on the Strife between Bayezid and Kadı Burhan al-Din Ahmad", *BSOAS*, 43 (1980), 471-481; S. W. Reinert, "Manuel II Palaeologos and His Müderris", *The Twilight of Byzantium* (ed. S. Curcic-D. Mouriki), Princeton 1989, 39-51.

din'in, kendi şahsı ile kaim beyliği Osmanlılar'a karşı katı şekilde idrendi.²⁰ Ankara'ya kadar gelen Kadı'ya karşı 1392'de harekete geçen Osmanlılar, ona muhalefet eden Amasya emirini destekleyip burada hakimiyet kurdukları gibi yine onun nüfuz sahasına giren Ordu-Giresun yöresindeki Çepni beylerini, mahallî hanedanları kendilerine bağladılar. Canik bölgesi 1397'de Karamanoğulları'nın Akçay'da mağlubiyete uğratılmasından sonra, ertesi yıl Kadı Burhaneddin'in ülkesinin zabtı sırasında elde edildi. Kadı Burhaneddin'in hakim olduğu yerlerin ele geçirilmesi Orta ve Doğu Anadolu'da Osmanlı yayılmasının ana dayanak noktasını oluşturdu. Karaman ülkesi tecrid edildiği gibi Elbistan-Malatya istikametinde ilerleme sağlandı. Böylece Anadolu'nun önemli bir kısmı Osmanlı hakimiyeti altına girmişti. Fakat bu uzun sürmedi. İran'a hakim olan Timur'un Selçuklu ve İlhanlı varisi olarak Anadolu'da takip etmeye başladığı siyaset her şeyi değiştirdi. Ayrıca Osmanlılar'ın daha I. Murad döneminden beri münasebetlerinde gayet dikkat gösterdikleri, Anadolu'nun güney kesimlerine hakim Memlûklerle ilişkileri bozulma noktasına gelmiş bulunuyordu. Anadolu birliği yolunda Orta Anadolu'da Karamanoğulları dışında şimdi Timurlu ve Memlûkler'le karşı karşıya gelinmişti. Timur ile rekabet, Osmanlılar'ın belki de ilk defa doğuya ve İran'a yönelik ilgilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bu dönemde yaşanan olaylar ileride için iyi bir tecrübe olacaktı. Timur'un Anadolu'ya girip Erzinçan ve Sivas'a gelişi, ardından 1402'de Ankara zaferi, Osmanlılar'ın Anadolu siyasetlerinin iflasına yol açtı. Her şey eski durumuna döndü, beylikler yeniden ortaya çıktı. Küçülen ve I. Murad dönemindeki hudutlarına çekilen Osmanlı devleti, hanedan mensupları arasındaki mücadele sırasında iyice sarsıldı. Timur Anadolu üzerinde vesayet kurdu.²¹ Bir bakıma kendisine bağlı vasallarıyla eski İlhanlı hakimiyetine benzer bir idare tesis etti. Ancak onun da bu siyaseti uzun sürmedi.

²⁰ Y. Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti 1344-1398*, Ankara 1970.

²¹ H. İnalcık, "Mehemmed I", *El²*, VI, 974; E. Zachariadou, "Suleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles", *Der Islam*, LX (1983), 268-296; P. Wittek, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına", *Belleten*, VII/27 (1943), 557-589; İ. Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991.

Bayezid'in Anadolu'yu merkezî idare altında bütünleştirme ve bir taraftan Memlük sahasına ve Altınordu bölgesine; diğer taraftan İran ve Orta Asya içlerine yönelik siyaseti başarısızlıkla sonuçlanmıştı, fakat bu dönemde kazanılan tecrübeler ileride II. Mehmed dönemindeki faaliyetlere de yol gösterecekti. Bayezid'den II. Mehmed'e kadar olan dönemde Anadolu'nun genel panoramasında önemli gelişmeler yaşandı. Yeniden eski beyliklerini elde eden beyler, kolayca bulundukları mıntikalara hakim oldular. Zira Osmanlı hakimiyeti uzun süreli olmamış, eski bey ailelerinin bulundukları yerlerde mülk veya tımar sahibi olarak kalmaları da bunlara önemli bir avantaj sağlamıştı. Şu halde bu yeniden hakimiyet sırasında, bu beyliklerin kendi bünyelerinde herhangi bir problem çıkmamış mıydı? Şüphesiz yine de önceki duruma göre Osmanlı sisteminden kaynaklanan değişikliklerin olduğu, bazı iç meselelerin zuhur ettiği, özellikle tatbik edilen tımar sistemi dolayısıyla ve muhtemelen de toprak sahipliğindeki yer değiştirmeler sebebiyle birtakım önemli zorlukların ve sıkıntıların ortaya çıktığı düşünülebilir. Osmanlı tahrir defterlerindeki bazı kayıtlardan, hem tımarlarda belirli bir sürekliliğin hem de kesinti ve nakillerin olduğu anlaşılmaktadır.²² Fakat yine de eski beylerin bu zorlukları yenip bir müddet daha hakimiyetlerini sürdürdükleri söylenebilir. Onlardan bazılarının Fetret devri denen dönemde Osmanlı tahtı için mücadele eden şehzadelerle birlikte hareket etmeleri, Osmanlı nüfuz ve tesirinin izlerinin derecesini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Fetret devrinin 1413'e kadar süren pek karışık devresinin başlarında, Anadolu'daki beyler Bursa'da İsa, Amasya'da Mehmed, Edirne'de Süleyman Çelebi arasında çok dengeli bir siyaset izlediler. Bunda yine Timurlular'ın etkisi vardı. Hatta Timurlular Anadolu'daki gelişmeleri yakinen takip etmekteydiler. Bursa ve Edirne olarak iki ayrı parçaya ayrılan Osmanlı beyliği önemli bir mücadeleye sahne olmuştu. I. Mehmed yeniden duruma hakim olurken Anadolu beylerine karşı son derece tavizkar bir siyaset izledi.²³ I.

²² Aydın sancağına ait ilk defterlerde bu kabil kayıtlar görmek mümkündür: BA, TD, 1/1 m. (1455 tarihli). Ayrıca bk. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 127-136.

²³ İnalcık, "Mehammed I", *El²*, VI, 975-976.

Mehmed'in Amasya'daki şehzadeliği sırasında mahalli Türkmen ve Tatar beyleri ile irtibat kurmuş bulunması, ona yaptığı mücadelede güç kazandırmış ve Mehmed bunların gücünden kardeşi Muza ile olan mücadelesinde oldukça istifade etmişti. Ayrıca Batı Anadolu'da Cüneyd Bey'in faaliyetleri ve Şeyh Bedreddin'in müridlerinin hareketleri endişe verici bir mahiyet kazanmıştı.²⁴ Mehmed etrafına bazı beyleri de toplayan Cüneyd'i sindirdi ve bu bölgedeki beyler üzerinde yeniden vasallık bağı kurdu. Ardından Kastamonu ve Karaman cihetinde yeniden Osmanlı nüfuzunun tesisine çalıştı. Hamid ve Said-ili'ne hakim oldu. 1417'ye doğru İsfendiya-roğlu Osmanlı hakimiyetini kabul etti. Karaman'a yapılan seferde Bayezid Paşa başarı kazanıp onları sindirdi. Artık Karaman ve Candarlılar vasallık bağı ile bağlanmışlardı. Fakat bu olayların cereyan ettiği dönemlerde Timurlular Anadolu'yla yeniden ilgilenmeye başladılar. Hatta daha 1414'lerde, Şahruh, Çelebi Mehmed'e gönderdiği mektupta onu kardeşlerini ortadan kaldırdığı için kınanmakta, Mehmed ise ona hak verdiğini belirterek, hakimiyetin ortak kabul edemeyeceğini ifade etmekte ve alttan alıcı bir üslup kullanmakta idi.²⁵ Bu arada Osmanlılar ile Karakoyunlular arasındaki irtibat biraz daha sıkılaşmış; Amasya-Sivas hattındaki Osmanlı ileri karakolu vasıtasıyla bu ilgi giderek artmıştı. Bu aslında biraz da I. Bayezid'in takip ettiği siyasetin üstü örtülü iyi kamufle edilmiş şekli idi.²⁶ Gerçekte Karakoyunlular'ın Şahruh ile mücadelesi; Osmanlılar'ı oldukça rahatlatmaktaydı. Şahruh'un Karakoyunlular üzerine yürümesi, 1421'de Osmanlılar'a Samsun yöresini alma fırsatı vermişti.²⁷

Bu son tarihe kadar artık iyice Osmanlı toprakları içinde kalmış olan Batı Anadolu beylerinin vasallık bağı da giderek sıkı bir idarî

²⁴ F. Emecen, "Cüneyd Bey", *DiA*, VIII, 122; P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, Ankara 1986, s. 94-99, 102; E. Zachariadou, *Trade and Crusade Venetian Crete and Emirates of Menteshe and Aydın 1300-1415*, Venice 1983, s. 83-89.

²⁵ I. Aka, "Şahruh'un Kara-koyunlular Üzerine Seferleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1989), s. 6-7.

²⁶ F. Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara 1967, s. 109, 111, 116; İ. Aka, "Timur'un Ölümünden sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hakimiyet Mücadeleleri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2 (1984), 49-66.

²⁷ F. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 119-123; İ. Aka, "Şahruh'un Kara-koyunlular Üzerine Seferleri", s. 9-11.

tasarruf halini almaya başladı. I. Mehmed'in bazen sert, bazen gevşek bağlarla kendisine bağladığı bu beyliklerin tam anlamıyla bir Osmanlı toprağı ve daha doğrusu merkezî idareye tabi bir idari bölge haline gelişi, II. Murad devrinde tamamlanmıştı. II. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında büyük sıkıntılar husule geldi. Mustafa'nın taht iddiacısı olarak ortaya çıkmasının ardından Hamid-ili Karamanlılar tarafından alınmıştı. 1410-1415 yıllarında Osmanlı tabiiyetini kabul eden Menteşe, Aydın, Saruhanogulları müstakil hareket etmeye başlayarak eski topraklarının büyük kısmını ele geçirdiler; İsfendiyaroğlu kaybettiği Tosya ve Çankırı havalisini geri almıştı. Ortam adeta 1402 sonrasındaki duruma dönmüştü.²⁸ Murad bu vaziyet karşısında tavizkar davrandı; zira önünde en büyük engel olan Düzme Mustafa isyanını bastırmakla uğraşıyordu. İzmir beyi Cüneyd'in faaliyetleri de Batı Anadolu'da Osmanlılar aleyhinde gelişmelere yol açıyordu. 1422 kışında Düzme'nin bertarafının ardından, küçük kardeşi olup Hamid-ili sancakbeyliğinde bulunan ve Germiyanoglu Yakub Çelebi ve diğer Anadolu beylerinin desteğiyle Ağustos 1422'de Bursa'yı kuşatan Mustafa Çelebi (Küçük Mustafa) ile uğraşmak zorunda kaldı. Candaroğulları da ona destek verdi, Candaroğlu müttefiki Eflak beyi ise Rumeli tarafından harekete geçmiş bulunuyordu.²⁹ İznik'te yerleşen Mustafa'nın etrafında bütün eski Osmanlı vasalları toplanmıştı. Onun İznik'te kuşatılıp idamının (20 Şubat 1423) ardından önce İsfendiyar Bey tabilik bağıını kabul etti; Karamanoğulları içeride çıkan karışıklıklar dolayısıyla Osmanlılar'a bağlılık gösterdi. Böylece belki de ilk defa Osmanlı-Karaman bütünleşmesi temin edilmişti. Bu husus bütün Osmanlı kaynaklarında belirtilir.³⁰

Öte yandan Aydın-ili'ne geçen ve muhtemelen civardaki beylerden de destek alan Cüneyd Bey 1425-26'da ortadan kaldırıldı.³¹ Böylece İzmir ve Aydın-ili tam anlamıyla Osmanlı idaresi altına girdi, Menteşe ve Hamid topraklarında da yeniden merkezi idare kuruldu. Dolayısıyla Batı Anadolu beylikleri bir bakıma kat'î olarak

²⁸ H. İnalcık, "Murad II", *İA*, VIII, 599.

²⁹ Y. Yücel, *Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 94-96.

³⁰ Aşıkpaşazade (Atsız), s. 168; Neşri, (Taeschner), I, 157-158.

³¹ Dukas, *Bizans Tarihli*, (trc. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 116-118.

merkezi idareye bağlanmış, bu da 1420'li yılların ilk beş yılı içinde gerçekleşmiş oluyordu. Fakat problemler bir süre daha devam etti. Şahruh'un Anadolu'ya yönelik faaliyetleri vaktiyle Çelebi Mehmed'i olduğu gibi II. Murad'ı da endişelendirmektedir. Zira başta Karamanlılar olmak üzere Anadolu beylerinin daha 1420'lerde Şahruh'a müracaat ettikleri belirtilir. Şahruh'un 1447'de ölümüne kadar II. Murad Anadolu'daki hareketlerinde nisbeten ölçülü davranmış ve bağlılığını teyid etmeye çalışmıştı. Şahruh'un Timur'un Anadolu siyasetini takip etmesi, bunun yanında Malatya'ya ve Divrik'e kadar olan yerlere hakim olan Memlükler'in faaliyetleri, Dulkadir ve Karamanlılar'ı himaye altında tutma gayretleri, Osmanlılar'ı dikkatli davranmaya itmekteydi. Şahruh'un tehdidi, Memlük-Osmanlı ve Altınordu-Osmanlı irtibatının gelişmesine yol açmıştı.³² Fakat 1429'da Karakoyunlular'ın yeniden mağlubiyete uğraması sonrasında Şahruh Herat'a geri dönünce, Osmanlılar rahatlamışlar, Anadolu ile ilgilenmeyi bir tarafa bırakıp Rumeli'ye ağırlık vermişlerdi. 1435'te durum tekrar değişti. Bu ise Şahruh'un yeniden Anadolu'ya yönelmesi, bu arada Kara Yülük ile Memlükler arasında Urfa, Divriği ve Malatya üzerinde mücadele başlamasıyla kendisini gösterdi. Şahruh Anadolu'da Osmanlılara, Karamanoğulları'na, Dulkadirli'ye ve Akkoyunlu Kara Yülük'e kendisine bağlı olduklarını hatırlatmıştı (1435).³³ Memlükler bundan hoşlanmadı ve Karamanlılar ile irtibat kurdu; Karamanlılar'ın Kayseri'yi Dulkadirli'lerden almasına yardımcı oldu. Osmanlılar Karamanlılar'ın giderek artan gücü ve Sivas'a kadar hakimiyetlerini uzatmaları üzerine Dulkadirli'leri desteklediler. Bunun ardından 1437'de Osmanlılar Karaman ülkesine girip onlara boyun eğdirdi ve Aksaray-Beyşehir havalisini ellerinde tuttular; Dulkadirli'leri himaye altına aldılar.³⁴

Anlaşılabileceği üzere Anadolu'da Şahruh'un kuvvetli nüfuzuna rağmen Osmanlılar yine de Orta ve Doğu Anadolu'da önemli adımlar atmışlardı. Artık dış cephede de genişlemekte ve doğuda-

³² İnalcık, "Murad II", İA, VIII, 603-604.

³³ F. Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 137; İ. Aka, "Şahruh'un Kara-koyunlular Üzerine Seferleri", s. 18-19.

³⁴ R. Yınanç, *Dulkadroğulları Beyliği*, Ankara 1989, s. 53-54.

ki büyük devletler muvazenesinde ağırlıklı bir rol üstlenmeye başlamaktaydılar. Her ne kadar Karaman ve Candaroğulları hâlâ varlıklarını sürdürmekte iseler de artık Osmanlılar doğrudan Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Memlüklerle karşı karşıya gelmiş bulunuyorlardı. Karamanlılar yine de Osmanlılar'a karşı olan geleneksel tavırlarını sürdürdüler; ancak bu uzun süreli olmadı.³⁵ Artık hem onların hem de Doğu Anadolu'daki meselelerin çözümü II. Mehmed dönemine kalmıştı. Bu döneme kadar Osmanlılar teşkilatlanmalarını Anadolu'da iyice yerleştirmişler ve bunu kademe kademe yaymaya başlayarak, iyice iç bölgelerde kalan vasal beylerin dış dünya ile irtibatlarını kestikleri gibi onlardan bazılarını da Anadolu dışına Rumeli'ye göndererek iyice tecrid etmişlerdi.

II. Mehmed tahta çıkınca II. Murad tarafından sindirilen ve çoğunun toprakları merkezi idareye bağlanan, kendilerine küçük mülkler veya tımarlar bırakılmış olan bazı beylerin Karamanoğulları etrafında toplandıkları bilinmektedir.³⁶ Karamanlı İbrahim Bey ve Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe'nin eski beylerinin ahfadı bir araya gelerek karışıklıklar yarattılar. Vaktiyle II. Murad döneminde Balkanlar'da karşı karşıya kalınan tehlikeli durumlarda olduğu gibi İstanbul'un fethi arifesinde de Karamanoğulları'na bazı tavizler verilmişti. Nitekim 1444 buhranı sırasında Karamanlılar Beyşehir, Kırşehir ve Seydişehir almışlardı; İstanbul'un fethinden önce de II. Mehmed, İbrahim Bey'le anlaşma yaparak, vaktiyle babasının bıraktığı toprakları aldığı halde, çok önemli olan Alaiye kalesini onlara terketmiş, bunun karşılığında sulh yapılarak Karamanlılar'ın bağlılığı temin edilmişti. İstanbul'un fethinin ardından Orta Anadolu'ya sahip olma ve burada bütünlüğü temin etme yolunda önemli adımlar atıldı. Ancak doğrudan buraya yönelik harekete geçilmesi, 1461'den 1468'e kadar yine de geç gerçekleşti. II. Mehmed muhtemelen Anadolu'daki beyliklere karşı girişeceği hareketin Memlük ve Akkoyunlular'ı yakından ilgilendireceğini ve meseleye onların da karışmasının kaçınılmaz olduğunu hesaba kat-

³⁵ Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", İÜEF, *Tarih Dergisi*, sayı 17-18 (1963), s. 43 vd.

³⁶ Ş. Tekindağ, *aynı makale*, s. 44; İncalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 113.

maktaydı. 1461'de Karaman'a girince, burayı önce Anadolu beylerinden Kızıl Ahmed'e sancak vermişti. Buranın doğrudan hakimiyet altına alınması, Pir Ahmed Bey'in 1468'de kaçıışı ile gerçekleşti. Fakat Toroslar'da Karaman bakiyyeleri üzerinde hakimiyet kurulamamıştı ve bunlar II. Bayezid, hatta I. Selim ve I. Süleyman devirlerinde dahi birçok karışıklığa sebebiyet vereceklerdi. II. Mehmed Dulkadiroğulları üzerinde de Memlükler dolayısıyla tabilik siyaseti izledi. Hatta onlardan bazılarını Kayseri civarında tımarlar dahi verilmişti.³⁷ Sinop'un alınışı ile İsfendiyaroğulları'na, ardından Canik yöresinde ve Ordu-Giresun havalisindeki Çepni beylerine ve nihayet Trabzon Rum İmparatorluğu'na son verildi. Anadolu'da kendisini Timur'un varisi gibi gören ve Anadolu'daki bir kısım muhalif grup ve eski beylerin son tutundukları dal olan Akkoyunlu Uzun Hasan'ın 1473'de Otlukbeli'nde mağlubiyeti, Anadolu için uzun süren mücadelenin son noktasını oluşturdu. Sadece güneyde Memlük hakimiyeti veya nüfuzu altında kalan yerler ile Anadolu'nun iyice doğusundaki bölgelerde yeni bir güç olarak ortaya çıkan Safeviler'in kontrolündeki topraklar geride kalmıştı. Bunların bertarafı ve Anadolu'nun Osmanlı bayrağı altında bütünleşmesinin son hareketlerini, I. Selim başlatıp önemli adımlar atacak ve ardından oğlu I. Süleyman tamamlayacaktır.

II

1350'den itibaren 1450'ye kadar süren devrede Anadolu'da Osmanlı yayılışının siyasî mahiyeti, içeride Batı Anadolu bölgesinde beylikler üzerinde vasallık bağlarının giderek sıkılaştırılması, dış cephede Karaman, Eretna, Kadı Burhaneddin devleti ve bunun daha gerisinde Timurlu, Karakoyunlu-Akkoyunlu ve Memlüklerle karşı karşıya geliş çerçevesinde tezahür etmişti. I. Murad ve I. Bayezid devirlerinde etkili propaganda ile nispeten gevşek olan vasallık sistemi, daha da sıkılaştırılmış ve kat'i ilhak süreci başlatılmıştı. Bu önceleri dengelenebilen tepkilerin giderek dozunu artırmasına ve Osmanlı karşıtı bir ittifaklar zincirinin meydana gelmesine yol açmış; Karamanlılar'ın başını çektiği muhalefet, etkilerini

³⁷ BA, *Maliyeden Miidevver*, nr. 241; BA, *TD*, nr. 124.

doğudaki, güneydeki, hatta batı kesimindeki devletler ve beyliklerle birlikte Osmanlılar'a karşı ittifak yapma teşebbüslerini dahi gündeme getirmişti. Asıl zorluğu I. Bayezid devrinden itibaren yaşanması tesadüfî bir gelişme olmamalıdır. Fakat burada üzerinde önemle durulması gereken nokta, tepkilerin hangi tabandan geldiği konusudur. Genellikle bey ailelerinin uzun süre karşı hareketlerde yer alışlarına karşılık, halk tabanındaki kabullenmenin çerçevesini tayin etmek, bu konudaki kaynakların sessizliği dolayısıyla oldukça zordur. Bununla birlikte tabanda alt yapı benzerliklerinin, sağlanan yeni imkanların tatbik edilen toprak hukuku ve vergi sisteminin halkın kolayca adaptesini sağlamakta amil olduğu söylenebilir. Bunun çok geç uygulamalarına dair örnekler, XVI. yüzyıla ait sancak kanunnamelerinde görülebilir. Bunlar incelendiğinde, bölgeler arasındaki bazı ufak farklılıkların aslında alışılmış mahalli uygulamaları sürdürme eğiliminden kaynaklandığı; yeni tatbikatta halkın arzu etmediği eski uygulamaların da kaldırıldığı görülecektir. Bunlar özellikle Batı Anadolu'dan itibaren tabanın entegrasyonunun nasıl gerçekleşmiş olduğu hakkında dikkate değer ipuçları vermektedir. Fakat hiç şüphesiz asıl belirleyici farklılıklar, Batı Anadolu dünyasından ziyade Orta ve Doğu Anadolu'daki bölgelerde kendisini gösterir. Batı Anadolu sancaklarına ait kanunlarda genel ve hatta özel uygulamalarda belirli bir bütünlük ve benzerlik tesbit edilebilir.³⁸ Buna karşılık Orta ve Doğu Anadolu sancaklarında farklı uygulamalar dikkati çekmektedir.³⁹ Dolayısıyla toprak sistemi ve vergilendirmedeki bu unsurların tesbiti, vaktiyle bu bölgelerin hangi şartlarda Osmanlı sistemiyle entegre olduğunu bir ölçüde ortaya koyar.

Üst kesimde ise, Osmanlılar'a bağlılık gösteren bey ailelerinin ve önde gelen zümrelerin statüleri önem kazanmaktadır. Vasallık bağı başlangıçta bu beylerin kendi beyliklerinde hakim olmalarını temin etmiş ve belirli şartlarda bir takım mali mükellefiyetler, asker taleb etme dışında onların müstakil yapılarına dokunulmamıştı.

³⁸ Mesela Aydın, Kütahya, Karasi, Hamid, Hüdavendigar sancakları kanunnamelerindeki benzerlikler açık olarak görülür: Barkan, *Kanunlar*, İstanbul 1943, s. 1-38.

³⁹ Barkan, *Kanunlar*, s. 110-191.

Fakat zamanla beylik merkezleri ele geçirilip buralara birer idareci tayin edildiği ve tımar sistemi kurulduğu vakit yerli beylere bazı imtiyazlar tanındığı bilinmektedir. Gerek kitabî kaynaklar, gerekse Tahrir defterlerinden edinilen bilgilere göre, bunlar ya mülk statüsünde, ya da tımar statüsünde bir kısım topraklarını elde ederek mevcudiyetlerini sürdürmüşlerdi. Osmanlılar'ın ilk olarak ele geçirdikleri Batı Anadolu bölgesinde, soyu sopu ile birlikte yok edildiği bilinen Cüneyd Bey dışında bu kabil harekete maruz kalan herhangi bir bey ailesi yoktur. Bunların çoğu Osmanlı sistemine alınmıştır. Önceleri kendi topraklarından bir kısmı üzerinde hakim olma hakkı tanınmışken sonraları giderek bu durum mülk veya tımar sistemi çerçevesinde bir takım yükümlülükleri de beraberinde getirerek, genel uygulamalara entegre edilmişti. Nitekim bunların bir kısmının daha sonraki devirlerde bir Osmanlı sancakbeyi olarak da istihdam edilmeleri keyfiyeti dikkati çeker. Mesela İsfendiyoğulları'na mensub bazı kimselerin Osmanlı idarî teşkilatında gerek vezir, gerekse beylerbeyi ve sancakbeyi olarak görev yaptıkları ve tam anlamıyla sisteme uygun hale geldikleri bilinmektedir.⁴⁰ Saruhan, Aydın, Menteşe beylerinin ahfadı da küçük mülk ve tımar sahipleri olarak varlıklarını sürdürmüşler, bir kısmı kendi kadim yerlerinde kalmışsa da çoğu tımar sisteminin oynaklığı yüzünden eski yerlerinden ayrılmışlardı.⁴¹ Orta ve Kuzey Anadolu'da bazı mahallî beyler de yine Osmanlı hakimiyetini kabul ettikten sonra bulundukları bölgelerde tımar sahipleri olmuşlardı. Özellikle bu bölgelerde uygulanan malikane-divani sisteminin mahallî vasfı hatırlatılabilir.⁴² Hatta aşağıda temas edileceği gibi eski idarî teşkilatları ayrıca geçerli olmuş ve Osmanlı sisteminin bir parçası haline gelmiştir. Diğer taraftan XV. ve XVI. yüzyılda Dulkadirli, Akkoyunlu ümerasının yine Osmanlı idarecileri ve tımar sahipleri olarak Rumeli'ye aktarıldıkları malumdur.⁴³

⁴⁰ Mesela bk. Y. Yücel, *Çobanoğulları-Candaroğulları*, s. 117 vd.

⁴¹ Özellikle Saruhanlılar'a Rumeli'de tımar verildiği malumdur: F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 25.

⁴² Ö. L. Barkan, "Malikane-Divane Sistemi", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980, s. 151-208.

⁴³ T. Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetinde Akkoyunlu Umerası", *İÜEF, Türkiyat Mecmuası*, IX (1951) 35-46; R. Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 80 vd.

Bu şekilde tepkileri bir ölçüde dengelenen bey ailelerinin kendi iç bünyelerindeki durumu da bütünleşmeyi kolaylaştıran bir diğer unsur olarak görülebilir. Bilindiği gibi Osmanlılar da dahil Türkmen beyliklerinde bey ailesinin eski geleneklerden kaynaklanan veraset usulleri hemen hemen aynı anlayıştan kaynaklanıyordu. Anadolu beylerinin veraset sisteminde esas olarak beyliğe hakim olan kişi, "ulu bey" idi. Onun oğulları çeşitli yerlerde idarecilikte bulunurlardı. Batı Anadolu beyliklerinde, Kastamonu'dan Menteşe'ye kadar hemen hepsinde bu sistem genel olup ulu beyin kim olacağı önceden tayin edilmemişti.⁴⁴ Karaman beyliğinde devlet bütünüyle başta bulunan beyin tasarrufundaydı. Ancak Karamanlılar'da kimin veliahd olacağı bazen önceden tesbit edilebiliyordu.⁴⁵ Bu yönüyle bir ölçüde diğer beyliklerden ayrılıyordu. Fakat bu her zaman böyle gerçekleşmeyebiliyordu. Mesela Karaman Bey'in ölümünden sonra yerine ailenin kararı ile büyük oğlu Mehmed Bey geçmişti. Karamanoğlu İbrahim Bey ise daha sağlığında oğlu İshak'ı veliahd tayin etmişti. Öte yandan babalarının sağlığında ülkenin oğulları arasında paylaşırma geleneği de sürüyordu. Bu bazı beyliklerde toprakların parçalanmasına yol açarken, bazılarında bu parçalanma merkeze bağlı idarî bir taksimat niteliği kazanmıştı. Fakat muhtemelen hanedan mensuplarının merkeze bağlı bir yapı çerçevesinde ülkenin belirli yerlerinde idarecilik yapma anlayışının ülkenin taksimi şeklinde anlaşılıp anlaşılmayacağı, üzerinde durulması gereken konuyu oluşturur. Karasi örneğine bakalım olursak, Karasi oğlu Demirhan Balıkesir'de hüküm sürerken Yahşi Bey Bergama'da idi. Aralarında başlayan rekabet ülkenin parçalanmasına yol açmıştı.⁴⁶ Aslında ülkenin hanedan temsilcilerince idare edilmesi görünüşte birbirinden ayrı birimler gibi görünürse de bir bütünlük arzeder nitelikteydi. Saruhanoğulları'nda da bu durum görülmektedir. Saruhan Bey Manisa'da iken kardeşi Ali Bey Nif'de idi. Demirci tarafları Çuga Bey elindeydi. Ondan sonra bu sonuncu yer, Devlet Han'a ve ardından Yakub Bey'e verilmişti.

⁴⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970, s. 132-133.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 7-9; Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 320 vd.

⁴⁶ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 139; Zachariadou, "The Emirate of Karasi", s. 228 vd.

⁴⁷ Ç. Uluçay, "Saruhanoğulları", *İA*, X, 239-244; Emecen, *Manisa*, s. 17-22.

Gördes tarafları Budak Paşa; Kayacık, İdris Bey; Gördek, Yusuf Çelebi, Menemen de Hayreddin Çelebi tarafından idare edilmekteydi.⁴⁷ Fakat bunlar merkeze baēlı bir bütünlük arzettekterydiler. Bu yapı, tarihleri çok iyi bilinen Aydın ve Menteşe’de de görülür.⁴⁸ Orta Anadolu’da durum çok farklı deēildi. Esrefoēulları’ndan Süleyman Bey’den sonra yerine büyük oēlu Mehmed, Eretnalılar’da Eretna Bey’in yerine emirlerin kararı ile küçük oēlu Gıyaseddin Mehmed Bey geçmişti.⁴⁹ Aynı şekilde Kadı Burhaneddin’den sonra yeri oēlu Kayseri valisi Alaeddin Ali Bey’e kalmıştı. Dolayısıyla beyliklerde hemen hemen aynı veraset usulü dikkati çekmektedir. Bütün emirlerin ve hanedan üyelerinin ittifak edip “ulu bey” seçmeleri keyfiyeti de bazı hallerde mücadeleye yol açmaktaydı. Bu bakımdan verasetin belirli bir statüye oturtulmamış olmasından ötürü ülke topraklarının paralandıēı fikrinin ana çizgileriyle yeniden ele alınması gerekir. Zira Osmanlı sisteminde de bundan farklı bir uygulama olmamıştır. Osmanlılar’da daha başlangıçtan itibaren bey oēullarının her biri bir yerde yöneticilik yapmaktaydılar. Bunların mstakiliyetlerinin derecesi belki diēerlerinden farklı bir durumu oluşturmaktaydı. Yani Osmanlılar’ı biraz farklı kılan şey hanedan üyelerinin merkeze baēlılıēının daha da kuvvetlendirilmiş olmasıdır. Aslında siyasi parçalanma keyfiyeti bu tatbikattan ziyade, i mücadele ortamının körüklenmesi ve dışarıdan gelen tehditlere sıkı sıkıya baēlı olmalıdır. Osmanlılar’da veraset sistemi içinde taht için mücadele XVI. yüzyıla kadar sürmüştür. Ancak bu, merkezî idarenin kuvvetlendirilmiş olması, bürokratik ve askerî teşkilatın ana unsurlarının merkeze doērudan baēlı kılınmasıyla nlenmiştir denilebilir. Diēer beyliklerde merkez dışı unsurların mevcudiyeti veya bunların daha serbest bırakılmış olmaları, hanedan yeleri arasındaki siyasi parçalanmaya kadar gidecek mücadeleyi desteklemiştir. şu halde ilk kuruluş yıllarından itibaren ařaēı yukarı I. Murad devri sonların kadar beyliēin üst yapısını şekillendiren ana güç odakları itibarıyla Osmanlı beyliēinin de dahil olduēu beylikler dünyasında bazı temel benzerlikler söz konusudur. Bunun Batı Anadolu ile Doēu ve Kuzey Anadolu’daki beylikler arasında da grldē söylenebilir.

48 H. Akın, *Aydınoēulları*, s. 30; P. Wittek, *Menteşe*, s. 69-74.

49 Y. Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara 1989, II, 15 vd.

Beyliklerin üst yapı itibarıyla bey aileleri yanında ileri gelen zümrelerden hem idareci hem de askerî komutan olarak istifade etmeleri, karşılıklı tesirin bir başka yanını oluşturur. Bu bey bürokrasisi Osmanlı hakimiyeti altında sistemle kaynaştırılmıştır. Yaya ve müsellemler gibi askerî grupların başlangıçta diğer beylikler gibi Osmanlılar'da da rastlandığı söylenebilir.⁵⁰ Gerçekten bu teşkilatın izlerinin Osmanlı beyliğinin kurulduğu yerlerden olan Sultanönü sancağında, oldukça kuvvetli bir şekilde mevcudiyeti, bu gerçeği açık olarak ortaya koyar.⁵¹ XV. ve XVI. yüzyıla ait piyade ve müsellemler tahrirlerini ihtiva eden defterler bu konuda ilginç bilgiler sağlamaktadır. Bunlara göre, bu teşkilatın izlerine bilhassa Batı Anadolu sancaklarında rastlanmaktadır. Bu durum tesadüf olmayıp doğrudan beyliklerden Osmanlılar'a intikal eden grupları da göstermektedir. Bulundukları çiftliklerde 10-15 kişilik gruplar halinde (ocak) teşkilatlanmış olan bu askerî zümreler, muhtemelen doğrudan beyliklerin tımar sisteminin organizasyonunu yansıtmaktadır. Hatta denilebilir ki Osmanlılar bunları doğrudan kendi sistemlerine aktarmışlardır. Zira bu zaten kendi sistemlerinde de vardı, önemli ve köklü bir değişik organizasyon gerektirmemişti. Nitekim daha 1350'li yıllardan itibaren yeni fethedilen Gelibolu ve Çirmen yöresinde bu teşkilata rastlanması, yaygın ve bilinen bir sistem olduğunun bir göstergesidir. Bu piyade çiftliklerini kuranların çoğunun eski Anadolu beylikleri devresine kadar indikleri kolaylıkla tesbit edilebilmektedir. Piyade-müsellemler çiftlik sisteminin Karaman sınırına kadar dayanması ve onun doğusunda buna rastlanmaması da ayrıca dikkat çekicidir. Gerçi Ordu ve Giresun hattındaki Çepni beylerinde müsellemler teşkilatına rastlanmaktadır;⁵² fakat

⁵⁰ Akdağ ilk yıllarda Osmanlı askerî gücünün Türkmen ahaliden alınan tımarlı sipahiler, ücretle tutulan nökerler (azaplar) ve yaya müsellemlerden oluştuğunu belirtir ve I. Murad devrinden itibaren bu teşkilatta esaslı değişimler olduğunu yazar (*Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, 1243-1453, İstanbul 1977, I, 276).

⁵¹ Sultanönü ile ilgili II. Murad dönemine ait kayıtları da içine alan yaya-müsellemler tahrir defteri: BA, *Maliyeden Müdevver*, nr. 8. Ayrıca bu teşkilat için bk. M. Arıkan, *XV. Asırda Yaya ve Müsellemler Ocakları*, Ankara 1966 (Basılmamış doçentlik tezi); F. Emecen, *Manisa*, s. 142 vd.

⁵² Mesela bk. F. Emecen, "XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler", *Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV (1989), s. 162.

buranın güneyinde böyle bir teşkilat yoktur. Dolayısıyla Karaman'dan itibaren doğu kesimindeki yörelerde biraz daha farklı bir askeri organizasyonun bulunduğu, piyade-müselleme teşkilatının Türkmen karakteri taşıyan beyliklerde ortaya çıktığı, eski Selçuklu bölgelerinde vakıf-mülk, iktâ sisteminin tatbikinin sürdüğü söylenebilir.⁵³ Ayrıca paralı asker sistemi de Osmanlılar'ca geliştirilmiş olmalıdır.⁵⁴ Bu giderek kapıkulu denilen maaşlı daimî ordu haline dönüşerek, mahiyet değiştirecek ve bu sayede özellikle I. Bayezid döneminden itibaren kazanılan askerî üstünlükte önemli bir rol oynayacaktır. Asker ve idareci temin kaynağı olan kul sistemi, Osmanlılar'a has bir şekilde gelişme göstermiştir. Bununla birlikte tımarlı sipahilerin sefere götürmekle yükümlü oldukları askerlere "cebeli" adının verilmesi, açık olarak İlhanlı tesirinin bir sonucudur.⁵⁵ Merkezî hükümetlerin pek hoşlanmadıkları konar-göçer yürük ve Türkmen grupları ise her zaman problem olmuş, bunlardan daima insan gücü kaynağı olarak yararlanılmışsa da toplu olarak toprağa bağlı olmayan hayat tarzları, yerleşikler ile aralarında sürekli mes'ele teşkil etmiş; onları küçük gruplara ayırıp parçalama ve bir iskan birimine bağlama gayretleri Selçuklular'da olduğu gibi beyliklerde ve dolayısıyla Osmanlılar'da da sürmüştür. Beylikler döneminde bu şekilde parçalanmış yapılarıyla bir kısım yürük teşekküllerin aynen Osmanlılar'a intikal ettiği Tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Osmanlılar da bu toplulukları potansiyel güç kaynağı olarak görmüştür. Hatta vasallık sistemi içinde Osmanlılar'ın Batı Anadolu bölgesindeki bir kısım yürük cemaatlerini Rumeli'ye geçirdikleri bilinmektedir. Hemen hemen devrin bütün kaynaklarında yer alan Saruhan bölgesindeki yürüklerin Rumeli'ye sürülmeleri keyfiyeti buna misal olarak gösterilebilir.⁵⁶

Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki, Batı bölgesi ile genel olarak Orta ve Doğu Anadolu arasında konar-göçer toplulukların adlandırılmalarında belirli bir farklılaşma mevcuttur. Kızılırmak

⁵³ Akdağ, *aynı eser*, I, 36 vd.; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 99-112.

⁵⁴ Akdağ, *aynı eser*, I, 276; Pal Fodor, "The way of a Seljuq Institution to Hungary: The Cerehor", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXXVIII/31 (1984), 367-399.

⁵⁵ F. Emecen, "Cebelü", *DİA*, VII, 188-189.

⁵⁶ F. Emecen, *Manisa*, s. 23.

kavsinin dışındaki konar-göçerlere "yörük", içinde kalan kesimde kilere ise "Türkmen" denilmektedir.⁵⁷ Bu ayırımın nasıl ortaya çıktığı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak bu adlandırmalar Osmanlı idarecilerince aynen kullanılmıştır. Bunlar statü itibarıyla birbirinden farklı değildir. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, yörükler iskana daha müsait bir yapı göstermekte ve Türkmenler'e göre daha parçalanmış bir durumda bulunmaktaydılar ayrıca Batı Anadolu bölgesindeki birçok iskan birimi onlar tarafından kurulmuş ve iskan edilmiştir.

Öte yandan başıboş macera arayan birtakım gençlerin de fütu hata katılmak üzere geldikleri ve bunlardan bir askerî grup oluştu rduğu sanılmaktadır. Uç bölgesindeki beyliklerde de görüldüğü sanılan ve "garib" yiğitler denilen bu gruptan Osmanlılar özellikle Rumeli'de istifade etmişlerdi.⁵⁸ Yine vasallık çerçevesinde beyliklerin askerî güçlerinin, mesela okçu birliklerinin, Osmanlı saflarında çarpışmaları, bütünleşmenin bir başka unsurunu oluşturmuştur denilebilir.⁵⁹ Bu gruplarla Osmanlılar arasındaki yakınlaşmanın ölçüleri hakkında bilgi sahibi değiliz; fakat bu birlikler ile münasebetler, asker ve halk tabanında Osmanlılar lehine bir kaymaya yol açmıştır denilebilir.

Türkmen beyliklerinin Osmanlılar'la entegrasyonundaki bir başka önemli ölçü ilk Osmanlı idarî teşkilatında kendisini göstermektedir. Osmanlılar'ın diğer beylikler gibi eski boy teşkilatının ana kademelerine sahip olduğu, çeşitli grupların bir araya gelerek beylik yapısını oluşturdukları, önceleri bir nevi konfedere-birleşik beyler topluluğu iken giderek bir beyin idaresinde toplanıp merkezi bir yapıya geçtikleri bilinmektedir. İlk idarî teşkilatın ana elemanları da bu çerçeve içerisinde ortaya çıkmıştır denilebilir. Zira ilk Osmanlı kroniklerinin verdiği topografik malumatın Tahrir defterlerinin ve vakıf defterlerinin verileri ile arzettiği benzerlik bu ko-

⁵⁷ F. Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi bir Bakış", İÜ, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/I-4 (1952) 511-522; İnalçık, "The Yürüks; Their Origins, Expansion and Economic Role", *Oriental Carpet and Textile Studies*, II (1986), s. 39-65.

⁵⁸ İnalçık, "Türkler", *İA*, XII, 288.

⁵⁹ Mesela Kosova'daki durum için bk. Neşri, I, 65, 84.

nuda önemli bir ölçüdür. Bilhassa piyade-müsellem teşkilatını yansıtan tahrir defterlerindeki idarî birimler,⁶⁰ bununla ilgili terminoloji bu hususta bize ilk bilgileri verdiği gibi, henüz boy yapıları bozulmamış büyük konar-göçer gruplara ait defterler de söz konusu ilk yapı hakkında ipuçları sağlar.⁶¹ Bunlardan elde edilen ilk bilgiler genel olarak beyliklerin idarî yapılarında ve toprak sistemlerinde benzerlikler olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu yapı Osmanlı idaresi altına giren bölgelerde aynen korunmuştur. Dolayısıyla beylikler ile Osmanlı sisteminin karşılıklı bütünleşmesinin mahiyetini anlamak mümkün görünmektedir.

1349-1350 yıllarına rastlayan bir vergi listesinde,⁶² İlhanlılar'a bağlı olan ve vergi veren Batı Anadolu beylikleri "ucat" şeklinde zikredilmektedir. "Memleket-i Rum" başlığı altında yer alan Anadolu iki kademedede zikredilmekte, Diyarbekir'den, Trabzon, Erzurum, Malatya, Sivas, Amasya, Tokat, Merzifon ve Ankara'ya kadar olan kesim ayrı bir kategoride iken "ucat" denilen kısım ikinci ana idarî ve malî birim olarak kabul edilmiştir. Burada ilgi çeken bir husus, 1350'lere doğru uç bölgesi hariç, Ankara'nın doğusundaki kesim şehir adları ile ana bölgelere ayrılmışken, uç denilen bölgenin beyliklerin veya onların idarecilerinin adları ile zikredilmesidir. Bu malî ve idarî aıdan belirli bir ayırımı ifade etmektedir. Uç olarak zikredilenler arasında, Karaman, Hamid, Denizli, Umur Bey (Aydın), Orhan (Osmanlı), Geredeolu, Sinop, Kastamonu, Eğridir yer alır; Karasi, Saruhan ve Menteşe'den söz edilmez. Bu listeden bölgede siyasî bir gruplaşmanın olduğu anlaşılmakta, "uc" denilen bir ana birliğin varlığı ortaya çıkmaktadır. İlhanlılar'a olan bağın gevemeye başladığı dönemlere ait olan bu listede yer almayan Saruhan ve Menteşe'nin durumu, statüsü ise belli olmamaktadır. Ancak bu listenin daha eski bir durumu yansıttığı tahmin edilebilir. Bundan daha eski bir kaynak olan *Menakibü'l-ârifin*'de ise, bu uc bölgeler için vilayet lafzı kullanılmaktadır. Mesela Aydın ve Menteşe vi-

⁶⁰ Bunlardaki idari malumata örnek için bk. F. Emecen, *Manisa*, s. 146, 310-325; M. Arıkan, *ayın tez*, s. 12-46.

⁶¹ Mesela Menteşe yöresi yrkleri için bk. BA, TD, nr. 47 ve 61; Ayrıca F. Sümer, *Oğuzlar*, İstanbul 1992; P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 75 vd.

⁶² Mazenderanî, *Die Resala-ye Falakiyye* (ed. W. Hinz), Wiesbaden 1952, s. 162.

layet olarak geçtiği gibi uç bölgesinin tamamı da "vilayet-i uc şeklinde tarif edilmektedir.⁶³ Vilayet yanında subaşılık terimi ve il teriminin de idarî birimler olarak muasır kaynaklarda yer aldığı dikkati çekmektedir. Bu tabirlerin bilahire Osmanlı idarî terminolojisinde bulunuşu, karşılıklı tesir ve bütünleşmenin bir sonucu olarak mütalaa edilebilir. Dolayısıyla zaman zaman coğrafi maksatlara yönelik olsalar da aynı zamanda askerî teşkilat çerçevesinde idarî birim özelliği kazanan bu tabirler, ortak bir kullanım sahası bulmuştur.

Osmanlılar'a dönecek olursak, kuruluştan 100-150 yıl sonra kaleme alınmış olan Osmanlı kroniklerinin nisbeten sağlam topografik malzemesi, idarî yapılanmada beyliklerin ilhakı ile meydana gelen gelişmeyi ve tesiri gözler önüne serer. Nitekim Bursa'nın fethinden önce subaşılık olarak nitelenebilecek iki idarî birim ve bunların altında iki vilayetin yer aldığı anlaşılmaktadır.⁶⁴ Sancak terimi idarî bir terim olarak hem ilk Osmanlı beyliği hem de diğer beylikler tarafından kullanılmış olmayıp daha sonra ortaya çıkan Osmanlılar'a has bir tabirdir ve muhtemelen de Türkmen beyliklerinin ilhakının hızlandığı XIV. asrın ikinci yarısında ortaya çıkmış olmalıdır.⁶⁵ Zira beyliklerin toprakları bir bütün olarak Osmanlılar'a intikal etmiş ve eski yapısı bozulmaksızın bunlara birer idareci tayin edilmiş, eski beylikler birer Osmanlı sancağı haline gelmiştir. Osmanlılar Karası'yi ele geçirince burayı Balıkesir ve Bergama olarak daha önceki şekline sadık kalarak, aynen muhafaza etmiş ve iki ayrı idarî birim halinde kendi topraklarına katmışlardı.⁶⁶ Nitekim 1430'lu yıllara ait olduğu sanılan Osmanlı sancaklarını gösteren bir listede,⁶⁷ Balıkesir ve Bergama iki ayrı idarî birim şeklinde yer alır. Daha sonra Bergama Hüdavendigâr sancağına dahil edilmiştir. Dolayısıyla Osmanlılar ele geçirdikleri yerleri eski haliyle birer idare bölgesi haline getirme anlayışlarını beylikler temelinde ilk defa Karası'de uygulamışlardı. I. Murad devrinde gevşek vasallık bağının

⁶³ Eflâkî, *Menakibü'l-ârifin* (nşr. T. Yazıcı), Ankara 1980, II, 948.

⁶⁴ T. Baykara, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş*, Ankara 1988, s. 84.

⁶⁵ Nitekim M. Kunt bu tabiri XV. yüzyılda idarî birim olarak yaygınlaştığını belirtir: *Sarıcağdan Eyalet*, İstanbul 1978, s. 16-17.

⁶⁶ E. Zachariadou, "The Emirate of Karası", s. 228.

⁶⁷ E. Zachariadou, "Lauro Quirini and the Turkish Sandjaks, ca 1430", *IJTS*, s. 239-247.

I. Bayezid zamanında sıkı hale getirilmesinin ardından merkezi idare anlayışının tatbiki, II. Murad döneminde tam anlamıyla gerçekleştirilmişti. Yukarıda sözü edilen Quirini'nin listesine göre, 1430'larda Osmanlı toprakları on altı idarî birime ayrılmıştı. Aslında Cüneyd Bey İsyanının hemen sonrasındaki durumu yansıtan bu liste, Osmanlılar'la beyliklerin bütünleşmesinin tamamlandığı bir devreyi işaret etmektedir. Listede Menteşe, Saruhan, Aydın, Karasi, Bursa, Biga, Bergama, Kütahya gibi eski beylik adları ve merkezleri, birer Osmanlı sancağı olarak geçmektedir. İlk ele geçen ve merkezi idareye bağlanan bu yerlere, yani eski beylik merkezlerine hanedana mensup şehzadelerin sancakbeyi olarak tayini de hanedan ile eski beyliklerin halkını yakınlaştırmada, tepkileri dengelemede önemli bir rol oynamıştır. Böylece bütünleşme sürecinde Osmanlı hanedanının meşruiyet ve tanınması amaçlanmış idi.

Osmanlılar'ın beylikleri kendi topraklarına kattıklarında o sıradaki coğrafi sınır ve haliyle yapılarını pek bozmaksızın bunları kendi sistemleri ile bağdaştırmaları, Osmanlılar açısından bir bakış açısidir. Beylikler tarafından bakılacak olursa, ilk idarî birimlerin ana unsurlarının bu şekilde Osmanlı sistemine girdiği söylenebilir. Hatta, yukarıda temas edilen idarî terimler dışında, hakim olunan bölgeye ait birtakım özel idarî terimler de Osmanlılar'ca kullanılmıştır. Özellikle Tahrir defterlerindeki kayıtlara göre, "divan", "bölük", "tir", hatta "zeamet" gibi terimler nahiye ve onun alt idarî birimleri şeklinde veya askerî bir üniteyi niteler halde Osmanlı bürokrasisine girmiştir.⁶⁸ Bunlar Osmanlı Tahrir defterlerinde idarî birimler olarak zikredilmiştir. Kadılık ve niyabet bölgelerini ihtiva eden kazai terimler bunların üzerine yerleştirilmiştir. Öte yandan hukuklarına riayet edilen eski vakıf ve mülkler de yine sisteme değiştirilmeksizin alınmıştır. Bu sonuncusu için malikane-divani sisteminin tatbik bölgelerine bakmak yeterlidir. Bu sistemin eski uygulamalara ait bir kısım örnekleri, Batı Anadolu beylikleri topraklarında da görülmektedir.⁶⁹ Fakat daha ziyade Orta Anadolu'da yaygın olarak rastlanması ve Osmanlı hakimiyeti devrinde de

⁶⁸ F. Emecen, "Beylikten Sancağa: Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, LX (1996), 81-91.

⁶⁹ F. Emecen, *Manisa*, s. 118.

uzun süre devam etmesi, bütünleşmenin bir başka farklı yönünü oluşturur.⁷⁰

Osmanlı idaresi altına alınan beyliklerin adlarını da ayrıca korumuş olmaları bir başka ilginç yönü teşkil eder. Germiyan dışında, Saruhan, Karasi, Menteşe, Aydın bunun en güzel misalleridir. Rumeli beylerbeyliğinin kuruluşundan sonra söz konusu eski beylik toprakları tamamen Anadolu beylerbeyliği adı altında birleştirilmiştir. Dolayısıyla burada Anadolu kavramı Ankara-Antalya hattının batısını ihtiva eden bir anlam kazanmış ve bu aynı zamanda resmî, idarî ana ünitenin adı olmuştur. Karaman'ın ilhakından sonra burasının bir beylerbeylik haline getirilmesi, Amasya-Sivas-Tokat'ın Rum beylerbeyliği adı ile anılması, Anadolu kavramını dar bir sahaya sıkıştırmış gözükmektedir. Karaman'ın dışında Dulkadiroğulları beyliği ele geçirilince, buraya doğrudan merkezden idareci tayini, ardından buranın bir beylerbeylik yapılışı (1531) vassal beyliklerin sadece "sancak" değil, "beylerbeyilik" şeklinde de teşkil edildiğini gösterir.⁷¹ Bu aslında Osmanlı sisteminin artık iyice yerleştiği anlamını taşımaktadır.

Anadolu kavramı, idarî bölge olarak dar bir bölgeyi münhasır kaldığı halde, zamanla anlam genişlemesi sonucu yarımadanın tamamını niteler bir özellik kazanmıştır. Dolayısıyla beylikler dünyasının bütününü ihtiva eden Anadolu tabirinin, Osmanlılar tarafından idarî bir ad oluşu bile açık olarak bir entegrasyonu ifade etmektedir. İdarî olarak Anadolu kavramının, onun dış cephesi olan Rum ve Karaman idare bölgelerini yutup XV. asrın ikinci yarısında Akkoyunlu, Trabzon Rum İmparatorluğu, XVI. asırda Safevî ve nihayet Memlük nüfuz bölgelerini içine alarak büyümesi, Osmanlı hakimiyetinin bir sonucudur.

Netice olarak denilebilir ki, Osmanlılar ele geçirdikleri beylik topraklarını yeni bir idare sistemi içine almamaları, üst ve alt zeminde oluşacak tepkileri dengelemede son derecede elverişli bir siyaset olmuştur. Aynı kültür, inanış ve dile sahip beyliklerin ilhakının katı bir savaş ortamı olmaksızın gerçekleşmesinde, bey aileleri-

⁷⁰ Barkan, "Malikane-Divanî Sistemi", *Toplu Eserler*, s. 154-155.

⁷¹ Karaman'ın ele geçirilişinden sonra beylerbeyilik hâline getirilmesinin bir başka örneği Dulkadir bölgesinde uygulanmıştır (BA, TD, nr. 124).

nin hukukuna riayet, onların mülklerini muhafaza etme, birçoğunu tımar sistemi içinde eritme, askerî sistemlerini aynen olduğu gibi alma etkili olmuştur. Ani uygulamalarla yerleşik sistemi alt üst etmeyip son derece pratik ve aynı zamanda pragmatik bir yaklaşımla hareket edilmiş, beyliklerin adlarının bile değiştirilmemesinde de aynı hassasiyet etkili olmuştur. Tımar sisteminin ve idarenin iyice yerleştiği, eski hassasiyetin kaybolduğu devirlerde bile vaktiyle yapılan uygulamaların hâlâ sürdürülmesi, tamamen eskiye olan bağlılığın, yani “kanun-ı kadim” anlayışının bir sonucudur.

III

Beylikler dünyasında manevî hayatı düzenleyen ve fethin itici gücünü temin eden tarikatların üst ve alt yapıdaki etkilerinin ortak niteliği, üzerinde durulması gereken bütünleşmenin diğer önemli yönünü oluşturur. Gerçi 1350’li yıllara doğru söz konusu dinî ve manevî hareketlerin mahiyetinde farklılaşma meydana gelmiştir, fakat bu farklılaşmanın diğer beylikler gibi Osmanlılar üzerinde de müessir olduğu anlaşılmaktadır. F. Köprülü’den bu yana Orta Anadolu’dakilere nisbetle uç bölgesinin cemiyet yapısında gayri sünni olarak nitelenen tarikatların rolleri üzerinde ehemmiyetle durulmuştur.⁷² Bunun kuvvetli manevî ve dinî idealizmi de beraberinde getirdiği belirtilir. Heterodox derviş gruplarının fetihleri yönlendirmedeki -biraz da abartılan- yönlerine bir başka boyutun mutlaka ilavesi gerekir. Beylikler dünyasının manevî dinamiklerinin ve ideallerinin karşılıklı tesirleri mutlaka değişik yaklaşımlarla dengelenmelidir. Burada söz konusu manevi hareketlere temas edilmeyerek, sadece “gaza” ideolojisi çerçevesinde bütünleşme üzerinde durulacak ve mesele bu yönüyle ele alınacaktır. Ayrıca Orta ve Doğu Anadolu beylikleri ile uç bölgesindeki beylikler arasında bu anlayış bakımından herhangi bir benzeşme veya farklılaşmanın olup olmadığının tesbiti de, bir ölçüde söz konusu ideolojinin ortak çerçevesini oluşturmakta önemli olacaktır.

⁷² F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 137-172. Son çalışmalar: I. Melikoff, “L’orgine sociale des premiers Ottomans”, *The Ottoman Emirate*, s. 135-144; A.Y. Ocak, “Les milieux soufis dans les territoires du Beylicat ottoman et le probleme des Abdalan-ı Rum (1300-1389)”, *The Ottoman Emirate*, s. 145-158.

Bilindiği üzere Orta Asya ve İran'dan intikal eden birçok tarikat arasında sünni ve gayri sünni karakterli olanlar mevcuttu. Fakat bunları kesin hatlarla ayırmak hiç olmazsa XVI. yüzyıla kadar pek mümkün değildir. Böyle bir ayırımı katı şekilde yapmak zorsa da sünni karakteri ağır basan tarikatların özellikle üst yapıda önemli etkileri olduğu belirtilmelidir. Aslında 1350'li yıllara doğru gayri sünni olarak nitelenen tarikatların alt yapıdaki etkileri, uç bölgesinde, giderek azalmaya ve daha tenha yerlere çekilmeye başlamıştır. Ancak üst kesimde, idareci zümreler arasında ve beylik aristokrasisinde, hatta şehirli unsurlar arasında giderek Konya mahreçli Mevlevilerin etkili faaliyetleri dikkati çekmektedir. Çok önceleri Anadolu'nun Orta ve doğu kesiminde faaliyet gösterip Tokat, Amasya, Sinop bölgelerine doğru yayılan Mevleviler, özellikle uç bölgesinin gelişmeye açık imkanlarını iyi görerek Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe'de özellikle bey aileleri üzerinde etkili oldular. Nitekim 1350'li yıllara doğru hemen hemen bütün beylik merkezlerinde mevlevihaneler kurulmuş, beyler Mevlevi oldukları gibi bu aile ile sıhriyete önem vermişlerdi. Mevleviler bir ölçüde bey ailelerinin dinî anlayışlarını daha da katılaştırmada ve yüksek islami görünüşe önem verilmesine vesile olmuşlardı. Öte yandan Mevlevilik Karamanlılar'ın beylikler üzerinde siyasî bir güç olma isteklerinde rol oynamıştır. Osmanlılar'ın giderek yükselişi beyliklerin insan gücü kaynaklarını, tabanlarını kazanmaları ve onlar üzerindeki siyasetleri, Karamanoğulları'nın bu siyasetlerine hız vermelerine yol açmıştır. Ayrıca cevaplanması gereken bir başka önemli sual, beyliklerin bu hareketlere karşı nasıl tavır takınmış olduklarıdır. Muhtemelen diğer sünni karakterdeki tarikatlar içinde Mevleviliğin daha kolay kabul görmesinde ve bey aileleri tarafından benimsenmesinde, başlangıçta Türkmen babalarının geniş ölçüde tebşiriyle hızlı fetih ve ganimet siyaseti izleme sürecini aşır bir devlet teşkil etme eğiliminde olan beylikler üzerinde önce Moğol, sonra da Karamanlılar'ın nüfuz tesisi gayretleri önemli rol oynamış olmalıdır. Diğer taraftan Mevlevilik vasıtasıyla yüksek islami anlayış ile temsil edilme görüntüsüne kavuşmak da muhtemelen bu beylikler için hem Karamanlılar'ın nüfuzunu azaltmak, hem de meşruiyeti sağlamak yolunda Kahire'deki hilafet merkezi ile irtibat kurmayı kolaylaştıracaktı. Böylece denilebilir ki Mevlevilik

şemsiyesi altında bey aileleri arasında belirli bir bütünleşme meydana gelmişti.⁷³

Fakat asıl önemlisi “gaza” anlayışının temel kalıplarının tanıtılmasındaki rolleridir. Mesela daha uç beylerinin ortaya çıktığı yıllarda bölgeyi Mevlana’nın torunu Ulu Ârif Çelebi ile birlikte dolaşan Eflakî’nin eserinde, gaze ideolojisinin şekillenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Ulu Ârif Çelebi’yle Birgi’ye gelişlerinde Alişiroğlu’nun subaşlarından Aydınoğlu Mehmed Bey’in bu yöreleri yeni fethetmiş olduğunu belirttikten sonra, Ârif Çelebi’nin Mehmed Bey’e vîlayetinin çok genişleyeceği müjdesini verdiğini evladının “gazi” olacağını söylediğini yazar. Yine Eflakî’ye göre, Sultan Veled (ö. 1312) Türk ve Moğol emirleri arasında en çok Aydınoğlu Mehmed’i övüyor ve ona “sultanü’l-guzat” diyordu. Ayrıca Umur Bey de gazi olarak anılmakta ve deniz gazalarında Mevlana’nın manevî himmetine nail olduğu belirtilmektedir.⁷⁴ Eflakî’nin eserinde geçen “Sultanü’l-guzat”, “gazi-i Rabbani”, “gaziyan-ı halis” tabirleri bu ideolojinin beylikler dünyasında iyice nüfuz ettiğini ve bilindiğini göstermektedir. İbn Battuta’nın ifadeleri ve Ömerî’nin iki sözlü kaynağı da 1330’lu yıllarda bu ideolojinin artık hemen hemen bütün uç bölgesinde bilindiğini ve yaygın olarak kullanıldığını doğrulamaktadır. Hatta beylikler bünyesinde bürokratik teşekkülleri ve unvanları veren inşa kitaplarında da çeşitli askerî zümre mensuplarına gazi mücahid dendiği dikkati çekmektedir.⁷⁵ Ayrıca Mevlevilerin tesiriyle bazı beyler hem “çelebi” hem de “mücahid, gazi” unvanlarını kullanmışlardı. Mesela Saruhanoğlu İshak Çelebi yaptırdığı Ulu Cami külliyesi (1365-1380) kitabesinde kendisini bu unvanlarla anmıştı.⁷⁶ Aydınoğlu Mehmed, Umur Bey, Menteşeoğlu Ahmed Gazi, Saruhanoğlu İshak, Gazi Çelebi, özellikle gaze faaliyetleri ve Mevlevilerle olan temaslarıyla dikkati çekmektedirler. Uç bölgesinin büyük bir kesiminde bu hareketin önemli rol oynadığı

⁷³ Bk. P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 60-61; F. Emecen, “Saruhanoğulları ve Mevlevilik”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 284-85.

⁷⁴ *Menakıb*, II, 342-345.

⁷⁵ F. Emecen, “Gazaya Dair: XIV Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti”, *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı* (Ankara 1995), s. 191-197.

⁷⁶ F. Emecen, “Gazaya Dair”, s. 196.

anlaşılmaktadır. Dolayısıyla muhtemelen 1300'lü yılların ikinci çeyreğinde gelişmesini sürdüren Osmanlılar'a da bu hareketin girdiği söylenebilir.⁷⁷ Osmanlıların da yer aldığı uç bölgesindeki Türkmen beylikleri taban itibarıyla aynı kaynaktan beslenen ve birbirinden çok farklı mütecanis bir yapı çerçevesinde, gaza anlayışını yüksek islami teorik anlamına pek dikkat etmeksizin, muhtemelen Mevlevilerin de tesiri ile itici güç olarak kullanmışlardır. Çok sonra XV. yüzyılda bu ideoloji Osmanlılar tarafından şekli açıdan, sofistike tarzda idealleştirilecek ve "ılay-ı kelimetullah" sürekli cihad olarak takdim edilecektir. 1350'li yıllardan sonra Osmanlılar'ın Rumeli'ye geçişleri ile daha da önem verdikleri gaza anlayışının uç dünyasının dış cephesinde çok fazla etkisi olmaması normal bir vakıadır. Bunun en önemli sebebi muhtemelen Orta ve Doğu Anadolu'daki beyliklerin Trabzon Rum İmparatorluğu ve güneydeki Ermeni ve Latin beyliklerine karşı girişilen cılız mücadeleler istisna edilirse, büyük hristiyan ana kütlesiyle karşı karşıya kalmayıp daha ziyade birbirleriyle mücadele etmeleridir. Fakat yine de "küffara karşı" girişilen akın ve fetih faaliyetlerinin övgü ile karşılandığı bilinmektedir. Mesela Kadı Burhaneddin 1397'de Giresun'u alan Emir Süleyman'ın fetih haberini duyunca, büyük bir sevince kapılmış, ona hitaben bir mektup göndermişti. Bunun büyük bir zafer olduğunu yazan Esterabadî, gaza lafzını kullanmamaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla öyle anlaşıyor ki, gaza ideolojisi Anadolu'nun iç bölgele- rindeki eski Selçuklu toprakları üzerindeki beyliklerden ziyade, uç bölgelere münhasır kalmış, bunun idealleştirilmesinde de Mevlevi- lerin faaliyetleri etkili olmuştur.

Öte yandan uç bölgesi aslında dışa kapalı bir yapı da gösterme- mekteydi. Anadolu'nun iç mıntıklarındaki eski Selçuklu şehirle- rinden olduğu gibi Memlük ve İran sahasından birçok ulema, fakih bu bölgelere gelerek manevî hayatın düzenlenmesinde etkili ol- muşlardır. Özellikle 1350'li yıllarda artık bu bölgedeki beylerin merkezlerinin sabitleşmiş, tanınmış hale gelişi bunda etkili rol oy-

⁷⁷ Osmanlıların teşekkülünde bu ideolojinin rolü hakkında ilgi çekici bir araştırma için bk. C. Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Ca- lifornia 1995, s. 62 vd.

⁷⁸ *Bezm ü Rezın*, s. 485.

namış, inşa edilen birçok dinî mabed ve eğitim binaları hayli hareketli ilmî faaliyete sahne olmuştur.⁷⁹ Daha 1330'lu yıllarda Anadolu'ya gelip birçok beyliği dolaşan İbn Battuta için beylikler dünya-sının yapısı pek şaşırtıcı olmamıştı. Katı sünni çevrenin mensubu olan İbn Battuta'nın Anadolu'nun kır kesimindeki hayattan habersiz olduğu için verdiği bilgilerin nazarı itibara alınmaması yolundaki kanaatin pek doğru olmadığı belirtilmelidir. Her ne olursa olsun İbn Battuta temas ettiği çevrelerde kendisine dinî akaid yönünden pek garip gelen bir olayla karşılaşmamıştır. Onun beyanlarına göre bey ailelerinin çevresinde kalabalık fakih zümreleri vardı. Birgi'de bulunduğu Aydınolu Mehmed'in yanında müderris ve fakih olduğunu ve onlarla arapça rahat bir şekilde anlaştığını, Mehmed Bey'in "hadis tahriri" yaptırttığını, İzmir'de Rıfai tekkesine rastlandığını yazar. Bayram namazını Saruhan Bey ile birlikte kılmış, Bursa'da kaldığı zaviyede Kur'an okunmuş, vaazlar verilmiş, sabah namazı topluca kılınmıştır. Kastamonu-Sinop bölgesinde oldukça katı Hanefî mezhebi mensuplarına rastlamış, halkın cumadan sonra "salat-ı nafil" kıldığını özellikle belirtme ihtiyacı duymuştu.⁸⁰ Dolayısıyla 1350'li yıllarda Anadolu'nun genel manevî yapısının sanılandan oldukça farklı olduğu, gayrı sünni olarak adlandırılan tarikatların etkilerinin hiç olmazsa bu sıralarda ana merkezlerden çekildiği ve dengelendiği söylenebilir. Yine de sofistike dinî anlayışın uç bölgelerinin gözden uzak yerlerinde yaşayan konar-göçer gruplar üzerinde fazla müessir olmadığını kabul etmek gerekir. Bu durum yüksek islami anlayışın hakim olduğu eski Selçuklu bölgelerinin Türkmenleri için de aynıdır. Ayrıca hiç olmazsa uç bölgesinde tarikatlar arasında katı bir ayrılmanın henüz pek söz konusu olmadığı, tek taraflı belirli zümrelerin etkilerinden ziyade serbest hayat görüşlerinin de tesiriyle, değişik kesimler arasında belirli bir bütünleşmenin sağlandığı ileri sürülebilir. Bu bütünleşmenin Batı'da uç bölgesinde görülmesi, Osmanlılar'ın gelişme sırlarını da beraberinde taşımaktadır. Orta ve Doğu Anadolu'da daha sofistike

⁷⁹ Mesela özellikle ulemanın biyografilerini toplayan eserlerde ilk dönem uleması üzerinde kabaca yapılan bir tarama, bunların menşelerini ortaya koyar (Bk. Taşköprizade, *Şakaikü'n-Nu'mânîyye*, Mecdî tercümesi, ed. A. Özcan, İstanbul 1989, indeks).

⁸⁰ *Seyahatname*, I, 321-357.

manevî yapı, Anadolu'da birliğin sağlanması ile eski uç bölgesinin manevî hayatının şeklini giderek etkilemeye başlamış olmalıdır. XV. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Safevî hareketi, mukaddes yerleri ele geçiren Osmanlı Devleti'nin dinî misyonunun çerçevesini tam anlamıyla çizecektir. XV. yüzyıl Osmanlı kronikleri de Osmanlı devletinin kuruluş yıllarını bu manevî havanın etkisiyle idelleştirip efsanelere boğmuşlardır.

Anadolu'da genel kültürel yapı ve ilmî merkezler ise henüz bu dönemlerde önemli bir değişmeye ve zayıflamaya maruz kalmamıştı. Batı Anadolu'da beylik merkezleri yeni kültürel merkezler haline gelmiş, dinî binalar inşa edilmiş ve bütün bunlar manevî hayat üzerinde müspet rol oynamıştır. Yerleşme şekilleri ve iskan merkezlerinin özellikleri bakımından 1350'li yıllardan itibaren eski uç bölgeleri ile iç kesimdeki eski Selçuklu şehirleri, kır iskan birimleri arasında bariz farklılıkların kalmadığı söylenebilir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında bu merkezlere Anadolu'nun iç kesimlerinden ve İran'dan pek çok manevî zümre mensupları ve ulemanın gelişleri, kurulan medrese, tekke ve hatta darülhadislerdeki eğitim faaliyetlerini, kültür hayatını etkileyerek, belirli bir bütünleşmenin temellerini atmıştır. Osmanlı idarî gelişmesi Anadolu'nun iç bölgeleriyle olan irtibatı ve ulema trafiğini giderek Osmanlı merkezleri lehine olmak üzere daha da artıracaktır. İnşa edilen abidelerin mimari özellikleri açısından ise bu ölçüde bir benzeşmenin görülmemesi ilginçtir. Beylikler devrinde inşa edilen ilk abidelerde değişik mimarî tarzlar dikkati çekmektedir. Bu muhtemelen mimarın mensup olduğu çevrenin özelliklerini yansıtmaya ve yeni arayışlar peşinde koşmanın bir neticesi olabilir. Fakat zamanla Osmanlı merkezli bir uslubun sabitleşerek Anadolu'daki şehirlerin yapılarını etkilediği ve bu açıdan da özellikle 1400'lü yıllardan sonra bir bütünleşmenin meydana geldiği anlaşılmaktadır.⁸¹

1350'lerde Anadolu'nun önemli bir kısmı üzerinde vasallık bağlarını sıkılaştırmış, olan Osmanlılar, iktisadi açıdan da Anadolu'daki diğer beylikleri etkilemeye başlamışlardı. Anadolu'daki

⁸¹ Beylikler mimarisi hakkında bk. A. Kızıltan, *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. Yüzyıl sonuna kadar)*, İstanbul 1958; O. Aslanapa, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, İstanbul 1977.

Moğol hakimiyeti görünüşte bir iktisadî bütün oluşturmuş, burayı, İran'a, Rusya steplerine, Suriye ve Mısır'a, hatta Uzakdoğuya bağlamıştı. Bu durum uçta denize yönelik faaliyet gösteren, iktisadî bünyesi ganimet ve esir ticaretine dayanan beylikleri,⁸² Orta ve Doğu Anadolu'daki eski Selçuklu merkezleri ile nisbeten de olsa irtibatlandırmıştı. Güney ve Doğu Anadolu'da Memlûklü tesiri de yine İlhanlılar döneminde kırılmıştı. Fakat bu geçici bir dönemdi. İlhanlı etkisinin XIV. yüzyılın ortalarında zayıflamasının⁸³ ardında Osmanlılar'ın giderek Anadolu'ya doğru yayılması, Osmanlı merkezli ekonomik hayatı şekillendirmeye başlamış olmalıdır. Ancak Timur'un Anadolu harekatı, her şeyi alt üst etmiş, bu defa çok kısa süren bir Timurlu iktisadî monopolü görülmüştür. Ancak para sistemleri Anadolu'nun pek çok yerinde hâlâ farklıydı; Beyliklerin paraları, Batı menşeli paralar, Memlûk sikkeleri, diğerleriyle birlikte ticarî nüfuz bölgelerinde bol miktarda rayiçte idi. İlk dönemlerde paranın ağırlık, şekli yapısı itibarıyla beylikler arasında belirli bir benzerlik dikkati çeker. Mesela Saruhan, Menteşe, Osmanlı paralarında bu görülür. Dolayısıyla uç bölgesinde aynı tip bir para sistemi ve buna bağlı bir ekonomik organizasyonunun husule geldiği söylenebilir. Özellikle XIV. yüzyılda Osmanlı temel para birimi olan akçe,⁸⁴ giderek yayılmaya başladı. Henüz II. Mehmed devrine kadar altın para basılmamıştı; bunun yerine Venedik, Memlûk sikkeleri geçerliydi. Osmanlılar XV. yüzyılda gümüş para birimleri olan akçeyi tek temel birim haline getirdiler. Orta, Doğu ve Güney Anadolu bölgelerinin XV. ve XVI. asır kanunnamelerinde vergi değerlerinde Memlûklü, Akkoyunlu, hatta Timurlu para sistemlerinin hâlâ zikredilmesi ilginçtir.⁸⁵ Karaman ve diğer beyliklerin paraları tabii olarak Osmanlı hakimiyeti sonrasında ortadan kalkmıştı, fakat Memlûk ve Akkoyunlu paraları devletlerin mevcudiyeti dolayısıyla geçerli durumdaydı. Özellikle Adana, Sis (Kozan) bölgesinde Memlûk etkisi

⁸² E. Zachariadou, *Trade and Crusade*, s. 6-7; a. mlf., "Holy War in the Aegean during the fourteenth Century", *Mediterranean Historical Review*, IV (1989), 212-225; H. İnalcık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia: Byzantium and Crusades", *Byzantinische Forschungen*, XI (1985), 179-217.

⁸³ Z. V. Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931) 1-42.

⁸⁴ H. Sahillioğlu, "Akça", *DİA*, II, 224-227.

⁸⁵ Barkan, *Kanunlar*, s. 110-191.

daha fazla hissedilirken, Mardin, Erzincan, Urfa hattında Akkoyunlular yanında Timurlu ve hatta Memlüklü etkisi hakimdi. Mesela Karaca akçe, Halebî akçe, Kayıtbegî, Şahrükî, Eşrefî gibi gümüş ve altınlar dikkati çekmektedir.⁸⁶ Burada hemen ilgi çeken nokta, gümüş para birimi olarak "akçe" tabirinin artık iyice yerleşmiş olması keyfiyetidir (Halebî "akçe", Karaca "akçe" örneği gibi).

Yukarıda zikredilen özelliği vergi sistemlerinde de görmek mümkündür. Fakat bölgelerin vergilendirme usullerinin Osmanlı kanunnamelerine girdiğini belirtmek gerekir. Bu açıdan Osmanlı vergi sisteminin, onu etkileyen ve sistemine giren eski beyliklerin vergi anlayışları ile birlikte, merkezileşmeye başlaması, II. Mehmed devri sonunda önemli ölçüde gerçekleşmiştir denilebilir.

1350'den 1450'ye kadar olan devrede Anadolu'da iyice hissedilen Osmanlılaşma sürecinin, alt yapıda toplumun çeşitli kesimlerinde önemli sayılabilecek bir tepkiyle karşılanmadığı belirtilmişti. Uç bölgesinde taban itibarıyla aynı temele dayanmanın getirdiği avantajları rahatlıkla kullanan Osmanlılar, uç bölgesinin dış cephesinde bu kadar kolay bir hareket kabiliyeti bulamamışlardı. Özellikle Orta Anadolu'da Karaman topraklarında bu tepki açık olarak kendisini gösterir. Zira XV. yüzyıl sonunda dış tesirlerin geniş ölçüde rolü ile ortaya çıkan isyan hareketleri en hararetli taraftarlarını bu bölgeden bulmuştu. Uç bölgesinde de bazı problemler çıkmamış değildi. Fetret döneminin fevkalade şartları hariç tutulursa, Cüneyd Bey'in hareketi ve Şeyh Bedreddin ve müridleri Torlak Kemal ile Börklüce isyanları eski uç bölgelerinde etkili olmuştu. Ancak bu isyanlar eski beyliklerinin ahfadının rolü ve konar-göçer grupların tahrik edilmesiyle alevlenmişti. Yerleşik halkın bu isyanlardaki rollerine dair kaynaklarda herhangi bir karine yoktur. Muhtemelen bunlardan kuvvetli bir destek görmediği için bu isyanlar bastırılabilmiştir.

Daha ziyade bey aileleri ve gayrı memnun beylik aristokrasisine dayanan tepkiler görülmüş, ilk bölümlerde anlatıldığı üzere bunlar kolayca bertaraf edilmiştir. Öte yandan Osmanlı yayılışının üst kademelerdeki tepkilerini Osmanlı dışı kaynaklardan öğrenmek mümkündür. 1390'lı yıllarda I. Murad'ın ve I. Bayezid'in Anado-

⁸⁶ Barkan, *Kanunlar*, s. 154,156,159.

lu'ya yönelik hareketlerinin nasıl karşılandığı hakkında en önemli kaynakların başında Esterâbâdî'nin *Bezm ü Rezm*'i gelmektedir. Esterâbâdî, Osmanlılar'ın Orta Anadolu'ya yönelik tehdit ve seferlerinden bahsederken, I. Murad'dan "ilm ve irfandan, incelikten nasibi olmayan ve basit bir Moğol olan Osmanoğlu" ifadesini kullanır.⁸⁷ Bu basit gibi görünen cümle, genel olarak uç bölgesindeki beylikler ile eski Selçuklu ana bölgesindeki merkezler arasındaki sosyal görüş farklılıklarının önemli bir ifadesidir. Hatta Kadı Burhaneddin'in bir rüyasını da nakleden Esterâbâdî, Kadı Burhaneddin'e rüyasında gördüğü Hz. Peygamber'in Murad Bey için "yollarını kaybettiklerini ve nasihat dinlemediklerini" söylediğini yazar.⁸⁸ Ayrıca Koseva'da şehid düşen I. Murad'ın oğlu Bayezid tarafından katledilmiş olduğuna dair maksadlı bir rivayete de yer verir.⁸⁹ Bütün bunlar Orta Anadolu kesiminde Kadı Burhaneddin ile rekabete giren Osmanlılar'a karşı propaganda ve tepkilerin bir sonucudur. Bu olumsuz düşüncelerin halk tabanında geniş ölçüde etkisiz kaldığı söylenebilir. Bizzat Kadı Burhaneddin'in kendisinin Osmanlılara karşı kendisini sefere teşvik edenlere, I. Murad'ın "kâfirlere karşı savaşa gitmesi" dolayısıyla onlara arkadan saldırmayı vicdanına ve dine sığdıramadığını söylemesi ve böyle bir hareketin dini zayıflatmak ve küfrün yayılmasına sebep olmak demek olacağını belirtmesi,⁹⁰ aslında Osmanlılar'a karşı duyulan gizli bir hayranlığın satır aralarına sıkışmış ifadesidir. Şüphesiz Esterâbâdî bunu Osmanlılar'ı övmek için değil, Kadı'nın alicenablığını ve dindar kişiliğini göstermek için yazmıştır. Bu ifadeler, Osmanlılar'ın aslında "gaza" şöhretlerinin bütün Anadolu beyleri nezdinde daha XIV. asrın son çeyreğinde artık iyice belirlenmiş olduğunu ortaya koyar. Böylece yakın çevrede uç bölgesi etkilenirken uzak çevredeki halk ve ulema üzerinde de müsbet yönde tesirli olmuştur. Bu şekilde dış cephede Osmanlılaşmanın temelleri, geniş ve sessiz tabanda XIV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren atılmaya başlamıştır. I. Bayezid'in atak bir tarzda Malatya'ya kadar inmesinde bu kazanılan imajın nisbî bir rolü vardır.

⁸⁷ *Bezm ü Rezm*, s. 353.

⁸⁸ *Bezm ü Rezm*, s. 354.

⁸⁹ *Bezm ü Rezm*, s. 354.

⁹⁰ *Bezm ü Rezm*, s. 353.

Osmanlılar'ın Anadolu'da imaj çabalarının bir başka örneği II. Murad devrinde görülmüştür. Zira Anadolu'da yaşanan problemler, Osmanlılar'ın eski Oğuz geleneğini canlandırmalarına yol açmıştı. Özellikle Şahruh'un faaliyetleri, Karamanlılar'ın beylikler üzerindeki veraset iddiaları, karşı propaganda, II. Murad devrinde Kayı boyuna bağlılığın ön plana çıkarılmasına, buna ait sembollerin kullanılmasına amil olmuştu. Yazıcıoğlu Ali'nin İbn Bibî tercümesinde bu üstünlük iddiaları açık olarak görülür.⁹¹ Bu sayede Anadolu'daki beyler üzerinde belirli bir otorite ve üstünlük imajı ortaya konmaya çalışılmıştı. Ayrıca Kayı boyunun üstünlüğü vurgulanarak devlet kurma yetkisinin bu boya ait olduğu fikri işlenmişti. Fakat şurası bir gerçektir ki, bu devirdeki faaliyetler, Türk dilinin resmî ve ileri bir edebî dil haline gelişine, Türkmen ananesinin yaygınlaşmasına yol açtı.

Netice olarak konunun başında sorulan suallerin önemli bir kısmına yeterli cevaplar getirilememiş olmakla birlikte, Anadolu'nun 1350-1450 yılları arasında gelişen Osmanlı hakimiyeti sırasındaki durumuna belirli bir açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu yıllarda Anadolu'daki birçok beylik tedricen Osmanlı idaresi altına girdiği gibi bunların pek çok müesseseleri, maddî kültür unsurları yeni idarecilerin sistemiyle adapte olmuş ve karşılıklı olarak bir entegrasyon oluşturmuştur. Bu karşılıklı tesir, zaman içerisinde birbiriyle imtizac ederek, bölgesel farklılıklarıyla da olsa, Osmanlı sistemini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Osmanlılaşma derken, Beyliklerin bunu oluşturmadaki rollerini mutlaka hatırlamak icab eder. Bölgesel farklılıkların "merkez dışı" (desantrilizasyon) ile izah edilmesi keyfiyeti üzerinde durulurken mutlaka Osmanlı sistemini oluşturan bu farklı unsurların nereden ve nasıl girdiğinin nazarı itibara alınması gerekir. Öte yandan Osmanlılaşmanın yakın çevreden Bizans ile olan münasebetler bir tarafa, özellikle eski uç bölgesinin bir sentezi olarak ortaya çıktığı; ama uç bölgesinden daha farklı bir yapı gösterdiği anlaşılan dış cephedeki değişik unsurları da bünyesine alarak yeni bir sistem özelliği kazanıp bütünleşmeyi sağladığı söylenebilir.

⁹¹ *Târih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1391, vr. 444 a.

GAZÂYA DÂİR

-XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti-

Osmanlı Devleti'nin kurulup gelişmesinde gazâ ideolojisinin rolü, uzun zamandır üzerinde durulan ve çok işlenen konuların başında gelir. Söz konusu ideolojinin Osmanlı Beyliği'nin teşekkülü ve genişlemesindeki itici gücü, özellikle P. Wittek'in araştırmalarından¹ bu yana pek çok taraftar bulmuş gözükmetedir. Ondan önce F. Köprülü'nün² gazâ ve gazilik hakkındaki görüşleri ile birlikte bu bilgiler H. İnalcık tarafından daha da geliştirilmiş ve yeni fikirlerle desteklenmişti.³ Ancak son zamanlarda bu tez üzerinde bazı itirazlar yapılmaya ve bunun dayandığı kaynakların yetersizliği ve geç tarihli oluşu ileri sürülerek şüphe izhar edici görüşler ortaya atılmaya başlandığı görülmektedir. Özellikle R. P. Lindner'in⁴ tespitle-

¹ Bk. P. Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938. Ayrıca onun bir diğer makalesi de oldukça ilgi çekmişti: "De la defaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Revue des Etudes Islamiques*, XIII (1938), 1-34; Türkçe terc. H. İnalcık, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", *Belleten*, VII/27 (1943), 557-589.

² *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 146-153. Burada alp/gazî geçişi üzerinde ehemmiyetle durulur. Uç beylerinin gazî lakabını almaları onların artık şehir hayatına geçmiş ve az çok medrese tesiri altına girmiş olmalarına bağlanır. Ayrıca F. Köprülü'nün Wittek'in görüşleri ile ilgili tashih ve mütalaası için bk. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei meseleleri", *Belleten*, VII/28 (1943), s. 284-301.

³ "Türkler", *İslâm Ansiklopedisi*, XII/1, 287-290; "The Question of the Emergence of The Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, II/2 (Medison 1982), 71-79.

⁴ *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 1-38. Ayrıca bun-

rinin ardından bu hususta R. C. Jennings,⁵ C. Imber'in⁶ itirazlarını, son olarak Ş. Tekin'in "gazâ" ve "gâzî" kelimelerinin ortaya çıkışı ve menşe ve anlamı ile birlikte bu kelimelerin Anadolu'da ne zamandan itibaren kullanılmaya ve kudsî bir anlam kazanmaya başladığı konusundaki dikkate değer makalesi⁷ takip etti. Dolayısıyla burada, sözü edildiği gibi, XV. asır Osmanlı müellifleri ve "sünnî çevrelerin" ilk Osmanlı beylerini bu yüksek dinî ideal çerçevesinde görmek istedikleri için mi gazâ kelimesini ortaya attıkları; daha önceki kaynaklarda gazâ ve gazî kelimelerinin gerçekten geçip geçmediği meselesi, üzerinde durulması gereken konuyu oluşturmaktadır. Bu cümleden olarak, kelimenin niteliği ve ortaya çıkışının tarihî şartları üzerinde durmaksızın gazâ ve gazî kelimelerinin geçtiği XVI. yüzyıl kaynakları arasında bir gezinti yaparak, buradaki bilgilere dikkati çekmeye çalışacağız.

Kaynaklara geçilmeden önce, gazâ tezine karşı olan görüşlere kısaca değinmek gerekmektedir. İlk olarak Wittek'in gazâ tezini dayandırdığı kitâbe üzerinde şüphe izhar eden R. P. Lindner aşağıda sözü edilecek kaynakları ve Osmanlılar'la aynı dönemdeki diğer Türkmen beyliklerine ait maddî malzemeleri nazar-ı itibara almayıp doğrudan Osmanlı beyliği üzerinde yoğunlaşarak onu diğer beyliklerden ayrı bir yapıda mütâlâa etmekte ve Ahmedî ile başlayan Osmanlı tarihçilerinin bu ideolojiyi, kendi çağdaşları sünnî ve yerleşik halka izah etmek için uydurmuş olduklarını, bunun onlar için makul olduğunu ama modern tarihçilerin bu tuzağa düşmeleri gerektiğini ifade eder.⁸ Ş. Tekin ise, bu ifâdeye aslında gerek olmadığını, Wittek'in gazâ nazariyesinin dayandığı Orhan Gazî'ye

dan önce Gy. Kaldy-Nagy'nin bu konudaki görüşleri için bk. "The Holy war (Jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, III-IV (1979-1980), 467-473.

5 "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 76 (1986), 151-161.

6 *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, s. 12-13; "Paul Wittek's De la défaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Osmanlı Araştırmaları*, V (1986), 65-81.

7 "Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerinde Düşünceler I: Başlangıçtan Osmanlıların Fetret Devrine Kadar" *Tarih ve Toplum*, XIX/109 (Ocak 1993), 9-18; "II: Gazi Teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını, Yeniden Kazanması", *Tarih ve Toplum*, XIX/110 (Şubat 1993), 73-80.

8 *Nomads and Ottomans*, s. 2-9.

ait 1337 tarihli kitabenin esasen 1417 tarihli bir orijinal kitabeden veya sonraki devirlere ait herhangi bir kitabenin üslubunu takliden yazılmış olabileceğini dolayısıyla kitabenin kesinlikle sahte olduğunu belirtir. Orhan Bey'in aslında bu unvanı kendisi için kabul etmiş olup olmadığını sorarak, kitabenin gerçekten o devirde yazılmış olsa bile R. P. Lindner'in ifade ettiği gibi yerleşik sünnî kesimin ve aydınların onu nasıl görmek istediklerini belirttiğini, Orhan Bey'in kendisini bu şekilde andığı manasına gelmediğini yazar.⁹ Netice olarak Wittek'in gazâ nazariyesinin dayandığı kitabeyi XIV. asra değil XIX. asra ait olduğunu zikreder. Ş. Tekin'in bu konudaki diğer mütalaalarına ileride tekrar dönmek üzere şimdilik bırakarak, diğer iki değerli araştırmacının yazdıklarını özetlemeye çalışalım:

R. C. Jennings, Wittek'in gazî teorisini ele alarak bunu özetledikten sonra, cihâd, dârülharb, gazâ konularında islamî görüşleri anlatır. Bizans önünde Osmanlı beyliğinin durumuna temas ederek onların hristiyan beyler ve devletlerle olan ilişkilerinin yoğunluktan söz edip Osman Bey'in durumundan, onun hristiyan ortodoks savaşçı gruplarla münasebetlerinden bahis açar. Şayet Wittek'in açıkladığı gazâ siyaseti uygulanmış olsaydı bu grupları kontrol edemeyip ele geçirdiği köy ve kasabalarda yaşayanları ortadan kaldırıp harap etmesi lazım geleceğinden söz eder. Bizans'a karşı kutsal savaş ve gazâ yapılsaydı o zaman aradaki münasebetlerin çok karışık bir hal alacağını, gazâda düşman topraklarında kuvvetli bir islamî idarenin mümkün olduğu kadar çabuk ve sert kurulmasının gerektiğini¹⁰ de belirten Jennings, Orhan Bey döneminde de bunun aksine dostça münasebetlerin olduğunu, onun müttefik ve imparator damadı olup bu ortamda 1337 tarihli kitabedeki ibarelerin uygun düşmediğini ve bunun sonradan hazırlanmış bulun-

⁹ "II: Gazi Teriminin", s. 74-75.

¹⁰ Gazâ hakkında bk. T. M. Johnstone, "Ghazw", *El²*, II, 1055-1056; İ. Melikoff, "Ghazî", *El²*, II, 1043-1045; Kezâ gazanın mukaddes savaş anlamında Bizans ile yapılan mücadelede kullanılışı ve Emevî-Abbâsî devrindeki megazi kitâblarından Ebu Ishak el-Fezârî (ö. 185/802) ve Abdullah b. el-Mübârek (ö. 181/797)'in eserlerindeki şekilleri. "Gazî Halife" tabiri için bk. M. Bonner, "Some Observations Concerning the Early Development of Jihad on the Arab-Byzantine Frontier", *Studia Islamica*, LXXV (Paris 1992), s. 5-31.

duğunu yazar. Ona göre Orhan Bey, gazânın şiddetli yakıcı gücünü asla kullanmadığı gibi kendisini de gazî olarak görmemişti. Keza I. Murad'ın annesinin bir ortodoks Rum olduğunu ve onun Bulgar ve Bizanslı prenseslerle evlendiğini, Bizans, Sırp ve Bulgar devletleriyle ittifakta bulunduğunu, bütün bunların gazâ ile irtibatlandırılmasının güç olduğunu belirtir. I. Bayezid zamanında islamî bir imparatorluk peşinde koşan Osmanlılar'ın II. Bayezid devrinden itibaren sistematik olarak cihad anlayışını işlediklerini, XIV. yüzyıl Osmanlı beylerinin gazâdan ziyâde, askerî, siyasî pragmatik yaklaşımları ön plana çıkardıklarını, sistemli bir gazâ siyaseti izlemediklerini, Ahmedî'nin ise bir tarihçi olmayıp destanî unsurları ve kahramanlığı ön plana çıkarma amacını taşıyan bir şâir olduğunu, I. Bayezid'den önceki Osmanlı beylerinin sadece bir "bey" olarak zikredilmesi gerektiğini yazar.¹¹ Ancak bu görüşlerin sadece Osmanlı Bizans ve diğer hristiyan beyler arasındaki münasebetler çerçevesinde şekillendiği, Osmanlı tebaası yerleşik müslüman ahali ve konar-göçer grupların durum ve tepkilerini hesaba katmadığı, üstelik "gazâ"nın sürekli savaş hâli olarak anlaşılmasının pek yerinde olmadığı, bu mefhumun şekli, teorik târifinin uygulamadaki özelliklerine dikkat edilmediği, hatta bu lafzın Bizanslı ve diğer hristiyan dostlarının, hristiyan tebaasının hatırlarını kırmamak için kullanılmış olduğu gibi bir intibah ortaya çıktığı ve nihayet uç toplumunun genel özelliklerine dikkat edilmediği söylenebilir.

C. Imber ise, Wittek hakkında daha da ileri giderek onun zamanının siyasî ideolojilerine göre teorisini şekillendirdiği üzerinde önemle durur. XV. asır Osmanlı kaynaklarının ilk dönem Osmanlı beyleri hakkındaki bilgilerine inanmaz; Wittek'in bu tezini ortaya koyduğu sırada Alman nasyonalizminden etkilenmiş olduğunu ve nasyonalist siyasî teoriyi Osmanlı tarihine uyguladığını, halbuki Osmanlılar'ın millî temele dayalı bir devlet olmayıp hanedan devleti olduğunu belirtir. Bütün bu karışıklığın ise, XV. asır Osmanlı müelliflerinden ve özellikle Ahmedî'den kaynaklandığını söyler. Wittek'in bunlara dayanarak gazâ ideolojisini geliştirdiğini ve analizlerinin doğru olmadığını yazar.¹²

11 "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", s. 151-161.

12 Bu konudaki görüşlerini muhtelif makalelerinde belirten C. Imber, XV. asır kaynaklarının suni bir Osmanlı hanedanı destanı ortaya attıklarını ve buna inanıl

Bu görüşleri belirttikten sonra yeniden Ş. Tekin'in makalesine dönersek, burada özellikle Wittek'in dayandığı kitabenin sahteliği üzerinde durulduktan, Orhan Gazî'ye ait 1324 tarihli farsça vakfiye ve 1348 tarihli türkçe mülknâme ile sikkelerinde "gazî" sıfatına rastlanmadığı belirtildikten sonra Anadolu beylikleri sahasında yazılan kaynaklarda bu kelimelere tesadüf edilmediğine dikkat çekilir.¹³ Ş. Tekin, "Anadolu hatta bütün Akdeniz bölgesinde yerleşik sünî, eli kalem tutan ahalisi, büyük ihtimalle Ahmedî'nin faaliyet gösterdiği XIV. asrın ikinci yarısına yani I. Murad devrinin sonlarına kadar gazî unvanını kullanmaktan kaçınmış ve hemen hemen hiç kullanmamışlar; 1400'lere gelindiğinde gazâ ve gazîlik artık bilhassa Anadolu'da bütün göçebe ve yerleşik müslüman kitleleri tarafından benimsenmiştir" dedikten sonra, gazâ ve gazî kelimelerinin nasıl eski itibarını kazandığını izaha çalışır. Yine Selçuklular'da ve Anadolu'da hatta Asya'da ilkin gazî unvanının hemen hemen hiç kullanılmadığını, İbn Bibî'nin eserinde "alp" kelimesinin geçtiğini, gazânın ise, "gazv" şeklinde yalnız başlıklarda görüldüğünü; öte yandan Kastamonu'da Konya'nın bir uç beyi olarak faaliyet göstermiş olan Çobanoğulları'ndan Muzafferüddin Yavlak Arslan ve oğlu Mahmud'a XIII. yüzyıl sonlarında intisab edip farsça iki inşâ risalesi kaleme alan Hasan b. Abdülmümin el-Hoyî'nin eserlerinde, gazâ ve gazî kelimelerinin hiç kullanılmadığını, "alp" kelimesinin geçtiğini de zikreder. Netice olarak 1300'lerde Anadolu halkı gözünde gazîliğin hiç olmazsa hor görülmediğini tahmin ile

maması lazım geldiğini belirtir (*The Ottoman Empire*, s. 12-13; "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX, 1987, 7-27; "Paul Wittek's De la...", *OA*, V, 81; "The Legend of Osman Gazî", *The Ottoman Emirate 1300-1389*, Rethymnon 1993, s. 67-75). Söz konusu kaynakların kendi zamanlarına ait düşünce ve görüşleri eserlerinde yansıttıkları mâlumdur, ancak bu onların ilk devir ile ilgili bilgilerin tamamıyla reddini gerektirmez kanaatindeyiz. Dikkatle yapılacak ayıklama ve karşılaştırma şüphesiz değerli ipuçları verecektir. Burada hemen bütün bu kaynaklar âdeta birbiriyle sözleşmişçesine hanedanı meşrulaştırmak için acaba C. Imber'in belirttiği ölçüde bilinçli mi davranmışlardı suâli de hatıra gelmektedir. P. Wittek'in görüşlerinin oluşumu ile ilgili ayrıca bk. C. J. Heywood, "Wittek and the Austrian Tradition", *Journal of the Royal Asiatic Society*, I (1988), 7-25.

¹³ Ş. Tekin'in, ilk makalesinde gazâ ve gazî kelimelerinin hangi anlama geldiği ve tarihî seyri incelenmiş, ikinci makalede bu unvanların nasıl itibar kazandıkları ve Anadolu sahasındaki anlamı konu edinilmiştir. Bk. "II: Gazi Teriminin", s. 73-80.

bu faaliyetlerin nasıl adlandırılması gerektiğinin bugün tam olarak bilinemediğini belirtir.¹⁴

Söz konusu görüşlerden anlaşıldığına göre, XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu ve Osmanlı beyliğinin kuruluşuna dair çağdaş kaynak kıtlığı, gazâ ve gazî kelimelerinin yaygın olarak kullanılıp kullanılmadığı ve bunun kudsi bir mücadele anlamında algılanıp algılanmadığı konusunda tereddüt uyandırmıştır. Her ne kadar Osmanlılar'a ait yerli kaynaklar, XV. yüzyıla kadar mevcut değilse de, onların da dahil olduğu Türkmen beylikleri hakkında dolaylı da olsa bilgi veren kaynakların mevcut bulunduğu bilinmektedir. Şimdi bu kaynaklardan görebildiğimiz bazıları arasında küçük bir gezinti yaparak bunlarda gazâ ve gazî hatta cihâd, mücâhid kelimelerinin geçip geçmediği üzerinde duralım:

Burada ilk bahsedilecek olan eser, Mevlânâ Celâleddin-i Rumi ve etrafındakiler, Mevlevî tarikatı ve o devrin tarihî olayları konusunda başlıca kaynaklardan olan *Menâkıbü'l-Ârifin*'dir. 1319'da ölmünden önce ve babası Sultan Veled'in sağlığında (ö. 1312) Batı Anadolu'daki uç beylerini ziyaret eden Ulu Ârif Çelebi'nin seyahatlerinden de bahseden *Menâkıb* müellifi Ahmed Eflakî, eserini 718/1318'de yazmaya başlamıştır.¹⁵ Ulu Ârif Çelebi'nin yanında onun seyahatlerine katılan Eflakî, Birgi'ye gelişlerinde, Alişiroğlu'nun subaşılardan Aydınoğlu Mehmed Bey'in bu yöreleri yeni fethetmiş bulunduğunu belirttikten sonra, Ârif Çelebi'nin ona vilâyetinin çok genişleyeceği müjdesini vererek evlâdının da "gâzî" olacağını söylediğini yazar. Yine *Menâkıb*'a göre, Sultan Veled de Türk ve Moğol emirleri arasında en çok Aydınoğlu Mehmed Bey'i övüyor ve onu "sultânü'l-guzât" diye anıyordu. Eserde yine Umur Paşa'dan "gâzî" olarak söz edilmekte ve deniz gazalarında Mevlânâ'nın mânevî himmetine nâil olduğu belirtilmektedir. Burada orijinal farsça metinde geçen tâbirler, "sultânî'l-guzât, gâzî-i Rabbânî, gâziyân-ı hâlis, ..dâyim der-gazavât" şeklindedir.¹⁶

¹⁴ Aynı makale, s. 79.

¹⁵ *Menâkıbü'l-ârifin*'in hem aslı farsça metni (Ankara 1980), hem de türkçe tercümesi (İstanbul 1989) T. Yazıcı tarafından hazırlanmıştır.

¹⁶ Bk. Aslı farsça metin, II (Ankara 1980), s. 948, satır 6, 14; s. 949, satır 11, 17.

XIV. asır Anadolu'sunun bu yerli kaynağın yanında, yine aynı asra ait Anadolu dışı iki kaynak daha dikkati çekmektedir. Bunların ilki, Batı Anadolu beyliklerini 1332-1333 yıllarında dolaştığı tahmin edilen meşhûr seyyah İbn Battuta'nın seyahatnamesidir. Sün-nî çevreye mensup olan İbn Battuta, bu beylikleri dolaşırken onların dinî durumları hakkında da dikkate değer bilgiler verir; o hemen bütün beylerin yanında bir fakih görmüş ve onlara çok hürmet beslendiğini tesbit etmiştir. Bu arada Umur Bey'in faaliyetlerini "gazâ" kelimesiyle açıkladığı gibi, Sinop'ta Kastamonu emiri Gazî Çelebi'den söz eder.¹⁷ Hemen hemen aynı döneme ait olan Ömerî'nin (ö. 1348) eserinde de beyliklerden ve uç bölgesinden bahsedilirken yine "guzât, gazve, gazavât" ibarelerine rastlanır.¹⁸ Ömerî bu bölge hakkında bilgileri bu yöreyi gören ve bilen iki kişiden, Ceneveli Balaban ve Sivrihisar kasabası ahalisinden Şeyh Haydar Uryan'dan naklen aktarmaktadır ki, bundan da kullanılan kelimelerin o sırada halk arasında yaygın olduğu düşünülebilir.

Bu kaynakların dışında, Ş. Tekin'in sözünü ettiği *Risâletü'l-İslâm* adlı eserle İbn Bibî'nin eserini¹⁹ bir tarafa bırakırsak, gazâ ve gazî terimlerinin hiç geçmediğinden bahs ettiği Hoyî'nin eserlerine

¹⁷ Anadolu beylikleri tarihi ile ilgili hâlâ ilginç bir kaynak olma özelliğini sürdüren eserdeki bu tabirler için bk. *Seyahatnâme*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, I, 337, 355-356; krş., aslı arapça metin: *Rihletü İbn Battuta*, Beyrut ts., s. 304-305, 319. Ayrıca Gazi Çelebi için bk. Cl. Cahen, "Ghazi Çelebi", *El²*, II, 1045; E. Zachariadou, "Gazi Çelebi of Sinope", *Oriente e Occidente*, Genova 1997, s. 1271-1275.

¹⁸ *Mesâlikü'l-İbsâr fi Memâlikü'l-İmsâr* (faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988, III-IV, 176-177. Ayrıca Kalkeşendî (ö. 1418), Ömerî'nin *et-Ta'rif* adlı eseri ile Kadı Takıyuddin Abdurrahman Halebî'nin (ö. 1384) *et-Teskif* adlı eserine dayanarak verdiği bilgilerde, Germiyanoglu'ndan bahsedilirken "...musretü'l-guzât ve'l-müicâhidîn..." unvanına rastlanır. Ayrıca burada Yıldırım Bayezid "*el-Gâzî*" diye nitelenirilir (bk. *Subhü'l-a'sâ*, nşr. Y. A. Tavil, Beyrut 1987, VIII, 12-19, 225).

¹⁹ *Risâletü'l-İslâm*'ın XIV. asra ait olup Karasi bölgesinde meydana getirilmiş olabileceğini belirten T. Tekin, bu risâlede özel bir bölüm halinde yer alan gâzîlik ile ilgili kısmı yayımlamıştır: "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, Gaziliğin Yolları Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihad Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, XIII (1989), 139-204. 1379-1380 tarihli *Kitâbu'l-Gunye'de* gaza ve cihad başlıklı kısımlar bulunduğu gibi İbn Bibî'nin eserinde yalnız başlıklarda "gazv" tabirinin sık geçtiğini, bundan başka nâdir de olsa gazâ ve gazî kelimelerinin bulunduğunu belirtir (bk. "II: Gazi Terimi...", *Tarih ve Toplum*, XIX/110, s. 77, not 46; krş, *al-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, nşr. N. Lugal-A. Erzi, Ankara 1956, s. 102; 103, 135).

yeniden göz atmak gerekmektedir. Burada hem gazâ ve hem de mücâhid kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Hoyî'nin *Gunyetü'l-kâtib ve Munyetü't-tâlib* adlı inşâ risâlesinde, "*Hitâb-i leşkerkeş-i memâlik*" başlığı altında zikredilen unvanlar arasında, "...nâsirü'l-guzât ve'l-mücâhidîn.." yer aldığı gibi "*umerâ-i sipâh*" başlığı altında "*..nusretü'l-guzât..*" tabiri geçer.²⁰ *Rusûmü'r-resâil* adlı diğer inşâ risâlesinde de yine hem "*leşkerkeş-i memâlik*" için hem de "*emîr-i sipâh*" için yukarıdaki unvanların tekrar edildiği, yalnız sonuncusunun ilk risâledekinden daha uzun bir şekilde, "*nusretü'l-guzât ve'l-mücâhidîn*" tarzında yazıldığı görülmektedir.²¹ Hatta bu unvanların sonunda "*filan Alp*" şeklinde isim ibaresinin yer alması, alp/gazî geçişi hakkında ilgi çekicidir. Her ne kadar sultan unvanları arasında bu tâbirler geçmemekte ise de beylerbeyi, ordu kumandanı gibi askerî zümre mensupları için kullanılmış olması, üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur. Hoyî, küffarla savaşıyor bu beylere gazî-mücâhid unvanlarını lâayık görmüştür. Sultan ve vezirler ise daha tepede, daha tantanalı unvanlar ile anılmıştır.

Ancak burada hemen Celâleddin Harezmsâh'ın Selçuklu sultanı Alâeddin'e gönderdiği mektubda "*..mücâhid ...gazî sultan..*" tabirlerinin geçtiğini de belirtelim.²² Öte yandan Hoyî'nin *Kavâidü'r-resâil* adlı bir başka inşâ mecmuasında, Yavlak Arslan'ın "*..nâsirü'l-guzât ve'l-mücâhidîn..*"; Taşköprü'deki Muzafferüddin Medresesi kitâbesinde (729/1328-29) "*..ma'denü'l-cûd ve'l-keremî'l-guzât kamî'ü't-tugat ve kahirü'l-kefere..*" şeklinde anıldığı dikkati çekmektedir.²³ Ayrıca XIII. ve XIV. asır Anadolu için önemli iki kaynaktan Aksarayî'nin *Müsâmeretü'l-ahbâr* ve Niğdeli Kadı Ahmed'in *el-Veledü's-Şe'fik* adlı eserlerinin bu gözle taranması gerektiği de hatırlatılmalıdır.

²⁰ *Gunyetü'l-kâtib ve Munyetü't-tâlib*, nşr. A. Erzi, Ankara 1963, s. 5, satır 20, s. 8, satır 6.

²¹ *Rusûmü'r-resâil ve Nücûmü'l-fazâil*, Ankara 1963, s. 4, satır 18-19, s. 7, satır 9.

²² Bu mektuplar için bk. O. Turan, *Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988², s. 82-95; metinler, s. 94, 98.

²³ Süleymaniye Esad Efendi Ktp., nr. 3369/II'de bulunan *Kavâidü'r-resâil*'in ilk hitab kısmı (vr. 33a) Y. Yücel tarafından aynen iktibas edilmiştir (XIII-XIV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri, Ankara 1980, s. 43; ayrıca kitâbeleri için bk. s. 152).

Meselâ her iki eser üzerinde alelusul yapılan bir tarama sonucu, gazâ ve cihad kelimelerinin geçtiği tespit edilmiştir.²⁴

Kitâbî kaynaklardaki bu kısa gezintiden sonra beyliklere ait kitâbelerden bazılarına da temas etmek gerekecektir. Birgi'de Ulu Cami kitâbesi (712/1312), *Menâkıb*'ın ifadelerini teyid eder tarzda Aydınoğlu Mehmed Bey'in unvanları arasında "...el-emîrî'l-kebîr el-Gâzî ..." yi de zikreder. Türbesindeki kitâbede ise, "...el-âdil..., es-Sultânî'l-guzât ... el-mücâhid..." unvanlarına rastlanır. Umur Bey'in mezar taşında da "*Gâzî Umur Bey.*" ibâresi bulunur.²⁵ Menteşe beyi "*Ahmed Gâzî*" ibâresi ise, 1378 tarihli Milas camii ile 1375 tarihli Peçin'deki Medresenin kitabelerinde görüldüğü gibi, ona ait sikkelerde de aynı unvan kullanılır.²⁶ Bunun diğer bir unvanı da "*Çelebi*" dir. Saruhanogulları'ndan İshak Çelebi ise Manisa'da yaptırttığı Ulu Cami külliyesi (1365-1380) kitâbelerinde, "...sultânî'l-a'zam nâsirî'l-guzât ve'l-mücâhidîn..." olarak anılır.²⁷ Anlaşıldığı üzre, hem Mehmed ve Umur Beyler, hem de Ahmed Gazî ve İshak Çelebi özellikle gazâ faaliyetinde bulunma sıfatlarıyla ön plana çıkmakta olup bunlar aynı zamanda Mevleviler'le yakın temas içindeydiler. Bu durum Mevlevilik ile "*gazâ*" ideolojisi arasındaki irtibat konusunda oldukça dikkat çekicidir.²⁸ Eldeki kaynaklar ve maddî mal-

²⁴ Bk. Aksarayî, *Müsamemetü'l-Albâr*, nşr. O. Turan, Ankara 1944, s. 41; Niğdeli Kadı Ahmed, *el-Veledü'ş-şefik*, Süleymaniye-Fatih Ktp. nr. 4519, s. 291-293.

²⁵ Kitabeler için bk. H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 105-108.

²⁶ Bk. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay Ankara 1986, s. 137, 139, 156. Ayrıca Peçin'deki 1332 tarihli bir başka kitâbede de, "*el-emîrî'l-mu'azzam... el muzafer Sultânî'l-guzâtî'l-etrâk şucâ'î'd-devlet ve'd-dîn*" ibaresi görülür. (Bu ve benzer diğer kayıtlar için bk. R. Mantran, "De la titulature des derniers Seldjoukides à celle des premiers ottomans", *Varia Turcica*, XIX, Melanges offerts à Louis Bazin, s. 207-211).

²⁷ Ulu Cami kitâbeleri için bk. İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İstanbul 1929, II, 74-76; H. Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XIX (1985), 127-146.

²⁸ Wittek'in görüşleri doğrultusunda, Mevleviliğin gazadaki itici gücünün denizci Türkmen beylikleri üzerindeki tesiri gaza ideolojisinin 1354'de Selanik metropolidi olup bir ara Türklere esir düşen Gregory Palamas'ın eserindeki ifadesi için bk. E. Zachariadou, "Holy war in the Aegean during the Fourteenth century", *Mediterranean Historical Review*, IV/1 (1989), 212-225. Ayrıca Mevlevilerle Türkmen beylikleri arasındaki münasebet için bk. F. M. Emecen, "Saruhanogulları ve Mevlevilik", E. H. Ayverdi Armağanı, İstanbul 1995, s. 282-297.

zemelere göre, denize yönelik akınlarda bulunan ve bu yönleri ile sivrilen Kastamonu/Sinop, Menteşe, Aydın, Saruhan sahasında XIV. yüzyıl başlarından beri söz konusu faaliyetler için gazâ ve bunu gerçekleştiren beyler için gazî ve hatta mücâhid unvanlarının kullanıldığını söylemek mümkündür. Şu halde, kaynak problemini gözönüne almayarak, uç bölgesinin aynı şartları altında kurulup geliştiği bilinen diğer beyliklerde bu anlayışın bulunmadığı düşünülebilir mi?

Bu sual çerçevesinde denilebilir ki, bütün bu kitabî kaynaklar ve kitâbeler, Batı Anadolu sahasında 1300'lü yıllarda gazâ ve gazîliğin basit şekillerde de olsa anlamının bilindiği ve kullanıldığını göstermektedir. Osmanlılar'ın da yer aldığı uç bölgesindeki Türkmen beylikleri aslında taban itibarıyla aynı kaynaktan beslenen ve birbirinden çok farklı olmayan mütecânis bir özellik taşımakta idi. Dolayısıyla bu büyük cemiyetin gerek liderlerinin gerekse fakih denilen dinî otoritelerinin söz konusu faaliyet ve unvanları belki yüksek islamî teorik anlamına tam olarak dikkat etmeksizin, muhtemelen Mevleviler'in de rolü ile, bilmekte ve kullanmakta oldukları ileri sürülebilir. Bu çerçeve içinde Osmanlılar'ın kurulup gelişme ortamını, komşu beyliklerden farklı addetmek ilk dönemler için herhalde pek mümkün değildir. Ayrıca onların kendilerine has bir anlayış çerçevesinde büyüyüp geliştiğini, hele bunda Bizans ile ilişkilerin ve onların tabanına dayanmalarının etkili olduğunu söylemek pek doğru olmasa gerektir.²⁹ Osmanlılar'ın diğer beyliklere nispetle gelişme şansı, herşeyden önce bulundukları bölgenin stratejik önemi ve sürekli akm-gaza siyâsetini diğerlerine göre daha canlı tutmuş olmalarından kaynaklanmış olmalıdır.³⁰ Aksi halde, sistemli bir şekilde İznik,³¹ Bursa ve yöredeki diğer önemli istihkâmları elde etmeleri, hatta Rumeli'de yeni bir fetih cephesi açmaları oldukça zor-

²⁹ Bu nazariyelerle ilgili bk. F. Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 46 vd., 110, 142-145.

³⁰ Bk. F. M. Emecen, "Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Reference to Sarukhan Beyliği", *The Ottoman Emirate*, s. 36 vd.

³¹ Mesela Osman Gazî'nin İznik'e yönelik fetih siyaseti için bk. H. İncalcık, "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate*, s. 77-92.

laşır, ayrıca bunun için gerekli insan gücünü harekete geçirecek maddî imkânlar (ganimet) yönünden de sıkıntılı bir durum ortaya çıkardı. Onların Bizans bakıyyeleri ve diğer hristiyan unsurlarla ittifakları, barış şartları ile toprak elde etmeleri, hristiyan tebaalarına gösterdikleri tolerans ve istimâlet³² anlayışlarının gazâ/cihâd fikri ile bağdaşmayacağını ileri sürmek herhalde pek yerinde olmasa gerektir. Osmanlılar'ın bu siyasetleri, diğer Türk-İslâm devletlerinin uyguladığı fetih anlayışlarından çok farklı değildir.

Yukarıda verilen örnekler dikkate alındığında, gazâ/cihâd kavramlarının Anadolu sahasında XIV. asırda iyi bilindiği, P. Wittek gibi kaynakları son derece titiz bir şekilde incelediği bilinen bir araştırmacının, söz konusu teorisini sadece bir kitâbeye dayalı olarak kurmayıp onlara komşu diğer beylikler sahasındaki uygulama tarzını da gözönüne almış olabileceği söylenebilir. Şüphesiz P. Wittek'in gaza tezinin müdâfaası bu yazının konusu değildir, ama değerlendirme ve itirazların sadece Osmanlılar'a odaklanmayıp daha geniş bir çerçeve içinde, bütün uç bölgesinin genel yapısı dikkate alınarak yapılması gerektiği de hatırlatılmalıdır. Şu halde P. Wittek'in tezini bütünüyle kabul veya red etmeden önce, yukarıda sözü edilen kaynakları yeniden değerlendirme gerektiği ve Neşri'nin "...atası Ertuğrul tarîkı üzere gazâyâ nasb-ı nefis edüp ve niyyeti hayr olup mahzâ itmeği gazâdan çıkarayın hiç bir melike ihtiyâc göstermeyeyin hem diñnyâ ve hem âhiret eltime girsin derdi, zamânında olan selâtîn-i izâm ve müllûk-ı kirâm sıdk-ı niyyeti ve hulûs-ı taviyyeti olmağın Bilecik'i feth edicek ana mâni' olmayup belki kâfirden ne fethederse ana helâl olsun dediler, anun için Osman'a ve evlâdına gâzî denildi. Zirâ bunların bünyâdî sâir müllûk gibi mü'mine tagallüble olmayup hemân mahzâ gazâ ve cihâdla olmağın hakikaten gâzîlik adına bunların istihkâk-ı zâtîsi olup ism müsemma-ya mutâbık oldu..."³³ tarzındaki veciz ifadesi kadar idealleştirilmese bile bu anlayışın basit şekillerde bilindiği ve uygulandığı belirtilmelidir.

³² İstimâlet ve Balkanlar'daki fetih siyaseti için bk. H. İnalcık, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), 103-129.

³³ Neşri, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, nşr. Fr. Teaschner, Leipzig 1951, I, 19; Unat-Köymen neşrinde metin biraz daha farklıdır: Ankara 1987, I, 52-53.

BEYLİK TEN SANCAĞA

-Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bazı Mülâhazalar-

Beylikler dönemi Anadolu'su, kaynak yetersizliği sebebiyle hakkında fazla bilgi bulunmayan bir devreyi teşkil eder. Zayıflayan ve vesâyet altına giren Selçuklu merkezî idâresinin kontrolünden artık iyice çıkmış olan "uç" bölgesindeki Türkmen beyliklerinin faaliyetleri, Osmanlı hâkimiyeti ile bütünleşme süreci çerçevesinde hâlâ üzerinde durulması gereken ve farklı yaklaşımlara muhtaç bir özellik göstermekte; yeni monografilere ihtiyaç hissettirmektedir. Başka bir deyişle, XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'sunun bilhassa uç bölgesindeki Türkmen beylikleri, siyasî faaliyetleri bir yana, sosyal bünyeleri, idâre anlayışları ve bunların tesirleri itibâriyle yeniden incelenmesi gereken mevzuların başında gelmektedir.¹ Ancak bilindiği gibi kaynak problemi, söz konusu özelliklerin tebâruzünü

¹ Anadolu beylikleri hakkında arşiv kaynakları ve kitabelerin de kullanıldığı öncü çalışmalar İ. H. Uzunçarşılı tarafından gerçekleştirilmiştir: *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1984; *Kitabeler ve Sahib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat*, İstanbul 1929; *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970. Son zamanlarda özellikle Batı Anadolu'daki beylikler üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır: P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1986; H. Akın, *Aydunoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968; M. Ç. Varlık, *Germiyanogulları Tarihi (1500-1429)*, Ankara 1974; Y. Yücel, *XIII-XV Yüzyıllar Kuzey-batı Anadolu Tarihi, Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980; E. Zachariadou, *Trade and Crusade: Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1475)*, Venice 1983; H. İnalcık, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium and the Crusades", *Byzantinische Forschungen*, XI (1986), 179-217.

geniş ölçüde engellemektedir. Gerçekten bu beyliklere âit yerli kaynaklar oldukça azdır, mevcut olanlardan da sosyal ve idarî yapı hakkında bilgi edinmek pek mümkün değildir.² Batı Anadolu'da Bizans hududunda yer alan Osmanlı beyliğinin, XIV. yüzyıl başlarında komşuları diğer Türkmen beyliklerinden çok farklı bir idarî yapılanma ve ictimâî kademeleşme içinde bulunmadığı düşünülecek olursa, bu beylikler veya Osmanlılar ile ilgili elde edilebilecek ilk bilgilerin onların ortak vasıflarını aydınlatmada önemli olacağı tabiidir.

XIII. ve XIV. yüzyıla âit kitâbi kaynaklar, Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerinin kendi iç idârî teşkilâtları ve bunun özellikleriyle alt birimlerinden ziyâde, genel coğrafi tasvirler, dış bünye, memleket ve şehirler üzerinde durmaktadır. Bu kaynaklardaki bilgilerden söz konusu beyliklerin hudutlarını tayin edebilmek ise oldukça zordur. Bu bilgilerin büyük bölümü de coğrafyacı ve seyyahların eserlerinden istihraç edilebilmektedir. Anadolu'nun İlhanlı idâresi altında bulunduğu döneme âit kaynaklardan Hamdullah Müstevfî'nin *Nüzhatü'l-kulûb'u*,³ "Mülk-i Rum" kısmında, belli başlı şehirleri sayarken uç bölgesindeki beyliklere âit yerleşmeleri ih-mâl etmektedir. İlhanlılar'a olan bağın iyice gevşediği döneme âit 1349-1350 tarihli bir muhasebe kaydını ihtiva eden *Risâle-i Felekiy-*

² Doğrudan beyliklerin tarihini konu alan yerli kaynakların en önemlisi Enverî'nin *Düstûrnâme*'sidir. Osmanlı tarihini de içine alan bu eserin en kıymetli yanı Aydınoğulları tarihine ait bölümleridir (Enverî, *Düstûrnâme*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928. Aydınoğulları ile ilgili kısmın edisyonu ve Fransızca tercümesi için bk. *Le Destan d'Umur Pacha: Dustûrnâme-i Enverî*, haz. I. Melikoff-Sayar, Paris 1954. Ayrıca buradaki bilgilerin Bizans kaynakları ile mukayeseli olarak tetkiki P. Lemerle tarafından yapılmıştır: *L'emirat d'Aydın, Byzance et l'occident*, Paris 1957). Ayrıca bu tür kaynaklar arasında Karamanoğulları'nı konu alan Şikârî'nin eseri (*Karamanoğulları Tarihi*, nşr. M. Koman, Konya 1946) ile Kadı Burhaneddin'in faaliyetlerini konu alan Esterâbâdî'nin eseri (*Bezm ü Rezm*, trc. M. Öztürk, Ankara 1990) sayılabilir.

³ *The Geographical Part of the Nuzhat al-Qulub*, nşr. G. Le Strange, London 1915, s. 95-100 (Burada emâkin-i Rum başlığı altında 60 kasabanın varlığından bahsedilir; verdiği bilgiler kendi zamanına ait olmayıp daha eski bir bilgiyi yansıtır); ayrıca bk. Z. V. Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I, (İstanbul 1931), 21-27.

ı⁴de⁴ ise, “Memleket-i Rum” başlığı altında, ayrı bir bölüm halinde “ucât” ana idârî birim olarak ele alınır ve bunların arasında, Karaman, Germiyan, evlâd-ı Hamid, Umur Bey (Aydın), Denizli, Orhan (Osmanlı), Eğridir, Sinop, Geredeolu, Kastamonu zikredilir; Karesi, Saruhan, Menteşe’den söz edilmez. Dikkat edilirse bütün bu beylikler için özel bir idârî terim kullanılmamaktadır. Ancak yine de siyasî bakımdan bir gruplaşma olduğu anlaşılmakta; bununla birlikte “uç” denilen ana bir vahdetin varlığı ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen aynı tarihlere âit iki kaynak, idârî terimler konusunda nisbeten yardımcı olabilmektedir:

Bunlardan İbn Battuta, etraflı olarak tavsif ettiği Batı Anadolu beyliklerinin idârî yapılanmaları hakkında fazla bir şey söylememekle beraber, her bir beyliği müstakil olarak anar ve kendi içlerindeki idârî taksimât hakkında ipuçları verir.⁵ Benzeri ifadeler, Ömerî’ye bu beylikler hakkında bilgi aktaran iki sözlü kaynağın beyanlarında da görülür. Bunlardan Anadolu’da, Sivrihisarlı Haydar’ın nakillerinden “il/el” tabirinin yaygın olarak idârî birim ve coğrafi bölge anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶ Mahalli kaynakların en önemlisi olan *Menâkibü’l-ârifin* de ise “vilâyet” lafzı geçmekte ve bu terim hem geniş hem de dar manada kullanılmaktadır. Meselâ Aydın ve Menteşe bu terimle nitelendirildiği gibi, uç bölgesinin tamamı için de “vilâyet-i uç” şeklinde bir ibâreye eserde rastlanmaktadır.⁷ Bunlardan biraz daha öncesine ait olup Selçuklu Anadolu’sunun idârî taksimâtı hakkında ipucu veren Aksarayî,⁸ İbn Bîbî⁹ ve

⁴ Mazenderanî, *Die Resâla-ye Falakiyya*, nşr. W. Hinz, Wiesbaden 1952 s. 162; krş. Togan, *aynı makale*, s. 31-34.

⁵ *Seyahatnâme*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, II, 330-352. İbn Battuta beylikleri “Sultan”lık başlığı altında verir.

⁶ Burada beylikler için “memleket” tabiri görülür, “il” ise müellif tarafından anlamı bilinmeden duyulduğu şekilde yazılmıştır. Mesela burada “Amid-ili”/Hamid-ili tabirine rastlanır (*Mesâlikü’l-ıbsâr fî memâlikü’l-ımsâr*, faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988, III-IV, s. 154 vd. ayrıca, s. 179).

⁷ Bk. Eflakî, *Menâkibü’l-ârifin*, farsça metin nşr. T. Yazıcı, Ankara 1980, II, 948 vd., türkçe terc. Ankara 1989, II. 234 vd.

⁸ *Müsâmeretü’l-ahbâr*, nşr. O. Turan, Ankara 1944.

⁹ *el-Evâmirü’l-Alâiyye fî’l-umûrî’l-Alâiyye*, nşr. A. Erzi, Ankara 1956; ayrıca bk. İbn Bîbî, *Muhtasar Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. Houtsma, II, Leiden 1902.

onun ilâveli tercümesi olan XV. yüzyıla ait Yazıcıoğlu'nun¹⁰ eserlerinde, vilâyet terimi hem bölge hem de idârî birimi yansıtmak amacıyla kullanılmış; uç da yine vilâyet terimi ile birlikte anılmıştır. Su başılık ise aynı zamanda "iktâ" yahud "timar" sistemi çerçevesinde bir idârî ana birim olarak zikredilmiş, bunun alt birimleri yine vilâyet lafzı ile kayd edilmiştir.¹¹

Coğrafi maksadlara yönelik de olsa aynı zamanda askerî teşkilât çerçevesinde idârî birim özelliği de kazanmış olan bu tâbirler, Anadolu'nun batısındaki Türkmen beyliklerinde ortak bir kullanım sahası bulmuştur denilebilir. Anlaşılabacağı gibi söz konusu kitâbi kaynaklar oldukça kısıtlı bilgiler vermektedir. Bununla birlikte Osmanlılar'a intikal eden statüyü tebâruz ettiren XV. yüzyıla âit *Tahrir defterleri*,¹² ilk idârî birimleri aksettirdikleri gibi bu beyliklerin coğrafi sınırları ve idârî yapılanmaları hakkında da son derece kıymetli bilgiler sağlayabilmektedir. Şu halde özellikle Osmanlılar'a intikal eden uç bölgesindeki Türkmen beylikleri hakkında söz konusu edilen hususiyetler çerçevesinde ne gibi bilgilere ulaşılabilir?

Bu سوالin cevabı herşeyden önce beyliklerin Osmanlılar'a ilhak süreci ile yakından alakalı görülmektedir. Burada hemen belirtilmelidir ki, Türkmen beyliklerinin Osmanlılar'la bütünleşmesi konusu üzerinde pek fazla durulmayan fakat aslında Osmanlı beyliğinin yükseliş sırlarını içinde taşıyan çok önemli bir mevzudur. Bunun bir yönünü ise beyliklerin birer Osmanlı sancağı haline geliş vetiresi teşkil etmektedir. Bu konuda hareket noktası, sondan başa doğru bir seyir izlemekte; Osmanlı arşiv kaynaklarının özellikle vakıf ve timar kayıtlarını hâvi defterlerinin incelenip bu bölgelerin Osmanlı devri idârî taksimâtından yola çıkarak eski idâre ünitelerinin tespiti imkân dâhilinde gözükme-¹³

¹⁰ Yazıcıoğlu'nun ilaveli çalışması için bk. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan nr. 1391; ayrıca, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, nşr. Houtsma, III, Leiden 1902.

¹¹ Bu konu ile ilgili ayrıca bk. T. Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara 1988, s. 69-79.

¹² *Tahrir defterleri* için bk. Ö. L. Barkan, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri*, giriş kısmı, Ankara 1988; F. M. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul 1991, s. 143-156.

¹³ Bu tarz bir mantık yürütme yeni değildir. XVII. yüzyıl müelliflerinden Münec-

Batı Anadolu'da Bizans hududunda kurulmuş Türkmen beyliklerinden biri olan Osmanlılar'ın diğer komşu Türkmen beyliklerine nispetle, müsâit coğrafi ve stratejik mevkii, mânevi ve dini ideoloji, sınır boylarındaki yerli asilzâdeler ve halkla yakın temas, onları kendi sistemlerine ısıdırma siyâseti çerçevesinde kısa sürede gelişme gösterdiği bilinmektedir.¹⁴ Diğer Türkmen beylikleri gibi boy teşkilâtından beyliğe geçiş sürecini tamamlamış olan Osmanlılar,¹⁵ ilk dönemlerde Bizans ile siyâsi ilişkiler dışında komşuları olan ve onlarla aynı ideal ve manevî anlayışa, hattâ askerî ve idârî yapıya sahip bulunan Türkmen beylikleri ile de yakın bir temas içindeydi. Aralarında katı sınır sisteminin mevcut olmadığı bir ortam içinde, XIV. yüzyılın ilk çeyreğindeki Türkmen beylikleri siyâsî bakımdan ayrı olsalar da büyük ve geniş bir birlik teşkil ediyorlardı. Osmanlılar'ın beylikler dünyasında seçkinleşip ön plana çıkışında, Bizans ile münâsebetler ve özellikle Rumeli'ye geçiş oldukça etkili olmuştur. İlk hamlede Karesi beyliğinin bir bölümünün ilhâkı¹⁶ ve bunun ardından onların da yardımıyla Rumeli yakasına geçişin, fütuhâtı genişletme ve yerleştirme siyâsetinin fazla sayıda insan gücüne ihtiyaç hissettireceği tabiidir. Gerekli insan gücünün temini

cimbaşı beylikler hakkında bilgi verirken Osmanlı dönemindeki durumu dikkate alarak beyliklerin yerini alan sancakların şehir ve kasabalarıyla idarî teşkilatını nakletmiştir. (Mesela Saruhan örneği için bk. *Sahâifü'l-ahbâr*, İstanbul 1285, III, 33; ayrıca bk. F. M. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s. 2, not 6).

¹⁴ Osmanlı devletinin kuruluş problemi tartışmalı durumunu hâlâ muhafaza etmektedir. Bu konuda ileri sürülen fikirler arasında bugün de rağbet görenler F. Köprülü (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972) ve P. Wittek'tir (*The Rise of the Ottoman Empire*, London 1936). Bunlara yeni katkılar H. İnalcık tarafından yapılmıştır bk. "Türkler: Osmanlılar", *İA*, XII/2, 286-293.

¹⁵ Osmanlı hanedanının klasik Türkmen cemaat yapısı içinden sıvrılması ve bey ailesi haline geliş hakkında bk. H. İnalcık, *aynı madde*, s. 286-293. P. Lidner, hadiseye değişik bir açıdan yaklaşır: *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983. Keza Oğuz an'anesine bağlılık meselesi hakkında bk. A. Galotta, "Il Mito Oguzo e le origini dello stato ottomano: una riconsiderazione", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1993, s. 41-59. Ayrıca bk. E. Zachariadou, "The Oğuz Tribes: The Silence of the Byzantine Sources", *Les Orientales*, VI (1994), 285-289.

¹⁶ Karesi beyliğinin ilhâkı ve Osmanlılar'la münasebeti hakkında en son tetkik E. Zachariadou tarafından yapılmıştır: "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", *The Ottoman Emirate*, s. 225-236.

yolundaki faaliyetleri ise, hiç şüphesiz çevredeki Türkmen beyliklerinin ilhâk sürecinde önemli bir role sahip görünmektedir.

Bu konularda bize bilgi veren kuruluştan 100-150 yıl sonra yazılmış ilk Osmanlı kroniklerinin beyliğin ilk yıllarına âit muhteviyâtı uzun süredir tartışma mevzuudur.¹⁷ Ancak bunları tamamıyla bir tarafa atmadan karşılaştırılmalı bir analizle birtakım sonuçlara ulaşabileceği de âşikârdır. Bu kaynaklar ilk Osmanlı teşkilâtını tam olarak yansıtmamakla birlikte, verdikleri yer adları ve topografik malzeme son derece kıymetlidir. Bu kabil bilgilerin tahlilinden, Bursa'nın fethinden önce subaşılık olarak nitelendirilebilecek iki idârî ünitenin mevcut olduğu bunların altında ikişer vilâyetin yer aldığı anlaşılmaktadır.¹⁸ Nitekim kroniklere göre, ilk idârî birimler Yenişehir, Karacahisar, İnönü üçgeni çerçevesinde teşekkül etmiştir. Osmanlı tarih geleneği, Yenişehir'in Osman Bey'in ilk merkezi olduğunu, Orhan Bey'in Karacahisar'da, Aykut Alp'in Eskişehir'de, Hasan Alp'in Yarhisar'da, Turgud Alp'in İnegöl'de, Gündüz Alp'in İnönü subaşılığında bulunduğunu, Bilecik'in ise Şeyh Edebalı'ye tahsis edildiğini belirtirler.¹⁹ İlk idârî merkezler olduğu anlaşılan bu yerler için hangi idârî terimlerin kullanılmış olabileceği hususunda kat'i bir şey söylemek güçse de daha önceki kaynaklardan hareketle bunların subaşılık, vilâyet lafzları ile anıldığı düşünülebilir. Fakat ana idâre kademesi olarak bu dönemlerde "sancak" teriminin kullanılıp kullanılmadığı konusunda kesin bir şey söylemek zordur. Osmanlı kaynaklarında Yenişehir'in "Bey Sancağı" olarak anıldığının belirtilmesi şüphe ile karşılanmalıdır. Zira bu terimin

¹⁷ Bu konu ile ilgili bk. C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, s. 12-13; a. mlf., "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX (1987), 7-27; P. Lindner, *aynı eser*, s. 2-8.

¹⁸ Bu hususta bk. T. Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, s. 84; Osmanlılar'ın ilk kurulduğu bölgenin (Bithynie) XIII. yüzyıldaki topografyası J. Lefort tarafından tetkik edilmiştir ("Tableau de la Bithynie au XIIIe siecle", *The Ottoman Emirate*, s. 101-117).

¹⁹ Meselâ Âşıkpaşazâde (*Târih*, Âli Bey neşri, İstanbul 1332, s. 20; Atsız neşri, s. 105), Neşri (*Kitab-ı Cihânnimâ*, faksimile nşr. Fr. Taeschner, Leipzig 1951, I, 34) ve Kemalpaşazâde (*Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Ş. Turan, Ankara 1971, I, 139-140) gibi müellifler böyle bir tablo çizmektedirler. Bu bilgilerin topografik tahkiki dışında, tahrir kayıtlarıyla karşılaştırılması yerinde olacaktır.

ilk devirlerden ziyâde, beyliğin güçlenip civardaki Türkmen beyliklerini ilhâka başladığı XIV. yüzyıl ortalarına doğru kullanıldığı, bunların da İlhanlılar'a olan bağın gevşemesi, müstakil hale geliş ve idârî yapılanmanın gerçekleştirilen fetihlerle gelişmesi neticesi ortaya çıktığı söylenebilir. Bursa'nın fethinin ardından buranın "Bey Sancağı" adıyla anıldığını²⁰ ve böylece "sancak" teriminin idârî taksimâtın ana birimi hâline geldiğini belirtmek yanlış olmasa gerektir.

Osmanlı kaynaklarına göre, Orhan Bey İznik'i aldıktan sonra burayı kendisine merkez yapınca, Bursa'yı oğlu Murad'a vermişti.²¹ Böylece "Bey Sancağı" adlı idârî birim oluşmuş bulunuyordu. Osmanlı beyliğinin henüz Batı Anadolu'daki diğer beylikleri kontrol altına almadan önceki topraklarını içine alan bölgede kurulan idârî teşkilât bu şekilde daha belirgin hâle gelmişti. Bursa, İznik, Bergama, Balıkesir, Biga, diğer eski beylik merkezleri yanında, yeni idârî birimler olarak ortaya çıktılar. Osmanlılar Bursa'yı merkez yaptıktan sonra idârî bakımdan buranın sınırlarını genişlettiler. Dolayısıyla orijinal şekli ile Osmanlılar'a has idârî birimi Eskişehir, Karacahisar, Seydigazi, İnönü ve Günyüzü'nü içine alan Sultanönü (Sultanöyüğü) bölgesi²² ile Bursa'nın teşkil ettiği söylenebilir. Daha sonraları diğer beyliklerin ilhâkıyla muhtemelen onlara ait terimler Osmanlı sistemi içine girmiştir. Bu bakımdan Bursa'nın idârî bölgesinin tespiti özel bir önem kazanmaktadır. Buraya âit elde bulunan en eski Tahrir defteri 1487 tarihli olup sancağın sınırlarını tebârüz ettirir. Bu deftere göre sancak, Balıkesir, Bilecik, Adapazarı, Marmara sahilleri, Bergama'nın bağlı oluşu sebebiyle de Ege kıyılarına

²⁰ Bursa, I. Murad'ın idareciliği sebebiyle Hüdavendigar sancağı adıyla da biliniyordu. Bey sancağı lafzı bu tabirle aynı zamanda ortaya çıkmış olmalıdır. Bk. F. Emecen, "Hüdavendigar" *DİA*, XVIII (1998), 285-286.

²¹ Neşrî'ye göre: "Orhan İznikmid'i oğlu Süleyman Paşa'ya verüp Yenice'ye ve Göynük'e ve Mudurnu'ya havâle etmişti, İznik alınacak, Bursa'yı bir oğlu Murad Han Gazî'ye verüp adını Bey sancağı kodu" (*Kitâb-ı Cihânnümâ*, I, 46; aynı kayıt Aşıkpaşazâde'de de yer almaktadır: Atsız neşri, s. 120). İznik Osman Bey tarafından uzun süreli bir abluka altına alınmış daha sonra Orhan Bey zamanında 1331 Mart'ında fethedilmişti (Bk. H. İnalcık, "Osman Ghazi's siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate*, s. 91).

²² Sultanönü idari teşkilatı için bk. BA, *Maliyeden Müdevver Defterler*, nr. 27; TD, nr. 152; TD, nr. 438, s. 219-240.

ulaşıyor; Beypazarı, Kite, Yenişehir, Söğüt, Ermenipazarı, İnegöl, Domanıç, Akhisar, Geyve, Yarhisar, Seferihisar, Atranos, Kepsut, Mihaliçcik, Yenice-Taraklı, Göynük, Akyazı, Gölpazarı, Edincik, Kızılcaturza, Gönen, Mihaliç, Bergama, Tarhala, Fesleke adlı nahiyelerden teşekkül ediyordu.²³ Dikkat edilirse sancağın nahiyelerinin çoğu Osmanlılar'ın ilk elde ettikleri ve bir kısmı da ilk idarî teşkilâtı oluşturdıkları yerlerdir. Ancak Hüdavendigâr sancağının bu hâle gelişi, XV. yüzyıl ikinci yarısında gerçekleşmiş olmalıdır. Bundan önce hiç olmazsa Bergama'nın ayrı ve müstakil bir idârî birim olduğu anlaşılmaktadır. Zirâ Quirini'nin 1430'lara ait listesinde Bergama ayrı bir idârî bölüm olarak gösterilmiştir.²⁴ Bu durum muhtemelen Karesi beyliğinin derece derece Osmanlı idâresi altına girmiş olmasıyla ilgilidir. Bilindiği gibi Karesi beyliği Osmanlılar'a intikal etmeden önce, ikiye ayrılmış durumdaydı: Balıkesir ve Bergama.²⁵ Balıkesir daha evvel Osmanlı idâresine geçince burası sınırlarına müdahale edilmeksizin bir Osmanlı sancağı oldu. XVI. yüzyıla âit Tahrir defterlerine göre Karesi sancağı, Balıkesir, Bigadiç, Sındırgı, Başgelenbe, Kemer-Edremit (Burhaniye), Ayazmend, Edremit, Kozak, İvrindi, Manyas, Fırt'ı içine alıyordu.²⁶ Yahşi Bey'in hâkim olduğu ve bu yüzden Yahşi-ili de denen Bergama ise, Osmanlı idâresi altında ayrı bir idârî birim haline getirilmiş; daha sonra da Hüdavendigâr sancağına dahil edilmişti.²⁷ Görüldüğü gibi, Osmanlılar ele geçirdikleri yerleri eski haliyle birer idare bölgesi haline getirme anlayışlarını beylikler temelinde ilk defa Balıkesir yani Karesi'de uygulamışlardır.

Orhan Bey döneminde Karesi'nin ve ardından Ankara'nın²⁸ bir sancak statüsü kazanmasından sonra I. Murad devrinde Germi-

²³ BA, TD, nr. 23; TD, nr. 166, s. 1-125. Ayrıca bk. *Hüdavendigâr Sancağı Tahrir Defterleri*, nşr. Ö. L. Barkan-E. Meriç, Ankara 1988, s. 64.

²⁴ Quirini'nin eseri için bk. aşağıda not: 31.

²⁵ Bk. E. Zachariadou, "The Emirate of Karasi", s. 228.

²⁶ Balıkesir'e ait mevcut en eski tahrir defteri XVI. yüzyıl başlarına aittir (BA, TD, nr. 153). Ayrıca bk. M. İlgürel, "Balıkesir", *DİA*, V (1992), 13.

²⁷ Bergama coğrafi olarak Saruhanlı ile Karesi'ye daha yakın, Bursa'ya ise oldukça uzak bir mevkidedir. Buna rağmen buranın XV. yüzyılın ikinci yarısında Bursa'ya bağlanma sebebi daha ziyade iktisadi olsa gerektir (Bergama için bk. E. Emecen, "Bergama", *DİA*, V, 1992, 493).

²⁸ Ankara 1354'de Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa tarafından Osmanlı ülkesine

yan'ın bir kısmının, Hamid ve Tekeili'nin ilhaki gerçekleşmiştir. Ancak bu dönemlerdeki ilhakların gevşek bir bağ halinde olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Zirâ toprakların büyük kısmı eski bey ailelerine bırakılmıştı. Yıldırım Bayezid döneminde bu gevşek bağ, biraz daha sıkı hale getirilmişse de eski beylerin ahfadı Osmanlı sistemi içinde varlıklarını sürdürüyorlardı.²⁹ Bu devrede teşkil edilen merkezî idâre Osmanlı sisteminin tatbikini biraz daha katılaştırmıştı. Yıldırım Bayezid Saruhan, Aydın, Menteşe gibi Batı Anadolu beyliklerini zabtederek buraları birer Osmanlı sancağı haline getirdi.³⁰ Her ne kadar bu zikredilen beyliklerin kat'î olarak zabt süreci, II. Murad devrinde tamamlanmış görünmekteyse de, idârî yapıda herhangi bir değişiklik yapılmamıştı. Nitekim 1430'ların ait olduğu anlaşılan ve Osmanlı sancaklarını gösteren bir listede Anadolu'da on altı sancak olduğu dikkati çekmektedir. Bu listede Batı Anadolu'daki eski beyliklerin topraklarını içine alan Menteşe, Saruhan, Aydın, Karesi, Bursa, Biga, Bergama ve Kütahyâ'nın adları zikredilmektedir.³¹ Liste İzmir beyi Cüneyd'in bölgede çıkardığı karışıklıklardan³² hemen sonrasını yansıtmaması bakımından da ilginçtir. Bu şekilde II. Murad'ın saltanatının ilk dönemlerinde Batı Anadolu'da sancak sisteminin yerleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. Saruhan sancağı bu çerçeveye içinde incelenirse, şöyle bir durum ortaya çıkar: Kroniklerden ve Vakıf tahrir defterlerinden elde edilebilen bilgilere göre, Saruhan beyliği Yıldırım Bayezid döneminde sulh yoluyla Osmanlı idâresine girmiş ve bu sırada Saru-

katılmıştı (M. Akdağ, "Ankara Sultan Alaeddin Cami Kapısında Bulunan Hicri 763 Tarihli Bir Kitabın Tarihi Önemi", *Tarih Vesikaları*, III/18, 1963, s. 366-373).

²⁹ I. Murad devrinde beyliklerin çoğu Osmanlı vassali durumuna gelmişlerdi, doğrudan Osmanlı toprağına katılan yerlerde de eski bey aileleri mülklerini ellerinde bulunduruyorlardı (Bu konuda Germiyan örneği için bk. M. Ç. Varlık, *Germiyan Oğulları Tarihi*, Ankara 1974).

³⁰ Saruhan için bk. F. M. Emecen, XVI. *Asırda Manisa*, s. 20-21; Aydın için, H. Akan, *Aydın Oğulları Tarihi*, s. 56-63, 84 vd.; Menteşe için, P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 78 vd.

³¹ Bu liste Venedikli Quirini tarafından verilmektedir ve idari teşkilatı bütünüyle gösteren ilk metinlerden biri olma özelliğine sahiptir (Bk. E. Zachariadou, "Laurio Quirini and the Turkish Sandjaks, ca 1430", *Journal of Turkish Studies*, XI, 1987, 239-247).

³² Cüneyd Bey için bk. F. Emecen "Cüneyd Bey", *DİA*, VIII (1993), 122.

han beyi Hızırşah'a Demirci tarafları bırakılmıştı. Yıldırım Bayezid Hızırşah'a bırakılan yerler hâriç, Saruhan'ı Karesi ile birleştirerek oğlu Ertuğrul'a "sancak" olarak vermişti. Timur hâdisesi sonrasını da diğer beylikler de olduğu gibi Manisa tekrar Saruhanogulları'nın eline geçmişse de Çelebi Mehmed buraya yeniden hâkim olmuş, bu defa Saruhan'a merkezden bir idâreci yollanmıştı. Bu şahıs ise, Timurtaşoğlu Ali Bey'dir. Börklüce, Torlak Kemal ve Cüneyd Bey olayları sonrası iyice bozulan nizam karşısında hanedanın bir temsilcisinin burada ikameti kararlaştırılınca, II. Murad'ın oğlu Alaeddin sancak beyi olarak tayin edilmiş, böylece Saruhan bir şehzade sancağı haline gelmiştir.³³ Ayrıca burası gibi diğer bazı eski beylik merkezlerine yine şehzadelerin sancakbeyi tâynini, hanedan ile eski beyliklerin önde gelenleri ve halkını yakınlaştırmada, tepkileri dengelemede önemli rol oynamış olsa gerektir. Böylece eski beyliklerle bütünleşme sürecinde hanedanın meşruiyeti ve tanınması amaçlanmış oluyordu.

Bu çerçevede karşımıza çıkan mühim bir konuyu, Yıldırım Bayezid döneminde kesinleşmiş görünen idarî teşkilatın tesisindeki ölçülerin ve bunda beyliklerin eski yapılarının rolü oluşturmaktadır. XV. ve XVI. yüzyılda yapılan ve Batı Anadolu'daki Osmanlı sancaklarının, dolayısıyla da eski beylik topraklarının durumunu aksettiren Tahrir defterlerindeki karineler, bu hususta birtakım ipuçlarının tespitine imkân vermektedir.

Tahrir sisteminin timar, vakıf, piyade ve müselleme teşkilatının ana birimlerini aktaran verilerine göre, eski beyliklerin hemen hemen herhangi bir sınır değişikliğine bile uğramaksızın "sancak" itibar edildiği söylenebilir.³⁴ Osmanlılar bu beylikleri kendi topraklarına kattıklarında, o sıradaki coğrafi sınır ve haliyle, yapısını pek bozmaksızın kendi sistemlerine entegre ettiler. Aslında bu Osmanlılar zaviyesinden konuya yaklaşımı ifade eder; halbuki beylikler zaviyesinden bakılırsa ilk idarî birimin unsurları bu şekilde Osmanlı sistemine girmiştir denilebilir. Beyliklerin birer sancak haline

³³ Bu konuların etraflı tasviri için bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa*, s. 19-25.

³⁴ Elde bulunan tahrir defterleri bu konuda belirleyici olmaktadır. Erken tarihli defterler arasında Aydınli defterleri özel bir önem kazanmaktadır (Bunun için bk. H. Akın, *Aydınogulları Tarihi*, s. 127 vd.).

getirildikleri nazarı itibara alınırsa, bunların herhangi bir yeni düzenlemeye tabi tutulmaksızın Osmanlı idâresinde bütünleştirilmiş olduğu anlaşılabacaktır.³⁵ Hatta o kadar ki beylikler devrinden kalma olduğu anlaşılan birtakım idârî tabirler, onların timar sistemini yansıtan terimler olduğu gibi Osmanlı sistemine aktarılmıştır. Nitekim yukarıda da bahsedildiği vechile, zikredilen kaynaklardaki tabirler kullanıldığı gibi Tahrir defterleri de eski dönemlerden kalma olduklarına şüphe olmayan idarî birim nitelemelerini ifade eden terimlerle doludur. Basit bir örnek vermek lazım gelirse, “divan”, “bölük”, “tir”, hatta “vilâyet”, “zeamet” terimleri, nahiye ve onun alt birimleri şeklinde veya askerî birliği gösterir tarzda ilgili defterlerdeki yerlerini almışlardır.³⁶ Burada sözü edilenler timar sisteminin idarî parçalarını yansıtmaktadır; kadılık ve niyabet bölgelerini ifade eden “kazaî” terimler ayrıca bunların üzerine yerleştirilmiştir. Hatta ilk defterlerde askerî bir üniteyi belirten “nahiye” terimi, zaman zaman hem askerî ve hem de kazaî bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷

³⁵ Aydın bu konuda güzel bir örnektir. Tarihi topografyası çok iyi bilinen bu beyliğin durumu ve Osmanlı sonrası teşkilatı için bk. H. Akın, *aynı eser*, s. 84-91; F. Emecen, “Aydın”, *DİA*, IV, (1991), 236-237.

³⁶ Mesela Bolu ve Ordu yöresinde divan, bölük tabirleri geçer. Bu bölgeler konargöçer Türkmen cemaatlerinin iskanına sahne olduğundan onların eski yapıları ile ilgili terimler, idarî bir mahiyet kazanmış görünmektedir (Ordu bölgesinde divan, bölük, niyabet, geniş gibi terimler için bk. B. Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 41-50; Bolu için BA, TD, nr. 88; Kayeri için BA, MAD, nr. 20; tir terimi için bk. BA, TD, nr. 47 ve nr. 61; zeamet lafzının idarî bir mahiyet kazanması için bk. Z. Arıkan, *XV-XVI. yüzyıllarda Hamid Sancağı*, İzmir 1988, s. 42).

³⁷ İlk tahrir defterlerine bakıldığında “Sancak-Vilayet-Nahiye” şeklinde bir sınıflandırma ortaya çıkmaktadır. Bu tür defterler timar sistemini yansıttığı için nahiye temel birim olarak önem kazanmaktadır. Kaza veya niyabet terimleri, kadının yetki sahasını içine almakta olup timar sisteminin idarî bölünmesiyle ilgisi yoktur. Ancak nahiye kadıların yetki sahaları içinde temel birimlerden biridir. Kaza-Nahiye üst ve alt birim oluşması keyfiyeti ise XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir denilebilir. Zamanla bu durum daha bariz hale gelip iyice yerleşmiştir. Vilâyet, nahiye sisteminin açık olarak görüldüğü defterler için bk. BA, TD, nr. 1/1 m. (Aydın); TD, nr. 14 (Teke-ili); TD, nr. 213 (Hüdavendigar); ayrıca bk. H. İnalcık, *Hicri 835 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954, bk. metin; B. Yediyıldız, *Ordu Kazası*, s. 38, tablo 1 a.

Söz konusu beylikler Osmanlı idâresi altında sadece eski sınırlarını değil adlarını da korumuşlardır. Germiyan dışında, Saruhan, Karesi, Menteşe, Aydın bunun en güzel örnekleridir. Daha sonraları bunlara Karaman ve Dulkadir eklenecektir. Bunlardan yukarıda hakkında bahsedilen Karesi dışında, Aydın ve Saruhan ele alınırsa, her iki beyliğin iltihakından sonra sancak statüsü kazandıkları, buralardaki şehir, kasaba, köy gibi iskân merkezlerinin aynı idarî çerçeveye içinde korunduğu görülecektir. Sancak karşılığı "il" tabiriyle de ifade edilen bu iki idârî birimden Aydın, XV. yüzyılın ortalarına âit tahrirî göre, Birgi, Tire, Güzelhisar, Sultanhisarı, Arpaz, Bozdoğan, Kestel, Karacasu, Ayasuluk, İzmir, Karaburun, Çeşme, Seferihisar, Urla, Köşk ve Nazilli'den ibaret bir bölgeyi içine almaktadır.³⁸ Bu durum Aydınoğlu beyliğini aynen yansıtmaktadır. Saruhan için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Bu beyliğin hudutlarının tahrirî defterlerinin verilerine göre, Foçalar'dan Nif, Demirci, Bergama hattı ve Gediz nehri boyunca Alaşehir'e kadar uzanan bölgeyi kapsadığı tespit edilmiştir.³⁹ Bu özellikler ufak-tefek farklılıklarla diğer beylikler için de geçerlidir.⁴⁰ Dolayısıyla bu kayıtlardan hareketle Batı Anadolu Türkmen beyliklerinin tarihî topografyasını tespit ve tayin etmek mümkündür.

Burada hemen hatıra, Osmanlılar'ın ele geçirdikleri beylik topraklarını yeni bir idâre sistemi içine niçin almadıkları suali gelmektedir. Bunda en önemli sebep Osmanlılar'ın takip ettikleri fetih si-

³⁸ Aydın'ın Fatih Sultan Mehmed dönemine ait ilk defteri, BA, TD, nr. 1/1 mükerrer'dedir. TD, nr. 8 ise XV. yüzyıl ikinci yarısına aittir.

³⁹ Bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa*, s. 10-13.

⁴⁰ Mesela Kütahya için bk. M. Ç. Varlık, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II (1987) 225-239 (II. Bayezid devrine ait defterlere göre, Kütahya'nın Kütahya merkez olmak üzere, Şihli-İşikli, Honaz, Uşak, Lazkiye-Denizli, Güre-Selendi, Kula, Eğrigöz, Gediz, Simav, Honaz gibi idarî bölgelere ayrıldığı zikredilmektedir). Muğla, Çine, Milas, Peçin, Pürnar, Bozöyük, Balat, Mekri, Mazun, Tavas bölgelerini içine alan Menteşe için bk. BA, TD, nr. 47 ve nr. 61; Hamid için bk. Z. Arkan, *Hamid Sancağı*, s. 42'deki liste. Olayandan oldukça geç bir dönemde Osmanlılar'a intikal eden Dulkadir vilâyeti önceki uygulamalar açısından tipik bir misaldir. Şehsûvaroğlu Ali Bey'in idaresinden sonra buraya doğrudan merkeze bağlı idareciler tayin edilince, adı Dulkadir vilayeti olarak kalmış, burası iki liva haline getirilmiş, fakat önceki durumundan fazla bir değişiklik yapılmamıştır (Bk. 1522-1523 tarihli defter: BA, TD, nr. 124). Keza Dulkadirli timar sahipleri yerlerini korumuşlardır.

yâseti olmalıdır.⁴¹ Aynı dile, kültüre ve inanışa sahip beyliklerin ilhakı katı bir savaş ortamı ve -Karamanoğulları istisna edilecek olursa- büyük bir direniş ile karşılaşmamıştır.⁴² Bunu temin etmek için Osmanlılar'ın bey ailelerinin hukukuna riayet edip onların mülklerini muhafaza ettikleri, birçoğunu da timar sistemi içinde tedricen eritme siyaseti izledikleri, böylece yerli halkın tepkilerini dengelemeyi amaçladıkları söylenebilir. Bu siyâsetin bir tezâhürü de beyliklerin idârî yapılarının korunması olmuştur. Böylece ani uygulamalarla yerleşik sistemi alt-üst etmeyip son derece pratik ve aynı zamanda pragmatik bir yaklaşım ve anlayış tatbik edilmiştir. Muhtemelen beyliklerin adlarının dahi değiştirilmemesinin altında bu hassasiyet yatmaktadır. Timar sisteminin ve idârenin iyice yerleştiği, eski hassasiyetin kaybolduğu devirler de ise bu tatbikat bir "kanun-ı kadim" hususiyeti kazanmıştır. Ana temalarıyla değinilen bu konunun ayrı bir araştırmayı gerektirdiği de belirtilmelidir.

⁴¹ Bk. F. M. Emecen, "The Ottoman Policy of Conquest of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special reference to Sarukhan Beyliği", *The Ottoman Emirate*, s. 35-40.

⁴² Beyliklerin önce vasal hale getirilip sonra ilhak edilmesi ardından da yeni idare sisteminin tatbiki, hiçbir karşı tepki görmemiştir denemez. Özellikle halk kesiminden ziyâde hukuklarına riâyet edilse dahi, bey aileleri ve gayrı memnun beylik aristokrasisinin sebep olduğu karışıklıklar zaman zaman görülmüştür. Nitekim Yıldırım Bayezid'in Batı Anadolu'ya yönelik gerçekleştirdiği birkaç sefer, Timur hadisesi sonrası yeniden ihya edilen beyliklerin Çelebi Mehmed tarafından kontrol altına alınma çabaları, bir kısmının II. Murad döneminde kesin olarak ilhakı bu konuda örnek olarak ileri sürülebilir. Hatta Fâtih zamanında bile bu gibi hareketlerin varlığına dair kaynaklarda bilgiler mevcuttur. Öte yandan Saruhan ve Aydın bölgesinde, idarenin yeni tesis edildiği sıralarda çıkan Börklüce ve Torlak Kemal hareketleri daha ziyade konar-göçer gruplar ve eski beyliklerin ahfâdının da rolü ile alevlenmiş, bilhassa bu sonuncuları, Cüneyd Bey isyanında daha etkili olmuşlardır. Ancak bütün bunların halkın kuvvetli desteğini görmediği, söz konusu karışıklıkların çok zorluk çekilmeden bertaraf edilmiş olmasından anlaşılmaktadır.

SARUHANOĞULLARI ve UC DÜNYASI (1300-1346)

XIII. yüzyılın sonlarında Anadolu yarımadasında Selçuklu idaresinin zayıflaması ve Moğollar'ın istilası, bu coğrafyada etkileri modern dönemlerin şekillenmesinde mühim rol oynayacak yeni gelişmelerin başlangıcı olmuştur. Anadolu'da ortaya çıkan müstakil ve yarı müstakil irili-ufaklı siyasî teşekküller, parçalanmış bir yapıyı, içlerinden birinin çıkıp diğerlerini kendi bayrağı altında birleştirdiği XV. asra kadar yaklaşık bir yüzyıldan biraz daha fazla bir süre zarfında devam ettirmişler ve dolayısıyla ilgi çekici bir devreye damgalarını vurmuşlardır. Bu dönemin siyasî teşekküllerinin bir bütünü oluşturmadaki müessir rolleri genellikle onları bünyesinde toplayan Osmanlılar'ın tarihi gelişim çizgisi içinde ele alınır ve değerlendirilir. Şüphesiz bunların oluşturduğu "uc" veya "ucat" diye adlandırılan bu küçük dünyaya bir bütün olarak ve kendi içinden bakmak daha doğru bir yaklaşım olmalıdır.

Bilindiği üzere Kastamonu hattından Antalya-Teke yöresine kadar uzanan bölgede, Moğollar'ın baskıları sonucu Orta ve Doğu Anadolu'daki yaylaklarını kaybeden Türkmen boyları yerleşmiş; zaman içinde bunların oluşturduğu tabanda, bir kısmı Selçuklu ümerası olan beyler ve boy beyleri, Bizans'a karşı giriştikleri mücadele, akın faaliyetleri ile sivrilerek hakim unsur haline gelip hane-dan teşkil etmişler ve müstakil-yarı müstakil bir tarzda teşkilatlanmışlardır. Bunlar arasında özellikle eski Selçuklu payitahtı Konya'yı ele geçirip burayı merkez ittihaz eden Karamanoğulları üstün bir mevki kazandılar. Onların Selçuklular'ın varisi olma iddiaları ve diğer beylikler üzerinde hakimiyet kurma siyasetleri, XV. asra

kadar sürmüş, bir bakıma Osmanlılar ile olan rekabetin ana görünüşü, yaklaşık bir buçuk asır boyunca bu çerçevede kalmıştır.

Başlangıçta Karaman ile rekabet edebilecek iki siyasî oluşum, Kütahya merkezli olarak kurulmuş Germiyanogulları ve Kastamonu-Sinop havalisindeki Candaroğulları idi. Karaman ve Candarlılar hem eski hem de daha tecrübeli ve devlet geleneği açısından daha oturmuş bir yapıdaydılar. Bunların arasına önce Germiyanlılar'ın girmiş olması dikkat çekicidir. Bir bakıma Germiyanlılar'ın bu güç ve yapısı, daha zayıf durumdaki hemcivar beylikler için bir örnek oluşturmıştır denilebilir. Diğer küçük beylikler, Karesi, Saruhan, Aydın ve Menteşe, yönlerini daha ziyade batıya, denize çevirmişler ve Karaman-Germiyan ve hatta Candarlılar ile dengeli bir siyaset takip etme meylî içinde olmuşlardır. Bunların aslında başlangıç itibarıyla Germiyan'a tabî olduğuna dair karineler mevcuttur; fakat zamanla onun etkisinden sıyrılıp söz konusu dengeli siyasetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Şüphesiz bütün bunların tamamı ilk dönemlerde Anadolu'yu kontrolleri altında tutan İlhanlı valilerinin tutum ve davranışlarını dikkatle takip ediyor; hareketlerini ona göre ayarlamaya, tabii çok da fazla ilgi çekmemeye uğraşıyorlardı. Zaman zaman bu siyasetten vazgeçip güçlü bir beyin liderliğinde toplu olarak hareketlendikleri vakit sert bir şekilde cezalandırıldıkları da vaki idi . Ancak 1320'li yılların ortalarında Timurtaş'ın sebep olduğu karışıklık, İlhanlı nüfuzunu sarsmış; 1326'da uç beylerini sıkıştıran Timurtaş'ın durumunun kötüleşip ertesi yıl Mısır'a kaçması, bütün bu uçtaki beylere rahat bir nefes aldırmıştır.¹ Bundan sonra daha rahat hareket eden Türkmen beyleri, yine de 1350'li yıllara kadar İlhanlı etkisini üzerlerinde hissetmişlerdir.

Bu genel panorama muvacehesinde uc dünyasının 1300'lü yıllarının ilk çeyreğinde, bilhassa Batı Anadolu'nun güney ve güneybatı kesiminde, önleri denizle mahdud Menteşe, Aydın, Saruhan ve nihayet Karesioğulları, diğer beyliklerden daha farklı faaliyetleriyle giderek ön plana çıkmaya başlamışlardı. Bu farklılık onların genel idarî yapısından, idare teamüllerinden veya halkının terkiibinden, sosyal ve iktisadî anlayışlarından değil, Türkmen savaş geleneğinin

¹ Aksarayî, *Müisâneretü'l-ahbâr*, terc. M. Öztürk, Ankara 2000, s. 252-261, 264; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 645-650.

dışında olarak geniş ölçüde denize yönelmelerinden kaynaklanmaktaydı. Bu beyliklerin denize yönelmeleri ve kısa sürede denize açılmalarının sebebi, H. İnalcık'a göre Batı Anadolu sahillerindeki limanlarda bulunan mahalli rum gemici ve gemi yapımcılarıydı. Bunlar 1284'de Bizans donanmasının dağılması üzerine işsiz kalmışlar ve Türkmen beylerinin hizmetine girmişlerdi.² Mecburiyetlerin zorladığı denizcilik faaliyetinin bir takım avantajları olduğu kadar, genişleme ve büyüme imkanını kısıtlayan menfi bir yönü de vardı. Bu ise muhtemelen girişilen akın ve yağma seferlerinde kalıcılığın pek düşünülmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Fakat bu anlayış, ilk önceleri bu beylikler tarafından pratik bir uygulama olarak sürekli bir iskanın benimsenmemiş olmasıyla ilgili bulunabilir. Zira Karesi dışında diğerlerinin bulundukları mevkiin Adalar denizinin ötesindeki topraklara olan uzaklığının sürekli bir münakaleyi zorlaştırdığı; öte yandan insan gücü itibarıyla da böylesine geniş çaplı bir iskan hareketinin anavatanlarında tabanlarının zayıflamasına yol açabileceği endişesini de taşıdıkları söylenebilir. Ayrıca buna siyasî şartlar da ilave edilirse, söz konusu beylikleri daha sonra Osmanlılar'ın farklı şartlar ve müsait siyasî vaziyet tahhında başarı ile gerçekleştirdikleri iskan hareketine tevessül etmemekle itham etmenin pek yerinde olmadığı ileri sürülebilir. Osmanlılar'ın Rumeli'de tutunabilmeleri, ancak civardaki komşu beyliklerin bağlanması ve onların tabanını yeni iskan sahasına aktarması ile mümkün olabilmıştır. Denizci Türkmen beyleri gazâ ve ganimet ideolojisiyle hareket etmeyi pratik olarak kendileri için daha müsait bulmuş olmalıdırlar.

1320'li yıllarda Osmanlı beyliği kademe kademe Bursa yöresine hakim olarak durumunu kuvvetlendirip Sakarya boyları ve Marmara sahillerine doğru Bizans hinterlandında faaliyet gösterirken güçlü Germiyan beyliğinin daha güneyinde Türkmen denizci beylikleri kendi durumlarını sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Bunlardan biri olan Saruhanogulları bu sıralarda Manisa ve etrafına hakim olup kıyılara ulaşmış bulunuyordu. Onların da bu bölgede ortaya çıkış şartları diğer beyliklere benzer bir tarzda husule gelmişti.

² "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia, Byzantium, and Crusades", *The Middle East and Balkans*, Bloomington 1993, s. 311-312.

Fakat diğerleri gibi Saruhanoğulları'nın da faaliyetleri hakkında bahseden muasır kaynaklar çok az olduğu için söz konusu dönemi hadiseler çerçevesinde değerlendirme imkanları azalmaktadır. Geç Osmanlı kronikleri ise beylikler tarihine Osmanlı zaviyesinden bakışı aksettirirler. Hatta bunlar yapılan araştırmaları da belirli bir şekilde yönlendirmişler; beylikler kendi müstakil yapıları ve uc dünyasının ana görünüşü çerçevesinde değil, Osmanlı tarihinin bir parçası olarak ele alınmışlardır. Bu bakımdan az ve taraflı da olsa eldeki kayıtları yeniden yorumlamak gerekmektedir. Öte yandan geç tarihli de olsalar resmî kayıtlar, yani Osmanlı belgelerindeki eskiye yönelik atıflar, kitabeler, paralar, kitabî bilgileri ve seyyahların anlattıklarını muayyen bir zemine oturtmada önemlidirler, nisbî de olsa kalın sis perdesiyle örtülü dönemi aydınlatma bakımından bir kapı aralığı oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı XIV. yüzyıl uc dünyasını bir bütün olarak ele alma eğiliminde, kaynak probleminin zorlamasıyla, arizî hadisatı layıkıyla tesbit edememekten kaynaklanan sentetik bakış açılarının ortaya çıkması tabii görülmelidir.

* * *

Yukarıda belirtilen genel yaklaşımdan, kaynakların sağladığı imkan ölçüsünde daha özele inerek Saruhan beyliğinin ilk yılları, beyliğin kurucusu Saruhan Bey döneminde beyliğin uc dünyasında kazandığı yer ve diğer beyliklerle olan münasebetlerinin mahiyeti konularında arizî olaylar muvacehesinde anahatlarıyla elde edilebilen bilgileri toplamaya çalışalım.

Beyliğin kurucusu ve aynı zamanda hanedana adını veren şahsın kimliği açık olarak tanımlanabilmekte ise de menşei hakkında tereddütler vardır. Çeşitli araştırmalarda hakim olan kanaat onun Harezmsahlara mensup emirlerden birinin soyundan geldiğidir. Bu bilgi İbn Bibî'nin Harezm emirleri içinde zikrettiği Saruhan'a dayandırılmaktadır. Bunun Saruhanoğulları ile irtibatı hususunda açık bir bağ ve delil olmadığı halde, bölgede daha sonraki devirlerde yerleşmiş bulunan Horzumlu aşiretinden yola çıkılarak bu yakıştırma yapılmış bulunmaktadır. Bu bilginin doğruluğu şüpheli olup genellikle bir menşe efsanesi ortaya koymaya meraklı mahallî tarihçilerin lüzumsuz gayretlerinin bir tezahürü olarak nitelenebilir. Bu bakımdan İbn Bibî'nin maruf kaydına tekrar dönüp tahline girişmek gerekmektedir. İbn Bibî, Celaleddin Harezmsah'ın

ölümünün ardından bazı büyük Harezmli emirlerinin Sultan Alaeddin Keykubad'ın hizmetine girdiklerini, bunlardan Kırhan/Kayırhan, Bereket, Yılanboğa, Canbirdi, Saruhan ve Güçlühan'ın sultana bağlılık yemini ettiklerini, bu emirlerin başı olan Kayırhan'a Erzurum bölgesinin verildiğini, ona bağlı emirlerin de aynı bölgeye idareci olarak dağıtıldıklarını yazar. Ahlat'tan hareket edip tayin olundukları bölgeye gitmekte olan Harezm emirleri yolda karşılaşmaları Moğollar'a karşı yaptıkları savaşta yenilip dağlara kaçmışlar, bilahire Sultan onlardan Moğollara karşı savaşta bulunmuş olanlarını yine civardaki yerlere bey olarak tayin etmişti. Bunlardan Kayırhan'a Erzincan'ı, Bereket'e Amasya'yı, Güçlühan'a Larende'yi, Yılanboğa'ya Niğde'yi vermişti (629/1232). Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra Kayırhan liderliğindeki bütün Harezm emirlerinin durumu sarsılmış, Kayırhan'ın öldürülmesinden sonra bunlar Urfa bölgesine ve Suriye taraflarına gitmişlerdi.³

Anlaşılabacağı üzere İbn Bibî'nin kaydında Saruhan'ın izi Erzurum bölgesinde kaybolur ve diğer emirlerden bahsedildiği halde onun bir daha adı geçmez. Bu bilgiyi Şikarî'deki kayıtlarla birleştirip Saruhan'ı Karaman beyinin hizmetinde göstermek, biraz iddialı yaklaşımdır. Son derece karışık bir kronoloji veren, olayları birbiriyle karıştıran, güvenilirliği zor bilgileri sebebiyle ihtiyatla kullanılması gereken, hatta bu bakımdan sonradan uydurulmuş bir eser olduğu bile iddia edilen Şikarî'nin *Tarihi*'ndeki kayıtlar⁴ son derece dikkatli kullanılmalıdır. Eser hakkındaki tereddütleri bir tarafa bırakıp bu bilginin var olduğunu kabul etsek bile, doğru olma ihtimalinin düşük olduğu, bu ve benzeri bilgilerin Karamanlılar'ın diğer beylikler karşısındaki üstünlük iddialarının birer yansıması olabileceği de düşünülmelidir. Tekrar İbn Bibî'nin kaydına döner-

³ İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Ala'iyye fi'l-umûr'l-Alâ'iyye*, terc. M. Öztürk, Ankara 1996, I, 430-434; II, 20-23. İbn Bibî'nin eserini tercüme eden Yazıcızâde ise Alaeddin Keykubad'a sığınan beylerin adını eksik verir. Sadece Kayır Han, Bereke Han, Saru Han, Güçlü Han'ın adlarını zikredip diğer Harezm beyleri şeklinde ifade kollar. Ayrıca Yılanboğa'nın adını Kaplantogo şeklinde yazar. (*Târih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan, nr. 1391, vr. 292b-293a).

⁴ *Şikarî Tarihi*, M. Koman tarafından yayımlanmıştır (Konya 1946). Fakat eser üzerindeki şüpheler ve tereddütler hiç bitmemiştir. Bu eserin ortaya çıkışı ve kaynak değeri hakkında geniş bilgi için bk. R. Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, terc. M. Günay, İstanbul 2000, s. 199-206.

sek, yukarıda da belirtildiği üzere Harezmi kökenli olan Saruhan'ın Erzurum bölgesinde kalmış bulunduğunu söylemek şimdilik en doğru yaklaşım olacaktır. Hatta bu bölgede Saruhan adlı bir aşiretin mevcut bulunduğu ve bu aileden gelen beylerin Osmanlı döneminde sancakbeyi olarak görev yaptıkları, resmî belgelerden anlaşılmaktadır. Aslen Hizo hakimi⁵ olan bu aşiretin mensuplarından Saruhan Bey'in Hizo, Hınıs gibi yerlerde XVI. asrın ortalarında sancak beyi olarak görev yaptığı tesbit edilebilmektedir.⁶ Bu bakımdan İbn Bibî'nin Saruhan'ının izleri Batı Anadolu ucundan çok Erzurum yöresinde Osmanlı dönemine kadar uzanan bir süreçte aranabilir ve bu bağ, Saruhanoğulları'na nisbetle daha gerçekçi bir ihtimal olarak öne sürülebilir. Menşee konusunda söylenebilecek olan kat'i husus, Saruhan Bey'in babasının adının bir vakıf kaydına müsteniden "Alpagı/ Alpagu" olduğudur. Bu ad ailenin kimliği hakkında yönlendirici olabilir. Bunun bir şahıs adı olmaktan ziyade bir askerî unvan olma ihtimali yüksektir. Bu durumda hanedanın basit bir Türkmen boy beyine dayanmaktan çok bir uc veya akıncı beyi olması ihtimali ortaya çıkar. Yazıcızade Ali'nin ve onu takip eden kaynakların ortaya koyduğu gelenek, Saruhan Bey'in Sultan Mes'ud'un nökerlerinden, Selçuklu uç emirlerinden biri olduğu bilgisini verir. Öte yandan onun Aydın beyi Mehmed ve Karesi beyi gibi Germiyan beyinin kumandanlarından biri olarak faaliyet gösterdiği de belirtilir.⁷ Anlaşılacağı gibi Saruhan Bey'in kimliğini kat'i olarak ve tartışmaya meydan bırakmayacak şekilde tanımlamak mümkün görünmemektedir. Şimdilik bu konuda Yazıcızade geleneğini takip etmek daha makuldür.⁸

Saruhan Bey'in Manisa'dan önce 1300'lü yılların başında bu bölgede bazı yerleri ele geçirdiği ve ayrıca Batı Anadolu kesiminin

⁵ Şeref Han, *Şerefnâme*, nşr. M. Abbasi, Tahran 1343, s. 175, 305.

⁶ F. Emecen-İ. Şahin, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958/1550-1551 tarihli Sancak Tevcih Defteri", *Belgeler*, XIX/23 (1999), s. 89; Başbakanlık Arşivi, *Maliyeden Müdevver Defterler*, nr. 563, s. 71, 89.

⁷ Bütün bu bilgiler ve kaynaklar hakkında bk. F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 18.

⁸ Yazıcızade, Gazan Han'ın vefatının ardından uç bölgesindeki beyliklerin istiklallerini kazanmaları hakkında dikkat çekici bir panorama sunar. (*Târih-i Âl-i Selçuk*, vr. 464a-464b)

önemli askerî merkezi durumunda bulunan Manisa'yı abluka altına aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1302'de Manisa'da kamp kuran imparatorun oğlu Mikael (IX)'in ordusunu kıştırıp kuşatan Türk kuvvetlerinin Saruhan Bey'e ait olduğu düşünülebilir. Bizans ordusu güçlkle Edremit'e çekilebilmişti. Saruhan Bey'in 1303 senesi sonlarında 6500 kişilik bir kuvvetle Türkmenlere karşı kullanılmak üzere Bizans tarafından parayla tutulmuş olan ve Batı Anadolu'ya gelen Katalan birliğiyle mücadele ettiği de bilinmektedir.⁹ Hatta Saruhan Bey'in adının doğrudan muasır kaynaklarda zikredilmesi, bu dönemlerdeki mücadelelerle ilgilidir. 1304'te Katalanlar'ın çekilmesinden sonra abluka siyasetine hız verip bölgeyi sür'atle ele geçiren Saruhan Bey, Manisa'yı ancak 1310'dan sonra zapt edebilmiştir. Ancak bunun kesin tarihini ve ne şekilde şehrin alındığını bilememekteyiz. Bu hususta 1313 tarihi genel olarak kabul edilmekte ise de bu hususta muasır kaynaklarda herhangi bir karine yoktur. Öte yandan ilginç olan husus Manisa'da fetih ile ilgili bazı rivayetlerin bugüne kadar halk arasında söylenegelmiş olmasıdır. Bu söylentinin tarihi bir değeri belki hiç yoktur; ama rivayetin canlı bir şekilde halk arasında yaygın olarak bilinmesi dikkat çekicidir. Rivayete göre Saruhan Bey kurnazca yaptığı bir hücum neticesinde Kırık-Çaybaşı mevkiinden şehre girip fethi gerçekleştirmiştir. Fakat anlatılan hikayelerin antik çağdan beri çeşitli şehirler için söylenmiş olan efsanelerle benzerliğine hemen burada işaret edelim.

Saruhan Bey hakkındaki bilgiler, onun Manisa'ya hakim oluşu ve Adalar denizi sahillerine inişi ile birlikte bilhassa Bizans kaynaklarında artmaya başlar. Öte yandan Aydınoğulları tarihi olan *Düsturnâme*'de yer alan bilgiler onun dönemine ışık tutar. Fakat bu tür kaynaklar dolaylı olduğu için karıştırmalar ve ayrıntılı olmayan bilgiler yer alır. Saruhan Bey'i gören İbn Battuta ve Ömerî'nin sözlü kaynakları, belki de bu dönemde beyliğin durumu hakkında yegane kıymetli eserleri oluştururlar. Bu kaynaklardaki bilgilerden Saruhan beyliğinin kurucusunun zamanında diğer beylikler arasında ne gibi bir mevkide olduğuna dair ipuçları yakalanabilmektedir. Herşeyden önce Saruhan Bey genellikle deniz seferlerinde

⁹ D. M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları, 1261-1453*, trc. B. Umar, İstanbul 1999, s. 135, 139-140.

komşusu olan Aydınoğulları ile müttefikane hareket etmeyi tercihi etmiş bulunmaktadır. Bu ittifaka zaman zaman Menteşe beyliğinin de destek verdiği malumdur. Bilhassa bu üç beyliğin birbirleriyle oldukça yakın münasebetler içinde oldukları ve birbirleriyle bir nevi mutabakat dahilinde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Yani bunlar bir nevi konfederasyon oluşturmuşlar ve bu şekilde hareket etmişlerdir. Aralarındaki zaman zaman husule gelen anlaşmazlıklara rağmen bu üç beylik, gerek Bizans ve Latinler'e, gerekse gittikçe güçlenmeye başlayan Osmanlılar'a karşı benzeri bir tutum izlemişlerdir. Bizans'ta yaşanan taht mücadeleleri, Türkmen beylikleri içinde bir kuzey-güney rekabetinin yaşanmasına yol açmış; Aydın ve Saruhanlılar müşterek hareketlerini genel olarak sürdürmüşlerdir. Özellikle efsanevî şöhrete sahip olan Umur Bey'in önderliğindeki bu ittifakın, o sıralarda gerileyen ve Latinler'e karşı önemli limanları kaybeden Bizans ile de sıkı bir şekilde gerçekleşmiş olduğu görülmektedir.

Kaynaklara yansıdığına göre Osmanoğlu Orhan Bey'in Bizans'a karşı faaliyetleri dolayısıyla III. Andronikos (1328-1341), Saruhan Bey ile ittifak yaptı. Aydınoğlu Umur'un İzmir'i sıkıştırması, denize açılarak Bozcaada'ya yönelmesi; öte yandan bundan da daha ciddi olarak Sakız'da çıkan problem, Andronikos'u sefere çıkmaya mecbur etmiş, 1329'da Sakız'a gelerek beyini değiştirmiş, bu arada da Saruhan Bey ile söz konusu ittifakı gerçekleştirmişti.¹⁰ İttifaka derhal Aydınoğulları'nın da katılması dikkat çekicidir. Ancak burada Aydın ve Saruhanlılar'ın Bizans ile olan bu ittifaklarının Orhan Bey yüzünden olduğu bilgisi tartışmaya açıktır. Zira henüz bu devirlerde Saruhan ve Aydın beyliğinin Osmanlılar'la doğrudan herhangi bir ihtilaf noktası mevcut değildi. Bunun daha ziyade Latinler'e karşı olan bir durumu yansıttığı veya Bizans'ın içinde bulunduğu vaziyet ile ilgili olduğu tahmin edilebilir. Yani ittifak Osmanoğlu Orhan'a karşı Bizans için önem taşıyordu; Aydın ve Saruhan beyliği için bunun ehemmiyeti yoktu. Onlar muhtemelen başka menfaatler için böyle bir ittifakın içine girmişlerdi. Nitekim anlaşmaya rağmen Umur Bey'in Sakız'a hücum ettiği; ardından Saruhanlılar ile müttefikten Gelibolu üzerine sefere çıktıkları (1331); he-

¹⁰ M. Halil, *Düsturnâme-i Enverî, Medhal*, İstanbul 1929, s. 26.

men ardından Eğriboz ve Semadirek'in yağmalandığı (1332) malumdur. 1334'te Edremit'te tahrip edilen Yahşi Bey idaresindeki Karesi donanmasında Saruhan ve Aydın gemilerinin bulunduğu, fakat bu tahribatin bu sonuncular için fazla önemli olmadığı söylenebilir. Zira Saruhanoğlu Süleyman Bey de emrindeki Saruhanlı donanması, 1335'de ulu bey olan Umur ile birlikte Mora seferine çıkmıştı.¹¹ Orhan Bey ise bu sırada büyük bir atılım yaparak, önce İzmit'i ardından İzmit'i almıştı. Böylece bu beylikler birbirlerinden doğrudan ilgisiz olmakla birlikte, bu önemli ilerleyişlerin aynı tarihi zamana tekabül etmesi ilginçtir.

Bütün bu hadiseler, Saruhanoğulları'nın bölgeye hakim oluşlarından kısa bir süre sonra deniz seferlerine önem veren bir beylik olarak ortaya çıkışları açısından dikkat çekicidir. Daha Manisa'ya hakim olunmasının hemen ardından Foça'daki Ceneviz kolonisinin Saruhanlılar'a harac vermeye başladığı ve sür'atle denize yönelmenin gerçekleştiği bilinmektedir. Kaynaklardaki bilgiler, Saruhan Bey'in 1334'den sonra 1346 dolayında vefatına kadar Umur Bey, Bizanslılar, Latinler ve daha geri planda dolaylı bir şekilde Karaman, Germiyan ve Osmanlılar ile olan münasebetlerin yoğunlaştığına işaret etmektedir. Bu on iki yıllık zaman dilimindeki hadiseleri maddeler halinde hatırlatarak, dönemin manzarasını kısaca tasvire çalışalım.

1. Saruhanoğulları'na haraç veren Foça beyi Dominik, hileyle Saruhanoğlu Süleyman'ı ve 24 kadar asilzade genci esir almış; bu arada Bizans imparatoru III. Andronikos Foça önlerine gelmiş, Foça kuşatmasından bir netice alamamıştı. Saruhan Bey de müttefik sıfatıyla donanması ve kara askerîyle gelmiş; beş ay süren kuşatmaya ayrıca Umur Bey de katılmış; böylece üçlü ittifak bir kerre daha ortaya çıkmış; daha sonra Süleyman Bey kurtarılmıştı. Bu vesile ile 1335 sonbaharında Andronikos Saruhan Bey ile anlaşma yaptı.¹²

2. 1341'de Andronikos'un ölümünden sonra vasi sıfatıyla duruma hakim olan Kantakuzenos idareyi sağlamlaştırmak üzere birtakım faaliyetlere girişmiş ve bu çerçevede durumdan istifade ederek

¹¹ Enverî, *Diisturnâme-i Enverî*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928, s. 25, 36-38; H. İnalçık, "Aynı Makale", s. 315-317.

¹² E. Zachariadou, *Trade and Crusade*, Venice 1983, s. 38 vd.

Rumeli'ye akınlar yapan Aydın, Saruhan ve Karesioğulları'nı kendi yanına çekmeye çalışmıştı.¹³ Bu arada Saruhan Bey Gelibolu'ya bir donanma gönderip etrafı yağmalamış; ancak onun ardından gelen bir Bizans donanması da Saruhan sahillerini vurmuştu.

3. Kantakuzenos bir süre sonra Dimetoka'da imparatorluğunu ilan edince yine eski müttefiklerine başvurdu. Umur Bey onu destekledi, 1342 sonunda 300 gemi ile Meriç ağzında ona yardımda bulundu, kış yaklaştığı için de bir süre sonra geri döndü. 1343'te tekrar Trakya'ya gitti, Selanik'i yağmaladı.¹⁴ Onun bu hareketına Saruhan askerlerinin de katılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Kibris, Ceneviz, Rodos, Venedik gemilerinden oluşan Latin donanmasının Aydınoğulları'nı yenip 28 Ekim 1344'te İzmir'i ele geçirmesi, Saruhanogulları için de sıkıntılı bir durum ortaya çıkardı. Denize açılma imkanı daraldı.

4. Umur ile irtibatı kesilen Kantakuzenos, Orhan Bey ile Karesioğulları'na müracaat etti; bu arada İzmir'i ve donanmasını kaybeden Umur, yeni bir askerî manevra ile Kantakuzenos'un yardımına karadan gitmek üzere Saruhan topraklarından geçiş izni istedi. Saruhan Bey ona yardımcı kuvvetler verdi. Oğlu Süleyman'ın liderliğindeki bu kuvvetler, Umur'a katılarak birlikte Çanakkale boğazından Rumeli yakasına geçtiler (Haziran 1345). Müttefikler Kantakuzenos'un düşmanlarıyla bir dizi savaş yaptılar. İstanbul üzerine yürüyen müttefikler Kantakuzenos'un şehirdeki taraftarlarının ortadan kaldırıldığı haberleri üzerine geri çekildiler; Makedonya taraflarına hareket ettiler. Bu arada Saruhanoglu Süleyman Bey hummadan vefat etti ve böylece müttefiklerin planları alt üst oldu, Umur Bey geri döndü.¹⁵

5. Oğlu Süleyman'ın vefatı, Saruhan Bey'i çok üzmüş; hatta ittifaktan ayrılmasına yol açmıştı. Onun oğlunun vefatı dolayısıyla müttefiklerini suçladığı düşünülebilir. Umur'un dönüşünden sonra Kantakuzenos'un Osmanlılar ile anlaşmaya çalıştığı, hatta kızını Orhan'a vermek suretiyle ittifak yaptığı malumdur. Buna karşılık

¹³ Kantakuzenos'un faaliyetleri hakkında ve 1341-1347 iç savaşı için genel olarak bk. Nicol, *Aynı Eser*, s. 198-223.

¹⁴ H. İnalçık, "Aynı Makale", s. 318.

¹⁵ Enverî, *Düsturnâme*, s. 67-68.

Kantakuzenos'un rakibesi imparatoriçe Anna, Saruhan Bey'e bir elçi göndererek ittifak yapmak istedi. Elçinin kabulü, Saruhan Bey'in oğlunun kaybı dolayısıyla duyduğu rahatsızlığın bir tepkisi olarak da yorumlanabilir. Fakat elçilik heyeti Manisa'ya geldiğinde Saruhan Bey vefat etmiş ve yerine ulu bey olarak oğlu İlyas geçmişti.¹⁶ İlyas babasının siyasetini zımnen desteklemiş, imparatoriçeye yardım için asker göndermiş; hatta Umur da yine bu ittifaka katılmıştı. Aslında bu bir manevradan ibaretti. Saruhan ve Aydın birlikleri İstanbul'a gidip imparatoriçeden hediyeler ve para aldıktan sonra Trakya'ya geçip derhal saf değiştirmişler ve eski müttefikleri Kantakuzenos'un yanında yer almışlar, Bulgaristan'da yağmada bulunduktan sonra geri dönmüşlerdi.

Beyliğin kurucusu Saruhan Bey'in 40 yılı aşkın hakimiyeti sırasında Saruhan beyliği uctaki yerini sağlamlaştırmış, hatta bu bölgeden İstanbul ve Trakya'ya kadar uzanan kesimde etkili bir siyasî ve askerî rol oynamıştı. Bu dönemde henüz yavaş yavaş yıldızı parlayan ve fazla dikkat çekmeyen Osmanlılar ile de ilk siyasî münasebet dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Saruhan Bey'in Osman Bey'den ziyade oğlu Orhan Bey ile tanışıklığının yukarıda bahsedilen siyasî hadiseler dolayısıyla bilhassa 1340'dan sonra husule geldiği düşünülebilir. Osmanlı beyliğinin diğer Türkmen beylikleriyle hasmane bir siyaset takip etmediği ve hedefini Bizans'a yönelttiği; öte yandan Saruhan topraklarıyla aralarında doğrudan bir yakınlık bulunmadığı dikkate alınrsa, bu münasebetlerin niçin uzak olduğu anlaşılır. Bir başka ifadeyle Saruhan-Osmanlı siyasî yakınlaşmasının ilk tezahürlerinin Bizans ile olan ittifaklar çerçevesinde zuhur ettiği düşünülebilir. Siyaseten olan bu uzaklığın uç dünyasının bir bütün teşkil eden sosyal ve iktisadî yapısı için ise varid olduğu söylenemez. Zira gerek *Menâkıbü'l-ârifin*'de ve gerekse Arap seyyahlar İbn Battuta'nın ve Ömerî'nin sözlü kaynaklarının ifadeleri bu tabanın tesanüdünü ortaya koymaktadır. Uzun bu vaziyetinin siyasî parçalanma ve bundan neş'et eden idarî tasarrufun izhar ettiği arizi olaylara dayanan muhasematı tebarüz ettirme gayretine kurban edilmemesi gerekir. Söz konusu siyasî yapı ise, XIV. asrın sonlarına doğru Osmanlılar tarafından bozulacak, bununla beraber Osmanlı

16 M. Halil, *Medhal*, s. 72.

bayrağı altında bir siyasî bütünleşme ortaya çıkacaktır. Bu "Osmanlılaşma"nın ilk emareleri Saruhan beyliği için 1360'lı yıllardan sonra görülecektir. Saruhan Bey zamanı uc bölgesinde beyliğin asli siyasî yapısını koruduğu bir dönemi teşkil ettiği için bu devre dair yapılacak tesbitlerin önemi büyüktür.

OSMANLILAR'IN BATI ANADOLU TÜRKMEN BEYLİKLERİ FETİH SİYASETİ: SARUHAN BEYLİĞİ ÖRNEĞİ

Osmanlılar'ın fetih siyasetinin gaza ya da cihad olgusuna dayandığı genel olarak kabul edilmektedir. "dârülküfr/dârülharb" olarak adlandırılan gayrimüslim ülkelere karşı gaza, yalnız Osmanlı Beyliği'nin değil, aynı zamanda sınır boylarındaki tüm öteki Türkmen beyliklerinin de ana hedefini oluşturuyordu. Gaza sırasında elde edilecek ganimet beklentisinin çekiciliği fetihlere ayrı bir canlılık veriyordu. Bu gaza siyasetinin Alperen geleneğinin bir devamı ve İslami fetih kavramının doğal bir sonucu olduğu konusunda hiç kuşku yoktur. Gaza, İslami ilkelerce desteklendi ve İslami kavramlar bağlamında gelişti. Osmanlı Beyliği "dârülküfr"e karşı İslami gaza ilkelerini benimsedi ve uyguladı. Dahası, Osmanlı Beyliği'nin, topraklarına komşu olan Türkmen beyliklerini de denetim altına almaya ve ilhak etmeye çalıştığı bilinmektedir. Ancak, Kur'an'ın iki gazi arasındaki savaşı yasaklaması nedeniyle, komşu Türkmen beyliklerinin fethi için meşru bir zemin hazırlamak zorundaydılar. Osmanlılar bu sorunu nasıl çözdüler? Türkmen beylikleri ile savaşmak konusunda herhangi bir kaygıları var mıydı? Burada yeniden gözden geçirilen kaynakların ışığında, genelde Batı Anadolu'daki Türkmen beyliklerine karşı Osmanlı fetih siyaseti ve özelde Saruhan Beyliği'nin ilhakının evreleri incelenecektir.

Fıkıhçılar, toprakları "dârülharb" ve "dârülislam" olarak ikiye bölerken, bu terimler Kur'an ve hadislerde yer almadığı için, olay-

lara ve siyasal koşullara dayandılar.¹ Bu bağlamda, dârülharb gayrimüslim egemenliğindeki bir ülke, dârülislam ise Müslümanların egemenliğindeki bir ülkedir. İslam fıkında, uluslararası ilişkiler dârülharb ve dârülislam ikiliğine göre düzenleniyordu; gaza/cihad ve barış terimleri de bu bağlamda açıklanıyordu. İslam hukukunda, Müslüman devletler açısından, ayaklanma (*bagy*) durumu dışında devletlerarası bir hukuk sorunu ortaya çıkmıyordu. Belki de bu nedenle, İslam hukuku bağımsız Müslüman devletler arasındaki ilişkilere pek önem vermemiştir. Çünkü İslami görüş, Müslüman devletlerin aynı amacı paylaştıkları, aynı hukuka sahip oldukları ve bunlar arasındaki ilişkilerin iç sorunlar olduğu yönündeydi. Bu iç sorun, ayaklanma durumunda kendisini gösteriyordu. Ayaklanma halindeki bir ülke, fıkıhçılar tarafından “dârülbagy” olarak sınıflandırılıyor ve “dârüladl”in (barış ya da adalet ülkesi) karşısı olarak kabul ediliyordu.² Gerçekte, dârülbagy kavramı nasıl doğmuştu? Bu kavram, her ne kadar ayetlerinde doğrudan değinilmemiş olsa da, Kur’an’dan kaynaklanıyordu. Devletin meşru yöneticisine itaat etmek ve ona karşı gelmemekle ilgili hüküm, aşağıdaki ayette yer almaktadır:

“Ey inananlar! Allah’a ve ahiret gününe inanmışsanız, bir hususta ihtilafa düşerseniz Allah’a ve Peygamber’e müracaat edin. Bu hareket hem hayırlıdır hem de sonu pek güzeldir.” (Nisa, 4/59).

Aynı anlamda bir başka ayette de şöyle denir:

“Eğer inananlardan iki zümre birbirleriyle savaşarlarsa, hemen aralarını bulun. Eğer biri diğerine saldırırsa, tecavüz edenlerle Allah’ın emrine dönünceye kadar savaşın. Eğer Allah’ın emrine dönerlerse aralarını adaletle bulun. Âdil hareket edin. Şüphesiz ki Allah âdil olanı sever.” (Hucurât, 49/10)

Açıkça görülüyor ki, dârülbagy kavramı Müslüman devletler arasındaki mücadelenin meşru zeminini hazırlamakta son derece önemliydi. Bu İslami kavram, Türkmen beylikleri arasındaki müca-

¹ Ahmed Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı: Darülislam-Darülharb*, İstanbul 1980, s. 80; A. Abel, “Dar al-Harb”, *El²*, II, 126.

² Özel, *aynı eser*, s. 28, 135-136; M. Hamidullah, *İslamın Hukuk İlmine Yardımları*, İstanbul 1962, s. 72.

deleleri kâfir devletlere karşı gazanın gerçekleştirilmesi amacıyla bir engel olarak kabul edilmesinde kendini gösterdi. Başlangıç olarak, bu iddia Osmanlılar tarafından da son derece yalın bir biçimde ortaya kondu ve çerçevesi eski Oğuz ve Türk egemenlik geleneklerince çizildi. Komşu beyliklere yönelik Osmanlı fetih siyasetini bu çerçevede içinde inceleyebiliriz.

En eski Osmanlı vekayinamelerinin oldukça geç döneme ait olmalarına ve hatalar barındırmalarına karşın, karşılaştırmalı çalışmalar yoluyla bu kaynaklardan bazı sonuçlara varmak mümkündür. Bu vekayinameler Osmanlı ideolojisini ve hiç kuşkusuz, Osmanlı bakış açısını temsil etmektedir. Gel gelelim, bu kaynakların kendi dönemlerinden etkilenmiş oldukları gerçeği hiçbir zaman unutulmamalıdır. Batı Anadolu'nun öteki Türkmen beylikleri gibi, Osmanlı Beyliği de gaza ideolojisiyle bütünleşmiş durumdaydı. Osmanlılar'ın Bizans sınırında etkinlik gösterdikleri kuruluş yıllarında kıyı beylikleri denizden ganimet kazanırken, öteki beylikler Anadolu'nun iç kesimlerinde kalmışlardı. Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi beyliklerinin gaza alanı Ege adaları ve Rumeli kıyılarıydı. Fakat bu sınırlı ve son derece güç bir etkinlikti. Öte yandan, Osmanlılar gaza için son derece elverişli bir coğrafi konuma sahiptiler ve ünleri öteki Türkmen beylikleri arasında çabucak yayılmıştı.³ Ünleri ve propaganda yapmaktaki becerileri sayesinde Osmanlılar, diğer beyliklerin insan gücü kaynaklarından yararlanma siyasetini izlediler ve böylelikle kendi gaza etkinliklerini daha da güçlendirdiler.

Osmanlı ideolojisini destekleyen sözleri barındıran ilk Osmanlı kaynağı olarak kabul edilen Ahmedî'nin eserinde Osmanlılar'ın gazadaki ünlerinin ve adaleti yaymak konusundaki katkılarının altı çizilmişti.⁴ *Behçetü't-tevârih*'te, Şükrullah, gazadaki ünü sayesinde, komşu bölgelerden birçok savaşçının Osman Gazî'nin kuvvetlerine katılmış olduğunu açıkça ortaya koyar.⁵ Rumeli'ye geçip burada

³ F. Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara, 1988, s. 107; H. İnalcık, "Türkler", *İA*, XII/2, 286-293; ayrıca krş. Enverî, *Düstûrnâme*, haz. M. Halil, İstanbul, 1928, s. 88.

⁴ Ahmedî, *İskendernâme*, haz. İ. Ünver, Ankara 1983, s. 65b-66a.

⁵ Şükrullah, *Behçetü't-tevârih*, Atsız, *Osmanlı Tarihleri'nin içinde*, s. 53.

yeni topraklar ele geçirmeleri, Osmanlılar'ın otoritesini bir kat daha artırdı ve bölgede gitgide daha da güçlenmelerini sağladı. Osmanlılar, Germiyanlar'ın baskılarına karşı bir himaye siyaseti izledi ve etkili propaganda aracılığıyla kendi adaletlerine olan inancı yerleştirmeyi başardı. Bundan sonra fetih yolları üzerinde olan Karesi topraklarını birer birer ilhak etti. Osmanlı kaynaklarına göre, bu fetihle, Karesi beyinin oğulları arasındaki mücadeleye müdahale etmek, himayelerini Karesi'ye dek genişletmek ve mülk ya da tımar olarak belirli toprakları kendilerine bırakmak yoluyla Karesi ileri gelenlerini Osmanlı askerî sistemine kabul etmek gibi unsurlar önemli bir rol oynamıştı.⁶ I. Murad'ın tahta çıkmasından sonra, Osmanlılar beylikler üzerinde denetim kurma çabalarını, bunları tabi birer devlet haline getirmek yoluyla daha da hızlandırdılar. Germiyan'ın topraklarından bir bölümünü evlilik bağları aracılığıyla ve Hamid'in topraklarını da satın alarak ele geçirdiler.⁷ İkinci olgu, Osmanlı hazinesinin ne denli zengin olduğunu açıkça göstermektedir. Zenginliğinin temel kaynağı ganimetti. Aslında, I. Bayezid'in düğün şenlikleri sırasında, bir Osmanlı uçbeyinin sunduğu değerli ve zengin düğün armağanları, iyi bir propaganda malzemesi olmuş ve Osmanlı ekonomik gücünü ortaya koymuştu.⁸ Yukarıda değinildiği gibi, öteki beyliklerden toprak satın almak da Osmanlılar'ın ekonomik gücünü göstermekteydi.

Osmanlı Beyliği'nin merkezî bir devlet olarak sürekli gelişimi, düzenli bir ordunun kurulması ve gaza konusundaki ününün yaygınlaşması, Türkmen beyliklerinde endişeye neden oldu ve onları zaman zaman Osmanlılar'a karşı birleşmeye zorladı. Şükrullah, Âşıkpaşazade, Neşrî gibi erken dönem Osmanlı kaynaklarında, I. Murad tarafından Ankara'nın yeniden alınması konusunda ileri sürülen meşruiyet iddiası, bunun tipik bir örneğidir. I. Murad Rumeli'de kâfirlerle savaşmaya giderken, öteki beylikler durumdan yararlanmaları gerektiği konusunda anlaştılar ve Bursa'ya saldırıya hazırlandılar. Bunu öğrenen I. Murad ulemaya danışarak ilk

⁶ Âşıkpaşazade (Atsız), s. 120-122; *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Taeschner), I, s. 46-47.

⁷ Varlık, *Germiyan*, s. 65; Âşıkpaşazade (Atsız), s. 129; Anadolu'daki para darlığı için, bkz. *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Taeschner), I, 55, 57.

⁸ Âşıkpaşazade (Atsız), s. 130; *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Taeschner), I, 56.

Önce kiminle savaşması gerektiğini sordu. Ulema kâfirlere karşı savaşmanın “farz-ı kifâye”, Müslümanları zorbalardan kurtarmanın ise “farz-ı ayn” olduğuna işaret etti. Kronikere göre, âdil ve din-dar bir hükümdar olarak I. Murad ikincisini seçti.⁹

Bu tutum, eğer belirli bir maksada yönelik değilse, büyük ola-nılıkla Osmanlılar'ın Türkmen beyliklerine karşı egemenlik siyaset-lerini nasıl meşrulaştırdıklarının iyi bir örneğiydi. Bu, İslami bir devlet tarafından başka bir İslam devletine dârülbagy kavramının uygulanmasıydı. Aynı şekilde, öteki Türkmen beyliklerinin Os-manlılar'a karşı aynı fikir ve mülahazayla kendi aralarında birleş-miş oldukları da söylenebilir. Ne var ki, biz büyük ölçüde Osman-lı kaynaklarına dayandığımız için, öteki tarafın görüşleri hakkında yeterince fikir edinemiyoruz.¹⁰ Ancak, gaza ideolojisinin, öteki beyliklerin iddiaları karşısında, Osmanlı taleplerinde onlara bir önce-lilik ve üstünlük verdiği söylenebilir. Aslında Murad'ın Karaman el-çisine söylediği “mâni-i gazâyâ gazâ, gazâ-yı ekberdir” sözleri,¹¹ Osmanlı ideolojisi ve tutumuna iyi bir örnektir. Murad'ın Türkmen beyliklerini kendisine bağlı beyliklere dönüştürmek yönündeki ha-rekâtının meşruiyeti, Âşıkpaşazade ve Neşrî gibi Osmanlı tarihçile-ri tarafından bu zeminde açıklanmaktaydı. Prof. İnalcık'ın işaret et-tiği gibi, devletleri tabi beylikler haline getirmek, Osmanlı egemen-ligini kurmanın ilk adımını oluşturmuştu ve Osmanlı fetih yön-te-minin genel bir karakteristiğiydi.¹²

İlk Osmanlı tarihçileri tarafından yapılan yorumlar, halefleri ta-rafından daha iyi işlenmiş bir tarzda yeniden dile getirilmiştir. Özellikle Kemalpaşazade, aynı zamanda bir şeyhülislam olarak, bu noktayı mükemmel bir biçimde formüle etmiş, muhtemelen Ke-malpaşazade'den etkilenmiş olan Hoca Sadeddin, Âlî ve Münec-cimbaşı gibi daha sonraki bazı tarihçiler aynı yorumları yapmışlar-dı. Tam olarak söylemek gerekirse, Kemalpaşazade, bu devletlerin ortadan kaldırılması gerektiğini, Müslüman devletler arasından ki-

⁹ *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Taeschner), I, 52.

¹⁰ Bk. Aziz b. Erdeşir Esterabadî, *Bezm ü Rezm*, çev. M. Öztürk, Ankara, 1990, s. 353-355; Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi*, haz. M. Koman, Konya 1946, s. 141, 160, 163.

¹¹ *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Taeschner), I, 59-60.

¹² H. İnalcık, “Ottoman Methods of Conquest”, *Studia Islamica*, II (1954), 103-129.

nin kaldırılmasının Müslümanların birinci ödevi olduğunu ve bu beylikler asî oldukları için ezilmeleri gerektiğini söylemişti.¹³ Âlî de bu beyliklerin gazilere kılıç çeken eşkıyalar olduğuna işaret etmekteydi.¹⁴

Türkmen beylikleri üzerindeki Osmanlı egemenliğinin temel ilkeleri hakkındaki bu genel gözlemleri yaptıktan sonra, artık özelde Saruhan'ın fethinin evrelerini incelemeye geçebiliriz.

Saruhanogulları, Anadolu'nun batı sınırında kurulmuş olan Türkmen beyliklerinden biriydi ve adını kurucusundan almıştı. Manisa'yı ele geçiren ve beyliği kuran Saruhan Bey'in kimliği muammadır. Babasının adının Alpağı olduğu kesindir.¹⁵ Bugünkü araştırmalardan, Saruhan Bey'in kökenine ilişkin hikâyenin, onu Harezm emirlerinden biri olarak gösteren İbn Bibî'den geldiği anlaşılmıştır.¹⁶ Ne var ki İbn Bibî'nin sözünü ettiği bu Saruhan'ın Saruhan Bey'in atası olması ihtimali azdır. Sonuç olarak kökenlerine ilişkin bu öyküler sadece varsayımdan öteye gitmemektedir. Aynı şekilde, Saruhanlılar ile Osmanlılar arasındaki ilk ilişkiler hakkında da kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak, Saruhanlılar'ın Osmanlılar'a karşı Aydınoğulları'yla ittifak yaptıkları kesin olarak söylenebilir. Bundan başka, Osmanlılar'la ittifak halindeki Kantakuzenos'a karşı İmparatoriçe Anna'yla da bir antlaşma yaptıkları biliniyor. Aslına bakılırsa, Saruhan Bey'in yerini alan oğlu İlyas'ın 6000 kişilik bir birliği İmparatoriçenin yardımına gönderdiği söylenmektedir.¹⁷

Bu bilgiler, Osmanlılar'la Saruhanogulları arasındaki ilişkilerin pek yakın ya da dostça olmadığı izlenimini veriyor. Ayrıca bu ikisi arasında başka beylikler bulunması nedeniyle bu iki beyliğin komşu olmaması da yönelim ve ilgileri bakımından birbirlerinden ko-

¹³ Kemalpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Ş. Turan, I. defter, Ankara 1970, s. 25-27.

¹⁴ Âlî, *Fusûlü Hallü Akd ve Usûlü Harc u Nakd*, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp. nr. 2389, vr. 55b-56b.

¹⁵ BA, TD, nr. 398, s. 159.

¹⁶ İbn Bibî, *El-evâmiri'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, haz. A. Erzi, Ankara 1956, s. 430, ayrıca bk. F. M. Emecen, XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989, s. 17, not 20.

¹⁷ G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. İşıltan, Ankara 1981, s. 479.

puk durumda olmalarının bir başka sebebidir. Ne var ki, Osmanlı Beyliği'nin Karesi Beyliği'ni tedricen ilhakı, ekonomisi, Hristiyanlara karşı sürdürülen deniz seferlerine bağımlı olan Saruhan Beyliği'ni Osmanlılar'la doğrudan ilişkiye zorladı. Saruhan Beyliği'nin Osmanlılar'la dostluk kurmak, hatta I. Murad'ın hükümdarlığı döneminde Osmanlı üstünlüğünü ve egemenliği kabul etmek zorunda kalmasının iki nedeni vardı: İlki iki beylik arasındaki ortak sınır, ikincisi de İzmir'in Latinler'ce işgalinin deniz ulaşımında düşüşe ve ekonomik kaynakların azalmasına yol açması. Görünüşte iki beylik arasında bir dostluk vardı, fakat gerçekte, tıpkı diğer Türkmen beylikleri gibi Saruhan Beyliği de Osmanlılar'ın gönülsüz vasallarına dönüşmüştü. Öteki beylikler gibi Saruhanoğulları da Osmanlı taleplerine karşı çıkamamıştı. Osmanlı nüfuzu özellikle Kosova muharebesi (1389) döneminde hissediliyordu.¹⁸ Saruhan Beyliği kuvvetleri Osmanlılar'la yan yana savaşa katıldı. Bu, Saruhan Beyliği'nin Osmanlı egemenliğine geçişinin ilk ve en önemli evresini oluşturdu. Bu evrede doğrudan bir hâkimiyet olmamakla birlikte, üstünlüğün tanınması söz konusuydu.

Öte yandan, Osmanlı nüfuzunun açıkça ortaya çıktığı dönemde, Saruhan Beyliği'nin iç ilişkileri karışık. İshak'ın oğulları olan Orhan ve Hızırşah arasındaki mücadele beyliği sarstı ve sonunda kardeşini bertaraf eden Hızırşah Manisa'ya egemen oldu. Saruhanoğulları, I. Bayezid'i Anadolu seferine çıkmaya zorlayan olayların başlangıcında önemli bir rol oynadılar. Orhan ya da Hızırşah'ın bu olaylara karışıp karışmadıkları açık olmamakla birlikte, kardeşine karşı mücadeleyi kaybeden Orhan'ın Osmanlılar'a karşı ittifaka katıldığı söylenebilir. Çünkü Hızırşah, hiçbir şekilde karşı koymaksızın, I. Bayezid'i Manisa yakınlarında karşıladı ve ona bağlılığını bildirdi. Bayezid, onun topraklarının bir bölümünü muhafaza etmesine izin verdi.¹⁹ Daha sonra Orhan da Osmanlılar'a boyun eğmek zorunda kaldı, ama onun önceki düşmanca tutumunu unutmayan Osmanlı yönetimi, ona hoşgörü göstermedi ve başka birkaç beyle birlikte Bursa ya da İznik'e sürgüne gönderdi. Dahası, Ti-

¹⁸ *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Taeschner), I, 79.

¹⁹ *Kitâb-ı Cihan-nümâ* (Taeschner), I, 85.

mur'a katılanın Orhan olduğunu da kabul edebiliriz.²⁰ Bu olaylar Osmanlı hükümlarlığının ikinci evresini oluşturdu ve bu evrede Osmanlılar Saruhan Beyliği'nin tüm topraklarını zapt etmek yerine, bazı toprakları ilhak edip kalanını Saruhan beylerine bırakma siyasetini izlediler. Bundan sonraki hedef, uzun vadede, bağımsız bir mülk olarak Hızırşah'a bırakılan toprağın, tedricen doğrudan Osmanlı denetimine alınması olacaktı. Ancak, Timur'un istilası bu dönemde ortaya çıktı ve Saruhan beyleri bir süreliğine Manisa üzerinde egemenliklerini yeniden kurmayı başardılar. Çelebi Mehmed döneminde Manisa'nın Osmanlı hakimiyetine alınmasına karşın, bu mücadele II. Murad'ın hükümlarlığına değin sürdü. II. Murad döneminde, Saruhan'ın bazı ileri gelenleri Rumeli'ye sürüldüler ve böylelikle hakimiyet süreci tamamlanmış oldu.²¹

Sonuç olarak, en eski Osmanlı kaynaklarına göre, Osmanlı Beyliği, Saruhan Beyliği de dahil olmak üzere Anadolu beyliklerine karşı yürüttüğü siyaset için meşru gerekçeler hazırlamak konusunda son derece duyarlıydı. Gel gelelim, bu kaynakların çoğunun XV. yüzyılda, o dönemin siyasî koşulları bağlamında yazıldığı unutulmamalıdır. Bu kaynaklar Osmanlı beyliğinin meşruiyet iddialarını basit ve yalın bir tarzda ortaya koydular. Fakat daha sonraki tarihçiler, bu düşünceleri kendi dönemlerine ait daha iyi işlenmiş sofistike İslami kavramlarla aktardılar. Siyasî açıdan ise Osmanlılar'ın Rumeli'de uyguladıkları fetih yöntemlerinin az çok aynısını Türkmen beyliklerine de uyguladıkları söylenebilir.

²⁰ Enverî, *Düstûrnâme*, haz. M. Halil, s. 88; Ç. Uluçay, "Saruhanoğulları", *İA*, X, 241; M. Halil, *Medhal*, s. 83.

²¹ *Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, haz. H. İnalçık, Ankara 1954.

BATI ANADOLU TÜRKMEN BEYLİKLERİNİN SON DİRENİŞ DEVİRLERİNDE SARUHANOGULLARI ve OSMANLILAR

Batı Anadolu Türkmen beyliklerinin ortaya ıkışı, Türk tarihinin pek kavranamayan en önemli gelişmelerinden birini teşkil eder. XIII. yüzyıl Anadolu'sunun siyasî ve sosyal şartlarının bir sonucu olarak kurulup; bağımlı veya yarı bağımlı, XV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar siyasî varlıklarını ve etkilerini sürdüren söz konusu beyliklerin tarihi, şüphesiz onlardan biri olup zamanla hepsini kendi bünyesinde eriten bir bakıma yeni bir terkip oluşturan Osmanlı Devleti ile doğrudan bağlantılı bir hususiyet arz etmektedir. Fakat Osmanlı Devleti'nin bu Türkmen beyliklerinden biri olduğu devirlerde, yani XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde hatta ilk yarısında bütün siyasî teşekküller, aslında aynı geniş tabanın farklı birer siyasî temsilcisi ve bir bütünün parçası durumundaydılar. Devrin kaynaklarında "uc" veya "ucat" diye adlandırılan Batı Anadolu kesimindeki bu beylikler, her ne kadar siyasî bakımdan farklı özellik gösterse- ler de taban itibarıyla aynı inanış ve değerler manzumesinin hakim olduğu, hatta ekonomik bakımdan birbiriyle sıkı irtibatlı bir nevi büyük birlik görünüşünde-ydi. Kastamonu hattından Antalya'ya uzanan dağlık bölgede temerküz eden Türkmen beylikleri esas itibarıyla, bazen müstakil bazen yarı müstakil olarak bir yüzyıl kadar ayakta durabilmişlerdi. Osmanlı beyliğinin sivrilmesi, özellikle XIV. yüzyılın sonlarına doğru bu beyliklerin kaderini değiştirdi; Osmanlılar bu büyük tabandaki siyasî parçalanmaya son verip hepsini kendi bayrağı altına almakta gecikmedi. Bu durum taban ve idarî yapı itibarıyla başlangıçta çok önemli değişmelere yol a-

mamış ve muhtemelen de alt tabana dayalı katı bir direnişle karşılaşmamıştı. Osmanlılar da ele geçirdikleri beylik topraklarındaki halkı yerlerinden oynatıp büyük bir aksülamele sebep olmaktan titizlikle kaçınmışlar, bilakis onlara Rumeli’de “yeni topraklar” vaad ederek buraya yönelik ihtiyari göçün teşvikçisi olmak gibi son derece yumuşak bir yol izlemişlerdir.¹ Tarihî hadisat, Osmanlı idaresine karşı mütemadî ve ısrarlı muhalefetin daha ziyade beylik aristokrasisinden geldiğini ortaya koymaktadır. Buna karşı Osmanlılar da onların hukuklarına riayet edip yerel unsurlara mülk ve timar bağışlayarak bu muhalefete cevap vermeye çalışmışlarsa da, yeni sistemi yerleştirme çabaları içerisinde vergi anlayışları, bir takım idarî kısıtlamalar rahatsız bir üst kesimin varlığını desteklemiştir. Bu kesimlerdeki rahatsızlığın izleri Osmanlılar’ın siyasî bakımdan iç mücadelelere sürüklendikleri veya zor durumda kaldıkları dönemlerde su yüzüne çıkarak birçok problemin zuhuruna yol açmış; Osmanlı idaresine karşı bir direniş oluşmuştur. Bu genelleme, Osmanlı beyliğinin yakın komşu beylikleri için de yapılabilir. Özellikle Batı Anadolu’da temerküz eden beyliklerde bu durum daha ilk yıllardan itibaren müşahade edilebilir.

Meseleye bu açıdan bakarsak, bu bakış açısını tayine yarayacak araçların veya kaynakların neler olduğu suali ortaya çıkar. Burada şu husus hemen belirtilmelidir ki, ilk devir Osmanlı ve beylikler tarihi hakkında muasır ve mahalli çok az kaynak bugüne ulaşmıştır.² Özellikle Batı Anadolu’da bulunan beyliklere dair bilgiler, geç devir Osmanlı kroniklerine dayalı olarak verilir ve hatta bu kaynakların zaviyesinden değerlendirilir. Dolayısıyla bu durum sağlıklı bilgilere ulaşmakta araştırmacıların önündeki en büyük engeli teşkil eder ve yan kaynakların delaletine ihtiyaç duyulur. Osmanlı dışı

¹ Osmanlılar’ın Batı Anadolu beylikleri üzerindeki siyasetleri için bk. F. M. Emen, “The Ottoman Policy of the Turcoman Principalities of Western Anatolia with Special Reference to Saruhan Beyliği”, *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Rethymon 1993, 37 vd.

² Batı Anadolu Beylikleri tarihinin doğrudan yegane kaynağı geç tarihte kaleme alınmış Enverî’nin *Düsturname’si*dir (nşr. M. Halil, İstanbul 1928; Aydınogulları kısmının neşr ve tercemesi: I. Melikoff-Sayar, *Le destan d’Umur Pacha*, Paris 1954.) Ayrıca Osmanlı dışı iki kaynaktan da istifade edilebilmektedir (Esterabadî, *Bezm il Rezm*, trc. M. Öztürk, Ankara 1990; eserinin sıhhati tartışmalı olan Şikarî’nin *Karamanoğulları Tarihi*, nşr. M. Koman, Konya 1940).

çağdaş Bizans kaynakları, İtalyan denizci devlet temsilcilerinin raporları, Arap seyyahların eserleri yanında Osmanlı menşeli eskiye yapılan atıfların yer aldığı vakıf defterleri, tahrir kayıtları ve yine bunları destekleyen maddî malzemeler, kroniklerin bilgilerinin yerli yerine oturtulmasını sağlayabilecek özellikte görünür. Bu kaynak problemi ve bunlara dayalı değerlendirmelerde dikkatli olunması ikazından sonra Batı Anadolu'daki beyliklerden biri olan Saruhanoğulları ile Osmanlılar arasındaki son münasebetlerin, yukarıda sözünü ettiğimiz genel çerçevenin ışığı altında, mahiyetine geçebiliriz. Burada konu ele alınırken mümkün olduğunca karşı taraf zaviyesinden bir yaklaşım deneneceğini de belirtmek isterim.

Bursa merkezli olarak Bizans sınırlarında gelişme gösteren, zaman zaman Bizans ile sıkı münasebetler tesis eden ve Rumeli cihe-tine geçip buraya yerleşme gayreti içinde olan Osmanlılar'ın, başlangıçta Batı Anadolu'daki Karesi, Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe beyliklerinden pek farklı olmadığı malumdur. Osmanlı beyliğinin Rumeli'ye intikal safhasında, yakın komşusu Karasi beyliğinin iç karışıklıklar sonucu bölünmesinin ardından ilhakı, onun askerî kadrolarının rehberliği önemli rol oynamıştı.³ Fakat ondan önce ilk yıllarda Candarlı beyliği, adı tartışmalı küçük Umurlu beyliği ve Germiyanlılar'la doğrudan ilişkiler kurulmuştu. Dolayısıyla Karesi'nin daha güney ve güney batısındaki Saruhan, Aydın ve Menteşe beylikleri dış cephede yer almaktaydı. Bunların gelişme cihetleri, bir kara beyliği olan Osmanlılar'dan biraz daha farklı bir şekilde idi. Aynı hedefe yönelik, önleri denize açılan benzer idarî ve askerî organizasyon içinde bulunan bu üç beylik⁴ için Osmanlılar Bizans hududunda önemsiz siyasî teşekküllerden biri durumundaydı. Bu beyliklerin birbiriyle münasebetleri hakkında teferruatlı bilgi veren yegane kaynak özelliği taşıyan *Düsturnâme*'deki malumattan anlaşıldığına göre, bunlar çoğu defa birbirleriyle müttefikane hareket edebilen ve katı bir çekişme içinde bulun-

³ E. Zachariadou, "The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States", *The Ottoman Emirate*, s. 225-236.

⁴ Bunların denize yönelik faaliyetleri için genel olarak bk. H. İnalcık "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Anatolia: Byzantium and Crusades", *Byzantinische Forschungen*, XI (1985), 179-217. E. Zachariadou, "Holy war in the Aegean during the Fourteenth Century", *Mediterranean Historical Review*, IV (1989), 212-225.

mayan bir özellik göstermekteydiler. Başlangıçta Germiyanogulları'nın sonra da Karamanlılar'ın bunlar üzerinde nisbî bir nüfuzu muhakkak ki bulunuyordu, fakat bu hiç bir zaman doğrudan ilhak etme ve katı bir savaş ortamı içine girme haline dönüşmedi. Şüphesiz Anadolu'nun İlhanlı nüfuzu altında bulunmasının ve onların da mevcut statükoyu koruma temayüllerinin, böyle bir harekete mani olduğu düşünülebilir. Fakat özellikle 1320'lerden sonra İlhanlı nüfuzunun giderek sarsılması,⁵ onların yerini Karamanlılar'ın doldurma eğilimi, uç kesimindeki beyliklere rahat bir nefes aldırması olmalıdır. Gevşeyen Germiyanlı baskısı bir başka rahatlatıcı unsur olmuştur.⁶ Ancak Karesi'nin ilginç bir şekilde Osmanlı idaresiyle bütünleşmesi, Germiyanlılar'ın kazanılması, bu beylikleri telaşa düşürmüş olmalıdır. Nitekim Osmanlılar da özellikle 1360'lı yıllardan itibaren bunlar üzerindeki siyasetlerine ağırlık vermeye başlayacaklar ve muhtemelen Rumeli'nin geniş imkanları muvacehesinde bu bölgeye yönelik akın ve iskan faaliyetlerini destekleyecek insan gücü kaynaklarını temin etme yolunda komşuları üzerinde yeni politikalar oluşturmaya çalışacaklardır.

Bir taraftan Osmanlılar'ın diğer taraftan Orta Anadolu'da Karamanlılar'ın⁷ giderek iki büyük güç haline gelişleri, Batı Anadolu bölgesindeki siyasi teşekküller açısından yeni dengelerin zuhuruna

⁵ Özellikle İlhanlı valisi Timurtaş'ın sebep olduğu karışıklıklar bu meyanda zikredilebilir: Emir Çoban'ın oğlu olup Anadolu'ya İlhanlı umumi valisi olarak gönderilen Timurtaş 1317'den itibaren valiliği döneminde çok önemli rol oynamış, daha sonra babasına karşı olan muhalefetin de rolü ile Anadolu'da daha serbest bir idare kurmuş, 1320'den itibaren İlhanlı vassali beyleri sıkı bir kontrol altında tutmak istemiş, adalet prensibini ön plana çıkartarak islami katı uygulamalara girişmiş; hatta bu hareketleri dolayısıyla bir kurtarıcı olarak görülmüş; Ebu Said Han'ın baskısı ile üzerine yürüyen babası Çoban'a teslim olarak yine babasının tesiriyle hükümdar tarafından affedilmiş; 1326'da Anadolu'nun batı ucundaki Türkmen beyliklerini sıkıştırmaya başlamış, Alaşehir'e kadar ilerlemiş, ancak babası Emir Çoban ile İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in arası açılınca durumu sarsılmış, 1327'de Memlükler'e sığınmak zorunda kalmış ve 1328'de Memlükler tarafından idam edilmiştir. (Bak. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 645-650) Onun ölümünden sonra uç bölgesindeki beylerin rahat bir nefes aldığı, Moğollar'ın da Anadolu'ya hakim olamadıkları ve Ebu Said'in 1335'te ölümünün ardından İlhanlı tesirinin iyice zayıfladığı belirtilmektedir.

⁶ Germiyanlılar için bk. M. Ç. Varlık, *Germiyanogulları Tarihi 1300-1429*, Ankara 1974.

⁷ Bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 316-330.

yol açtı. Beylikler üzerinde I. Murad zamanında oluşturulan hızlı siyasete Karamanlılar'ın mukabil cevabı gelmekte gecikmedi. Osmanlılar Bizans ile ilişkilerini derinleştirip Rumeli'de fetihlere hız verirken, Karamanlılar da bir taraftan Orta Anadolu'daki beylikler üzerinde nüfuz tesisine çalışıyor, öte taraftan Güney kıyılarında Latin ve Ermeni krallıklarına karşı "cihad" yaparak Osmanlılar'la imaj yarışı içine giriyordu.⁸ Bu yarışın baştan kaybedildiği söylenebilir, fakat bunun başlangıçta etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü her ikisinin de siyaset sahnesi, Batı Anadolu idi. Onların şu veya bu şekilde desteği önemli bir avantaj ve konum sağlayacaktı. Fakat Karamanlılar aynı zamanda daha güçlü ve oturmuş yapılarıyla tehdit unsuru olabilecek komşulara sahiptiler ve onların bu baskılarını zaman zaman kuvvetle hissetmekteydiler.

Batı Anadolu'daki beyliklerin idareci zümrelerinin ise, kendileri gibi bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlılar'ın nüfuzlarını yayıcı hareketlerinden rahatsızlık duydukları söylenebilir. Bunun da aksülameli ile başlangıçtan beri daha güçlü bir mevkide bulunan ve eski Selçuklu payitahtına yerleşip bir bakıma onların varisi olma iddiasıyla ortaya çıkan Karamanoğulları'na meyletmeleri tabii karşılanabilir. Nitekim 1367'de Karamanlılar'ın Latinler'e karşı ilan etmiş olduğu Gorigos seferi,⁹ bütün beyliklerin katıldığı bir nevi güç gösterisi haline dönüşmüştü. Bu Karamanlılar'ın söz konusu beylikler üzerinde nüfuzunun da bir göstergesi oldu. Dolayısıyla beyliklere yönelik siyaset çekişmesinin ilk safhası Karamanlılar tarafından kazanılmış oluyordu. Ancak bu seferdeki organizasyon bozukluğu ve kuvvetleri birbiriyle dengeleyememe, otorite boşluğu yaşanması, başarısızlığa yol açtığı gibi Karamanlılar'ın nüfuzunu sarsmış ve Osmanlılar'ı tekrar ön plana çıkarmıştır. 1387'deki Frenkyazısı savaşında Karamanlılar'ın Osmanlılar karşısında yenilgiye uğraması bir bakıma söz konusu bölgede uygulamakta olduğu siyasetin iflasına yol açmıştı. Dolayısıyla XIV. yüzyılın son çeyreğinde Batı Anadolu'daki beylikler üzerinde Osmanlı nüfuzu bariz

⁸ Ömerî'nin kaynağı Sivrihisarlı Haydar bu durumu açık olarak vurgular: *Mesâlikü'l-Ebsâr fi Memâlikü'l-Emsâr*, (tıpkıbasım, ed. F. Sezgin), 1988, III, 174-175.

⁹ Bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi (1367)", *İÜEF, Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174.

bir şekil halini aldı ve uygulanan gevşek vasallık bağı siyaseti ile beylikler Osmanlılar'a tabi oldular. Nitekim 1389'daki Kosova savaşı bu durumun belki de en parlak göstergesi olmuş; Karamanlılar'ın vaktiyle başaramadıkları birliğin teşekkülünün ilk tezahürü oluşmuştu. Fakat ilginç olan durum I. Murad'ın vefatı ve Yıldırım'ın cülusu ile bu bağın derhal kopma noktasına gelmesidir. Burada Yıldırım Bayezid'in babası I. Murad'ın gevşek vasallık siyasetini terketmesinin ve bunları doğrudan kendi hakimiyetine almak istemesinin önemli rolü olmalıdır. Buna karşı Karamanoğlu nezdinde yeni bir birlik husule gelmişse de bunun çok kuvvetli bir şekilde olduğu söylenemez. Zira Osmanlılar muhtemelen tabanın bu yöne kaymasını ve insan gücü desteği teminini önlemişlerdi. Öyle anlaşıyor ki beylikler ne Karamanlılar'ın ne de Osmanlılar'ın kendi üzerlerindeki siyasetlerinden ve nüfuz mücadelesinden memnundular. Onlar muhtemelen varlıklarını idame ettirebilmek için her iki tarafın güç dengelerinin ağırlığına göre hareket etmeyi tercih ediyorlardı. Bundan başka yapılacak bir şey yoktu. Saruhan-Aydın ve Menteşe'nin bey ailelerinin kendi iç çatışmalarından kurtuldukları ve fırsatını buldukları anlarda Osmanlılar'a karşı müşterek bir strateji oluşturdukları söylenebilir. Bu durum 1402'ye kadar bu şekilde sürmüş, fakat Fetret devri denilen karışıklıklarda bütün bu siyasetler alt üst olmuştur.

Bu vakıayı ortaya koyduktan sonra içlerinde Saruhanogulları'nın da bulunduğu Batı Anadolu beylikleri için I. Murad devri vasallık, Yıldırım Bayezid devri tabilik, Fetret devri yeniden istiklal, II. Murad devri ise, izmihlal dönemlerini teşkil eder. Bu bakımdan Batı Anadolu beyliklerinin Osmanlılar'la katı mücadele içine girmeleri ve direnişi kendi başlarına ümitsizce sürdürmeleri 1402'den sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Bunun bey ailelerince yönlendirildiği, Osmanlılar'ı oldukça uzun süre uğraştırdığı anlaşılmaktadır. Hatta geç devirlerdeki farklı nitelikli isyan hareketlerinin altında çoğu zaman içten içe yanan bu korun etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Manisa merkezli olarak kurulup gelişen ve batı ucu denize dayanan Saruhanogulları'nın diğer beylikler gibi direniş yılları 1390 kışında Osmanlı fiili idaresinin kurulmasının ardından başlamıştır. Yıldırım Bayezid Manisa'ya hakim olunca, beylik sülalesini tahttan uzaklaştırmakla birlikte haklarına riayet etmiş ve bölgeyi oğulları

Suleyman ve Ertuğrul'un idaresine bırakmıştı.¹⁰ Onun bu hareketi sırasında Saruhan tahtında oturduğu belirtilen Hızırşah Manisa'yı sulh tarikıyla Yıldırım'a terkederek onun izniyle ülkesinin doğu taraflarına çekilmiştir. Daha ziyade Osmanlı kaynaklarına dayalı olarak verilen bu bilgiler, direniş devri öncesinde Saruhan beyliğinin durumunu ortaya koymakla birlikte, beyliğin tarihinde de önemli boşlukları beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan konunun daha iyi anlaşılması için biraz başa dönerek gelişmeleri özetlemeye çalışalım.

Öncelikle Saruhan beyliğine klasik formunu kazandıran bey, İshak Bey'dir. Onun döneminde son derece dikkatli bir politika izlendiği ve komşu beyliklerle iyi bir diyalog kurulduğu söylenebilir.¹¹ Fakat yavaş yavaş I. Murad'ın nüfuzu etkili olmaya başlamış ve İshak da durumunu ona göre ayarlamak mecburiyetinde kalmıştır. Onun vefatının ardından Saruhan ülkesinin bir sarsıntı geçirdiği anlaşılmaktadır. Zira hem Osmanlı kaynaklarındaki bilgi kırıntıları, hem maddi malzemelerin yardımıyla bu devirdeki iktidar mücadelelerinin ciddi boyutta olduğu söylenebilir.

İshak Bey'in bugün adı bilinen iki oğlu dışında bir diğerinin de Saruhan tahtına oturduğu tespit edilebilmektedir. Bunlardan ilk ikisinin uzun süren bir iktidar mücadelesi içine girdikleri sanılmaktadır. Bunlar Orhan ve Hızır Beyler'dir. Orhan'a ait olup uzun süredir mevcut olan ve kataloglarda yer alan fakat yanlış kişilere mal edilen ve yine yanlış tarih verilen bir paranın kat'i olarak tanımlanması,¹² İshak Bey'den sonra onun yerine Orhan'ın geçtiğini açık bir şekilde ispatlamaktadır. Orhan b. İshak adına darbedilmiş olup 780/1378-79 tarihli para, İshak Bey'in vefatı ve Orhan'ın cülusunu göstermektedir. Dolayısıyla İshak'ın vefatının bugüne kadar iddia

¹⁰ Saruhan'ın da içinde bulunduğu beylikleri birer Osmanlı sancağı haline getirme süreci için bk. F. M. Emecen, "Beylikten Sancağa: Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, LX/227 (1996), 81-91.

¹¹ İshak Bey'in ince siyaseti ve diğer beyliklerle münasebetlerinin derecesi için bk. F. M. Emecen, "Saruhanogulları ve Mevlevilik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 287 vd.

¹² Bu parayı ilk defa tanımlayan ve mevcut diğerlerine de bir açıklık getiren K. Zhukov olmuştur. (Bk. "Ottoman, Karasid, and Sarukhanid Coinages and the Problem of Currency Community in Turkish Western Anatolia", *The Ottoman Emirate*, s. 240.)

edildiği ve yaygınlıkla benimsendiği¹³ gibi 1389-90 tarihi olmadığı, bunu daha erken bir tarihe almak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu durum İshak Bey'in Manisa'da yaptırttığı külliye'nin müstemilatının son parçalarının 780/1378-79 tarihini taşımasıyla¹⁴ bir başka anlam kazanmaktadır.

Orhan Bey'in iktidara geçişi muhtemelen kardeşi Hızır'ın muhalefeti ile karşılaştı ve 1380'lerden itibaren yaklaşık on yıllık bir dönem bu karışıklıklar içerisinde geçti. Muhtemelen bu dönemde I. Murad'ın beylik üzerindeki nüfuzu oldukça artmıştır. Hatta Osmanlı vasalı olarak Kosova muharebesine Saruhan askerleri de iştirak etmişlerdir. Kosova savaşı arifesinde veya sonrasında tahtta Hızırşah vardır. Nitekim Hızırşah 791/ 1389'da babasının mülkünü Saruhan beyi olarak mukarrer tutmuştur.¹⁵ Ayrıca Yıldırım Bayezid'in yukarıda bahsedilen hareketi sırasında onu Manisa'da karşılayarak şehri teslim etmiştir.¹⁶ Bu bilgiler Hızır'ın bir şekilde tahtı elde ettiğini açık olarak gösterir. Fakat bu sırada Orhan'ın ne durumda olduğu bilinmemektedir. Orhan muhtemelen Yıldırım'a temayül eden Hızır'a karşılık, Osmanlılar aleyhine kurulan ittifaka katılmıştır. Zira kroniklerin bilgilerine inanmak gerekirse, Kosova'dan sonra Karamanlılar'ın liderliği altında ittifak kuran Anadolu beyleri arasında Saruhanoglu da vardır. Ayrıca Hızır'ın babası gibi pek çok mülk bağışına dair Saruhan Tahrir defterinde atıflar bulunmaktadır.¹⁷ Bu mülklerin bağışlanmasının kardeşi Orhan'a karşı durumunu sağlamlaştırmak ve din ulularının, diğer ileri gelen zümrelerin desteğini kazanmak amacına matuf olduğu düşünülebilir. Bunların bu kısa süren beylik devresine ait olma ihtimali oldukça kuvvetlidir.

Yıldırım'ın Manisa'yı alışının ardından Hızırşah muhtemelen Demirci, Kemaliye, Kayacık taraflarına gitmiş ve buradaki mülklerinin idaresiyle meşgul olmuştur. Fakat Orhan'ın durumu meçhul

¹³ Mesela bu hususta bk. Ç. Uluçay, "Saruhanogulları", *İA*, X, 239-244. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 20.

¹⁴ Bunlar için bk. F. M. Emecen, "Saruhanogulları ve Mevlevilik", s. 289.

¹⁵ BA, TD, nr. 398, s. 9; Ayrıca bk. F. M. Emecen, *Manisa*, s. 20, 91.

¹⁶ Dukas, *Bizans Tarihi*, trc. V. Mirmiroğlu, İstanbul 1956, s. 9.

¹⁷ Bk. Emecen, *Manisa*, s. 20.

dır. Kaynaklarda İznik'e veya Bursa'ya sürülen beyler arasında gösterilen Saruhanoğlu'nun o olma ihtimali varsa da böyle bir sürgünün yapıp yapılmadığı şüphelidir. Gerçek olan durum Timur'a uğınan Saruhan beyinin Orhan Bey olduğudur. Dolayısıyla Orhan Bey'in Osmanlılar'a karşı mücadeleyi ısrarla sürdüren ve organize eden diğer beylerle münasebet kuran hayli faal bir şahıs olduğu söylenebilir. Bir bakıma bu yönüyle Saruhan direnişinin timsali olmuştur. Onu daha sonra ortaya çıkacak olan Aydınoğlu Cüneyd Bey'in mübeşşiri sıfatıyla anmak yanlış olmasa gerektir. Saruhan halkının onun mücadelesine sempati ile baktığı düşünülebilir, fakat diğer beylerin Osmanlı hakimiyeti altında bulunması, kuvvetli bir tepkiyi engellemiş olmalıdır. 1390'dan 1402'ye kadar süren devre hükümet içinde geçmiş, Osmanlı idarecileri ve hanedana mensup vezirler burada bulunmuşlar ve yeni sistemi yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu aksiyoner ve radikal ekonomik tedbirlerin alındığı dönemde, alttan alta bir huzursuzluğun husule geldiği düşünülebilir. Zira bunun tesirleri bölgede zuhur eden dini mahiyetli karışıklıklarda açık olarak kendisini gösterecektir.

1402'den sonra beylikler yeniden ihya edilirken, Timur'un desteği ile Manisa'ya gelip 17 Ağustos 1402'de beyliğin başına geçen zatın Orhan Bey olduğunda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır.¹⁸ Ayrıca Orhan Bey'in bu tarihten bir yıl sonrasına ait bir parçası da mevcuttur. Osmanlılar için fetret, beylikler için yeniden ihya döneminde Orhan Bey'in kardeşi ile olan münasebetlerinin niteliği hakkında hiç bir karine yoktur. Ayrıca bir müddet sonra Orhan Bey'in yerine bey olarak Hızır'ın geçtiği genel olarak kabul edilmektedir. Bu bilgi, Çelebi Mehmed'in Manisa'ya yürüyüp o sırada Manisa'da bulunan Saruhanoğlu Hızır'ı idam ettirdiği şeklindeki bilgilere dayanır.¹⁹ Muasır kaynaklara dayanmayan ve daha sonraki Osmanlı kroniklerinde bulunan bu bilgilerin sıhhati şüpheli olmakla birlikte, bu malumata değişik varyantlar halinde temas edilmesi, doğruluk ihtimalini artırmaktadır. Eğer bu bilgiler esas alınır-

¹⁸ Bu konu hakkında kaynaklardaki bilgilerin tahlili için bk. F. M. Emecen, *Manisa*, s. 21.

¹⁹ Bu husustaki bilgilerin daha geç tarihli Osmanlı kroniklerinde yer alması ilginçtir. Bunların hangi kaynaklara dayandıkları hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (bk. Emecen, *Manisa*, s. 21 not 46).

sa, Orhan'ın bir şekilde ortadan kaldırıldığı ve yerine Hızır'ın geçtiği, bu değişikliğin ise, Bayezid'in büyük oğlu Emir Süleyman'ın bu bölgedeki faaliyetlerini hızlandırdığı sırada gerçekleştiği ileri sürülebilir. Nitekim bu sırada Cüneyd Bey bölgedeki harekatta önemli bir rol oynuyor, Aydın beylerini bertaraf etmek istiyordu. Osmanlı kroniklerdeki bilgi esas alınırca, Hızır'ın Cüneyd Bey ile birlikte hareket ettiği ve Süleyman Çelebi'yi desteklediği; hatta onun yardımıyla Orhan'ı tahttan indirdiği düşünülebilir. Zira Çelebi Mehmed'in bölgeye geldiği 1405-1406 civarında Manisa üzerine yürüyüp rakip saflarda bulunan Hızır'ı ortadan kaldırması pek tabii bir gelişmedir.²⁰ Böylece Çelebi Mehmed bir bakıma Cüneyd Bey, Emir Süleyman ve Hızırşah ittifakının bir ayağını yok etmiş oluyordu. Fakat 1407'de Süleyman'ın sıkıştırması üzerine İzmir yönünde dağlara çekilen Mehmed, Bodrum kalesine sığınmıştı. İşte bu dönemde Saruhan tahtında kimin bulunduğu bilinmemektedir. Eğer Orhan hayatta ise, Emir Süleyman'a muhalefeti sebebiyle kaçmış olabilir ve onun tahtı ele geçirmesi uzak bir ihtimaldir. Dolayısıyla buraya Süleyman tarafından bir idareci tayin edildiği söylenebilir.

Bu son derece karışık ortamda Saruhan sülalesine mensup İshak Çelebi'nin bir diğer oğlunun adına rastlanmaktadır. Bu zat 814/1411 tarihli parası bulunan Saruhan b. İshak'tır.²¹ Bunun Manisa'ya hakim olup olmadığını bilmiyoruz, fakat istiklal alameti olarak para darbettirmesi Manisa'yı bir süre elinde tuttuğuna işaret etmektedir. Bu ise muhtemelen 1409-10 civarında Emir Süleyman'ın Rumeli'ye çekilmesinin ardından gerçekleşmiştir. Hattıtaında Saruhanoğulları'nın Demirci kolu kuvvetli bir şekilde varlıklarını sürdürüyorlardı. Nitekim vakıf kayıtları bu aileden Yakub b. Devlethan'm 1413 tarihli bir cami kitabesinde adı geçmektedir. Bu

²⁰ Mehmed'in bu bölgede kardeşi Süleyman ile olan mücadelesi Osmanlı kaynaklarında çok karışık olarak verilir. Osmanlı kaynakları ve bunlardan mülhem araştırmalarda İsa Bey'in yöredeki faaliyetlerinden bahsedilirse de İsa'nın 1403 yazında öldürüldüğü ve Batı Anadolu'da bu tarihten sonra Emir Süleyman ile Çelebi Mehmed'in nüfuz mücadelesi içine girdikleri belirtilmektedir. (Bu hususta geniş bilgi için bk. E. Zachariadou, "Süleyman Çelebi'nin Rumeli and the Ottoman Chronicles", *Der Islam*, LX/2 (1983), 268-296; ayrıca, a. mlf., *Trade and Crusade*, Venice 1983, s. 86-87).

²¹ Bu sikke ile ilgili olarak bk. G. Kürkman, "Sarhan b. İshak Mangırı", *Türk Numismatik Derneği Bülteni*, nr. 19, İstanbul 1986, s. 26-28.

da ailenin varlığını ve zenginliğini sürdürdüğüünün önemli bir göstergesidir. Ancak Saruhan tahtına geçen Saruhan Bey'in kimliği ve ne şekilde ortaya çıkıp istiklalini ilan ettiği ve akıbeti meçhuldür. Fakat Osmanlı kroniklerinde Çelebi Mehmed'in Manisa'yı ele geçirdikten sonra burayı kendi adamlarından birine verdiği zikredilmektedir. Nitekim şeyh Bedreddin'in müridlerinden Börklüce ve Manisalı Torlak Kemal'in bölgedeki isyanları sırasında Manisa'da Timurtaşoğlu Ali Bey idareci olarak bulunuyordu.²² Dolayısıyla Saruhan Bey'in çok kısa bir süre hakimiyet sürdüğü ve 1411'den hemen sonra ve 1415'den önce, Saruhan ülkesinin Çelebi Mehmed'in idaresi altına kat'ı surette alındığı söylenebilir. Bu idarenin ilk yıllarında büyük karışıklıkların yaşandığı, bu karışıklıklarda Saruhanlı gayri memnun zümrelerin etkili olduğu da ileri sürülebilir. Nitekim yukarıda zikredilen isyanlar, bölgedeki hareketliliğin henüz durulmadığının bir delilidir ve bunların sadece dini ve ekonomik bir karakter taşımadığını, siyasî bir tepki olarak da mütalaa edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bölgede özellikle Cüneyd Bey'in 1425-26'ya kadar süren faaliyetleri sırasında,²³ ona destek veren bey aileleri içinde Saruhanogulları'nın da bulunduğu tespit edilmektedir. Bunların Saruhanlı'nın kuzey ve kuzey batısına çekilmiş bulunan kola mensup oldukları tahmin edilebilir. Hatta ondan önce 1422'de Bursa'yı kuşatan II. Murad'ın küçük kardeşi Mustafa'ya destek veren Anadolu beyleri arasında onların da bulunma ihtimali büyüktür. İznik'e yerleşen Mustafa'nın etrafında bütün eski Osmanlı vasal bey aileleri toplanmıştı. Onun 1423'te idamının ardından bu beyler bu defa Cüneyd Bey'e destek oldular. Dolayısıyla Osmanlı hakimiyetinin yerleşme döneminde, Saruhanlılar direnişi sürdürmüşler, hatta bunda zaman zaman ön plana dahi çıkmışlardır. Bunun kırılışı, Cüneyd Bey'in 1425'teki idamının ardından gerçekleşmiş, onun soyu-sopu ile birlikte yok edilmesi, bölgede artık birer Osmanlı tebaası durumuna gelen eski aristokrat aileler için de gözdağı olmuştur. Osmanlı kaynaklarının bazılarında bu bölgenin fethinin II. Murad'a mal edilmesi şaşırtıcı gelmemelidir. Ancak II. Murad, daha sonra

²² Emecen, *Manisa*, s. 23.

²³ Cüneyd Bey için bk. F. Emecen, "Cüneyd Bey", *DİA*, VIII, 122.

içte ve dışta yaşanan büyük tehditler sebebiyle eski bey ailelerine daha tavizkar bir anlayışla yaklaşmış; onların önemli bir kısmını başka yerlere timar sahibi olarak göndermiştir. Özellikle Saruhan ümerasının ve önemli kimselerin Rumeli'ye sevkedildikleri bilinmektedir. 1431 tarihli Arvanid defterinde sadece Saruhan bölgesinden buraya timar sahibi olarak II. Murad zamanında yollananların sayıları 51'dir.²⁴ Bu önemli bir rakamdır ve Saruhan ili'nin eski ümerasının pek çoğunun Rumeli'ye, sınır boylarına gönderildiklerinin delilidir. II. Murad'ın buraya 1437'de oğlunu idareci olarak yollaması,²⁵ bölge üzerinde hassasiyetle durulduğuna, Osmanlı varlığının bütün ihtişamıyla ve hanedanının meşru hakimiyetini bütün ana yapısıyla göstermenin amaçlandığına işaret etmektedir. Bununla birlikte II. Mehmed'in tahta ikinci defa cülusu sırasında özellikle Karamanoğulları'nın liderliğinde eski bey ailelerinin toplanıp muhalefet ettikleri bilinmektedir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, Karamanlı İbrahim Bey, Germiyan, Aydın, Saruhan ve Menteşe'nin eski beylerinin ahfadını etrafında toplayarak harekete geçmişti.²⁶ İstanbul'un fethi arefesinde II. Mehmed onlara karşı tavizkar davranmak zorunda kalmış, Karamanlılar'a son verilmesiyle muhalefet odakları ortadan kaldırılmıştı.

Sonuç olarak beyliklerin 1389'dan 1425'e kadar süren son katı direniş yıllarında, Saruhanogulları faal bir rol oynamışlar; ancak bu mütemadi mücadeleyi ailenin bazı kollarından hatta geniş halk tabanından büyük bir destek alamadan sürdürmüşler, bir bakıma sonu önceden belli ümitsiz bir çabanın içine girmişlerdir. 1425'den 1453'e kadar süren devrede ise daha sessiz bir muhalefetin temsilcileri olarak ortaya çıkmışlar; Karaman beyliğinin sona erişinden sonra ise tarihin sessiz sayfaları arasında kaybolmuşlardır. Özelde Saruhanogulları, genelde bütün Batı Anadolu'daki beyliklerin Osmanlılar'la bütünleşmesini inceler ve bunun önemini türlü iktisadî ve sosyal sebeplerin ışığı altında yeni yaklaşımlarla değerlendirmeye çalışır ve genellemeler yaparken hadisata müteallik ayrıntıları, direniş yıllarının siyasî mahiyetini mutlaka göz önüne almak mecburiyeti vardır.

²⁴ Bak. H. İnalcık, *Hicri 835 tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954.

²⁵ Emecen, *Manisa*, s. 25.

²⁶ Bk. H. İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954, s. 113.

SARUHANOGULLARI ve MEVLEVİLİK

Mevlânâ'nın vefatından sonra Mevlevilik bir tarikat şeklini alarak özellikle Anadolu'nun şehir merkezlerinde yayılmış ve buralarda Mevlevî tekkeleri inşa edilmiştir.¹ XIII-XIV. yüzyıl Anadolu'sunun içinde bulunduğu fevkalade siyasî ve sosyal gelişmeler bu yeni manevî hareketin yayılmasında önemli bir rol oynadığı gibi bu faaliyet de değişik ve farklı bir yaklaşımla cemiyetin üst kademelerine nüfuz ederek siyasî birlik, toplum ahengini temin yönlerinden yepyeni oluşumlara imkân vermiştir. Özellikle Anadolu'daki Moğol hakimiyeti sırasında başlayan ve Karamanoğulları, sonra da Osmanlılar döneminde adetâ resmî bir nitelik kazandığı bilinen Mevleviliğin aynı zamanda Anadolu'nun uç mıntıkalarında kurulan Türkmen beylikleri üzerinde de tesiri olmuştur. Bu sonuncu keyfiyet ise henüz tam olarak ortaya konulmuş değildir. Yerleşmiş yüksek İslâmî kalıbın dışında daha basit bir "halk İslâmı" anlayışının hâkim olduğu İslâmî gazâ-cihad ideolojisinin yeni yeni alperenlik kavramıyla bütünleşmeye başladığı bu çerçeve içinde canlı bir fetih heyecanına sahip olup dolayısıyla bu heyecana şekil veren fikrî yapıyı tayin eden çoğu gayri sünnî tarikatlara mensup Türkmen babalarının ve dervişlerinin tesiri altında bulundukları belirtilen² bu

¹ Mevleviliğin ortaya çıkışı ve yayılışı için bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983; Mevcut mevlevihaneler listesi için ayrıca bk. M. Önder, "Konya'da Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevihaneler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 27.

² Özellikle gayri sünnî tarikatların beyliklerin kuruluş yıllarında Anadolu'da çok tesirli olduğu, Osmanlı devletinin teşkilinde de rol oynadıkları öteden beri üze-

uç beyliklerinin, sadece dinî temayüllerinde değil aynı zamanda siyasi yapılarında Mevleviliğin etki ve rolü, oldukça önem kazanmaktadır. Böyle bir çalışmanın karşısındaki en büyük zorluk hiç şüphesiz kaynak temininde kendisini göstermektedir. Beylik merkezlerinde yer alan Mevlevihâneler üzerinde arşiv kaynakları ve vakıf defterlerindeki maddî bilgiler sosyal yönü aydınlatmaktan uzak kalsalar da fonksiyonlarına dair fikir yürütme imkânını sağlayacak özellikte görülmektedir. Çeşitli merkezlerin bu dâire çerçevesinde incelenmesi, Anadolu'nun geçirdiği sosyal ve manevî yapı değişiklikleri hakkında fikir verebilecek niteliği hâizdir. Batı Anadolu ucunda, Osmanlılar'ın da içinde bulunduğu diğer Türkmen beylikleriyle hemen hemen aynı şartlar altında ve aynı dönemde teşekkül eden Saruhan beyliğinin bu yönde geçirdiği değişikliklerin tesbiti, XIV. yüzyıl Anadolu'sunun bu son derece hareketli bölgesinin ileride Rumeli'ye intikal edecek ve aynı zamanda siyasî-sosyal yapıyı derinden tesiri altına alacak manevî dünyasını anlamada geniş ölçüde yardımcı olacaktır.

Saruhanogulları, 1300 yıllarında Manisa bölgesinde faaliyet gösterip Manisa'yı zabtettikten sonra bölgedeki güçlü Türkmen beyliklerinden biri olmuşlardır.³ Özellikle Bizans'a karşı düzenledikleri akın seferleri yanında denize açılmak suretiyle adalara ve Trakya sahillerine çıkmışlar, elde ettikleri esir ve ganimetlerle iktisadî güçlerini artırmışlardır. Aynı zamanda yakın komşuları Aydınoğulları ile de müşterek hareket etmişler, genellikle uç bölgesindeki diğer beyliklerle iyi geçinmeye çalışmışlardır. Moğol baskısı altında bulunan beylikler arasında, herhangi bir dış tehlikeye karşı zaman zaman siyasî dayanışma oluşmakta, hatta bunlar bazen içlerindeki -mesela Germiyanogulları veya Karamanogulları gibi- güçlü bey-

rinde durulan bir husustur. F. Köprülü'nün bu konudaki görüşleri (*Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 137-172), Wittek, Barkan, İnalcık tarafından daha da geliştirilmiştir. Bu konudaki son çalışmalar için ayrıca bk. I. Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, trc. T. Alptekin, İstanbul 1993, s. 199-227; A. Y. Ocak, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980. Osmanlılar dahil beylikler üzerinde cemaat-dışı derviş guruplarının etkileri konusunda çok du-
rulduğu halde, sünni tarikatların rolleri pek fazla araştırmaya konu olmamıştır. Ayrıca bk. not 8.

³ Saruhanogulları için bk. F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 17-22; Ç. Uluçay, "Saruhanogulları", *İA*, X, 239-244.

liklerden birini lider olarak tanımaktaydı.⁴ Saruhanoğulları'nın da dahil bulunduğu bu Türkmen dünyası, her ne kadar idarî bakımdan birbirinden ayrı bir siyasî yapı özelliği gösteriyorsa da taban itibarıyla aynı kültür ve dinî düşünceye dayalı birbirinden pek farkı bulunmayan örf ve geleneğe sahip büyük ve geniş bir cemiyet durumunda bulunuyordu. Bu hiç şüphesiz birinin diğerine siyasî üstünlüğüne karşı tabandan gelebilecek tepkileri asgariye indirecek veya kolayca entegrasyonu sağlayacak bir özellik arz ediyordu. Nitekim Osmanlılar'ın fetih gücünü hızlandıracak insan kaynaklarını temin etmelerinin ve Anadolu'daki Türkmen beyliklerini kolay sayılabilecek şekilde idareleri altına almalarının izâhı, aynı kültür tabanına sahip olmakta aranmalıdır. Osmanlılar'a karşı muhalefet ise daha ziyade iktidarı kaybeden bey ailelerinden gelmişti.⁵

Böylesine bir kültürel ve manevî dünya bütünlüğü içindeki uç bölgesi Türkmen siyâsî birlikleri arasında Menteşe, Aydın, Karesi ve Saruhanoğulları, denizcilik faaliyetleri, deniz gazaları ile oldukça zenginleşmişlerdi. Onların bu faaliyetleri ise Selçuklular'ın vârisi olma iddiaları ile beylikler üzerinde otorite kurmaya çalışan Karamanoğulları'nın desteğini kazanmış olan ve o sıralarda Anadolu'da önemli, zengin merkezlerde yayılmaya çalışan Mevleviler'in ilgisini çekmişti. Nitekim geleceği parlak gözüken bu uç bölgelere Mevlânâ'nın torunu Ulu Ârif Çelebi'nin ziyaretleri,⁶ Konya mahreçli siyasî üstünlüğü pekiştirmenin yanı sıra manevî hayatı da etki altına almak ve Mevleviliği gayri sünnî tarikatların tesirlerinin daha yoğun olarak görüldüğü Türkmen uç bölgesine yaymak amacını

⁴ Önceleri Germiyanogulları'nın beylikler üzerindeki etkili rolü (bk. M. Ç. Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi*, 1300-1429, Ankara 1974, s. 24-25) daha sonra Karamanoğulları ve Osmanlılar tarafından yüklenilmiştir. Özellikle Osmanlılar'a karşı siyasî birleşmeler, Osmanlı dışı bir kaynak olan Şikârî'de yer alır: *Karamanoğulları Tarihi* (nşr. M. Koman), Konya 1946, s. 64, 127, 141-142.

⁵ Osmanlılar ilk olarak muhtemel tepkiyi azaltmak için bey ailelerine mülk ya da tımar olarak toprak verdiler, vakıflarını geçerli saydılar, ileri gelenleri de kendi askerî sistemleri içine aldılar. Bunların bir kısmı eski topraklarında kaldığı gibi bir kısmı başka yerlere, özellikle Rumeli'ye sevkedildiler. Meselâ Saruhan'dan Rumeli'ye sürülen tımar sahipleri için bk. H. İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954. Ayrıca bk. F. M. Emecen, *Manisa*, s. 25.

⁶ Ulu Ârif Çelebi'nin seyahatleri hakkında bk. Eflakî, *Menâkıbü'l-Ârifin*, trc. T. Yazıcı, İstanbul 1989, II, 234 vd.

taşıyordu. P. Wittek, Mevleviler'in bu ziyaretlerini fütûhatta şöhret kazanmış olan bey ailelerini "*menfûr Türkmen babaları*"nın etkilerinden kurtarmak ve Mevlânâ sülâlesine kazanmak olarak yorumlamaktadır. Buna ilâve olarak akm ve ganimet ideolojisi ile zenginleşen bu beyliklerde Mevleviliği siyasî bir parti halinde beylikler üstü birleştirici bir mevki'e getirme gayesini de öne sürmektedir.⁷ Şüphesiz bu, Mevleviliğe siyasî olduğu kadar iktisadî bakımdan da güç sağlayacaktı. Burada üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta, Karamanoğulları'nın beylikler üstünde siyasî bir güç olma isteklerinde Mevleviliğin oynadığı roldür. Özellikle Osmanlılar'ın giderek yükselişi, beyliklerin insan gücü kaynaklarını, tabanlarını kazanmaları, Karamanoğulları'nın bu siyasetlerine hız vermelerine yol açmıştır. Öte yandan cevaplanması gereken bir başka soru, beyliklerin bu hareketlere karşı ne gibi tavır takındıklarıdır. Aşağıda da görüleceği gibi diğer sünnî tarikatlar yanında Mevleviliğin daha kolay kabul görmesinde ve bey aileleri tarafından benimsenmesinde,⁸ başlangıçta Türkmen babalarının geniş ölçüde

⁷ P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, İstanbul 1986, s. 60-61.

⁸ Mevleviler hariç Rıfâî, Kadîrî, Nakşibendî gibi sünnî tarikatların misyonerlik faaliyetleri ile ilgilenmeyip uçtaki fetih faaliyetlerine katılmadıkları; eğer böyle olsaydı Osmanlı gazileri arasında Bektaşilik yerine sünnî tarikat ananesinin yaygınlık kazanacağı; heterodoks dervişlerin şehirlerdeki tekkelerde toplanmak yerine fetih hareketlerine katıldıkları; gayri müslimleri ihtida ettirdikleri; Aydınolu Umur Bey'in ve diğer Türkmen beylerinin yanlarında Kalenderî ve Rum abdallarının bulunduğu yolundaki görüşler (A. Y. Ocak, "Bazı Menakıbnamelere göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidallerde Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 36-37), İbn Battuta'nın beyanları ile bir kere daha gözden geçirilmelidir. Sünnî tarikatlar bey sülâlesi, üst tabaka ve şehirli kesimde taraftar bulup tutunduklarına göre bunların yönlendirici nitelikleri hâlâ üzerinde önemle durulması gereken konulardan biri olma özelliğine sahiptir. XIV. yüzyıl Anadolu'sunun uç bölgelerinde dolaşan İbn Battuta, bey aileleri çevresinde kalabalık "fakihler" zümresine rastlamıştır. Bunların hareketleri katı sünnî çevre mensubu olarak İbn Battuta'ya hiç de garip gelmemiştir. O, Milas hakimi yanında kalabalık fakih zümresi gördüğünü, Birgi'de bulunduğu Aydınolu Mehmed'in yanında müderris ve fakih olduğunu onlarla arapça olarak rahat anlaştığını, Mehmed Bey'in onları ayakta karşıladığını ve fakihi sağ yanında oturttuğunu, huzurunda "hadis tahriri" yaptırttığını belirtir. İzmirde Rıfâî tekkesinden bahseder, Umur Bey ve yanında imamet eden fakihe temas edip onun gaza niyetiyle gemilerle denize açılıp ganimet ve esir aldığını, bunları tamamen dağıttığını yazar. Bayram namazını Manisa'da Saruhan Bey ile birlikte

tebşiriyle hızlı fetih ve ganimet siyaseti izleme sürecini aşır bir devlet teşkil etme eğiliminde olan beylikler üzerindeki önce Moğol sonra da Karamanoğulları'nın nüfuzları rol oynamış olmalıdır. Diğer taraftan Mevlevilik vasıtasıyla yüksek İslâmî anlayış ile temsil edilme görüntüsüne kavuşmak da muhtemelen bu beylikler için aynı zamanda Karamanoğulları'nın nüfuzunu azaltmak ve meşrûiyeti sağlamak yolunda Kahire'deki hilafet merkezi yani Memlûk Sultanlığı ile irtibat kurmayı kolaylaştıracaktı. Gerçekten bütün bu beylikler Memlûk sultanlığınca tanınmış ve onlara yollanan mektuplarda hitab şekilleri dahi belirlenmişti.⁹

1319'da ölümünden önce ve babası Sultan Veled'in (ö. 1312) hayatında bulunduğu sırada uç beylerini ziyaret ettiği anlaşılan Ulu Ârif Çelebi'nin bilhassa Kastamonu, Denizli, Kütahya, Birgi gibi beylik merkezleri ile sıkı bir irtibat kurduğu anlaşılmaktadır. Dikkat edilirse bu merkezler o yıllarda güçlü görülen ve bir "beylik-devlet" olarak henüz yeni teşekkül etmiş olan Türkmen beyliklerine aittir. *Menâkıbü'l-Ârifîn*'e göre Ârif Çelebi önce Amasya'ya gittikten sonra, Kastamonu'da etkili olmuş ardından Ladik (Denizli)'de şehrin uluları tarafından hürmetle karşılanmış, hatta ona muhalefet eden biri bertaraf edilmiş; ardından Ârif Çelebi, Germiyan emiri Alişiroğlu'nu ziyaret etmiş, Kütahya'ya geldiğinde Yakub Bey ona mürid olmuştur.¹⁰ İlk defa Birgi'ye gittiğinde ise Alişiroğlu'nun subaşlarından olan Aydınoğlu Mehmed Bey bu yöreleri henüz yeni feth etmiş bulunuyordu. Ârif Çelebi onu tebşir ederek vilâyetinin çok ge-

kıldığını, Bursa'da kaldığı zaviyede aşura gecesi olmakla Kur'ân okunup, va'zlar verildiğini, sabah namazı kılındığını konu eder; Kastamonu'da haneî mezhebine mensup koyu sünî çevrelere rastlar, halkın cumadan sonra "salat-ı nâfile" eda ettiklerini belirtir (*Seyahatnâme*, trc. M. Şerif, İstanbul 1330, I, 321-357). Öte yandan Umur Bey'in Mevleviler'le olan sıkı temasını da göz ardı etmemek gerektir. Bütün bunlar, sadece tek taraflı belirli zümrelerin etkilerinin değil, uç bölgesinin bu son derece ilginç serbest hayat görüşlerinin tezâhürü olmalıdır ve aynı tezâhür bu dönemlerde diğer Türkmen beyliklerinden pek farklı olmayan Osmanlılar'da da üst ve alt yapıları teşkil etmiştir denilebilir.

⁹ Anadolu uç beylerine yazılan mektuplar ve onlara hitap şekilleri Kalkaşendî'nin eserinde yer almaktadır (*Subhü'l-a'şâ*, nşr. Yusuf Ali Tavil, Beyrut 1987, VIII, s. 12-19). Burada ayrıca Ömerî'nin (ö. 1348) *et-Ta'rif* ve Kadı Takıyuddin Abdurrahman Halebî'nin (ö. 1384) *et-Teskif* adlı eserlerine dayanılarak hemen hemen bütün uç beyleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

¹⁰ *Menâkıbü'l-Ârifîn*, II, 330-331, 342-343.

nişleyeceği müjdesini vermiş ve bütün evladının “Gazî” olacağını söylemişti. Sultan Veled de Aydınoğlu için çok iyi hisler besliyor, Türk-Moğol emirleri içinde en çok onu övüyor, “sultânü’l-guzât” şeklinde hitab ediyordu. Öte yandan “Gazî” Umur Paşa da deniz gazaları sırasında Mevlânâ’nın manevi himmetine nâil olmuştu.¹¹ Görüldüğü gibi özellikle Germiyan ve Aydınoğulları üzerinde Mevleviler’in manevî etkileri oldukça fazlaydı. Bu tarihlerde henüz yeni teşekkül eden Saruhanogulları’nın da Mevleviler’in faaliyet sahaları arasında yer aldığı söylenebilir. Nitekim Konya’yı alan Moğollar, uç beylerini Anadolu valisi Timurtaş’a bağlamak için Çelebi Âbid’i bu vilayetlere göndermişler, o da bütün ucu dolaşıp

¹¹ *Menâkıbü’l-Ârifin*, II, 342-345. Burada “Sultânü’l-guzât” ve “gazi” terimlerinin kullanılışı dikkati çekmektedir. Son yapılan bazı araştırmalarda, “gaza, gazi” terimlerinin kullanılışının ve bir ideoloji haline getirilişinin XV. yüzyıl başlarında olduğu özellikle Ahmedî’nin eserinde idealleştirilmiş şekliyle bu terimlere rastlandığı, P. Wittek’in Osmanlı beyliğinin kuruluşu ilgili gazi tezinin dayandığı Orhan Gazî’ye ait kitabenin sonradan yazılmış olduğu, bu bakımdan Osman, Orhan ve I. Murad devirlerindeki faaliyetlere “gaza” değil başka bir ad verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Bu görüşler ve diğerleri için bk. Ş. Tekin, “Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerinde Düşünceler-Başlangıçtan Osmanlıların Fetret Devrine Kadar” *Tarih ve Toplum*, XIX/109, Ocak 1993, s. 9-18; XIX/110, Şubat 1993, s. 916). Halbuki, *Menâkıb’da*, “Sultânü’l-guzât”, “gaziyan”, “gazi” ve “gazavât” terimleri kullanılmıştır (bk. asıl farsça metin: nşr. T. Yazıcı, Ankara 1980, II, s. 948, satır 6 ve 14; s. 949, satır 11 ve 17). Ayrıca o dönemdeki muasır diğer iki kaynaktan İbn Battuta, Umur Bey’in faaliyetleri için “gaza” tabirini kullandığı gibi, Kastamonu emirinin oğlu Gazî Çelebi’den bahseder (*Seyahatnâme*, I, 337, 355-56; asıl arapça metin: *Rihletü İbn Battuta*, Beyrut ts., s. 304-305, 319. Keza burada kendi başından geçen bir savaşı, “gazve” olarak nitelendirir, s. 410). Ömerî ise uç bölgesine dair bilgi verirken “guzât”, “gazve” ve “gazavât” ifadelerini kullanır (*Mesâlikü’l-ıbsâr fi memâlikü’l-ımsâr*, faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988, III-IV, 176-177). Ayrıca Aydınoğulları ve Menteşeoğulları beylerinin gazî lekabları çeşitli kitabelerde de mevcuttur (Kitâbe örnekleri için bk. Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 137, 139, 156; H. Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968, s. 104-107; Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, İstanbul 1929, s. 76, 157, 158, 162, 163). Bu bakımdan uç bölgesinde özellikle denize açılıp “küffâr” ile savaşılan ve ganimet alan beylerin (Aydın, Menteşe, Saruhan, Kastamonu, Sinop) unvanı olarak dönemin kaynaklarında ve ilgili beylere ait muhtelif kitabelerde rastlanan dolayısıyla yaygın olarak bilindiği anlaşılan bu terimin ihtiva ettiği anlamın, diğer beyliklerden pek farkı olmayan Osmanlılar tarafından bilinmemesi pek düşünülemez. Öte yandan *Menâkıb’ın* ifadeleri, gaza ideolojisini hiç olmazsa XIV. yüzyılın başlarına indirdiği gibi bu anlayışın şekillenmesinde Mevleviliğin rolünü de hatıra getirmektedir.

beylikleri ona bağlı olarak hareket etmeye sevketmişti.¹² Bu da Moğollar'a taraftar görünen Mevleviler'in manevî nüfuzlarını siyasî bir misyonda nasıl kullandıklarının açık bir ifadesidir. Timurtaş'ın 1324'te isyanı ve 1327'de Memlükler'e ilticasından sonra beylikler geniş ölçüde Moğol baskısından kurtulmuşlar, Konya Karamanlıları'nın eline geçmiş Mevleviler de Karamanoğulları'na destek vermeye onlarla siyasî bir bütünlük içinde hareket etmeye başlamışlardır.¹³ Zira Moğollar'dan sonra Karamanoğulları da beylikler üzerindeki siyasetlerinde yine Mevleviler'in nüfuzundan istifade edeceklerdir.

Aydınoğulları ile sık sık ittifak kurup ortak hareket eden Saruhanoğulları ise özellikle 1330'lu yıllardan biraz önce Mevleviliğin tesirini hissetmeye başlamış olmalıdırlar. Bu tesir 1360'lı yıllara doğru Alaeddin Bey'in¹⁴ faaliyetleriyle daha da artmış görünmektedir. Çoğu defa olayları karıştırıp kronolojik bütünlüğe riayet etmeyen Şikârî'ye göre, Alaeddin Bey uç bölgesinde Aydın Menteşe beyleriyle irtibat kurmuş; Saruhan da dahil uç beyleri ona tabi olmuş; Alaeddin Kütahya'dan sonra Saruhan-ili'ne geçerek büyük bir merasimle karşılanmış. Hattâ Alaeddin Bey'in meşhur Gorigos seferine (1367) Saruhan askerleri de katılmıştır.¹⁵ Onun verdiği bilgilerin güvenilirliği çoğu defa tartışmalı olmakla birlikte, bu ifadeler ve daha sonraki artan Osman'lı gücüne karşı beyliklerin tavır konusunda eserde yer alan bahisler, Karamanoğulları'nın genel olarak Anadolu ucundaki beylikler üzerinde bir nevi hâmilik siyaseti izlediğini göstermekte ve bunda Mevleviliğin rolünü ortaya koyacak karineleri yakalamaya imkân vermektedir. Alaeddin Bey'in bu faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemde Saruhan tahtında bulunan İshak Bey devrinde Manisa da Mevlevilik âdetâ bir üst tarikat niteliği kazanmış, bey ailesi ve şehrin ileri gelen zümrelerini kendi safına çekmiştir. Bu arada daha aşağı kesim arasında ve taş-

¹² *Menâkıb*, II, 370-371.

¹³ Karamanoğulları ile Mevleviler arasındaki münasebetler için bk. Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 42-43, 44.

¹⁴ F. Sümer, "Alaeddin Bey", *DİA*, II, 321-322; Ş. Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, VI, 322-323.

¹⁵ Şikârî, s. 110. Sefer için ayrıca bk. Ş. Tekindağ, "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", *İÜEF, Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174.

rada özellikle yörüklerin geniş ölçüde iskânına sahne olan kır kesiminde, gayri sünnî tarikatlar ve tekkelerin faaliyetlerini sürdürdükleri de belirtilmelidir.¹⁶

Mevleviliği iyice benimsediği anlaşılan İshak Bey, Ulu Cami ve külliyesini yaptırırken şehre hakim bir mevkide bir de Mevlevihâne inşa ettirdi. Aslında bu eserlerin inşası, Saruhanogulları'nın XIV. yüzyıl ortalarında iktisadî güçlerinin bir göstergesi vasfını taşımaktadır. Zenginlik kaynağı ise hiç şüphesiz bu sırada tertip edilen deniz seferleri ile kazanılan ganimet, İtalyan devletleri ile yapılan ticaret idi.¹⁷ Ayrıca Manisa esir ticaretinin en mühim merkezlerinden biri olma özelliğine de sahipti ve bundan oldukça fazla kâr sağlanıyordu.¹⁸ Bütün bu kaynaklarla inşa edilen Ulu Cami külliyesinin cami kitabesi 768/1366-1367; minber kitabesi 778/1376-1377; medrese kitabesi 780/1378-1379 tarihlerini taşımaktadır.¹⁹ Mevlevihâne kitabesi ise bugün mevcut olmamakla beraber, Evliya Çelebi'nin doğru olarak tespit ettiği üzere 770/1368-1369 tarihlidir.²⁰ Bütün bu

¹⁶ Gayri sünnî tarikatlar, özellikle kır kesiminde, bölgede kalabalık guruplar halinde bulunan konar-göçer teşekküller üzerinde etkili olmuşlardır. Saruhan-ili'nde bu kabil zaviyeler konar-göçerlerin yoğun olarak bulundukları Yunddağı'nda görülüyor. Bu gibi zaviyeler arasında, Karaca Ahmed, Işıklar-Kara Dede, Belen Dede, Emir Işık, Kılı Işık, Kızıl Emeli, gibi isimler taşıyanlar dikkat çekicidir. Ayrıca, Saruhanogulları'nın toprak verdikleri veya vergi muafiyeti sağladıkları zaviyeler arasında da (mesela Revak Sultan, Eyne Ali, Işık Yahya, Yola Geldi Baba, Kırtık, Artık Dede v.b) bu gibi gayri sünnî tarikatlara mensup olanlar vardır. Bu hiç şüphesiz Saruhanogulları'nın "Dede" ve "Baba"lar ile münasebetlerini ortaya koymakta ve onlara karşı, tabanın tepkilerini hesaba katarak anlayışla davrandıklarını düşündürmektedir. (Saruhanlılar devrindeki zaviyelerin bir listesi için bk. Ç. Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, II, İstanbul 1946, s. 27. Ayrıca, İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, İstanbul, 1946; F. M. Emecen, *Manisa*, s. 105). Hatta Saruhan bölgesi, XV. yüzyıl başlarında çıkan Şeyh Bedreddin'in müridlerinden Torlak Kemal'e insan gücü kaynağı oluşturacak potansiyele de sahip olmuştur.

¹⁷ F. M. Emecen, *Manisa*, s. 1; U. Heyd, *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, trc. E. Z. Karal, Ankara 1975, I, 609; Ş. Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklulardan Bizans'ın Sonu Erişine*, İstanbul 1990, s. 182, 183, 173-175.

¹⁸ E. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983 s. 161.

¹⁹ Ulu Cami ve kitabeleri için bk. H. Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XIX (1985), 127-146; İ. H. Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, s. 74-76; F. M. Emecen, *Manisa*, s. 90-92.

²⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 75.

tarikhler nazarı itibara alınır, külliyyenin 1365-1380 yılları arasında kısım kısım tamamlandığı, camiden hemen sonra Mevlevihâne'nin bitirildiği görülecektir. Külliyedeki kitâbelerin bazılarında "Çelebi" unvanıyla anılan İshak Bey zamanında Mevleviliğin birden bire nüfuz ettiği düşünülmemelidir. Yukarıda genel olarak bahsedildiği üzere, İshak Bey'in babası İlyas Bey, hatta 1346'ya doğru vefat ettiği anlaşılan Saruhan Bey döneminde ilk tezâhürlerin meydana geldiği ileri sürülebilir. Ulu Ârif Çelebinin seyahatleri sırasında, daha henüz Manisa'yı fethetmediği anlaşılan Saruhan Bey ile irtibat kurup kurmadığı bilinmemekle beraber, Âbid Çelebi'nin yukarıda da belirtildiği gibi onunla münasebet kurduğu muhakkaktır. Bu yolla nüfuz etmeye başlayan Mevlevilik bey ailesi tarafından kat'î olarak İshak Bey (Çelebi) ile benimsenmiştir. İshak Bey bu dönemin siyasi şartları çerçevesinde, hakimiyetinin meşrû zeminini sağlamlaştırmak bakımından Mevleviliği bir çıkış kapısı olarak görmüştür denilebilir. Zira Osmanlılar'ın yükselip Karesioğulları'nı ortadan kaldırması ve Saruhan-ili ile sınır olması, onları tazyike başlaması, İzmir'i ele geçirmiş olan Latinler'in faaliyetleri, beyliğin eski parlak günlerinin sona erişinin başlangıcını oluşturacaktır.²¹ Tahta geçtikten sonra bu zorlamaları daha fazla hissetmeye başlayan İshak Bey Mevleviliği üst İslamî görüntü olarak yerleştirip Memlükler'le irtibat kurduğu gibi Memlükler tarafından desteklenen Karamanoğulları'nın Latinler üzerine giriştikleri seferlere de katılmıştı. Nitekim Memlük Sultanı tam bu sıralarda ona 1366 tarihli bir mektup göndermişti.²² Bu mektup İshak Bey'in meşrûiyyetinin ve tanındığının bir tezâhürü olarak da mütalaa edilebilir. Osmanlı-Karaman ve Memlükler arasında hassas dengelere dayalı politikasını sürdüren zaman zaman da Osmanlılar'ın nüfuzunu kabul edip onların sefer-

²¹ İzmir'in 1344'de aşağı kısmının kaybı ve yukarı İzmir için meydana gelen sürekli mücadele için bk. Ş. Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, s. 166-170; F. M. Emecen, *Manisa*, s. 19.

²² Bu irtibat ve 1366 tarihli mektuplar, aslında Karamanlılar'ın Gorigos seferi münasebetiyle idi. Kendilerine Şevval 767/Haziran 1366 tarihli mektup yollanan beyler arasında Saruhan oğlu İshak, Ermenak hakimi Alaeddin Ali, Alaiye beyi Hüsameddin Mehmud, Eğirdir hakimi İlyas b. Mustafa b. Hamid, Ayasuluk hakimi İsa b. Aydın ve Menteşe beyi bulunuyordu (*Subhu'l-a'sâ*, VIII, 16-19).

lerine yardımcı kuvvet gönderen İshak Bey,²³ bu sayede uzun sayılabilecek bir süre tahtta kalmış ve beyliğin devamını da temin etmiştir. Dolayısıyla Mevlevilik onun bu siyasetinin genel görüntü ve imajı açısından oldukça etkili olmuştur denilebilir.

Burada üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta ise İshak Bey'in "Çelebi" nisbesidir. Bu unvan, yaptırttığı Ulu Cami külliyesi kitâbelerinde mevcut olduğuna göre, daha kendi döneminde ismiyle birlikte kullanıldığına şüphe yoktur. Câmî kitabesinde kendisinden "...Mâlikü rikabî'l-iimem el-İskenderî's-sânî, zâcirî'l-fece-re kâhirî'l-kefere el-müicâhid...", "...Sultan Çelebi İshak b. İlyas b. Saruhan...",²⁴ Minber kitabesinde, "...es-Sultani'l-a'zam mâlikü rikabî'l-iimem İshak Çelebi b. İlyas..."²⁵ şeklinde bahsedilmektedir. Asıl ilginç, Medrese kitabesindeki "...es-Sultani'l-a'zam nâsirî'l-guzât ve'l-müicâhidîn İshak Han ibn İlyas..." ibareleridir.²⁶ Burada Çelebi lafzı yoksa da "Gazî, müicâhid" ve "Han" unvanları yer almaktadır. "İskenderî's-sânî", "Kâhirî'l-kefere", "Sultan" ve "Çelebi" ile birlikte bütün bu unvanlar, İshak Bey'in meşrû hükümdar olarak siyasî haki-miyetinin ana unsurlarını ve imajını ortaya koyduğu gibi Saruhan Beyliği'nin de bir "Devlet" haline geldiğini ve en parlak devresini yaşadığını göstermektedir. İshak Bey'in "Çelebi" unvanını taşıması, vakfiyede geçtiği iddia edilen "ceddim" ibâresi, bazı yazarların, onun annesi tarafından Mevlânâ ailesinden olduğu, Mevlevî tarikatına girip bu unvanı aldığı yolunda yorumlarına yol açmıştır.²⁷ Bu ilk bilgiyi teyid edecek herhangi bir kaynak bulunmamakla ve vakfiyede de böyle bir ibâre geçmemekle birlikte, Çelebi unvanı onun açık olarak tarikata girmesi ve Mevleviler'le yakın ilgisi sebebiyledir.

İshak Çelebi'nin 770/1368-1369'da Manisa'nın güneydoğusunda Yukarı Tabakhâne mahallesinde, şehre hakim bir mevkide yaptırttığı Mevlevihâne; yukarıda da belirtildiği üzere Mevlevî tesirinin

²³ Mesela İshak Bey Osmanlı şehzadelerinin düğünlerine katıldığı gibi Osmanlı ordusuna yardımcı birlikler de göndermişti (F. M. Emecen, *Manisa*, s. 19-20.)

²⁴ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, 74.

²⁵ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, 75.

²⁶ Uzunçarşılı, *Kitabeler*, II, 76.

²⁷ Bk. Keşfi Karadanışman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa ts., s. 6-7.

en bariz tezâhürüdür. Hattızâtında Cami ve Medrese ile aynı zaman diliminde gerçekleştirilen bu inşâ faaliyetleri, Saruhan Beyliği'nin üst İslamî görüntülerinin son halkasını teşkil eder. Mevlevihâne binasının mimarî özellikleri bu yazının konusu değildir; bu konuda yapılmış kuru izâhları havi çalışmalar mevcut olduğundan²⁸ buranın Saruhanoğulları ve Osmanlılar dönemindeki fonksiyonu, üzerinde durulması gereken önemli konuyu oluşturur. Mevlevihâne hakkındaki ilk bilgiler ise, İshak Bey tarafından tertip edilen vakfiyede yer almaktadır. Arapça olarak tanzim edilen ve Fatih Sultan Mehmed zamanında düzenlenen kopyasıyla (tarihi: evâil-i Cumâdelahire 866/ 1462 Mart başı) bugüne ulaşan vakfiyede,²⁹ cami, medrese ve imârete (Mevlevihâne) ait gelirler ve sarf cihetleri kayıtlıdır. Özellikle burada bizi ilgilendiren Mevlevihâne'den imâret adıyla da bahsedilmesi keyfiyetidir. Bu ise buranın bir zaviye niteliği taşıdığını aynı zamanda gelip-geçene hizmet eden bir imâret durumunda bulunduğunu (zaviye-imâret) göstermektedir.³⁰

Şüphesiz burada hatıra hemen vakfiyenin sıhhatli olup olmadığı gelmektedir. Ancak birçok vakfı kaldıran Fâtih'in vakfiyeyi tasdik ettiği ve Tahrir defterlerindeki kayıtların da bunu doğruladığı göz önüne alınırsa, söz konusu vakfiyenin sıhhatli olduğu söylenebilir. Öte yandan 1115/1704'de ortaya çıkan bir meselede, vakfiye yeniden gündeme gelmiştir. Buna göre vakıf mürtezikalarından İmam Mehmed, Mevlevihâne mutfâğı harcamalarında yolsuzluk yapıldığını ve buranın aslında Mevlevihâne olmadığını ileri sür-

²⁸ Külliye'nin mimarî özellikleri ve planları için bk. H. Acun, "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", s. 127-146; a.mlf., "Manisa Mevlevihanesi", IX. *Vakıf Haftası Kitabı*, s. 109-124. Ayrıca bk. bu kitapta yer alan Barihuda Tanrıkorur'un makalesi: "Manisa Mevlevihanesinin Restorasyonu, Tenkit ve Teklif", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 331-361.

²⁹ Arapça vakfiyenin şimdiye kadar bilinmeyen tam bir nüshası, 1575 tarihli *Saruhan Sancağı Vakıf Defteri* içinde yer almaktadır. Buradaki vakfiye yeniden tasdik edilmiştir (TK, TD, nr. 544, vr. 10 b). Vakfiye geniş bir özet halinde Ç. Uluçay (*Saruhan oğulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, İstanbul 1940, I, 34-36) ve kısmen İ. Gökçen (*Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, İstanbul 1946, I, 184-189) tarafından verilmıştır.

³⁰ Zaviyenin aynı zamanda gezgin dervişlerin konakladıkları, gelip geçen yolcuların barındıkları, yedirilip içirildikleri yer olduğuna dair bk. A. Y. Ocak, "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), 251.

müştü. Bunun üzerine vakıf mütevellisi Şeyh Mehmed, devlet merkezine gönderdiği arzında, buranın en azından iki-üç yüz yıldır Mevlevihâne olduğunu, bunun da vakfiye ile sâbit bulunduğunu belirterek, vâki olan müdâhalenin önlenmesini ve kadı sicil defterlerinde de kayıtlı olan kendi elindeki vakfiyenin Defterhâne’de muhafaza edilmesini istemişti. Ortaya çıkan bu problem üzerine yapılan tahkikatta, Tahrir defterlerindeki kayıtlar incelenerek, buranın imâret ve Mevlevihâne olduğu tespit edilmiş ve vakfiye de 1575 tarihli *Saruhan Sancağı Vakıf Defteri*’nin ilgili kısmına gelen arzlar ve yapılan işlemlerle alakalı evrakla birlikte eklenmişti. Öyle anlaşıyor ki, vakfiyeye karşı duyulan tereddüt, aslında vakfiyenin sıhhat-sizliğinden değil, merkezdeki kayıtlarda, (ve muhtemelen kitâbede) buradan “imaret” şeklinde bahsedilmiş olmasından kaynaklanmıştır.

Vakfiyeden anlaşıldığına göre, Mevlevihâne’de beş vakitte hazır olan cemaate namaz kıldırabilecek bir imam ve müezzin bulunacak, bir nâzır masraflara bir kayyım temizlik işlerine bakacak, bir kâtip gelirleri kaydedecek, Mesnevî okuyup takrir edebilen bir âlim ile Mesnevî’yi okuyacak güzel sesli iki hânende istihdâm edilecek, yemek işi için ise bir vekilharç ve bir aşçı görev yapacaktı. Ayrıca buradaki Mevlevihâne şeyhine günde on dirhem tahsis edilmişti. İmamın tahsisatı günde dört, müezzinin bir, kayyımın bir, mesnevihânın iki, manzum okuyanların ikişer, vekilharcın iki, aşçının bir ve nakibin bir dirhem idi. Zaviye için ayrılmış bütün mahsûl ve gelirleri kontrol ve sarf etmek şeyhin yetkisi altındaydı. Burada her ikindi namazı zamanı bir defa yemek pişiriliyor, fakir-zengin, misafir, her kim hazır bulunuyorsa onlara dağıtılıyor, eğer gelir kifayet ederse her cuma gecesi yarım kile beyaz pirinçten pilav pişiriliyordu. Bu sonuncusu dönemi için oldukça lüks sayılabilecek bir yemek çeşidi idi. Çünkü pirincin ekimi ve hasılatının zor oluşu³¹ fiyatını oldukça pahalı hale getiriyordu. Öte yandan imaret mutfağı için satın alınan başlıca yiyecek maddeleri et (gündelik sarfiyat: 6 dirhem), ekmek (5 dirhem), buğday (2 dirhem), pirinç (2 dirhem) idi; ayrıca yağ, tuz, odun masrafları da gösterilmişti.

³¹ Çeltik hakkında geniş bilgi için bk. F. M. Emecen, “Çeltik”, *DİA*, VIII/56 (1993), 265-266.

Yukarıdaki bilgilere göre, zaviyede görev yapanlar on kişiydi. Bu on kişilik kadrosu ve mutfağı ile Mevlevihâne; şehrin biraz uzağında olmakla birlikte tipik bir şehir zaviyesi özelliği taşımakta, kır kesimindeki tekkeler gibi çevresinde sürekli ikamet eden mürid veya dervişler topluluğuna sahip bulunmamakta idi. Yapılan âyinlere genellikle şehirli kesim devam ediyor, ancak gelip-geçen yolcular burada konaklayıp mutfağından istifade edebiliyorlardı. Âyinlerde Mesnevî okunuyor, bunun üzerinde konuşuluyor, buradan seçme manzumlar kıra'et ediliyordu. Bu manevî hava, Saruhanogulları döneminde olduğu gibi Osmanlılar devrinde de sürdürüldü. Diğer taraftan Mevlevihâne'nin Ulu Cami ile irtibatının uzak olması sürekli olarak imam ve müezzin kadrolarının istihdamı, burada beş vakit namazın sürekli kılındığını ve ibadete açık bir mescid görevi yaptığını izah eder. Dolayısıyla burada daimî olarak cemaat olduğu gerek dinî ibadet ve âyinler, gerekse imâreti ile sürekli ilgiye mazhar bulunduğu düşünülebilir.

İshak Çelebi tarafından bir zaviye-imâret şeklinde kurulan ve hanedan mensupları yanında şehirli de buraya cezbederek Mevleviliğin yayılmasında önemli hizmetler gördüğü anlaşılan Mevlevihâne'nin fonksiyonu, Osmanlılar döneminde de önceleri zayıf fakat sonra güçlü bir şekilde sürmüştür. XVI. yüzyılın ikinci on yılı içinde düzenlenen bir *Vakıf Defteri*'ne göre,³² buradan doğrudan doğruya imâret adıyla bahsedilmektedir. Defterde İshak Çelebi vakfının gelir ve sarf cihetleri belirtilirken Mevlevihâne'nin kadroları ve aldıkları maaşlar ile mutfak masrafları da verilmektedir. Vakfiyenin tatbik tarzını da gösteren bu kayıtlara göre, burada bir şeyh, bir vekilharç, bir tabbah (aşçı), bir nakib, bir kilerci, bir sakı, bir ferrâş görev yapıyordu. Görüldüğü gibi bu kayıta imam-müezzin ve mesnevihânların zikredilmemesi ise, Câmî ile yakınlığı sebebiyle burada ayrıca imam ve müezzine ihtiyaç duyulmaması veya cemaatin azlığı keyfiyetinden kaynaklanmış olmalıdır. Bütün bunlar, Mevlevihane'nin Osmanlılar'a intikal edişinden itibaren tedricen etkisini yitirdiği ve buranın imâret fonksiyonunun ön plana geçtiğini düşündürmektedir. Ancak bu durum muhtemelen XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlılar'ın giderek "Sünnî-Hanefî" uygulama-

maları bir devlet siyaseti haline getirme anlayışlarına³³ paralel olarak değişecek ve aşağıda temas edileceği üzere, XVII. yüzyılda yenisinden güçlü hâle gelecektir.

Söz konusu *Vakıf Defteri*'ne göre, Mevlevihâne'nin de dahil bulunduğu bütün vakfın gelirleri, Karaoğlanlı, Erdemişlü, Karacalı köylerinin vergileri, Nif te çeltik sahaları, üç hamam kirası, dört küçük ziraat sahası ve dört mezraa, beş dükkân kirasından sağlanıyor, toplam meblağ 67.797 akçayı buluyordu. Defterde yer alan bir kayıtta yukarıda adı geçen üç köyün gelirlerinin toplanması işi, 772/1370-1371'de İshak Çelebi tarafından adamı Ahmed ve evladına bırakılmış, Saruhanoğlu Hızır Çelebi, 791/1389 tarihinde bunu mukarrer tutmuş, aynı statü Osmanlılarca da tanınmış, 830/1426-1427'da II. Murad, 857/1453'de Fâtiḥ Sultan Mehmed ve daha sonra da II. Bayezid, I. Selim ve Kanunî onun neslinden gelenlere berâtlar vermişlerdi. Defterin hazırlandığı sırada Ahmed'in evladından olan Yazıcı Ahmed köylerin idaresinden vakıf adına mesuldü. Vakfın mütevelliliği ise Abdi Çelebi'nin elindeydi.³⁴ Bu zât bütün vakıf işleri ile ilgili olduğu gibi muhtemelen Saruhanoğlu sülâlesine mensuptu. Seyyid Han adında biri nâzır, Kâtib Ahmed Çelebi ise câbilik görevi yapıyordu. Ayrıca mezkûr vakfın zevâyidinden istifade edenler ve kendilerine tahsisat ayrılmış olanlar arasında Ahmed ve Lutfi Çelebiler ile Saruhanoğlu İshak Çelebi'nin ahfâdından Selçuk Hatun da vardı.³⁵ Burada gerek vakıf mütevellisi ve gerekse zevâyidenden istifade edenlerin Mevlevilik ile ilgileri olduğu söylenebilir.

Mevlevihâne'de görev yapan şeyhin ise Mevlanâ ailesi ile irtibatı veya yakınlığına dair Saruhanoğulları döneminden kalmış her-

³³ Bu konu hakkında bk. A. Y. Ocak, "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zendeka ve İlhad (Heresie) Meselesi", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, III (Türk Tarihi)*, II, İstanbul 1989, 465-472; a.mlf., "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamanî", *Prof. Dr. Bekir Küttükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 473-484.

³⁴ BA, TD, nr. 398, s. 9.

³⁵ BA TD, nr. 398, s. 9'daki bu kayıta, Ahmed ve Lutfi Çelebiler'in kardeş olup Baḥâeddin Çelebi'nin oğulları oldukları anlaşılmaktadır. İsimleri bunların Mevlevilikle ilgilerini göstermektedir. Ayrıca Sultaniye mütevellisi Taceddin, Abdülkerim, Emirşah adlı kişiler de zevâyidenden istifade ediyorlardı. Selçuk Hatun'un künyesi ise, "Selçuk Hatun evlâd-ı İshak b. Saruhan" şeklinde belirtilmişti.

hangi bir bilgi yoktur. Fakat Osmanlılar döneminde, şeyhlerin Konya'dan gönderildiği ve Mevlânâ âilesine mensup bulundukları anlaşılmaktadır.³⁶ Hatta yukarıda görüldüğü gibi başlangıçta Mevlevihâne şeyhi ile vakıf mütevellisi ayrı ayrı kimseler iken zamanla nüfuzlarını artırdıkları anlaşılan şeyhler, vakıf mütevelliliğini de ele geçireceklerdir.

Saruhanogulları dönemindeki nüfuzlarını Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde kaybeden ancak daha sonra yeniden devletin takip ettiği genel siyasetin de tesiri ile ön plana çıkan Mevleviler, aynı zamanda Manisa'nın özellikle XVI. yüzyıl sonlarına kadar ki siyasî önemi dolayısıyla buradaki statülerine daha da ehemmiyet vermeye başladılar. Manisa tahta çıkacak olan şehzadelerin idarî görev yaptıkları ve II. Selim'den itibaren de taht vârislerinin gönderildikleri yegâne sancak merkezi olma özelliği kazanmıştı. Bu durum hiç şüphesiz onların iktidara en yakın hanedan mensubunun bulunduğu şehirdeki organizasyonlarını daha da kuvvetlendirme eğilimine yol açmış olmalıdır. Hatta Osmanlı hanedanı ile olan bu irtibat, Mevleviliğe de tesir etmiş, bir "Âsitâne" hüviyeti kazanan Manisa Mevlevihânesi'ne, tıpkı tahta geçecek şehzadeler gibi, Konya'da makamdaki çelebi efendi yerine geçecek olan kişi şeyh olarak gönderilmiştir.³⁷ Nitekim zaviyeden büyük olup çilenin çekildiği ve dervişlerin de yine burada yetiştirildiği "Âsitâne" denilen büyük Mevlevî tekkeleri arasında Manisa, Karahisar'dan sonra ikinci sırada yer almaktaydı.³⁸

1580'lere doğru vakfın maddî gücünün artışı nispetinde, Mevlevihâne şeyhleri giderek nüfuz sahibi olmaya başladılar. Bu tarihlerde vakfın gelirleri 74.967 akçaya ulaşmış bulunuyordu. Ayrıca bu sıralarda yine şeyh ve müteveli ayrı ayrı kişilerdi ve her ikisi de "Çelebi" unvanıyla defterde belirtilmişti.³⁹ Hem 1530'lara hem de

³⁶ Bu hususta bk. Ç. Uluçay, *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, II, 93-97.

³⁷ Bk. A. Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 278. Gölpınarlı bu uygulamanın XVII. yüzyıldan itibaren başladığını yazar.

³⁸ Gölpınarlı, *aynı eser*, s. 344.

³⁹ TK, TD, nr. 544, vr. 11 b. Defterdeki kayıtlara göre, müteveli Ahmed Çelebi, şeyh ise Kerim Çelebi idi. Ayrıca vakıf personeli arasında "Çelebi" unvanı ile anılanlar, nâzır (Abdurrahman Çelebi), imam (Bekir Çelebi), Kilerci (Lutfi Çelebi), vekilharç (Abdurrahman Çelebi) idi.

1580'lere doğru mütevelliliğin "Çelebi" unvanlı şahısların elinde bulunması, onların da Mevlevilik ile ilgisini gösteriyor olabilir. Fakat bunların şeyhlikle bir alâkaları olmadığı, Mevlevihâne'de ayrı bir "Çelebi" unvanlı zatın görev yaptığı dikkati çekmektedir. Ancak XVII. yüzyıla ait bazı sicil kayıtlarından anlaşıldığına göre, bu yüzyılda artık mütevellilik ve şeyhlik aynı şahsın eline geçmiş durumdadır. Ç. Uluçay'ın XV ve XVI. yüzyıllarda vakıf mütevelliliğinin Mevlânâ ailesinden gelenlere verildiğinde şüphe izhar etmesi bu sebebe binâendir.⁴⁰ Çünkü XVII. yüzyıla ait kayıtlarda mütevel- li ve şeyhin aynı şahıs olduğu ve bunun Mevlânâ neslinden gelen- lerin elinde bulunduğu görülmektedir. Hatta zaman zaman bu yüzden bazı anlaşmazlıklar da zuhur etmiştir. Nitekim, bu yüzyıl- da mahalli bey ve voyvodaların giderek artan baskıları vakfı da he- defleyince, buraya bağlı köylerin gelirleri ve halkının avarız vergi- leri konusunda problem ortaya çıkmıştır. Ancak köylerin vakıf ol- duğu belirtilerek Turgutlu voyvodasının avarız toplama konusun- daki isteği hükûmet merkezi tarafından engellenmiştir. Bu münasebetle yapılan başvuru sırasında, İshak Çelebi'nin Karaoğlanlı kö- yü mukataasını Mevlevihâne ve camiye vakf ettiği ve halkını "Hz. Mevlâna'ya hürmeten" avarızdan muaf tuttuğu şeklindeki beyân- lar,⁴¹ Mevlevîler'in manevi nüfuzlarından istifadeyi hedeflemiştir. Zira Tahrir defterlerindeki kayıtlarda, vakıf köylerin sadece gelirle- ri ve bunların idarecilerinden söz edilirken Mevlevilere hiç temas edilmemektedir. Hükümet merkezi muhtemelen vakıf olduğu belli olan bu köylerin muafiyetini buna benzer başka köyler ve vakfiye metninden hareketle yorumlamış olmalıdır. Hatta daha sonraki bir belgede bu durum, "Mevlânâ'nın ruhuna hürmeten" şeklinde açık olarak belirtilmiştir.⁴² Bu da giderek vakfın artık Mevlevilerle bir- likte anılmaya başlandığını ve onunla bütünleştiğini gösterir.

Ç. Uluçay'ın tespitlerine göre şeyhlikle vakıf mütevelliliğinin aynı şahsın eline geçmesi ilk olarak XVII. yüzyıl başında gerçekleş- ti ve her iki vazifeyi bir arada yürüten Mevlânâ ailesine mensup Şeyh Ali, Manisa'nın önde gelen nüfuzlu şeyh ailesinin kurucusu

⁴⁰ Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, II, 93-97.

⁴¹ Ç. Uluçay, Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, I, 181-182.

⁴² Ç. Uluçay, Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar, II, 93-97.

oldu. Onun ölümünden sonra oğlu Mehmed Lutfi şeyhliği ve mütevelliliği bir arada yürüttü; âile XVII. yüzyıl sonu ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehirdeki nüfuz ve gücünü daha da artırdı. Bunlar şehrin sözü geçen zengin eşrâfı arasına girdiler; bazı mukataaların idâresini dahi üstlendiler. XVIII. yüzyılda Mevlevî şeyhleri arasında en zengini ve nüfuzlusu bu âileden gelen Mehmed Bahaeddin olup hem şeyh ve hem de mültezimdi. Vakfın tevliyet işini kendi adına kardeşi üstlenmişti. 1769 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, şehir ve civarındaki bir çok devlet işletmesini ele geçiren Mehmed Bahaeddin yanına çok sayıda adam toplamış; hatta hemen hemen Manisa'da sözü geçen tek adam olmuştu. 1771'de onun ölümünden sonra aile uzun süre daha nüfuzunu sürdürdü.⁴³ XVII. yüzyılda ortaya çıkan bu şeyh âilesinin yükselişi ve bunu uzun süre koruyuşları, hiç şüphesiz maddi güçleri ve manevî nüfuzları sayesinde gerçekleşmiştir. Manisa'nın mahalli tarihçilerinden K. Karadanışman'a göre, bu aileden gelen Nakibzâde Mustafa Şefik Efendi tekkeyi aşağı indirmiş, Ali Bey Camii yanında müstakil bir tekke vücuda getirmiştir. Tekkeler kapatılana kadar Mevlevî âyinleri burada icra edilmiştir. Buranın son şeyhi ise Celaeddin Çelebi idi.⁴⁴

Görüldüğü gibi manevî hayatı tanzim yanında siyasî gayeleri de bir misyon olarak üstlendiği anlaşılan Mevlevilik, Saruhan Beyliği'nin üst idarî kademelerinde oldukça etkili olmuş, beyliğin devlet haline gelişini, hükümdarlarının meşrûiyetini desteklediği gibi üst İslamî anlayışa geçişe köprü vazifesi görmüş; Osmanlı hakimiyeti döneminde dahi devletin takip ettiği dinî siyasetine uygunluğu sebebiyle şehirde giderek etkili bir güç unsuru haline gelmiştir.

⁴³ Ç. Uluçay, *aynı eser*, gös. yer.

⁴⁴ K. Karadanışman, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, s. 6-7.

ESKİ BİR İMAJIN YENİDEN KEŞFİ -İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz Geleneği ve Orta Asya Bilgisi-

Genel Türk tarihinin en önemli meselelerinden birini, Orta Asya'dan Ön Asya ve Avrupa'ya kadar uzanan coğrafyada kurulan Türk devletlerinin tarihî süreçler içerisinde birbiriyle irtibatlı olup olmadıkları; birbirlerinden haberdar bulunup bulunmadıkları; yahut tarihî geleneklerin bu irtibat ve menşee meselelerini nasıl naklettiği hususu teşkil etmektedir. Zamanımızda böyle bir bilgi entegrasyonunun önemi nasıl inkar edilemezse, tarihte birbirleriyle aynı çağı paylaşan ve geniş bir coğrafyaya yayılan Türk devletleri için de bu konu aynı derecede ehemmiyeti haiz bulunmaktadır. Bu cümleden olarak burada 600 yıllık bir ömür süren Anadolu yaylalarından batıda Orta Avrupa'ya, güneyde Arap yarımadası ve Kuzey Afrika'ya; kuzeyde Rus ve Ukrayna steplerine, Kırım ve Kafkasya'ya kadar uzanan, dolayısıyla insanlık tarihinin en eski iskan sahalarının kat'î kontrolünü eline geçiren Osmanlı Devleti'nin entelektüel zümrelerinin ve tarihçilerinin kendi menşelerini ararken ne gibi bilgilere ulaştıkları ve kendi kimliklerinin farkında bulunup bulunmadıkları veya bunu bir mesele haline getirip getirmediikleri, önemli bir tarihî problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu durum, millî benliklerin farkına varıldığı XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren pek farklı etnik ve dinî unsurları bünyesinde barındıran bir imparatorluk halindeki Osmanlı Devleti'nin münevver kesimini, etnik mi yoksa ümmet kimliğinin mi ön planda bulunduğu yolunda ciddi bir tereddüt içine düşürmüştür. Bu dönemlerde pek alevlenen tartışmalar, Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin millî kimliği resmen ortaya koyması

ile son bulmuş oldu. Fakat bütün bu ciddi tartışma ortamını, lüzumsuz şekilde batı medeniyetinin tesiri altında, kültürel ve siyasi eziklik içinde bulunmanın getirdiği "kadim ön Asya ve Anadolu tarihine sahip çıkmak" meylî ve "insanlık tarihine yön verme şerefine nail olmak" gibi bir misyon takip etmişti. Bu maksatla ortaya atılan ve devrin şartları muvacehesinde değerlendirilmesi gereken tezler, Osmanlı Devleti'nin tarihi misyonunu geri plana iterken, ana yurt Orta Asya'ya ve kadim Anadolu tarihine bağlılık konularını öne çıkarmıştı. Bu tezler kısa süre sonra temelsizliği sebebiyle tarihe mal olmakla birlikte Orta Asya geleneğine mensup olma anlayışı ilmi ve metodolojik yaklaşımlarla daha da canlanarak varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla Orta Asya'dan Anadolu yaylalarına kadar uzanan kesintisiz Türk tarihî fikriyatı kuvvetli delillerle desteklenmiştir.

Bu durum, XIX. yüzyıl sonlarından itibaren yeni bir anlayış olarak takdim edilirken şu sualler akla gelmektedir: Acaba Osmanlı tarihçiliğinin derinliklerinde aynı akisler mevcut mudur? İlk Osmanlı müverrihleri kendi devletlerinin köklerinin Orta Asya ile olan bağının ne ölçüde farkındaydılar? Bu suallerin cevaplarının ilk Osmanlı kroniklerine inerek aranması, sanıldığı gibi aksine şaşırtıcı ölçüde bir bilgi birikiminin mevcudiyetini ortaya koyacaktır.

Birıldığı gibi Osmanlı beyliğinin ilk kurulduğu dönemler, Anadolu Selçuklu iktidarının sona erdiği, İlhanlı hakimiyetinin etkili olduğu son derece karışık yıllara rastlar. Moğol baskıları altında Asya'dan binlerce çadır Türkmen/Oğuz boyları Anadolu'ya akınmış; bunlar, Batı Anadolu'da Bizans sınırı boylarındaki dağlık alana adeta yığılmıştır.¹ Osmanlı beyliğinin ortaya çıkış şartları işte bu garip gelişmenin bir sonucudur. Osmanlı Devleti'nin menşesi; meselesini ele alan ilk Osmanlı kronikleri, XV. yüzyılda, yani kuruluştan 100-150 yıl sonrasına ait bulunmaktadır.² Bu kaynaklar çoğu defa birbirleriyle irtibatlı olarak menşesi meselesini ele alırken kuvvetli

¹ Bk. F. Emecen, "Osmanlı Siyasi Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1994, s. 5-9.

² Osmanlı tarihçiliği için genel bir değerlendirme: V. L. Menage, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", trc. S. Özbaran, *İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), 227-240.

bir Türkmen/Oğuz geleneğini ortaya koymuşlar ve beyliğin meşru zeminini bu etnik yapıda aramışlardır.³ Yazıldıkları çağın fikir ve ideolojilerini; ilk Osmanlı tarihine yansıttıkları; devletin kuruluş yıllarını idealize ederek verdikleri ve bunu da dönemlerinin siyasî-sosyal anlayışları içerisinde yaptıkları belirtilerek, ciddi bir şekilde tenkide tabi tutulan bu kaynaklar⁴ aslında önemli ipuçları vermekte ve Osmanlı hanedanının ve ona vücut veren temel unsurların hangi irki temele dayandığı yolunda dikkat çekici malumatı haiz bulunmaktadır. Ancak bunun belirli ve maksatlı bir bilinçlilikle aktarıldığını söylemek mümkün değildir. Verilen bilgilerin genel Türk tarihinin tabii seyri içinde, bir sürekliliği yansıtır şekilde nakl edildiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayı söz konusu kaynakların bilgileri, bugün geniş bir coğrafyaya yayılan Türk devletlerinin tarihi zemininin genel çizgileri üzerindeki tartışmalara -ki, bunun da Türk tarihinin belli başlı meselelerini oluşturduğuna yukarıda işaret edilmişti- ve kesintisiz bütün tarihî fikriyatına yön verecek hususiyette görülmektedir. XV. yüzyıl müverrihlerinin bu konuda yazdıklarında herhangi bir sun'î ideoloji aramak muhaldir. Onların zamanımızda sıklıkla rastlanan icad edilmiş tarihî anlayışıyla değil, hadisât ve buna bağlı kuruluş efsanelerini tabii seyir içinde nakletme gayreti ile hareket ettikleri söylenebilir. Zira bu kaynakların kaleme alındığı dönemin güçlü bir islâmî geleneğin iyice yerleştiği zaman olması nazarı itibara alınır, daha farklı bir islâmî kaynaklı menşе hikayesi uydurmak varken, Osmanlılar'ın menşеinin niçin Orta Asya geleneğinde ve Oğuz boylarında arandığı ve böyle basit bir menşе bağının ortaya atıldığı meselesi ortaya çıkar.

³ Osmanlı beyliğinin menşei meselesinde Oğuz geleneği için ayrıca bk. A. Gallotta, "Il mito oguzo e le origine dello stato ottomano: Una riconsiderazione", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Rethmnon 1993, s. 41-59. (Türkçe trc. *Osmanlı Beyliği*, İstanbul 1997, s. 34-61). Galotta burada kaynaklardaki bilgileri Oğuz efsanesi olarak adlandırırsa da bunun efsane niteliğini yine tarihi realite zemininde ele alır. Ancak Osmanlılar'ın Kızılırmak'ı geçtikten sonra Türkmen göçebelerinin yaşadığı illere komşu olmalarının Oğuz bilincini doğurduğu kanaati, yazarın Osmanlılar'ı bu dünyanın dışından gelmiş bir topluluk olarak gördüğünü düşündürmekle beraber, daha sonraki ifadeleri bu fikrinin tutarsızlığını tebarüz ettirir. Aslında Goletta'nın ilgisi Oğuz-Türkmen geleneğinin mahiyetinden çok Osmanlılar'ın menşei üzerinde toplanmış gözükmektedir.

⁴ Meselâ bk. C. Imber, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX (1987), 7-27.

İmdi bu ilk Osmanlı kroniklerinin söz konusu geleneği nasıl ve ne şekilde aktardıklarını izaha çalışabiliriz: Bilinen en eski Osmanlı tarihi olan Ahmedî, özellikle Osmanlı hanedanını Oğuz boyuna bağlar, Oğuz boyunun başındaki Gündüz Alp, Ertuğrul ve Gök Alp adlı ulu beylerin Konya'dan Sultanönü'ne gelip ilk nüveyi oluşturdıklarını belirtir, başka herhangi bir ayrıntı vermez.⁵ Onun eserinde ilk defa Osmanîler şeklinde beyliğin adının zikredildiği görülür. Türk adı ise sık sık etnik yapıyı göstermek amacıyla kullanılır.⁶

Eserini farsça yazan ve II. Mehmed dönemi müelliflerinden bulunan Şükrullah ise, Osmanlı tarihine Cengiz Han ile başlar. Onun Türkistan'ı yağmaladığı, Semerkand'ı yaktığı, Belh'i harap ettiği belirtilir; Oğuz boylarının bu yüzden yurtlarını bırakıp Anadolu'ya hareket ettiklerini ve böylece Osmanlı beyliğinin doğuşunu hazırlayan zemini oluşturdıklarını yazar. Beyliğin kurucusu Osman'ın babası Ertuğrul'u Oğuz oğullarından biri olarak tanımlar. Hatta bu meyanda 1449'da dönemin padişahı II. Murad'ın kendisini Karakoyunlu Cihanşah'a gönderdiğini, Cihanşah'ın bir Oğuz tarihi getirterek Osmanlı soyu ile akraba olduklarının bu kitaptan anlaşıldığını söylediğini de nakl eder.⁷ Böylece Şükrullah kat'i bir şekilde Osmanlı hanedanını ve ona vücut veren Türkmen topluluklarını Orta Asya'ya bağlar, Oğuz boylarına mensubiyetlerini açık olarak ifade eder. Öte yandan İbn Bibî'nin meşhur eserini Türkçeye tercüme ederken bu esere birçok bilgiler de ilave eden Yazıcızâde'nin de Oğuz geleneğinin kuvvetle savunulmasında önemli rolü vardır. Onun Reşideddin'in Oğuz boyları listesini de vermesi bu açıdan dikkat çekicidir.⁸ Esasında bu durumun II. Murad döneminin tari-

5 Ahmedî'nin eseri üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. N. Atsız bunu *Osmanlı Tarihleri Külliyyâtı* içinde neşretmiştir (İstanbul 1949). Bundan önce N. S. Banarlı *Türkiyât Mecmuası*'nda bu eseri yayımlamıştı (VI, 1939). İ. Ünver ise tam metnin faksimilesini vermiştir (*İskendernâme*, Ankara 1983). Ayrıca bk. P. Fodor, "Ahmedî's Dasitan as a Source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungarica*, XXXVIII (1984), 41-54.

6 *Ahmedî*, Atsız neşri, s. 15.

7 *Osmanlı Tarihleri* içinde, trc. Atsız, s. 51.

8 *Tarih-i Âl-i Selçuk*, Houstma nşr. III, Leiden 1902, 204-205. Buna göre Moğollar'ın baskısı altında Bizans sınırına doğru çekilen Oğuz boylarının beyleri Osmanlı han seçmişler, kurultayda onun önünde üç kez eğilmişler ve ona bir çanak kumran sunmuşlar.

hi ve siyasî şartlarıyla ilgili olabileceği üzerinde durulmaktadır. II. Murad o sırada gittikçe yoğunlaşan Timurlu baskısına karşı diğer Türkmen beyleriyle irtibatlar çerçevesinde Oğuz-Türkmen geleneğini ısrarla ön plana çıkarmaya çalışmıştı.⁹ Gerek Yazıcıoğlu ve gerekse Şükrullah'ın bu siyaseti perçinlemek gayesini taşıdıkları ileri sürülmektedir. Ancak bunu uydurma bir menşe hikayesi değil, hanedanın ve devletin köklerinin tebarüz ettirilmesi olarak yorumlamak gerekir. Aksi halde böyle bir gerekliliğin olmadığı bir zamanda eserini yazan Ahmedî'nin bu konudaki yazdıklarının farklı olması icap ederdi. Yazıcıoğlu ile Şükrullah'ın bu konuda yazdıkları, daha sonraki Osmanlı tarihlerinin temel dayanağı olmuş ve bu bilgiyi daha da geliştirerek "tarihi devamlılık" süreci ve bilinci içerisinde nakletmişlerdir.

Bu ilk temelin arkası geldi ve Osmanlı tarih geleneği bu çerçevede yerli yerine oturmuş oldu. Türkçe olarak kaleme alınmış ilk standart Osmanlı tarihi olan Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ında, Osmanlı beyliğinin menşei basit şekilde belirtilmiş ve yukarıda adları zikredilen müverrihlerin bilgileri tekrarlanmamıştır. Burada üstü kapalı olarak Acem ve Arap mücadelesinden, Arab'ın Rum'u ve Acem'i mağlup etmesinden; bilahare Acem'in Türkü kendi yanına çekmesinden ve Arab'ı yenmesinden söz edilirken, bu mücadeleler dolayısıyla göçer Türklerin uzaklaştırıldığını, Süleyman Şah'ın Türk ve Tatarlar ile Anadolu'ya girdiğini ve bütün Anadolu'yu alt-üst ettiğini, Caber kalesi önlerinde vefatı vuku bulduktan sonra dağılan Türkmenlerin üç oğlunun liderliği altında yeniden Anadolu'ya yerleştiklerini, bunlardan birinin de Ertuğrul Bey olduğunu yazar.¹⁰ Burada açık olarak Anadolu'da efsanevi şöhrete sahip olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın şahsında Osmanlı Devleti'ni meşru bir zemine yerleştirmek için hanedanın asaletini göstermek ve Türkmenler arasında hatıraları hâlâ yaşayan Süleyman Şah'ın nesebinden gelmenin kazandıracağı avantajları ortaya koymak düşünülmüş olmalıdır. Fakat bu yapılırken dahi yine hanedanın kökleri Orta Asya geleneğine bağlanmaktadır. Öte yandan Âşıkpaşazâde'nin Osmanlı lafzı yerine Türk tabirini kul-

⁹ Bk. F. Emecen, *ayrı makale*, s. 21.

¹⁰ Bk. *Osmanlı Tarihleri* içinde, Atsız neşri, s. 92-93.

landığı da belirtilmelidir. Yine II. Mehmed devri müelliflerinden Nişancı Karamanî Mehmed Paşa da biraz farklı fakat çok ilginç bilgilere yer verir: O İlhanlılar'ın Bağdad'ı işgalleri esnasında, onların önünden kaçan ve Ahlat yöresine yerleşen Oğuz Han evladına mensup bulunduklarını belirttiğı Osmanlı hanedanının Kayık Alp'in liderliğinde Anadolu içlerine yöneldiğini zikr eder.¹¹

II. Bayezid devrinde Osmanlı tarih telifleri en semereli devresini yaşamıştır. Yazarı belli eserler dışında bir çok müellifi belirsiz Anonim Osmanlı tarihleri derlenmiştir.¹² Bu sonuncuları bir tarafa bırakarak, yazarı belli olanlardan en meşhuru olan ve aslında bir dünya tarihi tasarlamış bulunan Neşrî'nin *Kitab-ı Cihannümâ* adlı eserini ele alalım. Daha eserin girişinde Neşrî, Oğuz Han'dan beri Âl-i Osman'ın tarihini yazmayı amaçladığını belirtir. Eserinin planını da buna göre yapan müellif, ilginçtir, Orta Asya'dan beri olan bir tarihi sürekliliğı açık olarak vurgular. Oğuz Han-ı Türkî evladının ahvalini üç tabaka halinde planlar; Birinci tabaka Ensâb-ı Evlâd-ı Oğuz Han, İkinci tabaka Selâtin-i Selçukiyye-i Rumiyye, Üçüncü tabaka, Selâtin-i Âl-i Osman'dır. Neşri dikkat çekici bir biçimde, Türklerin yurdunun Ceyhun nehri ile Çin'in arasındaki Türkistan olduğunu; tahtgâhlarının Talas adlı şehir olup konar göçer hayat tarzı içinde bulunduklarını belirtir. Oğuz Han'ı Karahan oğlu olarak tanıtırken ona islami bir motif de verir. Yüzünde nur-ı islâmî parladığı için Türk boylarının ona büyük bağlılıklarının bulunduğunu, Etrâk kavmini islama davet ettiğini, sonra da Türkistan'da Yesi şehrinde oturduğunu, babası ile mücadeleye giriştiğini yazar; bunu takiben Oğuz'dan doğan Türk boylarını anlatır.¹³ Buradaki bilgiler şüphesiz Oğuz destanından ve önceki kaynaklardan derlenmiştir, fakat XV. yüzyılın sonlarına ait bir Osmanlı kaynağının kendi devletinin menşeyini doğrudan doğruya buraya bağlaması,

¹¹ Bk. *Osmanlı Sultanları Tarihi, Osmanlı Tarihleri* içinde, trc. İ. H. Konyalı, s. 343. Aşıkpaşazâde'nin bu ilk dönem ile ilgili bilgileri Yahşi Fakih menakıbında naklettiğı malumdur (bk.V. L. Menage, "The Menaqib of Yakhshi Faqih", BSOAS, XXVI (1963), 50-54).

¹² Bk. Fr. Giese, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Brasleu 1922. Bu edisyon N. Azamat tarafından latin harflerine çevrilmiş ve bu arada Anonimler hakkında ve nüshalara dair bilgi verilmiştir (İstanbul 1992).

¹³ *Kitab-ı Cihannümâ*, nşr. Köymen-Unat, I, 12-14.

Türk tarihinin bütünlüğünün farkında olunması bakımından manidardır. Anlaşılacağı üzere Osmanlı entelektüel dünyasında "Türkistan" kavramı bilinmektedir ve bu en azından XV. asrın ilk yarısına kadar belgelenebilmektedir. Tabii bu bilgi birikiminde, Türkistan ulemasının Anadolu ile olan yakın bağlarının rolünü unutmamak gerekir. Nitekim ilk devir Osmanlı ulemasının biyografileri incelendiğinde, Orta Asya'dan Mısır ve Anadolu'ya uzanan bir üçgen içinde böyle bir mobilitayı tespit etmek mümkündür.

24 Oğuz boyunu biraz acemice de olsa kaydeden Neşrî, Oğuzlar'ın Türkistan'dan Maverâünnehr'e, Horasan'a, Fars'a, Azerbaycan'a, Diyarbekir'e, Anadolu'ya, Suriye'ye, Irak'a, Mısır'a hatta Mağrib'e kadar yayıldıklarına temas eder. Ardından Selçuklu tarihini buna bağlı olarak özetler; hatta Osmanlılar'ın nesebini verirken, Selçuklular'ın atalarının bazı Acem tarihlerinde maksatlı olarak değişik gösterildiğini, bunun onların taassub-ı şeni'alarından kaynaklandığını belirtip Selçuklu-Osmanlı nesebi bağını ön plana çıkarır.¹⁴

Bu arada yine II. Mehmed'in oğlu Cem'in yanında bulunan Tebriz'den Bayatlı Hasan adlı müellif kaleme aldığı *Câm-ı Cem Âyın* adlı eserinde, şehzade için *Oğuznâme*'yi yeni bir tertiple ele alarak nakletmiştir. Şehzadenin mensubu bulunduğu hanedanın hatıralarını ortaya koymak ve eski tarihi geleneği canlandırmak amaçlı bu eserin mevcudiyeti, geleneğin sürdürülmesi bakımından ilginçtir. Eser *Oğuznâme* ile Osmanlı hanedanının atalarını bir silsile ile birbirine bağlar.¹⁵

İlk Osmanlı tarihçileri müttefiken, Osmanlı hanedanının köklerini, Türk tarihinin genel gelişim seyri içerisinde düşünmüşlerdi. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin imparatorluk sürecinde, ümmet fikrini ön plana çıkarıcı bir anlayışla islamın müdafii ve hamisi pozisyonunu takınması, daha sonraki dönem tarih yazarlarına bunu destekleyici bir görev de yüklemiş olmalıdır. Fakat buna rağmen bu yazarlar dahi menşe meselelerini, eski tarihlerdeki bilgilerin telifiyle, çoğu defa hiç bir tenkide tabi tutmaksızın naklet-

¹⁴ I, 55-57.

¹⁵ Bk. *Osmanlı Tarihleri*, (nşr. F. Kırzioğlu), s. 371-403.

mişlerdir. Mesela asrın ilk çeyreğinde eserini kaleme alan Kemalpaşazâde, ulemadan bir tarihçi olarak, hanedanın bu kudsî misyonunu önemle vurgularken, menşe konusunda yine Cengiz Han önünden kaçan Türkmenler'in Belh'den Anadolu'ya göçüp yerleşmeleri ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu aynileştirir.¹⁶

Yukarıda zikredilen kaynak gurubu hanedanın menşe meselesi dolayısıyla Türkistan'a karşı gösterdikleri ilgiyi, Timur'un Anadolu hareketi dolayısıyla yeniden canlandırır. Timur-Bayezid rekabeti bu kaynaklarda, iki farklı ve birbirinden uzak coğrafyayı birbiriyle irtibatlandırmıştır. Osmanlı tarihçilerinin Timur'a bakış açıları ve bunu izah tarzları, bir başka mühim meseleyi de beraberinde getirmiştir. Osmanlı tarihçileri, Timurlular ile olan münasebetlerde irki yönü hiç bir zaman tebarüz ettirmemişlerdir. Onlar bu rekabette, genel olarak Bayezid'i haksız çıkarmakla birlikte, Osmanlı devletinin yıkılışın eşiğine gelişi dolayısıyla, Timur hakkında ağır sözler sarf ederler; ancak XVI. yüzyıl tarihçilerinin olaya bakışları, I. Bayezid devrinde şeriata aykırı işler yapıldığı için onun Osmanlılar'ın başına gelen ilahi bir ceza olduğu yorumunda düğümlenir.¹⁷

XVI. yüzyılda genel dünya tarihi vücuda getiren Osmanlı müellifleri daha öncekiler gibi Orta Asya geleneğini biraz daha sofistike tarzda aktarırken, bu defa onlardan farklı olarak tarihin çeşitli devrelerinde kurulmuş olan irili ufaklı Türk devletlerine de temas ederler. Böylece Orta Asya'ya ve diğer bölgelere karşı olan ilgiler, sağlam bir daire içinde, tarihi irtibatlar kurularak artar. Bu tür genel tarihlerden dördünün ana hatlarıyla muhtevasına temas ederek bunların konuyu ele alışları ve yaklaşımlarını belirtmeye çalışalım.

XVI. asrın ortalarında kronolojik cetveller şeklinde eserini hazırlayan Küçük Nişancı Mehmed Paşa, İslam tarihinin başlangıcında kurulan devletleri sıralarken, Emevî, Abbasî, Fatımî, Memlük, Selçuklu, Osmanlı silsilesini verir.¹⁸ Buna mukabil eserini arapça olarak 1587'de tamamlayan Cenabî Mustafa, ilk defa çok geniş bir çerçevede İslam devletlerini konu edinir. 82 kadar devleti anlattığı

¹⁶ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. Defter, nşr. Ş. Turan, s. 40-41.

¹⁷ Geniş bilgi için bk. F. Emecen, "İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 23-37.

¹⁸ *Tarih*, İstanbul 1279.

eserinde Büveyhiler, Harezmsahlar gibi Asya ve Ön Asya'da kurulan devletlere yer vermektedir.¹⁹ Bu anlayış, III. Murad devrinin cihanşümül devletinin doğudan batıya, güneyden kuzeye çok uzak topraklara karşı duyduğu ilginin bir aksidir. Batı'da Avrupa ve yeni kıt'a Amerika'ya kadar uzanan söz konusu ilgi, Osmanlı-İran savaşları dolayısıyla, Safevî ülkesinin arka tarafındaki sünni Orta Asya hanlıklarına yönelmiştir. Bunda biraz da İran'a karşı siyasi ve askerî işbirliği içinde olma ihtiyacı rol oynamıştı. Özellikle Osmanlı-Özbek hanlığı arasındaki münasebetler bu devrede, daha önceki yıllara kıyasla ilk defa bu kadar yakınlaşmış, bu durum Osmanlı kaynaklarına da yansımıştır.

Bu dönemdeki yakın alakanın en bariz akislerini devrin meşhur tarihçilerinden Âlî'nin eserinde görmek mümkündür. Âlî geniş bir tarih bilinci ve kültürüyle, total tarih diye adlandırılabilir bir yaklaşımla, Cenabî'den daha ayrıntılı olarak, Samânîler, Saffarîler, Gazneliler, Selçuklular, Harezmsahlar, Cengizliler, Fars ve Azerbaycan Hanlıkları, İlhanlılar, Timurlular, Şirvanşahlar, Şeybanîleri de konu edinir. Osmanlı entelektüel kesimine geniş bir dünya tarihi sunar ve bu arada tarihî bütünlüğü de ifade eder. *Künhî'l-Ahbâr* adlı pek meşhur eserini dört bölüm halinde planlarken,²⁰ üçüncü bölümü doğrudan doğruya Türk ve Moğol hanedanlarına ayırmış olması bu tarih bilincinin bir belirtisi olarak mütalaa edilebilir. Âlî, Osmanlılar'ın, daha önceki Türk kavimleri ile olan akrabalıklarının farkındadır. Hatta üçüncü kısımda bahsettiği etrâk ve tatar kabâilinin, Osmanlı kavmi ile olan ayniliğini belirtip, bunları millet-i güzide ve ümmet-i latife diye anar. Devletlerinin menşeyini belirtirken bunları, güzide ve seçkin bir ırka mensub olarak niteler. Böylece sanki Âlî, etnik bağların ve bundan kaynaklanan hasletlerin farkında gibi gözükmektedir. Yani bir bakıma o, Orta Asya mirasını gayet iyi bir şekilde anlamış ve aktarmıştır. Onun nazarında Osmanlı-Safevî-Babür/Timur-Özbek hükümdarları, XVI. yüzyıla damgalarını

¹⁹ *El-Aylenü'z-Zâhir*, Süleymaniye-Hamidiye Ktb., nr. 896.

²⁰ *Künhî'l-Ahbâr*'ın muhteva değerlendirmesi hakkında geniş bilgi için bk. Jan Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims*, Leiden 1991. Eserin Yavuz Sultan Selim'in vefatına kadar gelen Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi'nde bulunan 901 ve 920 numaralı nüshaları neşredilmiştir (nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997, I/1-2).

vurmuşlar ve Orta Asya'dan Avrupa'ya kadar olan sahada hükümler olmuşlardır. Bu son derece dikkate değer bir izah tarzıdır. Ayrıca onun Cengiz Han ve Timur'a karşı hususi bir ilgisinin bulunduğu da ifadelerinden anlaşılmaktadır.²¹ Timur'u bir dünya fatihi sıfatıyla anıp Bayezid'i ona tabi olması gereken bir devletin hakimi gibi görmesi dikkat çekicidir. Öyle anlaşılmaktadır ki o, eski Orta Asya Türk ve Moğol geleneğini çok iyi kavramıştı.

Son olarak XVII. yüzyılın sonlarında yaşayan ve yine ulemadan bir tarihçi olan Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin *Câmi'ii'd-düvel* adlı eseri, bütün bu umumi tarih anlayışının en olgun örneğini teşkil eder.²² Orta Asya'daki en küçük hanlık bile zikredilir. Bu kadar ayrıntılı bir tarihçilik anlayışı, esere adeta bir devletler ansiklopedisi sıfatı kazandırmıştır. Müneccimbaşı'nın XV. asrın siyasî mecburiyet ve sıkıntılarının ortadan kalktığı bir devirde, hiç bir pratik siyasî gaye olmaksızın, Osmanlı hanedanının menşeiini Kayı kabilesine bağlaması ve birçok rivayete bir arada yer vermesi, onların Maveraünnehr'den gelip Semerkand, Buhara etrafında kaldıktan sonra zamanla Anadolu'ya göçüp cihanşümül bir devlet kurdukları fikrini işlemesi de oldukça dikkat çekicidir.

²¹ Âlî'nin tarihçi olarak fikri alt yapısı ve olayları ele alış tarzı, Orta Asya'ya karşı duyduğu ilgi hakkında bk. C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, trc. Ayla Ortaç, İstanbul 1996, s. 241-305.

²² Eser *Sahaifü'l-Ahbar* adıyla üç cilt halinde Türkçeye tercüme edilmiştir (İstanbul 1285). Ayrıca eserin arapça aslı muhtelif çalışmalara konu olmuştur. Mesela bk. A. Ağırakça, *Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, Cami'ii'd-düvel, Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, İstanbul 1995.

İLK OSMANLI KRONİKLERİNDE TİMUR İMAJI

XIV. asrın sonu ve XV. asrın ibtidaları Asya ve Önasya'da üç büyük devletin güçlerini ortaya koydukları bir devreyi oluşturur. Bu üç devlet hakimiyet sahaları itibarıyla genişledikçe, birbiriyle karşı karşıya kalmışlar ve birbirlerinin nüfuz sahasına girmişlerdir. Bunlar, cenubda Kahire merkezli Memluk sultanlığı, şarkda, kadim İslam medeniyetinin parlak şehirleri Buhara-Semer kand merkezli Timurlu devleti ve nihayet en batı ucda Avrupa Hristiyan alemine karşı gaza ve cihad yaparak şöhret kazanmış olan Osmanlı devleti idi. Bunların dış cephesinde kuzeyde Altmordu devleti de varlığını sürdürüyordu, fakat ondan ziyade üç devletin müşterek mücadele ve çekişme sahasını, Anadolu'nun doğu ve güney kesimi teşkil etmiştir. Selçuklu ve İlhanlı devletlerinin varisi olmak iddiasıyla Timur, büyük bir cihangir olarak Asya'da fetih faaliyetlerini sürdürürken, bir taraftan da Ortadoğu ve Anadolu üzerinde vesayet siyaseti takip etmekteydi. Aynı coğrafyada karşısında Memlük ve özellikle Osmanlılar vardı. Osmanlı devletinin başında bulunan ve merkezi, güçlü bir teşkilat kuran Yıldırım Bayezid, Anadolu'daki küçük beyleri itaat altına alıp Memlük sultanlığının Doğu Anadolu'daki topraklarına doğru ilerliyor, cür'etkar bir fetih siyaseti izliyor; bu da onu alakasını bu cihete çevirmiş olan Timur ile karşı karşıya getiriyordu. Yıldırım'ın merkezî iç yapıyı kuvvetlendirme faaliyetleri ve Anadolu'da vahdet sağlama gayretleri, pek çok gayrı memnun zümreyi ve eski bey ailelerini Timur'a itmiş; bunlar Timur'u bir kurtarıcı gibi görmeye başlamışlardı. Timur muhtemelen Anadolu'daki statükoyu muhafaza gayesini taşıyordu. Anado-

lu'daki muvazenenin Osmanlılar lehine sarsılması, onun hamilik ve vasilik sıfatı için önemli bir tehlike ve tehdit teşkil ediyordu.

1402'deki Ankara savaşı, Osmanlılar'ın kat'î mağlubiyeti ile neticelendiği gibi merkezi devletlerinin de parçalanmasına yol açtı. Osmanlılar iç mücadele içine düştüler; küçük bir beylik haline geldiler. Yeniden toparlanmaları ise yaklaşık yarım asır sürdü. Bu pek muhataralı senelerin acı izleri, uzun süre hatıralarda yer etti. İstanbul'un fatihi II. Mehmed, son derece radikal reformlara girişirken, bu tesiri hâlâ üzerinde taşımaktaydı. Kolayca anlaşılabileceği üzere, Ankara savaşı ve Timur'un Anadolu hareketi Osmanlılarca daima endişeyle hatırlanan bir hadise olmuştur. Bu endişe ve sıkıntılar dolayısıyla bu devreyi kaleme alan ve gelecek nesillerin uğranılan bu felaketten ders almalarını amaçlayan Osmanlı tarihçileri, Timur'un Anadolu seferine husûsî bir yer ayırmışlar ve tabii Timur'u da bu çerçeve içinde değerlendirmişlerdir. Osmanlı tarihçiliğinde Timur'a müteveccih bu menfi tavrın teşekkülü, daha ilk kronikçilerde dikkati çeker. Bazılarının müelliflerinin Timur'la muasır olduğu ilk Osmanlı kaynaklarında nasıl bir Timur imajı tasvir edilmektedir? Bu imaj, daha sonraki tarihçiliğe ve hatta modern tarihçiliğe ne ölçüde tesirli olmuştur? Burada bu suallerin cevapları, doğrudan bahse mevzu kaynaklara inilerek tasvir edilmeye çalışılacaktır. Ele aldığımız ve incelediğimiz tarih telifleri, başka bir ifadeyle Osmanlı tarihinden bahseden ilk kronikler, XV. asırdan başlamaktadır. Bunlar Ahmedî'nin *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'ı; Enverî'nin *Düsturnâme*'si; Şükrullah'ın *Behçetü't-tevârih*'i; Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ı; Neşrî'nin *Kitâb-ı Cihânnümâ*'sı; Oruç Beg'in *Tûrih*'i; yazarı belli olmayan Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*'lardır. Şimdi hepsi XV. asırda yazılmış bu eserlere tek tek inerek Timur ve Yıldırım Bayezid arasındaki hadiseleri nasıl ele aldıklarını, nasıl bir Timur portresi çizdiklerini hülâsa etmeye çalışalım.

İlk Osmanlı kroniklerinden Timur ile çağdaş olan Ahmedî, manzum eserinde Ankara savaşı dolayısıyla şunları yazar:

*Bu arada Rûma yûridi Temür
Mülk doldı fitne vü havf ü fütûr*

*Çün Temür'ün hîç adli yoğidi
Lâ cerem kim zulm ü cevri çoğ idi*

*Zikri vahşet, çünkü vahşetdir yakın
Anı anmamak durur hile hemîn*

*Ol fütûr içinde gitdi şehriyâr
Yıkılub yakıldı çok şehr ü diyâr¹*

Burada anlaşılacağı üzere Timur imajı menfi yönde tasvir edilmektedir. Onun Osmanlı padişahını mağlub eden adaletten yoksun, zulüm ve eziyeti fazla bir şahıs olduğu fikri işlenmektedir. Bu ilk Osmanlı kaynağının ibareleri daha sonraki XV. asrın diğer tarihçilerini de etkilemiştir. Fakat, Ahmedî yukarıdaki ifadelerde, Timur hakkında yine de mutedil bir dil kullanmıştır. Burada onun Yıldırım'ın oğlu Süleyman Çelebi'nin hizmetinde bulunması ve Süleyman'ın da Timurlu nüfuzunu üzerinde kuvvetle hissetmesi rol oynamış olmalıdır.

Diğer muasır addedilebilecek kaynak sahibi *Behçetü't-tevârih* müellifi Şükrullah'dır. 1409'da 22 yaşında iken Osmanlılar'ın hizmetine giren Şükrullah, 1456'da kaleme aldığı Farsça eserinde, Timur hakkında alçaltıcı bir ifadeye yer vermemektedir. Onun Anadolu'ya yürüme sebebi olarak Emir Taharten'in Yıldırım'a karşı ona başvurmasını gösterir; bunun için kıyıcı Timur'un harekete geçtiğini kaydeder.² Tek menfi ifade, "zâlim" tabiridir.

Behçetü't-tevârih müellifi gibi, Timur'un Anadolu seferi sırasında küçük yaşta olan ve ilk mufassal Türkçe Osmanlı tarihini kaleme alan Âşıkpaşazâde'nin *Tarih*'inde, Ankara Savaşı ve Timur hakkında geniş bir vardır. Âşıkpaşazâde bu harbi, bizzat muharebele-re iştirak etmiş olan birinden işitmiş ve eserine aktarmıştır. Burada, Anadolu beyliklerinden Aydınolu, Germiyanolu, Menteşeoğlu ve Saruhanolu gibi beylerin Timura sığındıklarından bahsedilirken bu beylerin Timur'a "sahib-kıran" diye hitap ettiklerini, Timur'u da sözlerine inandırdıklarını belirtir. Bu vesile ile yazdığı şiirin sonunu

¹ Bu eserin Osmanlı tarihi ile ilgili kısmı, Atsız tarafından yayımlanan *Osmanlı Tarihleri* adlı külliyyatın içinde yer almaktadır (İstanbul 1949, s. 23).

² *Osmanlı Tarihleri* içinde, trc. Atsız, s. 58-59.

*Timur mel'ün tekebbürlük edelden
Niçe altun gümüşler bakır oldu*

ibaresiyle bitirir. Timur beylere şöyle seslenmiştir: *"Hay beyler, imdi Yıldırım Han hod gazi handur. Siz dersiz kim bizüm günahımız yokdur. İmdi hanlar hod sebebsüz kimseyi incitmezler... hem sebepleri dahı bir nice enva'dır biri bu kim sizden yarmak diledi, biri dahı eydür, geliin banı dapu kılun der, biri dahı ben gazaya varanda bana çeri verün der, imdi siz bunların birini kılmasanız töredür kim sizi incideler. İmdi siz yalan ve ya gerçek bolgay ve gerçeksenüz hanlara bunun gibi hal layık değildir ve ger siz yalan olasız size dahı layık olmaya kim hanlara töhmet edesiz, hele elçi göndereyin, göreyin han dahı ne der".* Tam bir epik hikaye tarzı anlatımın tercih edildiği bu cümleden Timur'un beylere karşı şüphe ile baktığı, Yıldırım'ı takdir ettiği, işin aslını araştırmak üzere elçi gönderdiği anlaşılmaktadır. Fakat Timur'un gönderdiği elçiye, Yıldırım "hışımla" cevap vermiş ve itibar etmemiş, savaşa davetkâr davranış sergilemiştir. Bu bilgiler hemen hemen diğer bütün kaynaklarda da bu minval üzere verilir. Hatta savaşa davetkâr olanın Yıldırım Bayezid olduğu zımnen ifade edilir.

Âşıkpaşazâde, bundan sonra Timur'un Anadolu-Suriye ve ikinci Anadolu seferini hikaye eder. Diğer kaynaklarda da hemen hemen aynı şekilde yer alan bu faaliyetler, müellife göre şöyle gelişmiştir: Timur Anadolu'ya yürüyüp Sivas'a gelir. Burayı alır, geri dönerek Haleb'e gider. Haleb'i zulüm yaparak alır, Humus'da Peygamber ashabının mezarlarını görünce, onlara hürmeten halkını esir etmez, buradan Baalbek'e gelir ve şehri yağmalar, Şam'ı kuşatıp ele geçirdiğinde Yezid'in mezarını buldurur, kemiklerini çıkartıp yaktırır, mezara necis doldurur. Âşıkpaşazâde, mensub olduğu tarikatın ruhuna uygun olarak bu hadiseye büyük önem atfeder. Timur'un bu sonuncu hareketlerini takdir eder ve okuyucularına da bunu ihsas ettirir. Ancak bu gizli takdir hisleri, Ankara savaşı ile değişir, fakat menfi ifadelerden Yıldırım Bayezid de nasibini alır. Onun savaş meydanında yalnız kalışı dramatik bir edebi dille aktarılır. Burada şöyle denir: *"Kulnun biri Bayezid'e şöyle der, Hay Bayezid han, kanı ol güvendiğin oğulların, ol sancağın beyleri, ya ol sarı hoş vezirlerin? Ne gökçek yoldaşlık etdiler sana, akçayı harc etmedin hazineye kodun oğlancuklarum rızkıdır dedin".* İki sultan arasındaki savaş sanki manasız bulduğunu, onların birbirleriyle şahsî anlay

mazlıklarının ve hasedlerinin bütün Anadolu ve Şam ülkesinin harab olmasına yol açtığını belirten bir şiire yer verir ve şöyle der:

*İki kötrüm sebep oldu fesâda
Ve hem iblis safâ verir hüssâda*

*Hased odına yandı Rum u Şam gör
Ne işler işledür oldu şurada*

*Ve gerçe bu o Sâni' masnu'idur
Sebeb bu iki kötrümdür burada*

*Bunların uyduğu nefis ü hevâdur
Âşiki sen var uyma bu murâda*

Yine Âşıkpaşazâde, Yıldırım'ın esir düşüşü sonrası Timur ile olan münasebetlerinin dostça olduğunu iki sultan arasında geçen konuşmaları naklederek beyan eder. Bunları anlatırken bu defa yer verdiği bir başka şiirde ilk defa Timur'u açık olarak suçlar ve şöyle yazar:

*Kâfir etmez Temür ettiği işi
Ki neler çekdi erkek ile dişi*

*Şerî'at ehlini durmaz kırardı
Bilinmez neyidi dutduğu duşu*

*Hankâh, mescid[ü] medrese yıkdı
Geçürdi Aydın elinde o kışı*

*Temür'ün zulmü çokdur âlem içre
K' öyle zulmi görmedi hiç bir kişi*

*Ayağı basduğu eller yıkıldı
Yiğidün kocanın kalmadı dişi³*

Açıkça anlaşılmaktadır ki Âşıkpaşazâde, ifadelerinde yer yer tenakuza düşmüştür. Aslında bunu bilerek yapmış izlenimi de edilmektedir. Çünkü hitap ettiği okuyucu zümrenin hislerine uygun davranmaktadır, ifadeleri bu hissiyata uygun olarak dalgalanmakta, yer yer heyecanı yükseltmekte, yer yer de düşürmektedir. Bu aslında “yazıcı” değil “anlatıcı” üslubudur.

Fâtih Sultan Mehmed dönemi müelliflerinden *Düsturnâme* adlı manzum eserin müellifi Enverî kısaca bahsettiği Ankara savaşı dolayısıyla Timur hakkında oldukça sert ifadelere yer verir. Burada Anadolu beylerinin Timur’a sığınmasından bahsetmeksizin Timur’un namesine Yıldırım’ın iltifat etmediği belirtilir.⁴

Oruç Bey ise, başta Taharten olmak üzere Germiyanoglu, Menteşeoğlu, Aydınoğlu, Saruhanoglu, İsfendiyaroglu’nun elçisiyle Timur’a sığındıklarını, onu yerinden kaldırdıklarını Timur’un Yıldırım’a elçi gönderdiğini, kalabalık askerle Anadolu’ya yürüyen Timur’un Sivas’ı yakıp halkını helak eylediğini, Şam seferi sonrasında, yeniden Anadolu’ya yürüyüp Ankara’ya geldiğini, burada büyük bir savaş olduğunu, Yıldırım’ın “tizliğinden” askerî incittiğini, Anadolu beylerinin ve Tatar askerlerinin Timur tarafına geçtiklerini, yalnız kalan Yıldırım’ın esir düştüğünü, Timur’un ona iyi davrandığını belirtir. Demir kafes hikayesine de yer verir. Oruç Bey Yıldırım’ı “tiz-nefs” olarak suçlayıcı ifadelerde bulunur. Bu arada Timur’un “sahib-i kerem” olduğundan bahsedilir ve Yıldırım’ın isteğini kabul ettiğini yazar, Bursa talanından bahs eder, Anadolu’yu harab ettiğini belirtir ve Timur hakkında galiz cümlelere yer vermez.⁵

1492’ye doğru eserini tamamlayan Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ* adlı tarihinde, bu hadiseye oldukça fazla yer ayırmış müelliflerdendir. Esas itibarıyla yukarıda bahsedilen Âşıkpaşazâde’nin eserinden faydalanan ve fakat başka kaynaklardan bu malumata kıymetli ilavelerde bulunan eserini bu bakımdan zenginleştiren müverrih, sefe-

⁴ Mesela burada Timur için: “Kırk yıl ol kaltaban olmuşıdı han / Girdi kabzına onun cümle cihan”. Bir başka yerde “Ol lâ’in eyledi Sivas’ı harab” bir diğerinde ise “Kıldı Timur ol la’in Rum’u harab” ibarelerine rastlanır. (*Düsturnâme-i Enverî*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928, s. 89, 90-91.)

⁵ *Tarih*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925, s. 33-37.

rin sebebini Batı Anadolu'daki beylerin Timur'a müracaatları olduğunu belirterek mevzuya girer. Timur'un dimağında "sâhib-hurûçluk" hevesi bulunduğunu yazıp elçi gönderme hadisesine, bunun ardından Suriye fetihlerine temas eder. Burada Timur hakkında "a'zam-ı eşirra" tabirini kullanır. Ankara muharebesini yine diğer kaynaklarda olduğu gibi anlatır. Ancak Timur ile Yıldırım Bayezid arasında esaret dolayısıyla birçok anekdota yer verir: Burada kafes hikayesini nakleder, Timur ile Yıldırım arasında bu hususta geçen konuşmayı verirken Yıldırım'ın "tiz-nefisliğinden" söz eder. Timur'un Anadolu'da iken giriştiği faaliyetleri hikâye başlığı altında kaydederken bunlardan birinde Timur için "*Timur-ı gaddar*" ifadesini kullanıp onun Aydın ilinde kışlarken Bursa'ya gönderdiği oğlunun (torunu olacak) burayı yakıp yıktığını, bu zatın "...zâlim ve bîdin" olduğu için Ulu Cami içine adamlar yerleştirip ikamet ettirdiğini ve burayı ahır olarak kullandıklarını yazar. Timur ile Yıldırım arasındaki bir başka konuşmaya yer verir ve burada bir gün Yıldırım'ı meyus gören Timur'un ona niçin böyle melûl olduğunu sorması üzerine Yıldırım'ın ona bir dileğinin olduğunu söylediğini, ocağının söndürülmemesi için söz aldığını, ancak Semerkand'a götürülme kararını işitince de kederinden hastalandığını belirtir. Bir başka rivayete göre de Timur'un ülkesini Karamanoğlu'na vereceğini söylemesi üzerine kederinden "*kendü nefsi helak eyledi*" der. Neşrî Yıldırım Bayezid'in oğlu Mehmed ile Timur arasındaki münasebetlere de yer verir. Ona göre Çelebi Mehmed'in faaliyetleri Aydınili'nde kışlamakta olan Timur'u rahatsız etmişti: "...*Bu mertebe müinfa'il olub muztarib oldu ki, bir niçe gün yemedi içmedi...*" Timur onu ele geçirmek için babasını kullanmayı düşündü. Elçi gönderip memleket-i Rum'u kendisine vereceğini, hatta babasını serbest bırakacağını ve onu damat yapacağını bildirdi. Haberi alan Mehmed, beylerin karşı çıkmalarına rağmen Timur'un davetine uyma kararı aldı. Ancak yolda giderken birkaç defa düşmanlarının baskınına uğradığı için bilahare gitmekten vazgeçti, bu arada da Timur, Anadolu'yu terketmişti. Buradaki ifadelerden Timur ile Mehmed arasındaki münasebetlerin son derece dikkatli bir üslupla verilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak Neşrî, Timur hakkında galiz ifadeler kullanmaz, daha sade ve kısmen tarafsız bir lisan tercih eder, zıd rivayetlere yer verir, iki sultan arasındaki konuşmaları ib-

ret vermek amacıyla ve daha ziyade bir dostluk havasında nakle-der, itidalli ve samimi bir dille okuyucuya hadiseleri aktarır.⁶

Anonim, yani müellifi belli olmayan pek çok mütenevvi nüsha-ları kütüphanelerde bulunan *Tevârih-i Âl-i Osman*ların müştereken verdikleri malumat, genel olarak Âşıkpaşazâde ve Neşrî'nin eserle-rindeki bilgilerle mutabakât halinde olmakla birlikte onlarda rast-lanmayan teferruat mevcuttur. Burada Anadolu beylerinin Timur'a gelip, onu Yıldırım'ın üzerine sevk ettiklerinden bahsedilirken, Ti-mur'un gönderdiği elçiye verdiği mektupta Yıldırım'a, "*oğlum Yıl-dırım Han*" şeklinde izzetle hitab ettiği; buna mukabil, Yıldırım'ın elçiye gazab edip Timur'u "*Leng Timur*" diye hor gördüğü ve "*kah-benin erisin, eğer benim ile buluşup ceng itmezsen ben dahi varmazisem avratum dahi boş olsun*" diye haber yolladığı ve bundan sonra iki sultan arasında hakaret-amiz mektuplar teati edildiği yazılıdır. Si-vas muhasarası sırasında diğer Osmanlı kaynaklarında rastlanma-yan "*Timur yasağı*" yani kanunundan söz edilmesi calib-i dikkattir. Burada diğer kaynaklardan daha bariz olarak Yıldırım mağrurluk-la suçlanır, onun yüzünden cümle beylerin yüz döndürüp Timur'a gittiğinden bahs olunur. Ayrıca, Yıldırım'ın kimseyle meşveret et-mediği, nasihat dinlemediği, körü körüne Timur'la anlaşmazlığa düştüğü üzerinde dahi durulur. Açıktır ki buradaki ifadeler, Yıldır-ım'ın merkezîyetçi bir devlet tesisi yolundaki gayretlerinden gayrı memnun zümrelerin hissiyatına hitab etmektedir. Özellikle ulema tabanlı aksülamelin bu müellifi belli olmayan eserlere aksettği, bir bakıma bu menfi hareketleri dolayısıyla Timur'un Anadolu faaliye-ti ve bunun sonunda feci mağlubiyetinin ilahi bir adalet şeklinde takdim edildiği söylenebilir.

Anonim Osmanlı Tarihlerinde, dikkat çekici olan husus, Yıldır-ım'ın muharebe meydanında, kaçan çerileri durdurup geri dön-dürmek için ardlarına at sürdüğü ve bu sırada yakalandığıdır. Onu muhafaza eden yeniçeriler de yakalanması üzerine mecburen tes-lim olmuşlardır. Bu tür eserlerde bilhassa esareti sırasında Yıldırım ile Timur'un dostluk içinde samimi sohbetler yaptıkları belirtilir ve bir çok kıssaya yer verilir. Mesela bunlardan birinde Timur, Yıldır-ım'a, iki aksak/kötürümün cihanı ellerinde tuttuklarını, esareti

⁶ Neşrî, *Kitab-ı Cihannümâ*, nşr. Köymen-Unat, Ankara 1949, I, s. 343-365.

dolayısıyla gam çekmemesini, başı sağ olanın yine devlet bulabileceğini söylemiştir. Burada nakledilen bütün hikâyelerde, daima Timur'un Yıldırım'a çok iyi davrandığı motifi işlenir. Ancak bunlar anlatıldıktan sonra yine, Timur korkusu yüzünden Anadolu halkının kendilerini Rumeli'ye attıkları, Timur'un pek çok yeri harap hale getirdiği, mallara el koyduğu kayıtlıdır.⁷

Yukarıda bahsedilen ilk Osmanlı kaynaklarında Timur hakkındaki ifadeler, mensup oldukları devleti neredeyse yıkmanın eşiğine getirmesine rağmen, yine de mutedildir. Hissiyata tercüman olan bazı aşağılayıcı ibarelerin bu eserlerde yer alması devrin şartları çerçevesinde, makul karşılanabilir. Fakat bu ifadeleri modern tarihinin diğer farklı kaynaklarla mukayese ederek ve tarafsız bir üslupla kaleme alması gerekir. Yeri gelmişken bu hadiseyi nakleden XVI. asrın sonlarında yaşamış Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi Hoca Saadeddin Efendi'nin *Tacii't-tevârih* adlı eserine bakılacak olursa, burada belki de ilk defa, Timurlu kaynakları ile Osmanlı kaynaklarından istifade edildiği ve ikisinin ortası bir izah tarzı tercih edildiği dikkati çeker. Hoca Saadeddin Efendi, ilk Osmanlı tarihçilerini yalan yanlış, hatalı bilgiler vermekle ve türlü haşviyatı eserlerine tahkik etmeksizin doldurmakla suçlarken, Timurlu tarihçilerin de Timur'u övmek gayesiyle pek çok hakikati sakladıklarını yazar. Hoca Saadeddin Efendi'nin yazdıkları, daha sonraki tarihçilerin eserlerine de yansımıştır. Müellif, Yıldırım ile Timur arasındaki muhabbetten söz edip onların eski kinlerinden arındıklarını, Yıldırım'ın şehzadelerini buldurup onların hukukuna riayet ettiğini, tatlı sözlerle Yıldırım'ı teselli ettiğini, hatta hususî toplantılarına onu çağırıldığını, diz dize konuştuklarını, Osmanlı tarihçilerinin Yıldırım'ın kafese konduğu şeklindeki bilgilerinin hatalı olduğunu anlatır. Bu son derece anlayışlı ifade tarzının hemen ardından, Timur'un davranışlarını naklettiği bir pasajda, tarih kitaplarını inceleyenlerin Timur'un başlıca dileğinin, tek maksadının ülkeleri yakmak, halka zarar vermek olduğunu anlayacaklarını, onun merhametten yoksun, katı yürekli bir hükümdar olduğunu, yağma, talan

⁷ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* (Giese neşri), haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 37-50.

ve zararın onun hasleti bulunduğunu, din ulularını zincire vurduğunu da belirtir.⁸

Hoca Saadeddin ile muasır bir başka müellif Âlî ise hadiseyi kendi halet-i ruhiyesi doğrultusunda aktarır. Ancak o da Hoca Saadeddin gibi, Timur'u değerlendirenken hakkaniyet ölçüsü içinde davrandığını ve bu şekilde olayı kaleme aldığını yazar. Âlî esas itibarıyla Timurlu ve Osmanlı tarihlerini nazarı itibara alıp, bunlardaki malumatı kendi geniş tarih bilgisi ve görüşü çerçevesinde değerlendirerek, Hoca Saadeddin Efendi'ye benzer ifadelerle yer vermiştir. Timur'u zaman zaman "*sahib-kıran*" bazen de "*emir*" unvanı ile anan Âlî, bir bakıma Timur'un tarihî bir misyonla hareket ettiğini, dinî bir gayretle, o sıralarda bozulma emareleri gösteren Osmanlı devletindeki şeriata aykırı uygulamalar sebebiyle, ilahî bir ceza olarak ortaya çıktığını belirtir. Timur'u aşağılayıcı ibarelere yer vermeyen müverrih, Bayezid'in kibir ve gurura kapıldığını yazmaktan da geri durmaz. Timur'un "*miyyed min-'indillah*" olduğunu bile belirtir. Hatta Timur'un Sivas önlerinde merhamet dilemek üzere başlarında Kur'an sayfaları olduğu halde gelen bin kadar çocuğu askerlerinin ayakları altında ezdirilmesini makul gören bir rivayette dahi yer verir. Yine bir kaynaktan naklen Timur'un ordusunun peşinden nur zahir olduğunu, bunların ilahî bir görev icra ettiklerini yazar.⁹ Bununla beraber Timur hadisesinin başlangıcını anlattı-

⁸ Hoca Efendi bu kısmı "*Zikr-i ba'zı mezâlim-i Timur*" başlığı altında verir: *Tâci'ü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, s. 186-188.

⁹ *Künhü'l-ahbar*, ts. V, s. 81-105; Âlî'nin Timur ve Cengiz Han hakkındaki bilgileri ni yorumlayan C. Fleischer, onun Timur'u cihan hakimiyeti telakkisiyle hareket eden "*sahib-kıran*" bir cihangir; ayrıca koyu bir müslüman olarak gördüğü; Yıldırım Bayezid'i ise kendi bölgesinde faaliyet gösteren henüz yeni gelişmekte olan bir devletin hükümdarı olarak Timur'a tabi olması gerektiği fikrinde olduğunu belirtir. Timur ondan daha yüksek bir mertebededir; cihangirlik geleneğine uygun hareket etmektedir. Bayezid ise kibirli ve kaba davranmış, diplomatik kurallarına uymamış, Timur'un elçilerini hakaretle karşılamıştır. Yaptığı bu hareketler sebebiyle Timur'un Anadolu'ya yürümesine sebep olmuştur. Yine Âlî'ye göre Timur samimi ve koyu bir müslüman olarak İslam dünyasında siyasî ve dinî birlik peşindedir (bk. *Tarihçi Mustafa Âlî: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, İstanbul 1996, s. 295-96). Ancak *Künhü'l-ahbâr*'ın ilgili kısımlarında Âlî Fleischer'in yorumlarına mahal olabilecek derecede bu konuda çok açık bir kanaat serdetmemektedir. Genellikle kaynaklardan nakillere yer vererek, burada rivayetler şeklinde bu yorumlara müsait aktarmalarda bulunmaktadır. Ayrıca şurasını da il-

ğı yerde bulunan bir şiirde Timur uğursuz, baykuş olarak nitelenmekte, etrafı tahrip ettiği belirtilmektedir.¹⁰ Ancak bu ifadenin bir önceki satırda yer alan Bayezid'in mektubu ile ilgili bulunduğu düşünülmektedir.¹¹

Netice olarak denilebilir ki, ilk Osmanlı tarihçileri Timur'un Yıldırım Bayezid üzerine yürümesini menfi yönde değerlendirmekte ve zaman zaman onun hakkında ağır ifadeler kullanmakla birlikte, Yıldırım'ın da bu hadisedeki hatasından açık olarak bahsederler. Timur'u bir bakıma, cür'etkar bir siyaset izleyip kuvvetli bir merkezîyetçi idare ortaya koyan, bu arada ulema ve bazı nüfuzlu grupları inciten Yıldırım için bir ilahi ceza olarak görürler. Onların devrin şartlarından etkilenerek anlattıkları ve yer yer birtakım asılsız rivayetlerle süsledikleri hadiseler, daha sonraki tahkik gücünden yoksun müverrihlerce olduğu gibi nakledilmiş; Timur'un olumsuz imajı, müteakıb asırlarda genel Osmanlı tarihi yazarlarınca da aynen benimsenmiştir. Cihan tarihinin önde gelen büyük fâtihtlerinden biri olan Timur hakkında XIX. ve daha sonraki yıllarda ise Türkiye'deki milliyetçi fikir akımlarının etkisiyle önemli bir müspet imaj ortaya çıkmıştır.

Zamanımızda ise Türk tarihçiliğinde, Timur'un Anadolu hareketi ve Yıldırım Bayezid'i mağlubiyete uğratması, büyük bir inkişaf gösteren, Avrupa'ya doğru yayılan ve hatta İstanbul'u abluka altına alıp fetih yolunu arayan Osmanlı devletinin ilk imparatorluk hülyasının sonu olarak vasıflandırılır. Bu ilk merkezîyetçi devlet modelinin sonunun ardından Fâtiht Sultan Mehmed devrinde Osmanlılar'ın yeniden merkezîyetçi bir imparatorluk kurana kadar geçen yarım asırlık devre, tam bir fetret ve çeşitli meselelerin halle-

mal etmemek gerekir ki, Âlî'nin Timur hakkındaki fikirleri önceki müelliflerin yazdıkları doğrultusundadır. Âlî her ne kadar Osmanlı tarihlerini tarafgirlikle suçlarsa da, aslında bunlardaki Timur'la ilgili bilgilerin tahlilini yapmış ve aktardığı rivayetlerin sahih olup olmadığına pek bakmayarak kendi genel kanaatleri istikametinde bu rivayetlere özellikle yer vermiştir. Bu bakımdan Âlî'nin yazdıklarında içinde yaşadığı devrin şartlarından esintiler yakalamak mümkündür. Ayrıca Âlî'nin eseri hakkında bk. J. Schmidt, *Pure Water for Thirsty Muslims: A Study of Mustafa Âlî of Gellipoli's Künhü'l-ahbar*, Leiden 1991, s. 71-72, 151-152.

¹⁰ *Künhü'l-ahbar*, V, 85. Atsız, *Âlî Bibliyografyası*, İstanbul 1968, s. 7.

¹¹ Bk. Schmidt, *aynı eser*, s. 7.

dilme dönemi şeklinde yorumlanır. Ayrıca İstanbul'un fethini 50 yıl geciktirdiği ileri sürülür.¹²

Timur'un Osmanlı tarihi üzerindeki gölgesi, sadece XV veya XVI. asırlarda değil, XVII. Asırda da farklı bir şekilde kendisini göstermiştir. XVI. asrın cihan devleti olan Osmanlı devleti, Safevilere karşı bilhassa Şeybanî Özbek hanları ile son derece dostane, hatta müttefikane bir hareket içinde olmuştur ve Safevilere karşı ortak bir cephe teşkil etmişlerdir. Osmanlı-Özbek münasebetlerinde Ti-

¹² Mesela Osmanlı tarihi araştırmaları ile dünya çapında şöhret kazanmış olan H. İnalcık, Timur'un Anadolu seferini şöyle izah eder: "Şarki Anadolu'ya doğru genişleme Bayezid'i bir taraftan Timur'un imparatorluğu ile çatışma haline soktu. Niğbolu'da Haçlıları bozguna uğratan gazi hükümdar, Timur karşısında Ankara civarında Çubuk ovasında yenilip rakibinin eline esir düştü. Timur-Bayezid çekişmesi, umumi Türk tarihi bakımından mühim neticeler doğurmuştur. İran'a hakim olan Timur, vaktiyle Büyük Selçuklular'ın ve İlhanlılar'ın varisi olmak iddiasıyla Anadolu'da da hakimiyet kurarak istiyordu. Anadolu beylikleri ve bunlardan biri gözüyle baktığı Osmanlı devleti onun için kendine tabi olması gereken küçük uç devletlerden başka bir şey değildi. O bir taraftan bütün sünni İslam aleminin koruyucusu ve hakimi olmak, diğer taraftan Türk-Moğol kağanlık geleneğini canlandırmak emelinde idi. Bunu amansız usullerle gerçekleştirdiği bilinmektedir. Kendisine karşı koyan garbdaki iki büyük Türk devletini, Altın Orda ve Osmanlı imparatorluğunu ezmesi ve parçalaması umumiyetle Türk tarihi ve hususiyetle de Anadolu tarihi için felaketli hadiselerden biridir. Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunun yarım asır gecikmesi, Anadolu'nun parçalanmış halde kalması bunun neticesidir. Timur Anadolu'dan çekilirken Çorum-Amasya-Tokat bölgesinde 30-40.000 Kara Tatar'ı zorla Orta Asya'ya getirmeyi denemiştir. Timur 1344'den beri garblı Haçlı kuvvetleri elinde Anadolu'yu tehdit eden Aşağı İzmir kalesini alıp Aydınogullarına verdi. Böylece Osmanlı Anadolu Türklerine Osmanlılar'dan daha kudretli bir gazi olduğunu göstermek istemişti. Timur Anadolu'dan ayrılmadan bütün beylikleri yeniden canlandırmış ve Osmanlılar dahil hepsini kendine tabi kılmıştı. Timur darbesinden sonra Anadolu'da Osmanlı ülkesi hemen hemen Murad I. devri başlarındaki sınırlarına çekilmiş, buna karşılık uç beyleri sayesinde bütünlüğünü koruyan Rumeli..." ("Türkler, Osmanlılar", İA, XII/2, s. 293-294.) Timurlular üzerinde kıymetli çalışmalar olan İ. Aka, Timur ve Bayezid vakasını daha ziyade Yezdî'ye (*Zafername*, yay. M. Abbasi, Tahran 1336, II, 303-327) ve diğer bazı araştırmalara (Ö. Bıyıktaş, *Ankara Savaşı*, İstanbul 1934; A. Dersca-Bulgaru, *La Campagne de Timur en Anatolie*, Bukreş 1942) dayanarak aktarır, herhangi bir yorumda bulunmaz ("Timurlu Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1988, IX 206-208. Ayrıca İ. Aka, Ankara savaşı fetihnemesinin Türkçe tercümesini ve aslı metnini yayınlamıştır. "Timur'un Ankara Savaşı. 1402 Fetihnemesi" *Belgeler*, XI/15, 1-22). Y. Yücel, 1402 öncesi durum üzerinde durarak Yıldırım'ı pasiflikle itham eder (*Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu 1393-1402*, Ankara 1980, s. 130).

mur hadisesi hiçbir menfi gelişmeye yol açmadığı halde, kendilerini Timurluların varisi olarak gören XVI. asrın yine büyük devletlerinden Babürlüler, müslüman dünyasındaki liderlik rekabetinde, bu vasfı ön plana çıkarmışlardır. Mesela Babürlü Cihangir,¹³ sünnî âlemin temsilcisi sıfatıyla, Osmanlılarla olan rekabetin bir neticesi olarak atası Timur'un Ankara savaşında kazandığı zaferi öne sürerek Osmanlılardan üstün olduklarını vurgulamıştı. XVII. asırda bile bu hadisenin hatıralarda yer etmiş olması, hatta devletler arası münasebetlerde tahfif ve yücelik unsuru şeklinde ortaya atılması ilgi çekicidir.

¹³ Cihangir için bk. E. Konukcu, "Cihangir". *DİA*. VII. 538.

BATI ANADOLU'DA YÖRÜKLER

Türkmen/Yörük denilen konar göçer yapıdaki grupların Batı Anadolu bölgesiyle ilgisi, tarihi seyirin farkında olmayanlara ilk anda şaşırtıcı gelebilir. XIX. asırdaki demografik ve etnik yapıların tesiri altındaki bir kısım entelektüellerin, Ege bölgesindeki şehir merkezlerinde temerküz etmiş ve nüfus itibarıyla kalabalık gayri müslim nüfusun hatıralarına bakarak bölgenin Türk hakimiyetine girişinden beri aynı durumda kaldığı, hatta müslüman nüfusun da-
hi ihtidalarla oluştuğu şeklindeki kanaatleri, bir kısım bölge sakin-
lerine bile yansımış gibidir. Bugün Anadolu'nun diğer bazı yerle-
rindeki gibi bu bölgedeki bir kısım köylere gidildiğinde, buralarda
yaşayanlardan genellikle köylerinin nasıl, ne şekilde ve kimler ta-
rafından kurulduğu hakkında tatminkar cevaplar boşuna beklenir.
Hatta bir kısmı köylülerin bilinçsiz bir şekilde toprakların veya ev-
lerin vaktiyle Rumlara ait olduğu, buralarda hep onların oturduğu
şeklindeki beyanlarına sanırım mahalli araştırma yapanların çoğu
tesadüf etmiştir. Bütün bu gibi kanaatler sosyolojik bir vakıa olarak
mahalli tarih araştırmacılarına bir takım mesajlar vermekte ve buna
benzer görüşlerin sosyolojik tahlillerinin yapılmasından önce, de-
rinlemesine tarihi kaynaklara dayalı temellendirmeye ihtiyaç bu-
lunmaktadır. Bu cümleden olarak Anadolu'yu vatan haline getiren
Türkmen gruplarının gelişleri, yeni yerleşim yerleri kurarak iskân-
ları ve siyasî oluşumları temin etmeleri ilmi çerçeve dahilinde ka-
lan seviyeli araştırmalara muhtaç olarak özel bir önem kazanmak-
tadır.

Batı Anadolu kesimi, Anadolu yarımadasının Türk akınlarına sahne olduğu ilk yıllardan itibaren ön plana çıkmış ve çeşitli akınlara hedef olmuş uç bölgesi vasfını taşımaktadır. Selçuklu hakimiyetinin tesisinden sonra da uç bölgesi olma hususiyetini sürdürmüştür. Bölgenin kaderinin esaslı olarak değişmesinin Selçuklu hakimiyetinin güçlü devresinde değil de onların inkırazı yüz tuttuğu sıralarda gerçekleşmiş olması şaşırtıcı gelebilir. Muhtemelen Selçuklu hakimiyeti devresinde bilhassa Kastamonu/Paflagonya, Bursa/Bitinya bölgesinden Karya/Menteşe'ye kadar uzanan sahille irtibatlanan bölge, ani ve sert bir şekilde tahrip edilmeyerek, sürekli akınlara hedef olabilecek bir canlılıkta tutulmuş; hatta zaman zaman çeşitli şekillerde beslenmiştir. Fakat Selçukluların inkırazını sağlayan Anadolu'ya yönelik Moğol akınları, bu kendi içinde mantığı olan anlayışın da alt üst olmasına vesile olmuştur denilebilir. Zira Moğolların önünden çekilen kalabalık Türkmen topluluklarının Batı Anadolu Bizans sınırına yani uç hattına yığıldıkları kaynaklarla da kesin olarak desteklenen ve çok iyi bilinen bir vakıdır.¹ Bu hadisenin ne gibi bir siyasî ve sosyal gelişmeye yol açacağını o dönemde herhalde hiç kimse tahmin edemezdi. Bizans kronikleri yeni gelen toplulukların binlerce çadır halinde özellikle yukarıda adlarını verdiğimiz kuzeyden güneye inen hat boyunca yani Kastamonu-Antalya çizgisinde yığılmış bulunduğu işaret ederler. Hatta bazıları daha da ileri giderek Menderes havzasında XIII. asır sonlarında yalnız halkın değil, manastırlardaki papazların bile kaçtığını ve buraların Türkmen çadırlarından görünmez olduğunu belirtirler.² Kaynaklardaki bilgilerde abartı payı bir tarafa bırakılsa bile bu vakıanın izlerinin iki asır sonrasına ait sayılabilir verilerle mücehhez kaynaklardan takip edilebilmesi, söz konusu iskânın büyüklüğünü şüpheye mahal bırakmayacak bir şekilde gözler önüne serer. Olaya bu zaviyeden yaklaşırsak, bu yeni gelen Türkmen gruplarının nasıl birer siyasî birlik olarak ortaya çıktıklarını ve ne gibi potansiyele sahip bulunduklarını daha rahat anlayabiliriz.

Siyasî oluşumların bu Türkmen nüfus potansiyeline dayalı olarak ortaya çıkışı, etkileri zamanımıza kadar uzanan yeni gelişmele-

¹ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 505.

² P. Wittek, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1944. s. 24-25.

re zemin hazırlamıştır. Kastamonu merkezli Candaroğullarının, önce Eskişehir, sonra Bursa merkezli Osmanlıların, Balıkesir merkezli Karesioğullarının, Kütahya merkezli Germiyanogullarının, Manisa merkezli Saruhanoğulları'nın, Birgi merkezli Aydınoğullarının ve nihayet Milas ve Peçin merkezli Menteşeoğullarının bizzat kurucularının birer boy ailesine mensup bulundukları umumiyetle kabul edilmektedir. Burada önemli olan husus bölgedeki Türkmen topluluklarının siyasî birlikler kurma yolundaki kabiliyetleridir. Birer bağımsız beylik olarak bir asırdan fazla yaşayanlar, sonunda kendi içlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin bayrağı altında onların insan gücü kaynaklarını oluşturup daha geniş bir coğrafyaya açılmışlar, Rumeli'nin iskânını sağlamışlardır.³

Bölgedeki yörük teşekküller belki de bu siyasî oluşumlara vücut vermeleri sebebiyle tam bir göçebe hayat tarzı içinde bulunmamakta, daha yerleşik bir özellik göstermektedirler. Batı Anadolu bölgesinin pek az kesiminde yarı göçebelik kalmış; büyük bölümü ziraatın ağırlık kazandığı küçük yerleşme yerlerini kurarak buralara adlarını vermişlerdir. Osmanlı devri kaynaklarında bu gibi yerlerin hususi bir vergi organizasyonu bünyesinde mütalaa edilebilecek bir ünite halinde belirtildiğini görmekteyiz. Yani çoğu toprağa bağlı bir şekilde kaydedilmiş bu yörük yerleşmelerinin gerçek bir durumu yansıtıp yansıtmadığı önemli bir mesele olarak karşımızdadır. Ancak devlet nizamının bir gereği olarak başı boş grupların ekonomik gerekçeler dairesinde belirli bir yere iskânı için baskı uygulandığı bilinen bir vakıadır.

Daha beylikler döneminde bu gibi grupların önemli bir kısmı, vücut verdikleri beylik idarecilerince aynı gerekçelerle yerleşik hayata geçirilmişlerdir. Osmanlı idaresi kurulduktan sonra konar göçerliği sürdüren bir kısım teşekküller sürgün yoluyla Rumeli yakasına aktarılmışlarken bir bölümü tam bir iskâna yol açabilecek ara formülle iktisadi yahut askerî teşkilat bünyesi içerisine alınarak, tedrici bir yerleşme sağlanmıştır. Mesela Batı Anadolu bölgesinde mevcut piyade ve müselleme teşkilatı bu yörük teşekküllerin ocaklar

³ E. M. Emecen, "Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanoğulları ve Osmanlılar", *Archiv Orientalni*, Supplementa, VIII (1998), s. III-120.

halindeki organizasyonuna yol açmış ve bu ocaklar zamanla birer köy haline gelmişti.⁴ Keza Ellici adı verilen ve herhangi bir hizmet zuhurunda elli hanede bir haneyi nöbetleşe olarak göreve yollayan yörükler, kalabalık cemaatlerden oluşuyordu. Mukataa yörükleri denilenler ise vergilerini toplu bir rakam üzerinden vermekle yükümlü topluluklardı ve padişah hassı olarak vergileri toplanıyordu. Bir bölümü devencilik hizmeti görüyor, devlet adına çeşitli taşıma işlerini; avarız türü vergilerden muafiyet karşılığı yapıyorlardı ve bunlar da ayrı bir teşkilatın bünyesi içerisine alınmışlardı.⁵ Böylece bütün bu zümreler, yerleşmeye müsait bir hale getirilmişti. Ancak hâlâ bölgede tam olmasa da yarı göçebe hayat tarzını sürdüren cemaatlerin var olduğu ve bazı bölgelerde bunların oldukça yüksek nüfus rakamları bulunduğu dikkati çeker.

Batı Anadolu'da eski adlarıyla Hudavendigar, Karesi, Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe bölgelerine ait XV-XVI. yüzyıl tahrir defterleri yörük olarak kaydedilmiş teşekküller ve gruplar hakkında en teferruatlı malzemeyi temin ettikleri gibi eskiye yönelik bir takım tahminleri yapabilme imkanı da tanımaktadır. Bir kesit vermek bakımından XVI. asrın otuzlu yıllarına ait toplu tahrir verileri esas alınarak söz konusu yörük gruplarının dağılımı hakkında fikir sahibi olabiliriz.⁶ Bu tespitler daha sonraki dönemlerde pek değişmemiştir. Ancak bunlara çeşitli sebeplerle Anadolu'dan gelen yeni gruplar eklenmiştir.

Osmanlı devletinin zuhur ettiği coğrafyadan başlarsak, Bursa yöresi hariç özellikle kuzey ve kuzeybatı kesimlerinin yoğun bir yörük yerleşmesine sahne olduğu söylenebilir. Bursa kazasında XVI. asır başlarında çok az sayıda yörük cemaati kaydedilmiştir. Bu durum Osmanlıların ilk hakimiyet devresinden bu yana yerleşik

⁴ F. M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 142 vd.

⁵ F. M. Emecen, *aynı eser*, s. 127 vd.

⁶ Anadolu Beylerbeyiliğine ait tahrirlerin umumi sonuçlarını yansıtan mufassal icmal defterleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından tıpkı basım olarak yayımlanmıştır. 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), I, Ankara 1993: Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Sultanönü, Hamid ve Ankara; II (Ankara 1994): Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili: 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara 1995: Hudavendigar, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye.

düzenin kurulmuş olduğunu gösterir. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasının çekirdek kısmının sosyal yapısı hakkında bir fikir edinilebilir. Fakat Söğüt'e bakıldığında burada Sultan Murad vakfı oldukları belirtilen 556 hanelik büyük bir yörük topluluğunun mevcut olduğu görülür.⁷ Bu topluluğun hangi cemaatlerden oluştuğu hakkında bir döküm yoktur. Bununla birlikte daha sonraki bazı sicil kayıtlarından bu topluluğun kısmı azamının Karakeçililerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bunlar Söğüt perakendesı Karakeçililer şeklinde 1084 (1673) tarihli kayıtlarda yer almaktadırlar.⁸ Bu durum II. Abdülhamid döneminden bu yana, Osmanlı hanedanının dayandığı Kayı boyunun bir parçası olarak kendilerini kabul ettiren; ancak bir kısım araştırmacılarca bu bağ hakkında şüpheler izhar edilen Karakeçililerin Osmanlıların çekirdek coğrafyasına mensup bulunduklarını delillendirme bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca zamanımızda da Söğüt'te her sene tekrarlanan ritüelleri tahfifle karşılanamayacak bir tarihi boyuta oturtmaktadır. Söğütlü cemaati diye de anılan bu topluluklar daha sonra Saruhan'ın mukataa yörükleri içine dahil edilmişlerdir. Bunlar ayrıca Edremit, Ezine Kızılcatusla, Kemer, Balya kazalarına kadar uzanıyorlardı. Yerleşik bir hayat tarzının hakim olduğu Bursa ve yöresinde sadece Akçakoyunlu ve Saruhanlı yörükleri kaydedilmişti. Diğer grupların çoğu daha arızalı bir arazi özelliği gösteren Bergama ve Tarhala (Soma) taraflarında toplanmıştı. Özellikle Karaca yörükleri dört kazada bulunurlarken maruf bir cemaat olarak Danişmendliler Domaniç'te yer alıyorlardı. Genel olarak geniş bir alanı kaplayan Hudavendigar sancağında yerleşme vetiresinin tamamlanmış olduğu söylenebilir.

Bursa'nın batısında Marmara, Çanakkale boğazı ve Ege ile çevrili olan Biga sancağında da Bursa'ya benzer bir özellik görülür. Rumeli yakasına açılan bir geçit yeri, basamak olan bu sancakta Biga, Ezine, Çan yörelerinde az sayıda yörük topluluğu vardı. Bunlar içinde bölgenin maruf cemaatleri olan Akçakoyunlu, Karacalar yanında Uluyörük de mevcuttu. Bazı Tatar kabilelerinin bakiyelerini hatırlatan Çongar cemaatinin adına rastlanmaktadır. Söz konusu

BA, TD, nr. 166, s. 57.

K. Su, *Balıkesir ve Civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938, s. 39'daki sicil kaydı.

cemaat bölgedeki diğer mahallerde de bulunmakta idi. Bursa'da 22 cemaat varken buradaki toplam rakam 21 idi.

Karesi (Balıkesir) sancağı söz konusu defterlere göre, sadece 4 cemaat kaydıyla şaşırtıcı bir özellik gösterir. Aksakallar, Davudlar, Keçilü, Yakublar adlı bu cemaatler Ayazmend'de yer alıyorlardı.⁹ Burada bu kadar az cemaat kaydı gerçek bir durumu yansıtmıyor olabilir. Fakat pek çok yerleşme yeri yörük cemaatlerinin adlarını taşımaktaydı. Eğer tahrir anlayışının farklılığından kaynaklanmıyorsa, bunun bölgenin Rumeli yakasını besleyen ilk mahal olmasından ve buradaki teşekküllerin Osmanlıların Rumeli'ye geçişlerinden sonra Balkanlar'ın iskânı için bir ana depo vazifesi görmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. XVI. ve XVII. yüzyıla ait müteferrik sicil kayıtları, Karesi kazalarına Bursa'dan, Kütahya'dan Saruhan'dan muhtelif yörük topluluklarının geldiklerini gösterir. Hatta XVII. asrın karışıklıkları sırasında İç Anadolu ve Doğu Anadolu'dan Balıkesir yöresine Bozulus, Danişmendlü, Yeniil, Dulakdirli Türkmenlerine mensup cemaatlerin geldikleri,¹⁰ XVIII. asırda Rakka'ya iskân edilme kararı alınan Çepnilerin de bu bölgeye gelip yerleştikleri¹¹ bilinmektedir. Anlaşılacağı üzere bölge önceden değil sonradan kesif yörük göçüne hedef olmuş gözükmektedir.

Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe yöreleri XVI. asrın ilk yarısında yoğun yörük gruplarının hareket alanlarını oluşturur. Bu sahadaki irili ufaklı yüzlerce cemaat birbirine yakın hususiyetler gösterir. Sırasıyla bunlara bakacak olursak; Kıyı ile bağlantısı olmayan ve İç Ege'de yer alan Kütahya merkezli Germiyan bölgesi ki Uşak ve Denizli'yi de içine alan bir bölgedir, birçok yaylalık alanlara sahip olduğundan konar göçer teşekküllerin yoğun oldukları sahayı teşkil eder. Burada merkez kaza civarında dört ana cemaat grubu bulunmaktadır. Hassa yörükleri tek grup halinde 590 hane olarak belirtilmiş ve bunlar sancakbeyi hassına dahil olduklarından bu adla anılmışlardır. Diğer üç gruptan Bozguş yörükleri 42 cema-

⁹ BA, TD, nr. 166, s. 280 vd.

¹⁰ K. Su, *aynı eser*, s. 29, 36-38, 45-48, 53-54, 66-67.

¹¹ Evâil-i Cumâdelahır 1138/Şubat 1736 tarihli sicil kaydı için bk. K. Su, *aynı eser*, s. 103-105.

atten;¹² Kılcan yörükleri 42 cemaatten;¹³ Akkeçili yörükleri 40 cemaatten¹⁴ mürekkepti. Bu irili ufaklı cemaatler içinde maruf adlara pek rastlanmamaktadır. Yalnız Kılcan'a bağlı Karacalar, Akkeçili'ye bağlı Danişmend ve Halaçlar tanınmış gruplardır. Burada dikkati çeken husus bu üç ana gurubun hemen hemen aynı sayıda cemaat sayılarına sahip olduklarıdır. Bu bize bunun gibi büyük grupların sun'î bir tarzda yani devlet müdahalesiyle oluşturulmuş olduğu izlenimini vermektedir. Yani bu bölgedeki yörük teşekküller üzerinde devlet denetimi, mali ve iktisadi gerekçelerle daima etkili olmuştur denilebilir. Bununla beraber tarihi adlarını taşıyan iki büyük topluluk Lazkiye (Denizli) kazasında bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kayı yörükleri diğeri ise Çobanlar yörükleridir. Kayı ana yörük gurubu 27 köy, 8 cemaatten oluşuyordu ve toplam 1123 hane nüfusa baliğ idi.¹⁵ Fakat gerek köy adlarında gerek cemaat adlarında bilinen isimlere rastlanmamaktadır. Çobanlar topluluğunda ise 8 cemaat kaydedilmişti.¹⁶ Kayı ve Çobanlar'ın bir arada defterde kayıtlı bulunmaları, bunların tarihi birlikteliğinin bir yansıması olarak mütalaa edilebilir. Saruhan yöresinde de bu iki boy bir arada yazılmıştı.¹⁷ Buradan hareketle Kayı boyundan geldikleri kabul edilen Osmanlı beyliğinin teşekkülünde onların Çobanoğullarına bağlı olarak uç bölgelerde faaliyet göstermiş oldukları iddiası tarihi bir delil bulmaktadır. Uşak'ta ise asıl topluluğu 19 cemaatten meydana gelen Akkoyunlular oluşturmaktaydı. Kısaca Kütahya yöresi oldukça hareketli ve canlı bir bölgeyi teşkil ediyordu.

Biraz daha batıda Saruhan yöresinde yine kalabalık yörük gruplarının var olduğu tespit edilebilmektedir. Buradakiler esas

¹² BA, TD, nr. 438, s. 18. Bu cemaatinin adının Germiyanlı toplulukları içinde Selçuklu Sultanı Mesud'a karşı savaşılan Bozguş Bahadır ile ilgili bulunduğu açıktır. Bozguş ve Germiyan askerleri önce Sahip Fahreddin'in kızı oğlunun güçlerini yenmişler, sonra Sultan Mesud'un onların üzerine yürümesi üzerine kaçmışlardı. (Anonim, *Târih-i Âl-i Selçuk*, trc. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952, s. 47-48).

¹³ BA, TD, nr. 438, s. 19-20.

¹⁴ BA, TD, nr. 438, s. 22-23.

¹⁵ BA, TD, nr. 438, s. 49-50.

¹⁶ BA, TD, nr. 438, s. 53.

¹⁷ Aynı topluluğun Manisa Karamankaya mevkiinde de bulundukları hakkında bk. F. M. Emecen, *Manisa Kazası*, s. 141.

olarak "Ellici" adıyla kaydedilmiş olup bu durum onların devlete karşı olan mükellefiyetlerinden kaynaklanmaktadır; onların kendilerine ait boy adlarıyla hiç bir ilgisi yoktur. Bu büyük ünite içinde 38 cemaat yer almaktadır. Buna benzer tarzda adlandırma mukataa yörükleri için de geçerlidir. 3600 hanelik bu büyük topluluk vergi birimi olmak dolayısıyla bu adı devlet tarafından verilmiş ve resmîyet kazanmıştır. Yine diğer sancaklarda da görülen Karacalar cemaati burada kalabalık bir grup olarak yer alıyordu. Bunlar esas olarak Aydın sancağında temerküz etmiş Karacakoyunlu yörüklerinin bir parçasıdır. Manisa'nın esas yörük toplulukları dağlık bir alan olan Yunddağı'nda ve Demirci taraflarında yaşıyorlardı. Demirci'de konar göçer hayat tarzına müsait bir coğrafyada, 120 kadar cemaatin adı deftere kaydedilmişti. Saruhan sancağı genel olarak bu konar göçer yapısını uzun süre devam ettirdiği gibi bunun getirdiği sosyal hareketlilikten de çok etkilenmişti.¹⁸

Aydın'da ana yörük topluluğunu 56 cemaatiyle Karacakoyunlular teşkil eder. Tire ve Ayasuluk arasındaki sahada bulunan bu büyük topluluk aynı zamanda müstakil bir kadılıktı.¹⁹ Hatta bunlara ait özel bir kanunname de mevcuttu.²⁰ Bu büyük topluluk Batı Anadolu'nun birçok sancağına da dağılmış durumdaydı. Aydın yöresinde, Ayasuluk'ta Çuga yörüklerine beş; Çulluyan yörüklerine ise 34 cemaat bağlıydı.²¹ Diğer müteferrik yörük grupları Bozdoğan, Yenişehir, Sart'ta bulunuyorlardı. Mesela Yenişehir'de kayıtlı 24 cemaatin tam bir konar-göçer hayat tarzı içinde olduklarını ifade eder tarzda, ilgili tahrir kaydında muayyen yerleri bulunmadığı belirtilmişti.²² Sart'taki İsraili cemaatinin diğer adının Kürekçi olduğu belirtilerek bunların Acem'den geldikleri ve buraya yerleştikleri kaydedilmişti.²³ Bozdoğan yörükleri içinde Çavdar, Avşar cemaatleri vardı. Çavdar'ın yanısıra Çongar cemaatinin de hem burada, hem

¹⁸ Genel olarak bk. F. M. Emecen, *Manisa Kazası*, s. 127-141.

¹⁹ BA, TD, nr. 166, s. 374-375.

²⁰ F. Yılmaz, "Karaca Koyunlu Yörükleri Kanunu", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX (1994), s. 349-355.

²¹ BA, TD, nr. 166, s. 409.

²² BA, TD, nr. 166, s. 459.

²³ BA, TD, nr. 166, s. 465.

de Saruhan, Bursa ve Biga'da bulunması, eski tatar kabilelerinin bölgedeki bakiyeleri olarak dikkat çekicidir. Bir kısım küçük cemaatler İzmir yarımadasında bulunmaktaydılar.

İnceleyeceğimiz son bölge olan Menteşe ise dağlık arazi yapısı ile dikkati çeker. Bunun yanında ilginç bir teşkilat bünyesi içindeki yörük topluluklarıyla da tanınır. Buradaki cemaat birimi yanında, eski Türk boy yapısının kademelerinden birisi olan "tir" yani ok denilen gruplara rastlanmaktadır. Bu tabir boy altı bir birim olarak kullanılmıştır. Pek çok cemaatin yaşadığı Menteşe'de, Peçin bölgesinde yedi büyük ana grup kaydedilmişti.²⁴ Bunlar Kayı, Kızılcakeçili, Horzum, okunması tereddütlü Balıkcı (?), Divane Ali ve Kızılcakoyunlu'dur. Çine'de üç küçük cemaat vardı. Muğla'da Alayundlu cemaati kalabalık nüfusuyla kaydedilmişti.²⁵ Mazun'da altı cemaat, Köyceğiz'de Güney Yaka'ya bağlı 13 tir, bir cemaat; Kozviran'a bağlı 19 cemaat, iki tir mevcuttu. Büyük bir grup olarak Kayı 13 tir-den mürekkep olup 596 hanelik bir nüfusa sahiptiler. Ayrıca Köyceğiz'de bir başka topluluk Taş Kayı yörükleri adını taşımaktaydı ve tir başlığı altında 259 haneden ibaretti. Yine tanınmış bir topluluk olan Yüreğir tiri 80 haneden oluşuyordu.²⁶

Genel olarak dikkati çeken husus Kayı topluluklarının Saruhan, Aydın, Kütahya, Menteşe sahasına yayılmış olması ve yerleşik olmayan düzenlerini sürdürmeleridir. Bu yine Osmanlı beyliğinin doğuşu şartlarının Moğol İmparatorluk dünyası içinde ve Deşt-i Kıpçak sahasında (Pontus geleneği) değil,²⁷ yine dönüp Batı Anadolu Türkmen dünyasında aranması gerektiği konusundaki yaygın görüşleri desteklemek bakımından ayrı bir önemi haizdir. Bu coğrafyadaki aynı adlı toplulukların birbirlerinden haberdar olup olmadıkları ayrı bir problem olarak öne sürülür. Genel olarak aynı bölgede bulunan toplulukların birbirlerini bildikleri ve tanıdıkları üzerinde şüpheye mahal yoktur. Hatta bir Bizans kroniği olan Pachimeres, Bafeus savaşını anlatırken Osman Bey'in müttefiki olarak

²⁴ BA, TD, nr. 166, s. 482-483.

²⁵ BA, TD, nr. 166, s. 532.

²⁶ BA, TD, nr. 166, s. 554.

²⁷ C. Heywood, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Problemi: Yeni Hipotez Hakkında Bazı Düşünceler", *Osmanlı*, 1 (1999), 137-145.

Menderes yöresi Türkmenlerinden söz eder.²⁸ Birçok araştırmacı tarafından coğrafi uzaklık bakımından ihtiyatla karşılanan bu bilgi, Kayı boyunun yayılma sahası dikkate alınırsa belirli bir temele oturmaktadır. Öte yandan XVII. ve XVIII. asırlarda İç ve Doğu Anadolu'dan gelen büyük Türkmen topluluklarının kendileri ile aynı boy adlarını taşıyan Batı Anadolu'daki yörük gruplarının bulundukları coğrafyaya göç edişleri yine tesadüf olmasa gerektir.

XVI. yüzyıldaki özellikleri yansıtan bu bilgileri daha sonraki asırlara da teşmil etmekte herhangi bir beis yoktur. Bunların durumlarında XVII ve XVIII. asra kadar önemli bir değişme husule gelmemiştir. Fakat bölge bilhassa bu iki asır boyunca yeni Türkmen göçlerine de sahne olmuştur. Nitekim Orta ve Doğu Anadolu'nun büyük Türkmen boylarına mensup cemaatleri, yukarıda da belirtildiği üzere, söz konusu asırların sosyal şartları gereği göç etmek zorunda kalarak Batı'ya hareket etmişler, zamanla bu bölgedeki diğer akraba teşekküllerle karışmışlardır. Hatta 1690'larda bölgeye gelen Aydın, Balıkesir, Kütahya taraflarına ve Adalara kadar yayılan Danişmendlü Türkmenlerine mensup cemaatler için Ayasuluk'tan Torbalı'ya kadar uzanan sahada tulen ve arzen 12 saatlik mesafeyi haiz boş alanlar iskân sahası olarak tespit edilmiştir.²⁹

Genel olarak yörük topluluklarının bu yayılma sahaları dikkate alınırsa, bu geniş coğrafyada birbirine benzer bir alt tabanı oluşturdukları söylenebilir. Gerçi defterlere yansıyan kayıtlardan bunların orijinal yapıları hakkında tam bir bilgi elde etmek mümkün olamamakta ve bütün bu topluluklar devletin kendilerine vermiş olduğu vergi sistemi çerçevesindeki nizam ve teşkilat bünyesi içerisinde takdim edilmektedir. Hattızatında çok parçalanmış ve büyük boy yapıları bozulmuş olan bu yöredeki gruplar, çok dar bir sahada yaylak kışlak hareketliliği içerisinde olmuşlardır. Çoğu da muayyen yerleşme birimlerine bağlı olarak kaydedilmiştir. Onların önceden yerleşik hayata geçmiş çiftçi-köylü gruplarla olan bağlarının mahiyeti ise ayrı bir araştırma konusudur. Devletin konar-göçer gruplara verdiği adlar ve içine aldıkları teşkilat, zamanla kendi

²⁸ Bk. H. İnalçık, "Osman Gazinin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 81.

²⁹ K. Su, *aynı eser*, s. 45-48.

leri tarafından da benimsenmiştir. Bu durum bir bakıma sistemli bir devlet siyasetinin yansımasıdır. Onlar Batı Anadolu bölgesini XIII. asırdan itibaren sürekli bir şekilde ve kesif bir tarzda yerleşime açan ve vatan ittihaz eden ve aynı zamanda Osmanlı devleti gibi cihanşümul bir siyasî oluşuma vücut veren insan gücü kaynağını oluşturan ana sosyal teşekküller olarak sessiz ve fakat müessir bir rol oynamışlardır.

ORHAN BEY'İN 1348 TARİHLİ MÜLKNÂMESİ HAKKINDA YENİ BAZI NOTLAR ve DÜŞÜNCELER

XIV. yüzyıl başlarında tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına ait bilgilere ulaşmada karşı karşıya kalınan zorluklar, bu dönemi günümüz tarihçileri nezdinde tartışmalı hâle getirmiştir. Söz konusu devre hakkında dolaylı olarak bilgi veren kaynaklar dışında doğrudan bu yıllarda kaleme alınmış muasır Osmanlı tarihlerinin mevcut bulunmayışı ve ilk Osmanlı kroniklerinin kuruluştan 100-150 yıl sonra yazılmış olması, bu konuda yapılan araştırmaları ve ileri sürülen fikirleri temellendirme, muayyen bir alt yapı teşkil etme bakımlarından ciddi meseleler ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte yukarıda bahsi geçen ilk Osmanlı kronikleri, Osmanlı tarihinin ilk yılları hakkında hâlâ araştırmacıların muhtaç oldukları malzemeyi temin eden kaynak serisi olarak önemlerini sürdürmekteyseler de bunların verdikleri malumatın esaslı bir şekilde tenkide ihtiyacı olduğu öteden beri bilinmektedir. Dolayısıyla muasır bilgiye ulaşmadaki zorluklar, araştırmacıları ister istemez, bu kaynakları yeni fikirler ve yeni yorumlarla sürekli olarak gündeme getirmelerine müncer olmuştur. Söz konusu kroniklerin verdikleri bilgilere yapılan "revizyonist" itirazlar, "ilk Osmanlı tarih geleneğinin XV. yüzyılda oluşan şartlar çerçevesinde, ideolojik bir tarzda meydana getirilip kuruluş yıllarının bu oluşan kalıplar içinde efsanelere boğularak anlatıldığı" ana fikri etrafında toplanmış ve hatta bu kroniklerin bazı batılı yazarlarca tamamen dışlanması meyli ortaya çıkmıştır.¹ Kroniklere karşı olan bu tavır, kuruluş

¹ Mesela bk. C. Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990, bk. giriş; a.

yıllarıyla ilgili bir başka kaynak türü olan ilk Osmanlı padişahlarına ait vesaik için daha farklı bir satıhta gelişme göstermiş ve daha ilk ortaya çıkarıldıklarında şekli açıdan ve muhteva yönünden uzun sürecek tartışma zemini oluşmuştur.

Bilindiği üzere, Osmanlı tarihinin en eski orijinal vesikaları olarak kabul edilen bugüne ulaşan iki belge de Orhan Bey dönemine ait bulunmaktadır. Bunlardan daha eski tarihli olan farsça vakfiye iken diğeri türkçe kaleme alınmış bir mülknâmedir. Bu sonuncusu, Topkapı Sarayı Arşiv Kılavuzu'nda ilk olarak fotoğrafı yayımlanarak ilim alemine sunulmuş olup Orhan b. Osman tuğralı, evahir-i Rebiülahir 749 (19-27 Temmuz 1348) tarihlidir.² Burada kendisinden "zaîmü'l-cüyûş ve'l-asâkir" unvanıyla bahsedilen birine, hudutları da tarif edilen Pambucuk deresinin mülk olarak bağışlanması konusuna yer verilmekte, belgede tuğranın yanı sıra şahitlerin imzaları bulunmaktadır. Bu belge yayınlanır yayılanmaz ilim çevrelerinde ilgi çekmiş, bazı tarihçiler şüphe izhar edici yazılar yazarken İ. H. Uzunçarşılı bunu latin harflerine aktarmış ve önemini ortaya koyarak ilk Osmanlı vezirlerini teşhise imkan tanıdığına temas etmiştir.³ Özellikle tuğranın mevcudiyeti ona ilk Osmanlı devlet teşkilatının tesisiyle alakalı ipuçlarını da vermiş, buna göre bir takım yorumlarda bulunmuştur. Uzunçarşılı'nın makalesinin yayımlandığı sıralarda, H. Scheel, Arşiv Kılavuzunda fotoğrafı yer alan vesikanın orijinal olmadığı üzerinde durarak, tuğra ile yazının

mlf, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX(1987), 7-27; R. P. Lindner, *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983, s. 1-38; C. Heywood, "Between Historical Myth and 'Mythohistory': The Limits of Ottoman History", *Byzantine and Modern Greek Studies*, XII(1988), 315-345; Buna mukabil bu kaynaklar hakkında ayrıca bk. H. İnalcık, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis-P. M. Holt, London 1962, s. 152-167; ayrıca, F. Emecen, "Gazaya Dair: XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 191-197; C. Kafadar, *Between Two Worlds The Construction of the Ottoman State*, California 1995, s. 90 vd.

² Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 10789'da yer alan bu belgenin fotoğrafı ilk defa *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu*, İstanbul 1938, Levha 1'de yayımlanmıştır. Müteaddid defalar tıpkıbasımı yapılan bu belge en son olarak bir teşhir kataloğunda ilk vesikalar arasında kısa izahat ve bibliyografya ilavesiyle yer almıştır. *Osmanlı Padişah Fermanları Sergi Kataloğu*, Londra 1986, s. 29.

³ "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", *Belleten*, III/9 (1939), 99-106.

aynı elden çıkmadığını belirtmiştir.⁴ Yine meşhur türkolog P. Wittek de bu mülknâme'yi kılavuzda gördükten sonra yazdığı bir yazıda mülknâmenin beklenmedik bir şekilde oldukça eski bir belge olduğunu belirtip Orhan Bey'e ait diğer belgelerle birlikte bunların iyice incelenmesi gerektiğini; bunun öncelikle belgelerin orijinallikleri bakımından yapılmasının lazım geldiğini şahitlerin imzalarının katip tarafından yazılmış olmasının ayrıca şüpheyi celbettiğini; bunun sahte bir belge değilse bile bir kopya olabileceğini ifade etmiş ve "1500 yılına doğru eski Türk âsârını ortaya koymaya yönelik romantik bir akımın ürünü" olduğu gibi çarpıcı bir hükümle sözlerine son vermiştir.⁵

İ. H. Uzunçarşılı Orhan Bey'e ait olup M. Cevdet evrakı arasında yer alan tuğralı farsça yazılmış Rebiülevvel 724 (Mart 1324) tarihli vakfiyeyi yayımlarken daha önce üzerinde durduğu mülknâme hakkında yukarıda sözü edilen araştırmacılara cevap vererek her iki belgenin aynı tuğrayı taşımalarından hareketle, bunun orijinal bir vesika olduğunu beyan edip tartışmayı sürdürmüştür⁶. Tartışma zemini böylece vesikanın iç kurgusundan ziyade şekli yapısı üzerine çekilmiştir. Bu tartışmalara katılan A. Erzi her iki vesikada yer alan tuğraların orijinal olduğundan şüphe edilemeyeceğini, tuğraların benzerliğinin bunu gösterdiğini, vesikanın devrinde yazılmış olduğu kabul edilmese bile, aynı şahıs tarafından yapılması imkansız görünen tuğraların birbirinin aynısı olmasının başka türlü açıklanamayacağını; mülknâme sonradan istinsah edilmiş bir kopya olsa dahi bunun eski aslına uygun kaleme alınıp tuğranın da bu şekilde çizildiğini; bu hususun kendi tesbit ettiği bir münşeat mecmuasındaki kaydın başına çizilen tuğranın benzer şekilde res-

⁴ "Compte rendu de Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Klavuzu, fasc. 1 (İstanbul 1938)", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 93/2-3(1939), 410. Ayrıca Scheel, Uzunçarşılı'nın belge hakkındaki görüşlerine de cevap vererek, bu belgenin asli olup olmadığını tartışmıştır. bk. "Die staatsrechtliche Stellung der dökumenischen Kirchenfürsten in der alten Türkei: Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen Verfassung und Verwaltung", *Abhandlungen der Preubichen Akademie der Wissenschaften*, nr. 9, Berlin 1943, s. 4, not 1.

⁵ "Les Archives de Turquie", *Byzantion*, XIII(1938), 667.

⁶ "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi 724 Rebiülevvel-1324 Mart", *Belleten*, V/19(1941), 277-289.

medilmesinden anlaşıldığını yazar. Tuğranın tip itibariyle dikkat çekici olduğuna temas eden Erzi, bunların uydurma olmadığını, eğer uydurma olsaydı müstensihin tuğraların en mükemmel örneklerinin verildiği XVI. asırda bu tarzda ibtidaî çizim yapmayacağını da belirtir. Dolayısıyla zımnen belgelerin XVI. yüzyıla ait kop-yalar olduğu yolundaki kanaati destekler.⁷

Belgenin esaslı muhteva tahlili Elezovic ve Beldiceanu tarafından yapılmış gözükmektedir. Özellikle Beldiceanu, mülknâme hakkındaki bütün görüşleri toplayarak yorumlarda bulunmuştur.⁸ 19-27 Temmuz 1348 tarihli bu mülknâmenin otantikliği konusunda bazı tarihçilerin tereddütlerine karşılık, bazılarının bunu savunduklarını belirten Beldiceanu, belgede aslında başka önemli problemlerin bulunduğunu ifade ederek, birtakım tahlillere girişir: Ona göre belge her şeyden önce Osmanlı sarayında hazırlanmıştır. Başında belgenin padişaha ait tuğrası vardır. Muhteva açısından üç bölüme ayrılır. İlk olarak ordu kumandanına (zaîmü'l-cüyûş ve'l-asâkir) mülk bağıışı sözkonusudur. İkinci olarak Hudavendigara (metinde hundkâr), Orhan Bey'in oğullarına atlar, vezire kıymetli kürkler verilmesi bahsi geçer. Üçüncü olarak da şahitlerin imzaları yer alır. Belge şer'î prosedüre uygun olarak kaleme alınmıştır. Fakat padişah tuğrası bulunan bir mülknâmede şer'î mahkemede hazırlanmış şekilde şahit imzalarının yer alması, pek rastlanan bir durum değildir. Padişah fermanı zaten bu durumu tescil eder ve tuğra da zaten geçerliliğin bir delilidir. Şahitlere ayrıca ihtiyaç duyulması düşündürücüdür. Bir başka mesele, metnin girizgahındaki cümlelerde fiiller birinci tekil şahıs iken, ikinci kısımda üçüncü tekil şahıstır; bu sonuncusunda da özne mechuldür. Yani mülk bağıışı ile bunun mukabelesinde kim tarafından verildiği açık şekilde anlaşılamayan at ve kürk bağıışı arasında mantıki bir alaka olup olmadığı sorusu ortaya çıkar.

⁷ "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I", *Belleten*, XIV/53 (1950), 101,104.

⁸ *Recherches sur les Actes des règnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, München 1967, s. 106-110: Bu kısmın Fransızcadan çevirisini yapan Mahmut Ak'a teşekkür ederim.

Beldiceanu ayrıca sözkonusu mülknamenin tahlilini yapar ve bunu Orhan Bey'in ordu komutanı olan oğluna (ki Süleyman Paşa olarak takdim edilir) bir mülk bağışladığı, diğer oğullarına çeşitli atlar ve vezirlere kürkler dağıttığı şeklinde izah eden Elezovic'in görüşlerine yer vererek,⁹ onun bazı yorum zaaflarını ortaya koyar. Elezovic'in bu belgeyi yazan katibin metni hatalı olarak kaleme aldığı görüşünde bulunduğunu belirttikten sonra eğer onun izahı kabul edilecek olursa, hundkârın kim olduğu problemi ile karşı karşıya kalınacağı tenkidini yapar. Bu unvan Orhan Bey'i niteliyorsa o vakit onun kendi kendine at bağışladığının anlaşılacağını, bunun da mantık dışı olacağını, öte yandan Orhan Bey'in unvanları arasında "hundkâr/hudavendigar" tabirinin bulunmadığını belirtir. Belgenin muhtevası üzerinde de durarak kendisine "zaîmü'l-cüyûş ve'l-asâkir ferzend" diye hitab edilen şahsın kimliği konusunda tartışmayı sürdürür. Bu tabirin normal olarak "Orhan Bey'in ordu kumandanı olan oğlu" şeklinde anlaşıldığını fakat adının niçin yazılmadığının merak konusu olduğunu; muhtemelen bunun ordu kumandanı şahsın herkesce maruf oluşu dolayısıyla adının ayrıca belirtilmesine gerek duyulmamasından kaynaklanmış olabileceğini; "Ferzend" (yani oğul) kelimesinin özel bir manası olup olmadığının anlaşılamadığını; eğer buradaki Orhan Bey'in oğlu ise bu durumda belgede geçen Süleyman, Murad, Halil, İbrahim dışında, Sultan ve Kasım adlı oğullarının geriye kaldığını; fakat at ve kürk bağışının niçin mülknâme de yer aldığı hususunun da meçhul olduğunu; bunun bir minnet, teşekkür olarak mı verildiği meselesinin ortaya çıktığını yazar. Ayrıca belgenin metninde ilk kısımda Orhan Bey'in ağzından bağış ifade edilmekte iken ikinci kısımda "hundkâr/hudavendigara" tabirinin geçmesinin sözkonusu mülknâmeyi muhteva yönünden de tartışmalı hale getirdiğini; belgeyi şekli olarak bir başka örnek ile mukayese ederek Orhan Bey'in ordu kumandanına bir mülk verdiğini fakat bunu takas usulü ile yaptığını ifade eder. Belgenin merak uyandıran şekli yapısının da açıklanmaya muhtaç bulunduğunu, Orhan Bey zamanında nişancılık görevinin olmadığını; bundan hareketle belgenin I. Murad devrinde hazırlan-

⁹ G. Elezovic, *Turski Spomenici*, Beograd 1952, I/2, 218-220; I/1, 1107-1110' da hem faksimile metni hem de sırpça çeviri ve yorumunu verir.

muş acemice bir özet olup Orhan Bey döneminde nişancılığın bulunmaması dolayısıyla tuğranın başka örneklerde görüldüğü gibi sonradan çekildiğini; fakat yine de belgedeki problemlerin çözülmediğini ve şüphelere tatminkâr cevaplar verilemediğini belirtir.

Son olarak Ş. Tekin de Gaza/Gazi konusu üzerinde dururken bu belgeyi incelemiş ve diğerleri ile karşılaştırmıştır. O da mülknâmeyi Pambucuk deresi adlı yerin ordu kumandanı "şehzadeye"(ferzend) verilmesini emreden bir belge olarak yorumlar,"ferzenden" oğul anlamına geldiğini fakat burada şehzade veya asilzade olduğunun anlaşıldığını yazar. Ancak bu tabirin Orhan Bey'in oğullarından birini mi yoksa asil bir aileye mensub bir başkasını mı nitelediğinin anlaşılamadığına ve incelemeye değer bulunduğuna dikkat çeker. Belge hakkındaki kanaati, vakıfname de dahil olmak üzere bunların devrinde yazılmış olmayıp XVI. asırda hazırlanmış kopyalar olduğudur. Bununla birlikte belgenin "düzme ve uydurma" olmadığını, şayet düzme olsalardı, yeni devrin üslub ve terminolojisinin mutlaka sokulacağını, bunun da hemen belli olacağını ifade eder. Ona göre Orhan Bey hatta I. Murad devrine aid günümüze hiçbir belgenin aslı gelmemiştir.¹⁰

* *
*

Mülknâme hakkındaki çeşitli görüşleri özetledikten sonra, öncelikle bunlardan belge üzerindeki şüphelerin dağılmadığı ve problemlerin tam olarak çözüme kavuşturulamadığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla mülknâmeyi mukabele edecek, doğrulayacak veya nakz edecek başka belgelerin şهادetine ihtiyaç vardır. Nitekim bu konu ile ilgili olarak rastladığımız bir kayıttan hareketle mülknâmenin en azından Osmanlı bürokrasisinde nasıl bir muameleye uğradığını ve buna nasıl bakıldığını tesbit imkanı karşımıza çıkmış bulunmaktadır. Bu husustaki başka yardımcı kayıtların da desteğiyle mülknâmenin ortada duran problemlerine yeni bir izah ve yaklaşım tarzı getirilebileceği ümit edilebilir. Burada sözkonusu

¹⁰ "Gazi Teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması", *Tarih ve Toplum*, XIX/110 (Şubat 1993), 77-80.

mülknâme çevresinde oluşan esrar perdesini biraz olsun aralamaya yardımcı olacak kayıtların ışığı altında yine de kesin olmayan bir takım mütalaalarda bulunulmaya ve mülknâme hakkında yukarıda ileri sürülen görüşler belirli bir temele oturtulmaya çalışılacaktır.

II. Bayezid dönemine ait bir ahkâm defterini neşre hazırlarken burada yer alan, bazı kısımları rutubet kapıldığı için yanıp dökülmüş, bu yüzden bazı cümleleri eksik kalan bir hükmün varlığı dikkati çekti.¹¹ Bursa kadısına hitaben yazılan hükümde İznik nahiyesinde Pambucuk köyünün satışı sonrası zuhur eden mesele yer almaktaydı. Hüküm, adı tahribata uğramış kısımda bulunduğu için okunamayan bir devlet görevlisinin satın almış olduğu Orhan Bey nişanı ile yazılı mülknâmesi bulunan Pambucuk adlı köyün hudutları dahilindeki bir doğancı çiftliğinin tasarruf hakkı ile alakalı nizam tahkiki, bu çiftliğin sınırlarının mezkur köyle ilgisi konusunda talimatı ihtiva etmekteydi. Dolayısıyla hükmün atfı doğrudan doğruya Orhan Bey'in maruf mülknâmesine müteveccih. Bu tesbit yapılırca mülknâmenin problematiğine bir cevap olabileceği ümidi ortaya çıktı. Söz konusu atıf her şeyden önce bu mülknâmenin varlığının II. Bayezid döneminde 1500'lü yılların başında bilindiğini göstermektedir. Atıf yapılan mülknâmeden iktibasların da bulunduğu hükümde, büyük bir talihsizlik eseri, söz konusu nakillerin yapıldığı bazı cümleler tahribata uğramış kısımda yer almaktadır. Dolayısıyla mülknâme ile hükmün ifadelerinin karşılaştırılmasında kısmî de olsa bir zorluk ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte mülknâmenin otantik olup olmadığını istintaka yarayacak ifadelerin büyük kısmı yine de hükümde bulunmaktadır.

Her iki belgede yer alan ifadeler karşılaştırıldığında mülknâmedeki "*Pambucuk deresi*", hükümde bir köy olarak "*Pambucuk kayesi*" şeklinde zikredilmektedir. Doğrudan mülknâmeden yapılan iktibas cümleler sınır tarifiyle ilgilidir. Mülknâmede sınırlar "... *hadd-i evvel Karacakaya, ikinci haddi Asarlık (hükümde Hisarlık), üçüncü haddi Kozcuğuz deresi, dördüncü haddi Hatun yerine erişir ...*" ifadesi Asarlık/Hisarlık yazılış farkı dışında hükümde aynen tekrarlan-

¹¹ İ. Şahin-F. M. Emecen, *Osmanlılarda Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906 (1501) Tarihli Ahkâm Defteri*, İstanbul 1994, s. 82, nr. 293; faksimile metin s. 163, hüküm evail-i Zilhicce 901 tarihini taşımaktadır.

mıştır (bk. Ek III). Bu bakımdan her şeyden evvel XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı bürokrasisi için Orhan Bey'e atfedilen mülknâme muteber ve geçerli bir belgedir, resmî bir evrak olarak herhangi bir şüpheye mahal olmaksızın kullanılmıştır. Nitekim hükmün iktibas cümlelerine kadar gelen ve tahrirattan kurtulan kısmında yer alan ifade: "... *asıl mülknâmesi merhûm ceddîm Orhan tâbe-serâhu nişânıyla yazılmış* ..." şeklindedir. Açık olarak bugün elde bulunan mülknâmenin aynı şekilde hükmün yazıldığı sıralarda görüldüğü ve bunun tuğralı olduğu anlaşılmaktadır.

Sözkonusu hüküm dışında mülknâme ile alakalı başka bir kayıt bulunup bulunmadığı ayrı bir merak konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü böyle bir satış ve bununla alakalı problemlerin başka kayıtlara da yansyacağı, en azından tahrir defterlerinde bulunabileceği tahmin edilebilir. Nitekim beklendiği üzere Kocaili sancağına ait tahrir defterlerinde İznik kazasının evkaf ve emlak kısmında "Panbucuk"(Pambucuk) köyüne rastlandığı gibi bunun altında bir de izahatın yer aldığı görüldü.¹² Bu izahat pekçok yönden hükmü tamamlayıcı olması, daha sonraki tatbikat ve köyün geçirdiği tasarruf hakkıyla ilgili değişiklikleri vermesi bakımlarından dikkat çekici özellikteydi. En eskisi 1523 tarihli tahrirde yer alan kayıta hem mülknâme hem de yukarıda sözü edilen hükme atıf yapılarak verilen bilgiler bulunmaktadır. Burada Pambucuk bir köy olarak zikredilmekte, Orhan Bey'in bu köyü mülk olarak "Ferzend" adlı birine verdiği, daha sonra bu zatin oğlu Hacı Murad'a, ondan oğlu İsa'ya geçtiği; İsa'nın burayı Yörgüç Paşa'ya sattığı; Yörgüç Paşa'dan oğlu Yunus Bey'e, ondan kızı Hatice Hatun'a intikal ettiği, Hatice Hatun'un burayı II. Bayezid'in kapu ağalarından olup bilahire Tırhala sancağı beyi iken vefat eden Hüseyin Bey'e

¹² İznik, Kocaili sancağına dahil bulunduğu için bu livaya ait defterler incelenmiştir ve bunlardan en eskisi 1 Zilhicce 929/11 Ekim 1523'te hazırlanmış Evkaf ve Emlak Defteri'dir: Başbakanlık Osmanlı Arşivi [= BA], *Maliyeden Miidevver Defterler* [= MAD], nr. 22, s. 153. Tarihi tam belli olmayan ve muhtemelen XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait bulunan Tahrir Defteri'nde [=TD] de aynı kayıt yer alır (BA, TD, nr. 733, s. 545). Ayrıca XVI. yüzyılın sonlarına ait iki defterde köy kayıtlı bulunduğu halde yukarıda sözü edilen ibareler bulunmaz (BA, TD, nr. 630, s. 28; TD, nr. 717, s. 802). Ayrıca köyün bugün nereye tekabül ettiği hususunda bk. Beldiceanu, *aynı eser*, s. 110, not 29.

sattığı onun da İstanbul'daki camiine (Küçük Ayasofya Cami) vakfettiği belirtilmektedir.¹³

Sarahatle anlaşılacağı üzere, eldeki II. Bayezid dönemine ait hüküm, buranın Kapağası Hüseyin tarafından satın alındığı zamana rastlar ve bununla ilgili meseleye temas eder. Böylelikle hükümdeki tahrir olan cümleyi kısmen de olsa onarmak mümkün olmaktadır. Tahrir kayıtlarında asıl ilginç olan husus Orhan Bey'in mülknâmeyi verdiği ordu kumandanının adının "Ferzend" şeklinde geçmesidir. Osmanlı bürokratları, belgedeki "Ferzend"i oğul veya asilzade şeklinde değil doğrudan doğruya şahıs adı olarak anlamış ve nakletmişlerdir. Bu anlayışın yine Hüseyin Bey'e yapılan satış dolayısıyla daha önceki tahrir defterlerine ("defter-i köhne") düşülen kayıtla ilgili bulunduğu düşünülebilir. Nitekim 1523'den önceki deftere atıf yapılarak, köyün o sıralarda Hadice Hatun'un elinde bulunduğu zikredilmiş; bilahire II. Bayezid devrindeki satış konusu eklenmiştir ki burada sözü edilen defter-i köhnenin II. Bayezid devri başları veya Fatih devri sonlarına ait olduğu tahmin edilebilir. Fakat Kocaili sancağının II. Bayezid veya daha önceki devre ait tahrir defterinin bugün bulunmayışı, geriye doğru gidilerek sözkonusu kaydı kontrol etmek imkanı vermemektedir. Bununla beraber bu kayıta yeni bir bilgi, "Ferzend oğlu Hacı Murad"ın zikredilmesidir ve Ferzend kayıta ikinci defa isim olarak yer almaktadır (bk. Ek II). Eğer bu ifadelerin bulunduğu sözkonusu kaydı esas alacak olursak mülknâme üzerindeki şüpheler önemli ölçüde bertaraf olmakta, tartışmalara da bir açıklık getirilebilmektedir. Şöyle ki Orhan Bey Pambucuk adlı köyü ordu kumandanı olan Ferzend'e temlik etmiş; bu zat da buna mukabil ona ve oğullarına ve vezirine çe-

¹³ BA, MAD, nr. 22, s. 153; krş. BA, TD, nr. 733. Köy 1523'de 6 hane 1 mücerred; XVI. yüzyıl ortalarında, 7 hane 5 mücerred; Asır sonlarında ise, 6 hane 5 mücerred nüfusa sahipti. Köyün geliri 1391 ila 1395 akça arasında değişmekteydi. XVI. yüzyılını sonlarına ait defterlerde buranın Hüseyin Ağa Cami vakfı olduğu dışında herhangi bir kayıt yer almamaktadır. Hüseyin Ağa Sergios Bakkhos kilisesini zaviye ve cami haline getirerek vakfına tahsis etmiştir. Küçük Ayasofya Cami adı ile anılan bu mabedin vakıfları arasında Pambucuk köyü geliri de bulunmaktadır (bk. *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546) tarihli, yay. Ö.L. Barkan-E.H. Ayverdi, İstanbul 1970, s. 16-18). Hüseyin Ağa ve eserleri için bk. Semavi Eyice, "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, A. Gabriel Özel Sayısı, Ankara 1978, s. 149-246.

şitli hediyeler vermiş; bu durum önde gelen zevatın şahitlikleriyle tesbit edilmiş ve resmi bir belge olduğunu ifade etmek üzere baş tarafına bir de tuğra çekilmiştir. Fakat acaba Osmanlı katiblerinin bu nakilleri ve anlayışları gerçek durumu yansıtmakta mıdır? Başka bir ifadeyle mülknâmenin şekli yapısı ve muhtevası üzerindeki şüpheler zail olmuş mudur?

Öncelikle şekli olarak bakıldığında şahit imzaları¹⁴ ve tuğranın belgede yer almasının şüpheyi davet edici gözüktüğünü ifade eden Beldiceanu'nun hassasiyetle üzerinde durduğu bu husus, muhtemelen mülknâmenin bizatihi kendisinden kaynaklanan bir durumdur. Benzeri örnekleri de nazarı itibara alarak bu tip şeklin klasik dönem belgeleri arasında yaygın olduğu ileri sürülebilir.¹⁵ Belki de belge sonradan hazırlandığı için sıhhatine bir alamet olmak üzere bu tarz ve şekil tercih edilmiş olabilir. Dolayısıyla bu bakımdan herhangi bir şüpheyi mahal bulunmamaktadır. Uslub açısından ise mesele açık biçimde çözüme kavuşturulamamaktadır. Elezovic ve Beldiceanu'nun üzerinde durdukları ifade tarzı ilginç bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Sanki mülknâme iki ayrı ifadenin bir araya getirilmesiyle kaleme alınmış izlenimi edinilmektedir. Bu durum üçüncü tekil şahıs ifadelerin kullanıldığı kısımda kendisini belli eder ve muhtemelen karşılıklı taahhüdün bir tezahürü olarak yazılmak istenmesinden kaynaklanmıştır. Öte yandan bundan önce ifade dokuzuncu satırdan sonra da birden değişerek, köyün sınırları verilmektedir. Sınırlar "... *hadd-i evvel Karacakaya, ikinci haddi Asarlık, üçüncü haddi Kozcuğuz deresi, dördüncü haddi Hatun yerine irişür, Pazarlu*¹⁶ *Bey kızı dakı(dahi) anun mukabelesindedür, hundkara on sekiz*

¹⁴ Mülknamede şahitler, Sinaneddin, Hacı Paşa, Temürboğa, Yusuf, Nusret Beğ, Bahadır, Taştemür Ağa'dır. Bu şahısların kimliği hakkında Uzunçarşılı bilgi vermiştir (bk. *Belleten*, III/9, 103 vd.).

¹⁵ Meselâ Orhan Bey'in vakfiyesinde aynı durum görüldüğü gibi (*Belleten*, V/19, 277-289), TSMA, nr. E. 6464'de bulunan ve II. Murad'a ait tuğra taşıyan ev satışıyla ilgili 1430 tarihli bir başka belgede ve II. Bayezid tuğralı 1498 tarihli bir başka mülknamede, Kanunî'nin 1538 tarihli tuğralı mülknamesinde aynı şekle rastlanır (Bu örnekler için bk. *Osmanlı Padişahı Fermanları*, s. 32, 42, 49).

¹⁶ Pazarlu Bey'in adına başka vesikalarda da rastlanır. Osman Bey'in oğlu olup adı Orhan Bey'in 1324 tarihli vakfiyesinde geçen bir Pazarlu Bey vardır. Uzunçarşılı Kantakuzen'den naklen 1329 tarihinde Orhan Bey ile III. Andronikos arasındaki muharebede Orhan'ın ordusuna kumanda eden zatın kardeşi Pazarlu oldu-

yunt verdi ..." diye tarif edilmektedir (bk. Ek I). "Hatun yerine irişür" kısmına kadar ifade normal görünür; fakat "Pazarlu Bey kızı dahi anun mukabelesindedür" ibaresinde bağlantı olarak tutarsızlık vardır. Mukabelesinde kelimesinin sonuna "-dür/-dir" eki belli belirsiz ilave edilmiştir ve eğer bu "-dür" eki zuhul eseriye, ifadenin metnin devamına bağlanması düzgün bir şekil alır. Hatta sınır tarifini yapan kelime "irişür" kelimesiyle bitirilir, nokta konursa "-dür" ekli cümlelerin yine ikinci kısma bağlanmasında anlam itibariyle pek yanlışlık olmaz. Fakat vesikayı yayınlayan veya tercüme eden herkes bu ibareyi bir önceki sınır tarifinin dördüncü haddini lokalize edecek şekilde anlamış ve terceme etmişlerdir. Ancak bu durumda "Hatun yeri" denilen yer, "Pazarlu Bey kızının karşısında" anlaşılır ki burada da ifade bozukluğu vardır ve "mülkü" veya "yeri" gibi bir kelime eklenmelidir. Ancak mukabelesinde kelimesine "-dür" ekini ekleme hassasiyeti gösteren katibin niçin "yeri" veya "mülkü" gibi bir kelimeyi atladığı ve ayrıca belgede niçin böyle bir cümleye ihtiyaç duyulduğu pek anlaşılamaz. Eğer "-dür" eki olmaksızın veya ikinci kısma ait olarak cümle okunacak olursa bu durumda Pazarlu Bey kızının mülk olarak verilen yer karşılığı, hünkara, oğullarına çeşitli hediyeler takdim ettiği anlaşılır. Şayet bu sonuncu fikir kabul ve arada herhangi bir atlama olmadığı farz edilirse, "ferzend" diye anılanın Pazarlu Bey olduğu, kızının da babasına yapılan bu bağış mukabili çeşitli hediyeler verdiği ileri sürülebilir. Ancak bu durumda da kendisinin niçin ferzend diye anılıp adının yazılmadığı, neden tahrir defterlerindeki kayıtlarda oğlu ve torununun adları da verilen Ferzend'in bir isim olarak anlaşılıp yazıldığı ve neden onun yerine kızının hediye verdiği, hundkar unvanının kimi nitelediği ve neden böyle bir ifadenin tercih edildiği sualleri ortaya çıkar. Dolayısıyla mesele yine tam olarak açıklığa kavuşmamakta yeni yeni birçok faraziye hatıra getirmektedir..

ğunu yazar (*Belleten*, V/19, 284. Ayrıca Pelekanon savaşı için bk. VI. Mirmiroğlu, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekanon Muharebesi", *Belleten*, 1949, XIII/50, 309-320. Burada hatalı olarak ordu kumandanı Alaeddin Ali Bey gösterilir). Bunun mülknamede adı geçen Pazarlu ile ilgisi tahkike muhtaçtır. Eğer buradaki Orhan Bey'in kardeşi ise 1348'e kadar oldukça uzun bir süre ordu kumandanlığını sürdürmüş demektir.

Bütün bu problemlerin kaynağı, muhtemelen asıl belgedeki ifade zaaflarından çok, bunun tanziminin muahhar bir tarihte olması ve orijinal haliyle intikal etmemesidir. Mülknâmenin orijinal olmayıp sonradan aslına bakılarak yapılmış bir kopya olduğu hemen hemen kesin gibidir. Bunun istinsahına gerek duyulması ise muhtemelen yukarıda mevzu bahs edilen hüküm ile alakalıdır. Hüseyin Bey'e satış dolayısıyla ortaya çıkan sınır meselesi, bir belge ibrazını gerektirmiş olmalıdır. Mesele Divan'a aksettğinde ibrazı gereken mülknâme yeniden kopya edilerek merkeze gönderilmiştir. Zaten bu tip belgelerin devlet arşivinde yer alması beklenen bir husus değildir ve bir problemin varlığına delalet eder. Dolayısıyla aksi ispatlanmadıkça, bu mülknâmenin II. Bayezid döneminde, muhtemelen de tahribata uğramış ve birtakım eksiklikler ihtiva eden aslından yapılmış dikkatsiz bir kopya olduğu söylenebilir. Bir başka ifadeyle yukarıda tartışılan ifade problemlerinin aslî belgenin fersude bir halde ele geçmiş olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Şüphesiz XVI. yüzyılın tecrübeli katib zümresinin belgeyi yeterli görmeleri ve kime verildiğini önemsemeksizin hudut meselesinin gündemde oluşu sebebiyle dikkatlerini bu cihete yöneltmeleri pratik açıdan makuldür; fakat müstensihler herhalde asırlar sonra bunun önemli ve halledilemeyen meselelere yol açacağını hesaba katmamışlardı..

Sonuç olarak Osmanlı tarihinin Türkçe yazılmış ilk belgesi olan ve birçok bakımdan üzerinde hassasiyetle durulan mülknâmenin şekil ve muhteva problemlerine yardımcı kayıtların desteğiyle, nisbi bir açıklık getirilebilmekle beraber meseleler kat'î bir çözüme kavuşturulamamış gözükmektedir. Ancak daha önce de herhangi bir delile ve bilgiye dayandırılmaksızın ileri sürülen fikirlerden bir kısmı nisbeten aydınlatılmış olmaktadır. Özellikle P. Wittek'in ileri sürdüğü gibi mülknâmenin XV. yüzyıl sonlarında yapılmış bir kopya olduğu; fakat yaşadığı devrin yüksek millî hislerinin tesiri altında bulunması hasebiyle bunun hazırlanma sebebini "romantik bir akım"a bağlamasının isabetli olmadığı ve bunun ortaya çıkan sınır problemi ile ilgili bulunduğu anlaşılmaktadır.

*

Bu iki belge dışında Orhan Bey'e ait bir başka vakıf bağışı ile ilgili hüküm bulunmakta olduğunu, bunun orijinalinin diğer otuz dört vesika ile birlikte Akyazı, Şeyhli köyü muhtarlığında saklandığını, ancak Şeyh İzzeddin İsmail Zaviyesine ait bu belgeleri muhtarlığın incelemek üzere gönderdiğini; incelenen belgeler iade edilirken Orhan Bey'e ait belgenin diğerleri arasında yer almadığının dikkati çektiğini; fakat bu vesaiki daha önce gören biri tarafından diğer küçük boydaki belgelerle birlikte fotokopisinin çekilmiş olduğunu 1986 senesinde bu bölgede öğretmenlik yaparken konuya muttali olup bahis mevzu vesaiki neşre hazırlayan Arşiv uzmanı Murat Cebecioğlu bildirmiş ve ilgili belgenin fotokopisinden bir nüshayı verme lütfunda bulunmuştur.¹⁷ Ekte yer alan (bk. Ek IV) fotokopiden anlaşılacağı üzere belge devrinin orijinal yazısıyla kayıtlı değildir. Sonradan çıkarılmış kopya olmalıdır. Ancak alışılmadık biçimde belgenin baş tarafında "*Orhan Sultan*" şeklinde çok basit bir tuğra motifi bulunmaktadır. Metnin sonundaki tarih ise 1 Ramazan 700 (10 Mayıs 1301)'dür ve iyice şüpheyi davet etmektedir. Bütün bunlara bakarak bu belgenin sahte olduğuna hüküm edilebilir. Ancak bu belgenin de Osmanlı bürokrasisinde kabul gördüğü dikkati çekmektedir. Nitekim Hudavendigar sancağının tahrir kayıtlarında bu belgeye atıfta bulunularak Çalıcı'daki bir yerin ilgili şeyh ailesine verildiği belirtilmektedir.

1521 tarihli tahrir defterinde, Akyazı'ya bağlı Çalıcı mezraasını "*Orhan Bey'den Şeyh İsmail'in tasarruf*" ettiği belirtilmekte ve bunun için "*der-defter-i Kirmastî*" şeklinde atıfta bulunulduğu görülmektedir¹⁸ Kayda göre, bir önceki eski deftere dayanılarak buranın Şeyh İsmail'in evladından Derviş İsmail, Minnet, Bali ve Yusuf'un tasarrufunda bulunduğu ve bunların elinde de "*Orhan hudavendigârdan*" hükümleri olduğu, Sultan Mehmed'in bunu mukarrer tuttuğu anlaşılmaktadır: "*Mezra'a-i Çalıcı, vakıfdur. Orhan Begden Şeyh*

¹⁷ Şeyh İsmail zaviyesine ait belgeleri gösteren ve incelememi sağlayan Murat Cebecioğlu'na teşekkürü borç bilirim.

¹⁸ BA, TD, nr. 453, 191b-192a; TD, nr. 531, s. 68.

İsma'il taşarruf iderimiş, der-defter-i Kırmastı. Şimdi mezkûrun evlâd-ı evlâdından Derviş İsma'il ve Minnet ve Bali ve Yusuf mutaşarrıflardur, ellerinde Orhan hüdâvendigârdan hükûm-i hümayûnları var, merhûm Sultân Mehemmed'den ve pâdişâhımız hûllide hilâfetuhu hazretlerinden muârrernâmeleri var deyü kayd olunmuş, der-defter-i köhne". Bu kayıt muhtemelen II Bayezid dönemine ait 1482 tarihli deftere gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla Orhan Bey'in burada fotokopisi verilen vakıf hükmü II. Bayezid döneminde ilgili tahrir memurlarınca görülmüş ve sahih kabul edilmiş olmalıdır. 1482 tarihli deftere ait üç parça bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır¹⁹ Ancak bunlar parça halinde olup Akyazı'da Çalica adlı bir mezraaya rastlanmamaktadır. Bu kaydın bugün elimize ulaşmayan vakıflar bölümünde bulunması mümkündür.

Osmanlı bürolarının kabul ettiği bu belgenin orijinal olup olmadığına gelince: Öncelikle şekli açıdan Orhan Bey'in Sultan unvanıyla anılması, bunun yanında tarih kısmı ve nihayet yazının şekli, orijinal bir belge olmadığı izlenimini vermektedir. Bununla beraber muhteva ve ifadeler ile eklerin yazılış şekilleri, aslına bakılarak sonradan yapılmış bir kopya olduğunu da hatıra getirmektedir. Bunun bir vakıf kaydına veya asli belgeye dayanılarak hazırlanmış olduğu düşünülebilir. Bir başka ihtimal, bu belgenin II. Bayezid döneminde uydurulmuş olması keyfiyetidir. Eğer bu ihtimal vârid ise, o vakit bu devirde Fatih'in nesh ettiği vakıfların yeniden iadesi sırasında karşı karşıya kalman problemlerin küçük bir yansıması, muhtemelen de orijinal belgelerini zayi eden vakıf veya mülk sahiplerinin durumlarını ispat etme çabalarının bir tezahürü karşımıza çıkmaktadır denilebilir.

¹⁹ BA, TD, nr. 23; TD, nr. 44; TD, nr. 1050. Bu defterde Çalica köyü mevcut olmakla birlikte TD 166 numaralı defterde, "Vakf-ı 'âmm 'an-Orhan pâdişâh" başlığı altında "Mezra'a-i Çalica, hâne 10, mücerred 5, hâşıl 1216" kaydı bulunmaktadır (166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 937/1530, Ankara 1995, s. 83)

BELGELER

I

Orhan bin Osmân

- 1) Bu mektûbun sebeb-i tahriri oldur ki, hâl-i şîhhatümde kemâl-i
- 2) 'aqlum birle kendü memleketümde mutaşarrıfken za'îmü'l-
- 3) cüyüş ve'l-'asâkir Ferzende dâme-'izzühü Pambucuk
- 4) deresini mülklige virdüm hasbeten lillah ve hâlişen
- 5) li-vechihi ve taleben li-merdâtihi ve şevâben halâşen min
- 6) elimi 'ikâbihi bu günden girü hiç âferidenün anuñ
- 7) milkiyyetine medhali olmaya mu'âriz ve müzâhim olmaya
- 8) her kimse ki da'vî kıla da'vîsi bâtıl ola ve zâlim
- 9) ola şeri'at-i İslâmda makbûl ve me'hûz olmaya
- 10) hadd-i evvel Karacağaya ikinci haddi Asarlık
- 11) üçüncü haddi Kozcuğuz deresi dördüncü haddi
- 12) Hâtun yirine irüşür Pazarlu Beg kızı daki
- 13) anuñ mukâbelesinde -dür- hundkâra on sekiz yunt
- 14) virdi irkek kolunlu Süleyman Paşaya
- 15) bir eyü katur bir tazı at virdi Murad Bege
- 16) bir tazı at ve bir al at virdi Halil Bege
- 17) bir at virdi İbrahim Bege bir at virdi
- 18) Hâcî Paşaya vezirlik bir kırmuzu kemha
- 19) bir hâşşü'l-hâşş virdi şuhûd-ı 'udül ki bu
- 20) mektûbun maзмünün hâzırdılar zikr kıldılar

şehide bimâfih
Sinâneddin el-fakîr

şehide bimâfih
Hâcî Paşa

şehide bimâfih
Temürboğa

şehide bimâfih
Yûsuf

şehide bimâfih
Nuşret Beg

şehide bimâfih
Bahâdır

şehide bimâfih
Taşternür Ağa

II

- 1) Karye-i Panbucak tâbi'-i m[ezbûr] karye-i mezbûre[yi] Orhan Beg tâbe-şerâhü
- 2) Ferzend nâm kimesneye temlik etmiş sonra Ferzend oğlu Hâcî Murad oğlu
- 3) 'İsâdan Yörgüç Paşa satun almış tarîk-i irşle Yörgüç
- 4) oğlu Yunus Bege intikâl etmiş Yunus Beg fevt olup kızı
- 5) Hadice Hâtûna müntakıl olmuş el'ân Hadice Hâtûn mu'taşarrıf Hadice Hâtûn
- 6) adına Sultânımız 'azze-nasruhu adına mu'karrernâme var deyü defter-i köhnede mestûr
- 7) hâliyâ Hadice Hâtûn karye-i mezbûreyi merhûm Hüseyin Ağa ki sabıkâ kapu ağa-
- 8) lıgından Tırhala sancağı begi olup fevt olandır, şirâ-yı şer'iyye ile
- 9) satup ol dahı Istanbulda olan câmi'ine vakf eylemiştir
- 10) ve karye-i mezbûre halkının bi-esrihim 'avânîz-ı divâniyye ve tekâlif-i 'örfiyyeden
- 11) mu'âf ve müsellemler deyü ellerinde hükmi-hümâyûnları var.

(BA, MAD, nr. 22, s. 153.)

III

- 1) Bursa kâdisına hüküm yazıla ki, el-hâletü hâzihi şadrü'l-ümerâi'l-kirâm kapum / ... /
- 2) İznik nâhiyesinde Pambucak nâm karyeyi ber-müceb-i şer'-i şerif satun alup / ... /
- 3) aşıl mülknâmesi merhûm ve mağfûrûn-leh ceddüm Orhan tâbe-şerâhu nişânıyla yazılmış / ... /
- 4) mezbûr karyenin hadd-i evveli Karacakaya ikinci haddi Hişarlık üçüncü haddi Kozcuğuz deresi ve dördüncü haddi Hâtûn
- 5) yirine irişür diyü kayd olunmuş, eyle olsa mezbûr hadd-i evvelde Karacakaya ki zikr olunup bu sınuruñ
- 6) içinde bir doğancı çiftliği varmış ki bu çiftliğin içinde dâhil imiş, eyle olsa sana i'timâd-ı tām olduğı
- 7) ecilden bi-nefsihi mezbûr sınuruñ üzerine varup zikr olunan köyün kadîmî mu'ayyen ve mümtâz sınuruñ
- 8) ibkâ ve mukarrer idesiz, şöyle ki mezbûr doğancı çiftliği mezbûr sınuruñ içinde dâhil olup ne tarikle

- 9) doğancılığa kayd olunmuşdur ve ne târîhden berü imiş ve sınır içinde duhûlî ne ne vechiledir tamâm tahkîk edip
- 10) defter edip yazup dergâh-ı mu'allâma i'lâm idesiz bu bâbda onat vec-hile ihtimâm idesiz ol yirin kudemâsın
- 11) ve eski kimesneleri bulup hakîkatıyla yazup bildiresiz ve mezbûr do-şancıdan gayrı yirde köyün sınırında
- 12) yer almış mıdır bulup şer'le kadîmîsine hükûm edüp yazup bildiresiz, şöyle bilesiz 'alâmet-i şerîfe i'timâd idesiz
- 13) tahrîren fî evâil-i Zilhicce sene sitte ve tis'a-mi'e.

(*Ahkâm Defteri*, s. 82, nr. 293.)

IV

Orhan Sultân bitî

- 1) Bitî hükmi oldur bitî getüren Şeyh 'İzzeddin İsmâ'il
- 2) ve atası İbrâhim Şeyh yirin Çalıcı'da vakf eyledüm
- 3) vakf ola kimse mâni' vü mu'arîz olmasun
- 4) bitî getürenler bitî sözine i'timâd kılusun bitî
- 5) hakîkat bilsünler her kim vakıflıktan dönderirse
- 6) Teñri'nin la'neti ve firîşteler la'neti ve peygamberler
- 7) la'neti anuñ üzerine olsun ve şallallahu
- 8) 'alâ seyyidînâ Muhammedin ve âlihi ecma'in tahrîren fî ğurre-i ra-ınażânü'l-
- 9) mübârek sene seb'ami'e.

بوملوق کسکیت آلتیم حال حجتیه
 عقلم بولم کسکیت ملک کسکیت
 الجیوش والک اگر فرزند دامن
 درستی ملک بکاو دهم حسبه
 نوجمنه و طایفه اخصانه و ثواب و خلاصه
 از عقیقه بدی کند اگر و هیچ لقمه نان آنال
 ملکیتنا مدخل المیا معارضه ارم المیا
 هر کس که حوی قلا دعوی پائل اول
 الا شیرعت اسلام مقبول و ماخوذ المیا
 حد اول قارجه قایه اکی حری اسر لوت
 او جیحی حری ووزی رسی دخی حری
 خانون برینه ادر شایان اولوبل قوی دق
 آتوشک مقابلسن خاندان کارادن سکرین
 ووزی ارکک فلنلو سلیمان پاشا
 برایوقتی بر طاری ات ووزی مراد
 بر طاری ات ویرال ات ووزی خلیل
 برات ووزی ابرهیم بل برات ووزی
 حاج پاشایه ووزی لک بر قوزی نجنه
 بر خاص الخاص ووزی شهاب عدول که بو
 ملک کار مضمون حاضر لرد ذکر قلدر

شهر عافیه شمد عافیه شمد عافیه
 سنال الدیر القید حاج پاشا غور بوغا
 شهر عافیه شمد عافیه شمد عافیه
 یوسف نصرت بل بهادر
 شمد عافیه
 حلاش غور اغا

کسکیت لاجر اوج لک شمس قریب

با یو بی نام ورم مورو، لوسخا بکارت
 فو زنه نام کیمیکر لکن صبح فو زنه نام فو زنه نام
 عیسی وک کوه با شا صا قندالین لوقا لوقا لوقا
 اولی یوئی یکا لیتنا لکن یوئی یکا قون ویر فو
 مذی فانوم متغیر لوقا لوقا لوقا فانوم متغیر
 لوقا سلطان عمر نصر لوقا فو زنه نام وایه وایه وایه
 مالیا مذی فانوم فو زنه نام فو زنه نام فو زنه نام
 لغنه فو زنه نام فو زنه نام فو زنه نام فو زنه نام
 صا قندالین لوقا لوقا لوقا لوقا لوقا
 ورم مورو فو زنه نام فو زنه نام فو زنه نام
 صاف ورم لوقا لوقا لوقا لوقا لوقا

ولم	ولم	ولم	ولم	ولم
عمر	عمر	عمر	عمر	عمر
۳	۴	۵	۶	۷
ولم	ولم	ولم	ولم	ولم
عمر	عمر	عمر	عمر	عمر
۳	۴	۵	۶	۷

۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

[illegible]

الحمد لله

بنی حکم اولی بنی کتور شیخ عزالدین
 ابی برهم شیخ عزالدین وقف
 وقف اوله کتور مانع و مقارض اولسون
 بنی کتور بنی سورتیه اعناد فلسطین بنی
 حقیق بسون هرکیم و قفلک دنگ
 تکریم اکت و قفلک اکت و قفلک
 اکت انک اوز دنگ اولسون و صلی الله
 علی سیدنا محمد و آله اجمعین بحمد الله
 الملائکة

I. ARŞİV VESİKALARI

A. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Tahrir Defterleri (=TD), nr. 1/1 mükerrer, 8, 14, 23, 47, 61, 88, 124, 152, 153, 166, 213, 398, 438, 630, 717, 733.

Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD), nr. 8, 20, 22, 27, 241.

B. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, *Tahrir Defterleri*, nr. 544.

C. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. E. 10789, E. 6464.

II. YAYIMLANMIŞ ARŞİV VESİKALARI

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), *Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livâları*, I, haz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993; *Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili Livâları*, II, Ankara 1994.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), *Hudavendigâr, Biga, Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alaiye*, haz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1995.

Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, nşr. H. İnancık, Ankara 1954.

Hüdavendigâr Sancağı Tahrir Defterleri, nşr. Ö. L. Barkan-E. Meriç, Ankara 1988.

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli, yay. Ö. L. Barkan - E. H. Ayverdi, İstanbul 1970.

"Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958/1550-1551 Tarihli Sancak Tevcih Defteri", haz. F. Emecen-İ. Şahin, *Belgeler*, XIX/23 (1999), s. 53-142.

Osmanlılarda Divan-Bürokrasi-Ahkâm: II. Bayezid Dönemine Ait 906 (1501) Tarihli Ahkam Defteri, haz. F. Emecen-İ. Şahin, İstanbul 1994.

III. KAYNAK ESERLER

AHMEDÎ, *İskendernâme*, nşr. N. S. Banarlı, *Türkiyât Mecmuası*, VI (1939), s. 109-135; nşr. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri içinde*, İstan-

**Kitapta Yer Alan ve Daha Önce Yayımlanan
Makalelerin Künyesi:**

1. "Tavâif-i Mülûkdan" Osmanlılaşmaya", *Türkiye Günlüğü*, sayı 58 (Kasım-Aralık 1999), s. 28-31.
2. "Siyasî ve Jeopolitik Dinamikler Hakkında Bazı Mülâhazalar (1300-1389)", *Beylikten Cihan Devletine*, Ankara 2000, s. 44-53.
3. "Gazaya Dair: XIV. Yüzyıl Kaynakları Arasında Bir Gezinti", *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı*, Ankara 1995, s. 191-197.
4. "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dâir Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, LX/227 (1996), 81-91.
5. "Osmanlı'nın Batı Anadolu Türkmen Beylikleri Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 34-40.
6. "Batı Anadolu Türkmen Beyliklerinin Son Direniş Devirlerinde Saruhanogulları ve Osmanlılar", *Essays on Ottoman Civilization: CIEPO XIIIth. Archiv Orientalni Supplementa*, VIII (1998), 111-120.
7. "Saruhanogulları ve Mevlevilik", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 282-297.
8. "İlk Osmanlı Kroniklerinde Timur İmajı", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 27-36.
9. "Batı Anadolu'da Yörükler", *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, s. 113-120.

LÜTFÎ PAŞA, *Tarih*, nşr. Âli Bey, İstanbul 1341.

MAZENDERANÎ, *Die Resâla-ye Falakiyya*, nşr. W. Hinz, Wiesbaden 1952.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, İstanbul 1285.

_____, *Cami'ü'd-düvel, Osmanlı Tarihi (1299-1481)*, haz. A. Ağırakça, İstanbul 1995.

NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihânnümâ*, I-II, faksimile nşr. Fr. Taeschner, Leipzig 1951.

_____, I-II, nşr. A. Köymen-F. R. Unat, Ankara 1949.

NİĞDELİ KADI AHMED, *el-Veledü's-şefik*, Süleymaniye - Fâtih Ktb., nr. 4519.

NİŞÂNCI MEHMED PAŞA, *Tarih*, İstanbul 1279.

ORUÇ BEY, *Tarih*, nşr. Fr. Babinger, Hannover 1925.

Osmanlı Padişah Fermanları Sergi Kataloğu, London 1986.

ÖMERÎ, *Mesâlikü'l-ebşâr fî memâlikü'l-emsâr*, III-IV, faksimile nşr. F. Sezgin, Frankfurt 1988.

Rusûmü'r-resâil ve Nücûmü'l-fazâil, Ankara 1963.

ŞEREF HAN, *Şerefnâme*, nşr. M. Abbasi, Tahran 1343.

ŞİKÂRÎ, *Karamanoğulları Tarihi*, nşr. M. Koman, Konya 1946.

ŞÜKRULLAH, *Behçetü't-tevârih*, Türkçe trc.. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri içinde*, İstanbul 1949, s. 39-76

TAŞKÖPRÎZADE, *Şakaikü'n-nu'mâniyye*, Mecdî tercümesi, haz. A. Özcan, İstanbul 1989. *Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu*, İstanbul 1938.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu, İstanbul 1938.

YAZICIOĞLU, *Târih-i Âl-i Selçuk*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan nr. 1391.

_____, *Târih-i Âl-i Selçuk*, nşr. M. T. Houtsma, III, Leiden 1902.

YEZDÎ, *Zafername*, II, nşr. M. Abbasi, Tahran 1336.

IV. ARAŞTIRMALAR-İNCELEMELER

ABEL, A., "Dar al-Harb", *El²*, II, 126.

ACUN, H., "Manisa İshak Çelebi Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XIX (1985), 127-146.

_____, "Manisa Mevlevihanesi", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 109-124.

- bul 1949, s. 3-35.; Tıpkıbasım nşr. İ. Ünver, Ankara 1983.
- AKSARAYÎ, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, nşr. O. Turan, Ankara 1944. Türkçe trc. M. Öztürk, Ankara 2000.
- ÂLÎ, Gelibolulu Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, V, İstanbul ts.
- _____, *Künhü'l-ahbâr*, I/1-2, nşr. A. Uğur-M. Çuhadar-A. Gül-İ. H. Çuhadar, Kayseri 1997.
- _____, *Fusûlü Halliü Akd ve Usûlü Harc u Nakd*, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp. nr. 2389.
- Anonim *Târih-i Âl-i Osmân* (Fr. Giese neşri), haz. N. Azamat, İstanbul 1992.
- Anonim, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, trc. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952.
- ÂŞIKPAŞAZÂDE, *Târih*, nşr. Âli Bey, İstanbul 1332; nşr. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri içinde*, İstanbul 1949, s. 79-319.
- BAYATLI HASAN, *Câm-ı Cem Âyin*, sad. F.Kırzioğlu, *Osmanlı Tarihleri içinde*, İstanbul 1949, s. 373-403
- CENÂBÎ, *El-Aylemü'z-Zâhir*, Süleymaniye-Hamidiye Ktp., nr. 896.
- CÜVEYNÎ, *Târih-i Cihângüşâ*, trc. M. Öztürk, II, Ankara 1988.
- DUKAS, *Bizans Tarihi*, trc. V. Mirmiroğlu, İstanbul 1956.
- EFLÂKÎ, *Menâkıbü'l-Ârifin*, I-II, Farsça nşr. T. Yazıcı, Ankara 1980; I-II, Türkçe trc. T. Yazıcı, Ankara 1989.
- ENVERÎ, *Düsturnâme*, nşr. M. Halil, İstanbul 1928.
- ESTERABADÎ, Aziz B. Erdeşir, *Bezm ü Rezm*, trc. M. Öztürk, Ankara 1990.
- EVLIYÂ ÇELEBÎ, *Seyahatnâme*, IX, İstanbul 1935.
- HAMDULLAH MUSTEVFÎ, *The Geographical Part of the Nuzhat al-Qulub*, nşr. G. Le Strange, London 1915.
- HOCA SAÂDEDDİN, *Tâciü't-tevârih*, I, İstanbul 1279.
- HOYÎ, *Gunyetu'l-kâtib ve Munyetü't-tâlib*, nşr. A. Erzi, Ankara 1963.
- İBN BATTUTA, *Rihletü İbn Battuta*, Beyrut ts.
- _____, *Seyahatnâme*, I-II, trc. M. Şerif, İstanbul 1330.
- İBN BÎBÎ, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye*, nşr. A. Erzi, Ankara 1956; Türkçe trc. M. Öztürk, I-II, Ankara 1996.
- İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman*, I. defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1970.
- KALKAŞENDÎ, *Subhü'l-a'sâ*, VIII, nşr. Yusuf Ali Tavi, Beyrut 1987.
- KARAMANÎ MEHMED PAŞA, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, trc. İ. H. Konyalı, *Osmanlı Tarihleri içinde*, İstanbul 1949, s. 323-369
- Kavâidü'r-resâil*, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp., nr. 3369/II.

- CAHEN, Cl., "Ghazi Çelebi", *El²*, II, 1045.
- DERSCA-BULGARU, A., *La Campagne de Timur en Anatolie*, Bükreş 1942.
- DİVİTÇİOĞLU, S., *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu*, İstanbul 1996.
- ELEZOVİĆ, G., *Turski Spomenici*, Beograd 1952.
- EMECEN, Feridun M., XVI. Asırda Manisa Kazası, Ankara 1989.
- _____, "XV-XVI. Asırlarda Giresun ve Yöresine Dair Bazı Bilgiler", *Ondokuzmayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, IV (1989), 157-166.
- _____, "Aydın", *DİA*, IV (1991), 236-237.
- _____, "Bergama", *DİA*, V (1992), 493.
- _____, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, İstanbul 1991, s. 143-156.
- _____, "Cüneyd Bey", *DİA*, VIII (1993), 122.
- _____, "Çeltik", *DİA*, VIII (1993), 265-266.
- _____, "Osmanlı siyasî Tarihi: Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (ed. E. İhsanoğlu), İstanbul 1994, s. 1-63.
- _____, "Hüdavendigar" *DİA*, XVIII (1998), 285-286.
- ERZİ, A., "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I", *Belle-ten*, XIV/53 (1950), 101-104.
- EYİCE, S., "Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları", *Araştırma Dergisi*, Ankara 1978, s. 149-246.
- FADOR, P., "Ahmedi's Dasitan as a Source of Early Ottoman History", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXXVIII (1984), 41-54.
- _____, "The way of a Seljuq Institution to Hungary: The Cerehor", *Acta Orientalia Hungaricae*, XXXVIII/31 (1984), 367-399.
- FLEISCHER, C. H., *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı*, trc. Ayla Ortaç, İstanbul 1996.
- GALLOTTA, A., "Il mito oguzo e le origine dello stato ottomano: Una riconsiderazione", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethmnon 1993, s. 41-59; "Oğuz Efsanesi ve Osmanlı Devletinin Kökenleri, Bir İnceleme", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 34-61.
- GIBBONS, E., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, trc. Ragıp Hulusi, İstanbul 1928, Ankara 1998².
- GÖKBİLGİN, T., "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetinde Akkoyunlu Umerası", *İÜEF, Türkiyat Mecmuası*, IX (1951), 35-46.

- AKA, İ., "Timur'un Ölümünden Sonra Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak-ı Acem'de Hakimiyet Mücadeleleri", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXII/1-2 (1984), 49-66.
- _____, "Timurlu Devleti", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, IX, İstanbul 1988, 181-300.
- _____, "Timur'un Ankara Savaşı. 1402 Fetihnamesi", *Belgeler*, XI/15 (1986), 1-22.
- _____, "Şahruh'un Kara-Koyunlular Üzerine Seferleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV (1989), s. 1-20.
- _____, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991.
- AKDAĞ, M., "Ankara Sultan Alaeddin Cami Kapısında Bulunan Hicri 763 Tarihli Bir Kitabenin Tarihî Önemi", *Tarih Vesikaları*, III/18 (1963), s. 366-373.
- _____, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, 1243-1453, I, İstanbul 1977.
- AKIN, H., *Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.
- ARIKAN, M., XV. Asırda Yaya ve Müsellem Ocakları (Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara 1966).
- ARIKAN, Z., XV-XVI. yüzyıllarda Hamid Sancağı, İzmir 1988.
- ASLANAPA, O., *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, İstanbul 1977.
- ATSIŞ, N., *Âlî Bibliyografyası*, İstanbul 1968.
- BARKAN, Ö. L., XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, *Kanunlar*, İstanbul 1953.
- _____, "Malikane-Divane Sistemi", *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980, s. 151-208.
- BAYKARA, T., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş*, Ankara 1988.
- BELDICEANU-STEINHERR, I., *Recherches sur les Actes des regnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Munchen 1967.
- _____, "Bitinya'da Gayrimüslim Nüfus", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 8-22.
- BONNER, M., "Some Observations Concerning the Early Development of Jihad on the Arab-Byzantine Frontier", *Studia Islamica*, LXXV (1992), s. 5-31.
- BIYIKTAY, Ö., *Yediyıl Harbi içinde Timur'un Anadolu Seferi ve Ankara Savaşı*, İstanbul 1934.

tolia, Byzantium and the Crusades", *Byzantinische Forschungen*, XI (1985), 179-217.

_____, "Osman Ghazi's siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 77-99; "Osman Gazinin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389* (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 78-100.

JENNINGS, R.C., "Some Thoughts on the Gazi-Thesis", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 76 (1986), 151-161.

JOHNSTONE, T. M., "Ghazw", *El²*, II, 1055-1056.

KAFADAR, C., *Between Two Worlds, The Construction of the Ottoman State*, University of California Press 1995.

KALDY-NAGY, Gy., "The Holy war (Jihad) in the First Centuries of the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies*, III-IV (1979-1980), 467-473.

KARADANIŞMAN, Keşfi, *Manisa Tarihi Eser ve Kitabeleri*, Manisa ts.

KIZILTAN, A., *Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. Yüzyıl sonuna kadar)*, İstanbul 1958.

KONUĞU, E., "Cihangir", *DİA*, VII (1993), 538.

KÖPRÜLÜ, F., *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, Ankara 1988².

_____, "Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları", *Belleken*, VII/27 (1943), 459-522.

_____, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Etnik Menşei Meseleleri", *Belleken*, VII/28 (1943), 284-301.

KUNT, M., *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1978.

KÜRKMAN, G., "Sarhan b. İshak Mangır", *Türk Nümismatik Derneği Bülteni*, nr. 19, İstanbul 1986, s. 26-28.

LEFORT, J., "Tableau de la Bithynie au XIIIe siecle", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 101-117; "13. yüzyılda Bitinya", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 106-128.

LEMERLE, P., *L'emirat d'Aydın, Byzance et l'occident*, Paris 1957.

LIDNER, P., *Nomads and Ottomans in Medieval Anatolia*, Bloomington 1983.

MANTRAN, R., "De la titulature des derniers Seldjoukides à celle des premiers ottomans", *Varia Turcica, Melanges offerts à Louis Bazin*, XIX (), 207-211.

GÖKÇEN, İbrahim, *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*, I, İstanbul 1946.

_____, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırımları*, İstanbul 1946.

GÖLPINARLI, A., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1983.

HAMİDULLAH, M., *İslamın Hukuk İlmine Yardımları*, İstanbul 1962.

HEYD, U., *Yakındoğu Ticaret Tarihi*, I, trc. E. Z. Karal, Ankara 1975.

HEYWOOD, C. J., "Witteck and the Austrian Tradition", *Journal of the Royal Asiatic Society*, I (1988), 7-25.

_____, "Between Historical Myth and Mythohistory: The Limits of Ottoman History", *Byzantine and Modern Greek Studies*, XII (1988), 315-345.

IMBER, C., "Paul Wittek's De la defaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Osmanlı Araştırmaları*, V (1986), 65-81.

_____, "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, XIX (1987), 7-27.

_____, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul 1990.

_____, "The Legend of Osman Gazi", *The Ottoman Emirate 1300-1389*, ed. E. Zachariadou,

_____, Rethymnon 1993, s. 67-75; "Osman Gâzi Efsanesi", *Osmanlı Beyliği 1300-1389*, (ed. E. Zachariadou), İstanbul 1997, s. 68-77.

İLGÜREL, M., "Balıkesir", *DİA*, V (1992), 13.

İNALCIK, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954.

_____, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica*, II (1954), 103-129.

_____, "Bayezid I", *El2*, I, 1117-1118.

_____, "Murad II", *İA*, VIII, 603-604.

_____, "Türkler, Osmanlılar", *İA*, XII/2, 286-294.

_____, "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis - P. M. Holt, London 1962, s. 152-167.

_____, "The Question of the Emergence of The Ottoman State", *International Journal of Turkish Studies*, II/2 (1982), 71-79.

_____, "The Yürüks; Their Origins, Expansion and Economic Role", *Oriental Carpet and Textile Studies*, II (1986), s. 39-65.

_____, "Mehemmed I", *El2*, VI, 975-976.

_____, "The Rise of the Turcoman Maritime Principalities in Ana-

- REINERT, S. W., "Manuel II Palaeologos and His Müderris", *The Twilight of Byzantium*, (ed. S. Curcic-D. Mouriki), Princeton 1989, s. 39-51.
- SAHİLLİOĞLU, H., "Akça", *DİA*, II (1989), 224-227.
- SCHEEL, H., "Compte rendu de Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Klavuzu" *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 93/2-3 (1939), 410.
- _____, "Die staatsrechtliche Stellung der dokumanischen Kirchenfürsten in der Alten Türkei: Ein Beitrag zur Geschichte der türkischen verfassung und verwaltung", *Abhandlungen der Preusschen Akademie der Wissenschaften*, nr. 9, Berlin 1943.
- SCHMIDT, J., *Pure Water for Thirsty Muslims: A Study of Mustafa Âli of Gellipoli's Künhü'l-ahbar*, Leiden 1991.
- SU, K., *Balıkesir ve Civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938.
- SÜMER, F., "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi bir Bakış", *İÜ, İktisat Fakültesi Mecmuası*, XI/I-4 (1952) 511-522.
- _____, *Kara Koyunlular*, Ankara 1967.
- _____, "Alaeddin Bey", *DİA*, II (1989), 321-322.
- _____, *Oğuzlar*, İstanbul 1992.
- TANRIKORUR, Barihuda, "Manisa Mevlevihanesinin Restorasyonu, Tenkit ve Teklif", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 331-361.
- TEKİN, Ş., "XIV. Yüzyılda Yazılmış Gazilik Tarikası, Gaziliğin Yolları Adlı Bir Eski Anadolu Türkçesi Metin ve Gaza/Cihad Kavramları Hakkında", *Journal of Turkish Studies*, XIII (1989), 139-204.
- _____, "Türk Dünyasında Gaza ve Cihad Kavramları Üzerinde Düşünceler I: Başlangıçtan Osmanlıların Fetret Devrine Kadar" *Tarih ve Toplum*, XIX/I09 (Ocak 1993), 9-18; "II: Gazi Teriminin Anadolu ile Akdeniz Bölgesinde İtibarını Yeniden Kazanması", XIX/110 (Şubat 1993), 73-80.
- TEKİNDAĞ, Ş., "Karamanlıların Gorigos Seferi (1367)", *İÜEF, Tarih Dergisi*, VI (1954), 161-174.
- _____, "Karamanlılar", *İA*, VI, 322-323.
- _____, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri", *İÜEF, Tarih Dergisi*, sayı 17-18 (1963), s. 43-76.

MELIKOFF-SAYAR, I., *Le destan d'Umur Pacha: Dustûrnâme-i Enverî*, Paris 1954.

_____, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, trc. T. Alptekin, İstanbul 1993.

_____, "Ghazî", *El²*, II, 1043-1045.

_____, "L'orgine sociale des premiers Ottomans", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 135-144.

MENAGE, V. L. "The Menaqib of Yakhshi Faqih", *BSOAS*, XXVI (1963), 50-54.

_____, "Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı", trc. S. Özbaran, *İÜEF, Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (1978), 227-240.

_____, Mirmıroğlu, VL., "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasındaki Pelekano Muharebesi", *Belleten*, XIII /50 (1949), 309-320.

NICOL, D., *Bizans'ın Son Yüzyılları (1261-1453)*, trc. B. Umar, İstanbul 1999.

OCAK, A. Y.; "Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, XII (1978), 247-270.

_____, *Babailer İsyanı*, İstanbul 1980.

_____, "Bazı Menakıbnamelere göre XIII-XV. Yüzyıllardaki İhtidallarda Heterodoks Şeyh ve Dervişlerin Rolü", *Osmanlı Araştırmaları*, II, (1981), 31-42.

_____, "XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Zende-ka ve İlhad (Heresie) Meselesi", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, III (Türk Tarihi)*, II, İstanbul 1989, 465-472.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhyiddin-i Karamanî", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 473-484.

_____, "Les milieux soufis dans les territoires du Beylicat ottoman et le probleme des Abdalan-ı Rum (1300-1389)", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 145-158.

OSTROGORSKY, G., *Bizans Devleti Tarihi*, çev. F. Işıltan, Ankara 1981.

ÖNDER, M., "Konya'da Mevlânâ Dergâhı Arşivi ve Mevlevihaneler", *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s. 25-28.

ÖZEL, Ahmed, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı Darüislam-Darüharb*, İstanbul 1988.

YINANÇ, R., *Dulkadıroğulları Beyliği*, Ankara 1989.

YÜCEL, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti 1344-1398*, Ankara 1970.

_____, *XIII-XIV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi: Çoban-oğulları Candar-oğulları Beylikleri*, Ankara 1980.

_____, *Timur'un Dış Politikasında Türkiye ve Yakın Doğu 1393-1402*, Ankara 1980.

_____, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, II, Ankara 1989.

ZACHARIADOU, E., *Pachymeres on the Amourioi of Kastamonu*, *Byzantine and Modern Greek Studies*, III (1977), 57-70.

_____, *Manuel II Palaologos on the Strife between Bayezid and Kadı Burhan al-Din Ahmad*, *BSOAS*, 43 (1980), 471-481.

_____, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983.

_____, *"Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles"*, *Der Islam*, LX/2 (1983), 268-296.

_____, *"Lauro Quirini and the Turkish Sandjaks, ca 1430"*, *Journal of Turkish Studies*, XI (1987), 239-247.

_____, *"Holy war in the Aegean during the Fourteenth Century"*, *Mediterranean Historical Review*, IV (1989), 212-225.

_____, *"The Emirate of Karasi and that of the Ottomans: Two Rival States"*, *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 225-236; *"Karesi ve Osmanlı Beylikleri İki Rakip Devlet"*, *Osmanlı Beyliği (1300-1389)*, İstanbul 1997, s. 243-255.

_____, *"Gazi Çelebi of Sinope"*, *Oriente e Occidente tra Medioevo ed età Moderna, Studi in onore di Geo Pistarino*, Genova 1997, s. 1271-1275.

_____, *"The Oğuz Tribes: The Silence of the Byzantine Sources"*, *Les Orientales*, VI (1994), 285-289.

_____, *"From Avlona to Antalya. Reviewing the Ottoman Military Operations of the 1380s"*, *The Via Egnatia under Ottoman Rule 1380-1699*, (ed. E. Zachariadou), Rethymnon 1996, s. 227-232.

ZHUKOV, K., *"Ottoman, Karasid, and Sarukhanid Coinages and the Problem of Currency Community in Turkish Western Anatolia"*, *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. E. Zachariadou, Rethymnon 1993, s. 237-243.

- TOGAN, Z. V., "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, I (1931), 1-42.
- TURAN, Osman, "Anatolia in the period of the Seljuks and the Beyliks", *Cambridge History of Islam*, I/A (1970), 231-262.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, 1984.
- _____, *Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988².
- TURAN, Ş., *Türkiye-İtalya İlişkileri I: Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişine*, İstanbul 1990.
- ULUÇAY, Ç., *Saruhanogulları ve Eserlerine Dair Vesikalar*, I-II, İstanbul 1940, 1946.
- _____, "Saruhanogulları", *İA*, X, 239-244.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Kitabeler ve Sahib, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamidoğulları Hakkında Malumat*, II, İstanbul 1929.
- _____, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu-Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1969, 1984².
- _____, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Ankara 1970.
- _____, "Osmanlı Tarihine Ait Yeni Bir Vesikanın Ehemmiyeti ve İzahı ve Bu Münasebetle Osmanlılar'da İlk Vezirlere Dair Mütalea", *Belleten*, III/9 (1939), 99-106.
- _____, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi 724 Rebiülevvel - 1324 mart", *Belleten*, V/19 (1941), 277-289.
- VARLIK, M. Ç., *Germiyan-oğulları Tarihi, 1300-1429*, Ankara 1974.
- _____, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdâri Teşkilâtında Kütahya", *Türk-lük Araştırmaları Dergisi*, II (1987) 225-239.
- VRYONIS, Sp., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth century*, London 1971.
- WITTEK, Paul, *The Rise of the Ottoman Empire*, London 1938.
- _____, "Les Archives de Turquie", *Byzantion*, XIII (1938), 667.
- _____, *Menteşe Beyliği*, trc. O. Ş. Gökyay, Ankara 1944, 1986².
- _____, "De la defaite d'Ankara a la prise de Constantinople", *Revue des Etudes Islamiques*, XIII (1938), 1-34; Türkçe terc. H. İnalcık, "Ankara Bozgunundan İstanbul'un Zaptına (1402-1455)", *Belleten*, VII/27 (1943), 557-589.
- YEDİYILDIZ, B., *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.
- YILMAZ, F., "Karaca Koyunlu Yörükleri Kanunu", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, IX (1994), s. 349-355.

İNDEKS

- A -

- A. Erzi, 189
Abbasi, 158
Âbid Çelebi, 141
Acem, 155, 182, ____ tarihleri, 157
Adalar, 184, ____ denizi, 103, 107
Adana, 71
Adapazarı, 93
Ahlat, 7, 12, 13, 105, 156
Ahmet Bey, 5
Ahmed Bey (Pir), 53
Ahmed Eflakî, 67, 80
Ahmed Gazi (Menteşeoğlu), 67, 83
Ahmedî, 4, 7, 12, 15, 23, 76, 78, 79, 115, 154, 155, 162, 163
Akçakoyunlu yörükleri, 179
Akçay, 47
Akdeniz, 18, ____ bölgesi, 79
Akhisar, 94
Akkeçili Yörükleri, 181
Akkoyunlu, 51, 52, 64, 72, ____ lar, 52, 53, 55, 181, ____ para sistemi, 71
Aksakallar, 180
Aksaray, 51
Aksarayî, 82, 89
Akyazı, 94, 199, 200
Alaeddin Ali Bey, (Kayseri valisi, Kadı Burhaneddin'in oğlu), 57
Alaeddin Bey, 139
Alaeddin Keykubad I, 4, 5, 8, 10, 11, 13, 105
Alaeddin Keykubad III, 11
Alaeddin, (Selçuklu Sultanı), 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 82, ____ , hikayesi, 8
Alaeddin (II. Murad'ın oğlu) 96
Alaiye kalesi, 52
Alaşehir, 46, 98
Alayundlu, 183
Âlî (Gelibolulu Mustafa), 117, 118, 159, 170
Ali (Türkmen reîsi), 27
Ali Bahadır, 11, 14, 15
Ali Bey, (Saruhanlı), 56
Ali Bey Camii, 149
Alişiroğlu, 67, 80, 137
Alman nasyonalizmi, 78
Alp kelimesi, 79
Alpagı / Alpagu, 106, 118
Alperen, ____ geleneği, 113, ____ lik kavramı, 133
Altınordu, ____ bölgesi, 48, 51, ____ devleti, 161
Amasya, 9, 12, 13, 41, 48, 49, 61, 64, 66, 105, 137, ____ emiri, 47

- Balkanlar, 17, 46, 52, 180
- Balya, 179
- Başgelenbe, 94
- Batı Anadolu, 15, 18, 20, 21, 22, 23, 29, 32, 40, 46, 49, 50, 54, 57, 63, 70, 80, 84, 88, 91, 102, 124, 125, 132, 152, 167, 175, 178, 184, _____ Bizans sınırı, 176, _____ beylikleri, 41, 42, 49, 50, 56, 61, 81, 89, 126, _____ bölgesi, 39, 41, 53, 55, 59, 60, 177, 184, _____ kesimi, 19, 106, 176, _____ sahilleri, 103, _____ sancakları, 58, _____ Türkmen Beylikleri, 15, 38, 98, 113, 121, _____ Türkmen dünyası, 183, _____ ucu, 106, 134
- Batı medeniyeti, 17
- Bayat Bey, 5
- Bayatlı Hasan, 157
- Baycu, 10, 11, 12
- Bayezid I (Yıldırım), 5, 26, 33, 34, 44, 45, 46, 48, 49, 53, 54, 63, 72, 73, 78, 95, 96, 116, 119, 126, 130, 158, 161, 164, 168, 169, 171
- Bâyezid II, 1, 78, 156, 193, 195, 200
- Bayezid Paşa, 49
- Behçetü't-tevârih, 115, 162, 163
- Beldiceanu, 190, 191, 196
- Belh, 9, 154, 158
- Bereket, 13, 105, _____ Han, 14
- Bergama, 21, 41, 62, 63, 93, 94, 95, 98, 179
- Bey Aristokrasisi, 38
- Bey sancağı, 92, 93
- Beylikler dünyası, 65
- Beyşehir, 51, 52
- Beypazarı, 94
- Bezm ü Rezm, 43, 73
- Biga, 63, 93, 95, 183, _____ sancağı, 179
- Bigadiç, 94
- Bilecik, 6, 8, 9, 92, 93
- Birgi, 67, 69, 80, 83, 98, 137, 177
- Bitinya, 27, _____ bölgesi, 28, 29, 30, 176
- Bizans, 18, 19, 20, 22, 27, 30, 31, 32, 34, 41, 43, 74, 84, 91, 101, 108, 111, 125, 134, _____ lı prens, 78, _____ lılar, 15, 109, _____ bakıyyeleri, 85, _____ devleti, 78, _____ donanması, 103, 110, _____ hinterlandı, 103, _____ hududu, 39, 40, 41, 88, 91, 123, _____ imparatoru, 42, _____ kroniği / kronikleri, 176, 183, _____ kaynakları, 25, 29, 107, 123, _____ köylüleri, 29, _____ kuvveti, 20, 27, _____ ordusu, 29, 107, _____ sınırı, 115, 123, 152, _____ toprakları, 42
- Bodrum kalesi, 130
- Bolu, 20, 41
- Boy beyleri, 28
- Bozcaada, 108
- Bozdoğan, 98, 182
- Bozguş yörükleri, 180
- Bozulus Türkmenleri, 180
- Bölük, 63
- Börklüce, 72, 96, 131

Amerika, 159

Anadolu, 11, 12, 13, 14, 17, 21,
22, 31, 33, 34, 37, 38, 40, 41,
43, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53,
68, 69, 70, 71, 74, 79, 88,
101, 102, 121, 133, 134, 151,
152, 154, 155, 157, 161,
____ beyleri, 45, 46, 48,
56, 128, 131, 166, ____
Beylerbeyliği, 64, ____
Beylikleri, 34, 58, 79,
____'nun insan gücü 23,
41, ____'ya geliş, 15, ____
halkı, 79, 169, ____ kavra-
mı, 38, 64, ____ siyaseti, 45,
51, ____ tabiri, 64, ____
tavâif-i mülûku, 18,
____ Türkmen Beyleri,
33, ____ yarımadası, 176

Andronikos II, 28, 29

Andronikos III, 29, 108, 109

Angiolello, 10

Ankara, 9, 12, 13, 34, 41, 45, 47,
61, 64, 94, 116, ____ sava-
şı, 162, 166, 173, ____ zafe-
ri, 47

Anna (Bizans İmparatoriçesi),
111, 118

Anonimler, 8, 9, 12

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, 8

Antalya, 39, 64, 101, 121, 176

Antik imparatorluk, 17

Arap, 155, ____ seyyahlar, 111,
123

Arapgir, 14

Arap yarımadası, 151

Arpaz, 98

Arvanid defteri, 132

Asarlık / Hisarlık, 193

Asya, 79, 159, 161

Aşağı Sakarya, 27

Âşıkpaşazâde, 2, 3, 8, 9, 10, 12,
23, 116, 117, 155, 162, 163,
164, 166, 168

Atranos, 94

Avrupa, 19, 35, 151, 159, 160

Avşar cemaati, 182

Ayasuluk, 98, 182, 184

Ayazmend, 94, 180

Aydın, 6, 19, 40, 43, 46, 52, 55,
57, 61, 63, 64, 66, 84, 89, 95,
98, 102, 109, 110, 126, 132,
135, 167, 178, 180, 183, 184,
____ - ili, 50, ____ beyle-
ri, 130, ____ oğlu, 163,
166, ____ oğulları, 50,
107, 108, 110, 118, 134, 138,
139, 177, ____ oğlu Beyli-
ği, 98, 115, 123, ____ san-
cağı, 182

Aykut Alp, 92

Azerbaycan, 157, ____ hanlıkla-
rı, 159

- B -

Baalbek, 164

Baba İshak, 10, ____ isyanı, 14

Babür, 159, ____ lüler, 173, ____ lü
Cihangir, 173

Bafeus savaşı, 27, 183

Bağdad, 7, 9, 14, 156

Balaban (Ceneveli/ Cenevizli),
22, 43, 81

Balıkçı, 183

Balıkesir, 21, 41, 56, 62, 93, 94,
177, 184, ____ yöresi, 180

Demirhan (Balıkesir Beyi Karasioğlu), 43, 56
 Denizci Türkmen Beyleri, 103
 Denizcilik, 18, 31
 Denizli, 61, 89, 137, 180, _____
 Türkmenleri, 11
 Devlet Han, 56
 Dimetoka, 110
 Divan, 63
 Divane Ali, 183
 Divrik, 51
 Divriği, 51
 Diyarbekir, 61, 157
 Dobruca, 6
 Doğu Anadolu, 18, 39, 47, 51, 54, 57, 59, 68, 71, 101, 180, 184, _____ beylikleri, 65
 Doğu Roma İmparatoru, 30,
 Domaniç, 9, 94, 179
 Dominik (Foça Beyi), 109
 Dulkadir, 51, 98, _____li, 55, _____li-
 ler, 51, _____ oğulları, 40, 53,
 _____ oğulları beyliği, 64,
 _____li Türkmenleri, 180
 Düsturnâme, 107, 123, 162, 166

- E -

Edincik, 94
 Edirne, 48
 Edremit, 94, 107, 109, 179
 Eflak Beyi, 50
 Ege, 31, 179, _____ bölgesi, 175,
 _____ kıyıları, 93, _____ adala-
 rı, 115,
 Eğriboz, 109
 Eğridir, 61, 89
 Elbistan, 47
 Elezovic G.; 190, 191, 195

Ellici, 178, 182
 El-veledü's-Şefik, 82
 Emevi, 158
 Emir Süleyman, 68, 130
 Emir Taharten, 163
 Enverî, 7, 12, 162, 166
 Erdemişlü, 146
 Ereğli, 9, 10
 Eretna, 40, 53, _____ Bey, 57,
 _____lılar, 43, 57
 Ermenek (Ermeni Beli), 7, 9
 Ermeni, _____ beylikleri, 68,
 _____ krallığı, 125, _____
 ülkeleri, 42
 Ermenipazarı, 94
 Ertuğrul (Bey), 1, 3, 5, 6, 8, 9, 10,
 11, 12, 13, 96, 154, 155,
 _____'un oğulları, 9
 Ertuğrul (Yıldırım'ın oğlu), 127
 Erzincan, 8, 9, 12, 13, 47, 72, 105
 Erzurum, 8, 9, 12, 13, 61, 105,
 106
 Esir ticareti, 140
 Eskişehir, 92, 93, 177
 Esterabadi, 68, 73
 Eşrefî, 72
 Eşrefoğulları, 40, 43, 57
 Evliya Çelebi, 140
 Evlâd-ı Hamid, 89
 Eyyübiler, 14
 Ezine, 179

- F -

F. Köprülü, 1, 65, 74
 Fahreddin Ayas, 14
 Fars, 157, _____ hanlıkları, 159
 Fatimî, 158
 Feramurz, 5

Budak Paşa, 57
 Buhara, 160, 161
 Bulgar, ____ devleti, 78, ____
 prenses, 78
 Bulgaristan, 111
 Burhaniye, 94
 Bursa, 20, 28, 29, 41, 48, 50, 62,
 63, 69, 84, 92, 93, 95, 103,
 116, 119, 129, 131, 166, 167,
 176, 177, 179, 180, 183,
 ____ Beyi, 22, ____ haki-
 mi, 42, ____ kadısı, 193,
 ____ kazası, 178
 Büveyhiler, 159

- C -

C. Imber, 76, 78
 Caber kalesi, 155
 Câm-ı Cem Âyin, 157
 Câmî'ü'd-Düvel, 160
 Canbirdi, 13, 105
 Candarlı, 19, ____ beyliği, 123,
 ____ lar, 49
 Candaroğulları, 19, 40, 46, 50,
 52, 102, 177
 Canik, ____ Bölgesi, 47,
 ____ yöresi, 53
 Celaledin, 14, ____ Harezmsah,
 12, 13, 82, 104
 Cem, 157
 Cenabî Mustafa 158, 159
 Ceneviz, 110 ____ kolonisi, 109
 Celaledin Çelebi, 149
 Cengiz Han, 9, 154, 158, 160
 Cengizliler, 159
 Ceyhun nehri, 156
 Cihan Şah (Karakoyunlu), 11,
 154

Cimri, 5
 Cüneyd Bey, (Aydmoglu, İzmir
 Beyi) 49, 50, 55, 72, 95, 96,
 129, 130, 131, ____ isyanı,
 63

- Ç -

Ç. Uluçay, 148
 Çalica, 199, 200
 Çan, 179
 Çanakkale Boğazı, 31, 110, 179
 Çankırı havalisi, 50
 Çavdar cemaati, 182
 Çaybaşı, 107
 Çelebi Âbid, 138
 Çepni, ____ ler, 180, ____ Bey-
 leri, 40, 43, 47, 53, 58
 Çeşme, 98
 Çirmen, 58
 Çin, 156
 Çine, 183
 Çimpi hisarı, 32
 Çobanlar yürükleri, 181
 Çobanlı, 19
 Çobanoğulları, 79, 181
 Çongar cemaati, 179
 Çuga, ____ Bey, 56, ____ yürük-
 leri, 182
 Çulluyan yürükleri, 182

- D -

Danışmend, 181, ____ liler, 179,
 ____ lü Türkmenleri, 180,
 184,
 Dâstân-ı Tevârih-i Müluk-ı Âl-i
 Osman, 162,
 Davudlar, 180
 Demirci, 56, 96, 98, 128, 130, 182

14, 104, 105, 118, _____
 beyleri, 13, _____ toplu-
 lukları, 14, _____ li, 13, 14,
 _____ li beyler, 15, _____ liler,
 14, _____ lilerin macerası, 15
 Harezmsah, 104, _____ lar, 159
 Harran, 14
 Hasan b. Abdülmümin el-Hoyî,
 79
 Hasan Alp, 92
 Haydar (Sivrihisarlı), 42, 89
 Hayreddin Çelebi, 57
 Herat, 51
 Heterodox derviş grupları, 65
 Hıms, 106
 Hristiyan, 29, _____ halk, 29
 Hızır Bey, (Saruhanoglu), 127,
 128, 129, 130
 Hızır Çelebi (Saruhanoglu), 146
 Hızırşah, 96, 119, 120, 127, 128
 Hizo hakimi, 106
 Hoca Saadeddin Efendi, 117,
 169, 170
 Horasan, 157
 Horzum, 183, _____ lu aşireti, 15,
 104
 Hoyî, 81, 82
 Humus, 164
 Hüdevendigâr, 178, _____ yöre-
 si, 29, _____ sancağı, 62,
 94, 179
 Hüsameddin Çoban, 5

- İ-İ -

İmber,C.; 2, 4
 Irak, 157
 Isparta, 34, 45
 İ. H. Uzunçarşılı, 188, 189

İbn Battuta, 22, 42, 67, 69, 81, 89,
 107, 111
 İbn Bibi, 5, 13, 14, 15, 74, 79, 81,
 89, 104, 105, 106, 118, 154
 İbn Hacer, 10,
 İbn Haldun, 10,
 İbrahim Bey (Karamanlı, Kara-
 manoglu), 52, 56, 132
 İç Anadolu, 180, 184
 İç Ege, 180
 İdris Bey, 57
 İkinci Roma, 1
 İktâ sistemi, 59
 İl terimi, 62
 İlhanlı, _____ lar, 61, 71, 88, 93, 156,
 159, _____ bağı, 31, _____
 baskısı, 43, _____ devleti,
 161, _____ etkisi, 33, 40, 71,
 _____ hakimiyeti, 43, 47,
 152, _____ idaresi, 88, _____
 nüfuzu, 19, 40, 102, 124,
 _____ valileri, 19, 30, 40,
 102, _____ varisi, 47, _____
 vesayeti, 43
 İlyas, 111, 118, 141
 İnançoğulları, 43
 İnegöl, 7, 92, 94
 İnönü, 92
 İran, 47, 48, 66, 70, 71, 159, _____
 sahası, 68
 İsa Çelebi, 48
 İsfendiyar, _____ Bey, 50, _____
 oğlu, 49, 50, 166, _____
 oğulları, 53, 55
 İshak (Karamanoglu), 56
 İshak Bey (Çelebi, Saruhan oğ-
 lu), 67, 83, 119, 127, 128,
 130, 139, 140, 141, 142, 143,

Ferzend, 197
 Fesleke, 94
 Fetret, ____ devri, 48, 126, ____
 dönemi, 72
 Fırat, 8, 14
 Fırt, 94
 Filokrene (Tavşancıl), 29
 Foça, 109
 Foçalar, 98
 Frenk Yazısı savaşı, 34, 45, 125

- G -

Garip yiğitler, 60
 Gazâ, ____ anlayışı, 67, ____ rû-
 hu, 26, ____ ideolojisi, 40,
 65, 74, ____ liderliği, 33,
 ____ tezi, 76
 Gazan Han, 5, 10
 Gazneliler, 159,
 Gazi Çelebi (Kastamonu emiri),
 5, 67, 81
 Gazi-i Rabbani, 67
 Gaziyan-ı halis, 67
 Gediz nehri, 98
 Gelibolu, 32, 58, 108, 110, ____
 Yarımadası, 20, 31, 32
 Geredebolu, 61, 89
 Germiyan, 14, 41, 43, 46, 52, 64,
 66, 89, 95, 98, 109, 124, 132,
 178, 180, ____ beyi, 42,
 106, 115, ____ beyliği,
 103, 123, ____ bölgesi,
 180, ____ emiri, 137,
 ____ oğlu, 163, 166, ____
 oğulları, 19, 31, 33, 40, 44,
 102, 124, 134, 138, 177
 Geyve, 94
 Gıyâseddin Keyhusrev, 5

Gıyaseddin, 10, 14
 Gıyaseddin Mehmed Bey (Eret-
 nalı), 57
 Giresun, 58, 68, ____ havalisi,
 53, ____ yöresi, 47
 Gorigos, 45, ____ seferi, 33, 45,
 125, 139
 Gök Alp, 4, 5, 7, 154
 Gölpazarı, 94
 Gönen, 94
 Gördek, 57
 Gördes, 57
 Göynük, 94
 Güçlühan, 13, 105
 Gün Han, 5
 Gündoğdu, 8
 Gündüz, 8, ____ Alp, 4, 5, 7, 12,
 92, 154
 Güney Anadolu, 71
 Güney Yaka, 183
 Güzelhisar, 98

- H -

H. İnalçık, 1, 2, 20, 75, 103, 117
 H. Scheel, 188
 Hacı Emir oğulları, 40
 Halaçlar, 181
 Halep, 8, 9, 13, 14, 164
 Halebî akçe, 72
 Halil Bey, 5
 Halk İslamı, 133
 Hamdullah Müstevfî, 88
 Hamid, 41, 46, 61, ____ ili, 49, 50,
 95, ____ oğulları, 40, 43, 44,
 ____-ili sancakbeyliği, 50,
 ____ toprakları, 50, 115
 Hanefi mezhebi, 69
 Harezmi, 106, ____ emirleri, 13,

- _____ emiri, 81, _____ emir-
 liği, 40, 41, _____ havalisi,
 19, 40, _____ uç bölgesi, 19
 Katalan birliği, 107
 Kayacık, 57, 128,
 Kayı, 5, 19, 183, _____ boyu, 4, 19,
 30, 74, 179, 184, _____ Han, 6,
 _____ kabilesi, 160, _____ top-
 lulukları, 183, _____ yörük-
 leri, 181
 Kayık Alp, 7, 12, 15, 156
 Kayır Han, 13, 14, 15, 105
 Kayıtbeği, 72
 Kayseri, 14, 51, 53, 57
 Keçilü, 180
 Kemalpaşazâde, 23, 117, 158
 Kemaliye, 128
 Kemer, 179
 Kepsut, 94
 Kestel, 98
 Keykâvus II, 11
 Kıbrıs, 110, _____ Frank Krallığı,
 33, 45
 Kılcan Yörükleri, 181
 Kılıçarslan, 11
 Kıpçak, _____ kuvvetleri, 14
 Kırhan, 105
 Kırım, 12, 151
 Kırşehir, 52
 Kırtık, 107
 Kızıl Ahmed (Anadolu Beyi), 53
 Kızılcakeçili, 183
 Kızılcakoyunlu, 183
 Kızılcatuzla, 94, 179
 Kızılırmak, 59
 Kirman Türkleri, 14
 Kitab-ı Cihannümâ, 156, 162,
 166
 Kite, 94
 Kocaili sancağı, 194, 195
 Konar-göçer, _____ ler, 13,
 _____ gruplar, 61
 Konstantin Mihailoviç, 10
 Konya, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 15, 18,
 66, 79, 101, 135, 138, 139,
 147, 154, 176,
 Kosova, 73, _____ muharebesi,
 119, 128, _____ savaşı (I),
 34, 45, 46, 126
 Koyunhisarı, _____ savaşı, 20, 27,
 Kozak, 94
 Kozviran, 183
 Köseadağ, _____ bozgunu, 11,
 _____ savaşı, 14
 Köşk, 98
 Köyceğiz, 183
 Kut, 26
 Kutalmış oğlu Süleyman Şah,
 13
 Kuzey Anadolu, 55, 57
 Kuzey Afrika, 151
 Kuzey Batı Anadolu, 18
 Küçük Ayasofya Camii, 195
 Kühnü'l-Ahbar, 159
 Kürekçi, 182
 Kütahta, 19, 40, 63, 95, 102, 137,
 139, 177, 180, 181, 183, 184

 - L -
 Ladik, 137, _____ Beyleri
 (İnançoğulları), 40
 Larendi, 13, 105
 Latin, _____ ler, 108, 109, 119, 141,
 _____ beylikleri, 68, _____
 donanması, 110, _____ kral-
 lığı, 125

145, 146, 148
 İsraili cemaati, 182
 İstanbul, 12, 15, 29, 46, 110, 111,
 171, 195, _____'un fethi,
 52, 173
 İtalyan, _____ devletleri, 140, _____
 denizci devlet temsilcileri,
 123
 İvrindi, 94
 İzmir, 50, 69, 98, 108, 110, 119,
 130, _____ yarımadası, 183
 İzmit, 29, 30, 109, _____ körfezi,
 29
 İznik, 5, 20, 28, 29, 30, 41, 50, 84,
 93, 109, 119, 129, 131, _____
 imparatoru, 11, _____ na-
 hiyesi / kazası, 193, 194
 İzzeddin, 5, 14, 15
 İzzettin Keykâvus, 14,

- K -

K. Karadanışman, 149
 Kadı, 47, _____ Burhaneddin, 40,
 46, 47, 53, 57, 68, 73
 Kadı Ahmed (Niğdeli), 82
 Kafkasya, 151
 Kahire, 66, 137, 161
 Kantakuzenos, 29, 32, 109, 110,
 111, 118
 Kanun-ı kadim, 65
 Kara Yülük, 51
 Karaburun, 98
 Karaca akçe, 72
 Karaca, _____ lar, 179, 181,
 _____ lar cemaati, 182,
 _____ yürükleri, 179
 Karacadağ, 6, 7, 8, 12, 13
 Karacahisar, 8, 9, 10, 92, _____
 fethi, 10

Karacakoyunlu, 182
 Karacalu, 146
 Karacasu, 98
 Karahan, 156
 Karahisar, 8, 9, 147
 Karakeçililer, 179
 Karakoyunlular, 49, 51, 52, 53
 Karaman 19, 34, 43, 49, 53, 58,
 59, 61, 64, 71, 89, 98, 102,
 109, _____ lılar, 18, 33, 34, 42,
 43, 45, 46, 49, 50, 51, 56, 66,
 74, 105, 124, 125, 126, 128,
 139, _____ bakiyyeleri, 53,
 _____ Bey, 56, _____ beyi,
 42, 105, _____ beyliği, 56,
 _____ elçisi, 117, _____ fak-
 törü, 33, _____ oğlu, 167,
 _____ oğulları, 33, 40, 46,
 47, 50, 51, 52, 66, 98, 101,
 125, 132, 133, 134, 136, 141,
 _____ sınırları, 41, _____
 toprakları, 72, _____ ülke-
 si, 47, 51
 Karaoğlanlı, 146, 148
 Karasi, 5, 6, 19, 29, 40, 41, 42, 56,
 61, 62, 63, 64, 89, 96, 98,
 102, 103, 124, 135, 178, 180,
 _____ beyi, 43, 106, 116,
 _____ Beyliği, 21, 31, 41, 43,
 91, 94, 115, 119, 123, _____
 donanması, 109, _____ ili,
 43, _____ kazaları, 180, _____
 oğulları, 20, 31, 41, 110,
 177, _____ sancağı, 94,
 _____ ümerası, 21, 22, 31
 Kastamonu, 5, 39, 41, 43, 49, 56,
 61, 69, 79, 84, 89, 101, 102,
 121, 137, 176, 177, _____ be-
 yi, 42, _____ beyleri, 41,

- 143, 144, 146, 148, __hâne-
ler, 134, __ler, 66, 67, 68,
83, 84, 135, 136, 138, 139,
142, 146, __lik, 66, 133,
134, 135, 136, 140, 141, 142,
145, 148, 149, ____ tarika-
ti, 80, ____ tekkeleri, 133
- Meyyafarikin, 14
- Mısır, 40, 71, 102, 157
- Mihaliç, 94
- Mihaliçcik, 94
- Mikael VIII, 28
- Mikael IX, 107
- Milas, 177, ____ Camii, 83
- Mir Süleyman (Süleyman Şah?),
7
- Moğol, 66, 73, 137, __lar, 7, 11,
12, 13, 14, 18, 39, 105, 138,
139, __ların istilas, 101,
__ akınları, 176, __ as-
keri, 13, __ baskısı, 9,
134, 139, 152, __ birlikle-
ri, 11, __ emirleri, 67, 80,
__ geleneği, 160, __
hakimiyeti, 71, 133, __
hanedanları, 159, __ ida-
resi, 10, __ yazısı, 11,
- Mora, 109
- Muğla, 183
- Mukataa yürükleri, 178
- Murad, I, 23, 34, 42, 44, 45, 47,
53, 57, 62, 72, 73, 78, 79, 94,
116, 119, 125, 126, 127, 128,
191
- Murad II, 50, 51, 52, 63, 74, 95,
96, 120, 126, 131, 132, 154
- Murad III, 159
- Musa, 49
- Mustafa (Düzme), 50
- Mustafa Çelebi (Küçük Musta-
fa), 50
- Muzafferüddin Yavlak Arslan,
79, 82
- Muzafferüddin medresesi, 82
- Mülk-i Rum, 88
- Müneccimbaşı (Ahmed Dede),
117, 160
- Müsâmeretü'l-ahbâr, 82
- N -
- Nakibzâde Mustafa Şefik Efen-
di, 149
- Nazilli, 98
- Neşri, 4, 8, 10, 11, 12, 23, 116,
117, 156, 157, 162, 166, 167,
168
- Nif, 56, 98, 146
- Niğde, 13, 105
- Nüzhatü'l-kulûb, 88
- O -
- Ocak, 58
- Ogeday, 9
- Oğuz, __lar, 9, 157, __nâme,
157, __ boyları, 153, __
boyu, 154, __ boyları lis-
tesi, 154, __ destanı, 156,
__ egemenlik geleneği,
115, __ geleneği, 4, 74,
151, 154, __ Han, 7, 156,
__ taifesi, 9, __ tarihi,
154, __/ Türkmen gele-
neği, 155
- Ordu, 53, 58, __ yöresi, 47
- Orhan, 42, 43, 61, 89, 110, __
Gazi, 10, 77, 79, __ Bey,

Lazkiye kazası, 181

- M -

M. Cevdet, 189

Mağrib, 157

Mahan, 9, 12

Mahmud (Yavlak Arslan'ın oğlu), 79

Makedonya, 110

Malatya, 5, 47, 51, 61, 73

Manisa, 56, 83, 96, 103, 106, 107, 109, 111, 118, 119, 120, 127, 128, 129, 130, 131, 134, 139, 140, 141, 142, 147, 149, 177, 182, ____ mevlevihânesi, 147

Manuel, (Bizans İmparatoru'nun oğlu), 46

Manyas, 94

Mardin, 72

Marmara, 179, ____ sahilleri, 20, 31, 93, 103

Maveraünnehr, 157, 160

Mazun, 183

Meander nehri, 27

Mecdeddin Muhammed, 14

Mehmed I, 48, 49, 50

Mehmed II (Fatih), 48, 52, 53, 71, 72, 132, 143, 156, 157, 162

Mehmed (Eşrefoğlu), 57

Mehmed Bahaeddin, 149

Mehmed Bey (Aydın oğlu), 67, 69, 80, 83, 137

Mehmed Bey (Karamanoğlu), 56,

Mehmed (Aydın Beyi), 106

Mehmed Çelebi, 48, 49, 51, 96, 129, 130, 131

Mehmed Lutfi, 149

Mehmed Paşa (Nişancı Karamanî), 7, 11, 12, 15, 156, 158

Melik Gazi, 14

Melik Kamil, 13

Memleket-i Rum, 61, 89

Memlük, 64, 158, ____ ler, 45, 47, 51, 52, 53, 139, 141, ____ lü etkisi, 72, ____ lü para sistemi, 71, ____ lü tesiri, 71, ____ hakimiyeti, 53, ____ sahası, 48, 68, ____ sikkele-ri, 71, ____ sultanlığı, 33, 137, 161,

Menakibü'l-Ârifin, 61, 80, 89, 111, 137

Menderes ____ yöresi / havallisi Türkmenleri, 27, 183, ____ havzası, 176

Menemen, 57

Menteşe, 19, 29, 40, 41, 46, 52, 55, 57, 61, 63, 64, 66, 84, 89, 95, 98, 102, 126, 132, 135, 176, 178, 180, 183, ____ beyi, 83, ____ beyleri, 139, ____ beyliği, 108, 115, 123, ____ oğlu, 163, 166, ____ oğulları, 50, 177, ____ toprakları, 50, ____ paraları, 71

Meriç, 110

Merzifon, 61

Mevlana Ayas, 10

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî, 67, 80, 133, 135, 138

Mevlânâ sülalesi / ailesi, 136, 142, 147, 148

Mevlevi ____ hâne, 140, 141,

Risâletü'l-İslâm, 81
 Rodos, 110
 Rönesans, 17
 Ruknettin Kılıçarslan (IV), 14
 Rum, 8, 9, 10, 78, 155, ___lar,
 175, ___ Beylerbeyliği, 64,
 ___ memleketleri, 42, ___
 tekfurunun oğlu, 9, ___ vi-
 lâyeti, 8
 Rumeli, 21, 23, 31, 32, 34, 42, 44,
 50, 51, 52, 55, 59, 60, 84, 91,
 103, 110, 115, 116, 120, 122,
 123, 124, 125, 130, 132, 134,
 169, 177, 180, ___'ye geçiş,
 41, 68, ___ Beylerbeyliği,
 64, ___ faktörü, 41, ___
 kesimi, 22, 31, ___ kıyı-
 ları, 115, ___ yakası,
 110, 177, 179
 Rusya stepleri, 71
 Rüknettın Süleymanşah, 5

- S -

Sadreddin Kutluşir, 14
 Sadreddin Köpek, 14
 Safevi, 53, 64, 159, 171, ___ler,
 172, ___ hareketi, 70
 Saffariler, 159
 Said-ili, 49
 Sakarya, 27, ___ boyları, 103,
 ___ savunma hattı, 28,
 ___ ırmağı, 28
 Sakız, 108
 Samaniler, 159
 Samsun, 5, ___ yöresi, 49
 Sancak terimi, 62
 Sandıklı, 5
 Sarkuk Alp, 7

Sarıyatı, 8, 9
 Sart, 182
 Saruhan, 5, 13, 19, 40, 41, 46, 52,
 55, 61, 63, 64, 66, 84, 89, 95,
 96, 102, 105, 106, 108, 109,
 110, 126, 132, 178, 179, 180,
 181, 183, ___lı donanma-
 sı, 109, ___'ın fethi, 118,
 ___ askerleri, 110, 128,
 139, ___ Bey, 56, 69, 104,
 106, 107, 110, 111, 118, 131,
 141, ___ beyliği, 95, 104,
 112, 113, 115, 119, 120, 123,
 127, 143, 149, ___ bölge-
 si, 59, 132, ___oğlu, 163,
 166, ___ oğulları, 50, 56,
 96, 103, 104, 106, 109, 110,
 123, 129, 132, 134, 135, 138,
 140, 145, 147, 177, ___ pa-
 raları, 71, ___ sahilleri,
 110, ___ sancağı, 182,
 ___ sancağı vakıf defte-
 ri, 144, ___ tahtı, 127,
 130, 131, ___ ülkesi, 127,
 131, ___ ümerası, 132,
 ___lı yürükleri, 179
 Seferihisar, 94, 98
 Selanik, 110
 Selçuk hatun, 146
 Selçuklu, 9, 101, 158, ___lar,
 10, 13, 79, 159, 176,
 ___lar'ın varisi, 18, 45, 47,
 101, 135, ___ ana bölgesi,
 73, ___ Anadolu'su 89,
 ___ aristokrasisi, 19, ___
 bölgeleri, 59, ___ devle-
 ti, 161, ___ hakimiyeti, 18,
 176, ___ iktidarı, 152,

20, 21, 22, 42, 78, 93, 94,
108, 109, 188, 189

Orhan Bey (Saruhanoglu), 119,
127, 128, 129, 130

Orta Anadolu, 18, 32, 33, 34, 39,
45, 47, 51, 52, 54, 55, 57, 59,
63, 65, 68, 71, 72, 101, 124

Orta Anadolu, 125, 184

Orta Asya, 18, 48, 66, 152, 154,
156, 157, 160, ____ bilgisi,
151, ____ geleneği, 153,
155, 158

Orta Avrupa, 151

Orta Dogu, 161

Orta Karadeniz Beylikleri, 19

Oruç (Beg), 8, 9, 162, 166

Oruç ____, metinleri, 8, ____,
metni, 9, 12, ____, kroni-
ği, 9

Osman (Bey), 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9,
10, 11, 20, 26, 27

Ortodoks, 29

Osmanîler, 23

Osman'ın atası, 11

Osmanlılaşma, 17, 18, 21, 23, 39,
74

Osmanlı, 61, ____ lar'm ataları,
12, ____ coğrafyası, 28,
____ hanedanı, 10, 34,
____ idari teşkilatı, 60,
____ - Karaman bütünleş-
mesi, 50, ____ kaynakları,
10, 25, ____ kronikleri, 1,
2, 3, 15, 26, ____ müellif-
leri, 10, ____ paraları, 71,
____ rivayetleri, 10, ____
sancak beyi, 55, ____ top-
lumu, 22

Osmanlılık, 18

Otlukbeli, 53

- Ö -

Ömerî, 22, 42, 67, 81, 89, 107, 111

Ön Asya, 151, 159, 161

Özbek, ____ Hanlığı, 159, ____
hükümdarları, 159

- P -

P. Wittek, 1, 75

Pachymeres, 27, 183

Paflagonya 176, ____ Türk-
menleri, 27, ____ dağla-
rı, 28

Pambucuk, ____ deresi, 188,
192, ____ karyesi, 193

Paralı asker, 31

Pasin, 9, ____ ovası, 8, 13

Pazalu Bey, 197

Peçin, 83, 177, ____ bölgesi, 183

Pelekanon, 29, ____ savaşı, 29

Pervâne, 15

Piyade-müselleme, 58, ____ teş-
kilatı, 59, 61

- Q -

Quirini, 63, 94

- R -

R. P. Lindner, 75, 76, 77

R. C. Jennings, 76, 77

Rakka, 14, 180

Ramazanoğulları, 40

Resülayn, 14

Reşideddin, 154

Rıfai tekkesi, 69

Risâle-i Felekiyye, 89

- T -

- Taceddinoğulları, 40
 Tacü't-tevârih, 169
 Taharten, 166
 Tahrir defterleri, 55, 60, 61
 Talas, 156
 Târih (Oruç Beg'in eseri), 162
 Tarhala, 94, ____ (Soma), 179
 Taş Kayı yörükleri, 183
 Taşköprü, 82
 Tatar, 4, 6, 7, 8, 9, 10, ____ lar, 155,
 ____ askeri, 166, ____ bey-
 leri, 49, ____ kabileleri, 179
 Tavâif-i mülûk, 17, 19, ____
 dünyası, 18
 Tebriz, 157
 Teke, 101, ____ ili, 95
 Tekeoğulları, 40
 Tekfur ülkeleri, 43
 Teodora, 32
 Tevârih-i Âl-i Osman, 155, 162
 Tevârih-i Âl-i Osman (Anonim),
 162
 Tımar sistemi, 55
 Tırhala sancağı, 194
 Timur, 34, 47, 51, 53, 71, 96, 119,
 120, 129, 158, 159, 160, 161,
 162, 163, 164, 165, 166, 167,
 168, 169, 170, 171, 173,
 ____ lu baskısı, 155, ____ lu
 devleti, 161, ____ lu etkisi,
 72, ____ lu kaynakları, 169,
 ____ lu nüfuzu, 163, ____ lu
 para sistemi, 71, ____ lular,
 48, 49, 53, 158, 159, ____ lu-
 ların varisi, 173, ____ 'un
 Anadolu harekatı, 162,
 ____ imajı, 161, 162, 163,
 ____ yasağı, 168
 Timurtaş, 40, 102, 138, 139
 Timurtaşoğlu Ali Bey, 96, 131
 Tir, 63
 Tire, 98, 182
 Tokat, 5, 61, 64, 66
 Topkapı Sarayı Arşivi Kılavuzu,
 188
 Torbalı, 184
 Torlak Kemal (Manisalı), 72, 96,
 131
 Toroslar, 53
 Tosya havalisi, 50
 Trabzon, 61, ____ Rum İmpa-
 ratorluğu, 40, 53, 64, 68,
 Trakya, 32, 42, 110, 111, ____ sa-
 hilleri, 134
 Turgud Alp, 92
 Turgutlu, 148
 Türk, 8, ____ lafzı / tabiri, 23,
 155, ____ emirleri, 67, 80,
 ____ -Moğol emirleri, 138
 Türkleşme, 17, ____ vetiresi, 17,
 Türkistan, 154, 156, 157, 158,
 ____ uleması, 157
 Türkmen boy gelenekleri, 18
 Türkmen, 60, 175, ____ ler, 14, 15,
 27, 155, ____ babaları, 66,
 133, 136, ____ Beyi, 30, ____
 beylikleri, 18, 19, 21, 31, 33,
 37, 39, 40, 43, 44, 45, 56, 60,
 62, 68, 80, 84, 87, 91, 92, 93,
 113, 116, 133, 134, 135, ____
 beyleri, 22, 42, 46, 49, ____
 boyları, 28, 39, 101, ____ ce-
 maatleri, 18, ____ dünyası,
 20, 23, 33, 42, 135,
 ____ Türkmen grupları,
 175, ____ karakteri, 59,
 ____ / Oğuz boyları, 152,

_____ merkezî idaresi, 37,
 87, _____ merkezleri, 71,
 _____ mirası, 30, _____ pa-
 yitahtı, 18, 20, 40, 101, 125,
 _____ sultanları, 10, _____
 soyu, 12, _____ şehirleri, 68,
 70, _____ tarihi, 157, _____
 toprakları, 68, _____ uç
 emirleri, 106, _____ ümera-
 sı, 101, _____ varisi, 33, 40

Selim I, 53
 Selim II, 147
 Semadirek, 109
 Semerkand, 154, 160, 161, 167
 Seydişehir, 52
 Sındırgı, 94
 Sırp devleti, 78
 Simre, 5, 6
 Sinop, 5, 61, 66, 69, 81, 84, 89,
 102, _____'un alınışı, 53,
 _____ havalisi, 19, 40
 Sis (Kozan), 71
 Sivas, 9, 14, 41, 45, 47, 49, 51, 61,
 64, 164, 166, 168, 170
 Sivrihisar, 11, 14, _____ kasabası,
 81
 Söğüt, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
 94, 179, _____lü cemaati, 179
 Subaşılik terimi, 62
 Sultanü'l-guzat, 67
 Sultan Mesud, 5, 6, 10, 106
 Sultan Murad vakfı, 179
 Sultan Karahisar, 5
 Sultan Veled, 67, 80, 137, 138
 Sultanönü, 5, 154
 Sultanöyüğü, 4, 5, 7, 12
 Sultanhisarı, 98
 Sungurtekin, 8
 Suriye, 71, 105, 157, 164, 167

Suruc, 14
 Sülemiş, 5, 11, _____, isyanı, 11
 Süleyman Çelebi, (Yıldırım'ın
 oğlu), 127, 163
 Süleyman I, 53
 Süleyman Bey (Eşrefoğlu), 57
 Süleyman Bey (Saruhanoglu),
 109, 110
 Süleyman Çelebi, 48, 130
 Süleyman Paşa, 191
 Süleyman Şah, 4, 6, 8, 9, 11, 13,
 155
 Süleyman Şah (Kutalmışoğlu),
 155
 Süleyman (Şehzâde), 32
 Sürmeli Çukur, 8

- Ş -

Ş. Tekin, 76, 77, 79, 81, 192
 Şah Melik (Mir Süleyman oğlu),
 7, 12
 Şahruh, 49, 51, 74
 Şahrükî, 72
 Şam, 164, 166
 Şemseddin, 14
 Şeybanî Özbek, 172
 Şeyhbanîler, 159
 Şeyh Ali, 148
 Şeyh Bedreddin, 49, 72, 131
 Şeyh Edebali, 92
 Şeyh Haydar Uryan, 81
 Şeyh İsmail zaviyesi, 199
 Şeyhli köyü, 199
 Şikarî, 105, 139
 Şirvanşahlar, 159
 Şuhud, 5
 Şükrullah, 6, 8, 11, 12, 33, 42, 115,
 116, 154, 155, 162, 163

- T -

- Taceddinoğulları, 40
 Tacü't-tevârih, 169
 Taharten, 166
 Tahrir defterleri, 55, 60, 61
 Talas, 156
 Târih (Oruç Beg'in eseri), 162
 Tarhala, 94, ____ (Soma), 179
 Taş Kayı yörükleri, 183
 Taşköprü, 82
 Tatar, 4, 6, 7, 8, 9, 10, ____ lar, 155,
 ____ askeri, 166, ____ bey-
 leri, 49, ____ kabileleri, 179
 Tavâif-i mülûk, 17, 19, ____
 dünyası, 18
 Tebriz, 157
 Teke, 101, ____ ili, 95
 Tekeoğulları, 40
 Tekfur ülkeleri, 43
 Teodora, 32
 Tevârih-i Âl-i Osman, 155, 162
 Tevârih-i Âl-i Osman (Anonim),
 162
 Tımar sistemi, 55
 Tırhala sancağı, 194
 Timur, 34, 47, 51, 53, 71, 96, 119,
 120, 129, 158, 159, 160, 161,
 162, 163, 164, 165, 166, 167,
 168, 169, 170, 171, 173,
 ____ lu baskısı, 155, ____ lu
 devleti, 161, ____ lu etkisi,
 72, ____ lu kaynakları, 169,
 ____ lu nüfuzu, 163, ____ lu
 para sistemi, 71, ____ lular,
 48, 49, 53, 158, 159, ____ lu-
 ların varisi, 173, ____ 'un
 Anadolu harekatı, 162,
 ____ imajı, 161, 162, 163,
 ____ yasağı, 168
 Timurtaş, 40, 102, 138, 139
 Timurtaşoğlu Ali Bey, 96, 131
 Tir, 63
 Tire, 98, 182
 Tokat, 5, 61, 64, 66
 Topkapı Sarayı Arşivi Kılavuzu,
 188
 Torbalı, 184
 Torlak Kemal (Manisalı), 72, 96,
 131
 Toroslar, 53
 Tosya havalisi, 50
 Trabzon, 61, ____ Rum İmpa-
 ratorluğu, 40, 53, 64, 68,
 Trakya, 32, 42, 110, 111, ____ sa-
 hilleri, 134
 Turgud Alp, 92
 Turgutlu, 148
 Türk, 8, ____ lafzı / tabiri, 23,
 155, ____ emirleri, 67, 80,
 ____ -Moğol emirleri, 138
 Türkleşme, 17, ____ vetiresi, 17,
 Türkistan, 154, 156, 157, 158,
 ____ uleması, 157
 Türkmen boy gelenekleri, 18
 Türkmen, 60, 175, ____ ler, 14, 15,
 27, 155, ____ babaları, 66,
 133, 136, ____ Beyi, 30, ____
 beylikleri, 18, 19, 21, 31, 33,
 37, 39, 40, 43, 44, 45, 56, 60,
 62, 68, 80, 84, 87, 91, 92, 93,
 113, 116, 133, 134, 135, ____
 beyleri, 22, 42, 46, 49, ____
 boyları, 28, 39, 101, ____ ce-
 maatleri, 18, ____ dünyası,
 20, 23, 33, 42, 135,
 ____ Türkmen grupları,
 175, ____ karakteri, 59,
 ____ / Oğuz boyları, 152,

Elinizdeki kitap, Osmanlı merkezli bir bakış açısından çok Türkmen Beylikleri dünyasından bir perspektif sunmayı hedeflemektedir. Bu durum sunulan makalelere genel olarak bakıldığında belirsiz gibi görünse de bunların temelinde Batı Anadolu Beylikleri yer almakta, ancak baş rollerini Saruhanoğulları ve Osmanlılar üstlenmektedir. Osmanlı Beyliği'nin kuruluşu ve ortaya çıkış şartları hususunda bu yazılarla ortaya konulmak istenen başlıca tez, beylikler dünyasının temel ve kroniklerde hemen hiç yer almayan sessiz tabanının oynadığı belirleyici roldür.

www.kitabevi.com.tr

ISBN:978-975-7321-40-8

10 YTL

KİTABEVİ